

Adolf Ludvig Hamilton

Svenska memoarer och bref IV. Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering. Utgifna af Oscar Levertin

Stockholm. Albert Bonniers förlag 1901

Information om upphovsrätt för detta verk, samt upplysningar om ur vilket bibliotek eller ur vilken samling det avfotograferade exemplaret är hämtat, finns hos Litteraturbanken:
<https://lb.se/författare/HamiltonAL/titlar/SvenskaMemoarer4/faksimil?om-boken>

Hämtad från Litteraturbanken.se:
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb53615-faksimil>

SVENSKA MEMOARER OCH BREF.

IV.

ANEKDOTER
TILL
SVENSKA HISTORIEN
UNDER
GUSTAF III:s REGERING
AF
ADOLF LUDVIG HAMILTON
UTGIFNA
AF
OSCAR LEVERTIN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1901

Adolf Ludvig Hamilton.

Hvar och en, som närmare sysselsatt sig med Gustaf III:s tidehvarf och sökt få lefvande för sig denna lysande och dramatiska ålder af svensk häfd, har någon gång stött på grefve Adolf Ludvig Hamilton och hört talas om eller läst citater ur hans i handskrift efterlämnade »Anekdoter» till Svenska historien. Alltsedan utdrag började gifvas ur detta memoarverk och cirkulera i den tryckta litteraturen — P. Wieselgren var sannolikt den förste, som lämnade sådana ur en af grefve J. De la Gardie gjord, å Löberöd förvarad afskrift — och kopior sedermera kommit till ett par offentliga bibliotek, hafva drag och historier ur dessa anekdoter användts i de flesta kulturskildringar öfver gustavianska tiden. Äfven de allvarligaste af Gustaf III:s historici — såsom C. T. Odhner i sitt förträffliga verk — hafva icke försmått att anlita dem. En sådan skrift med mångt och mycket af intresse, rik på sedetecknande detaljer och skarpa karaktäristiker förtjänar att publiceras, äfven om författarens partiståndpunkt ofta mer än tillåtligt hindrat hans framställnings oväld. Här föreligger därför, tryckta efter författarens originalmanuskript, Adolf Ludvig Hamiltons »Anekdoter, tjänande

till upplysning i Svenska historien i synnerhet under konung Gustaf III:s regering». De två små eleganta kvartband, i hvilka författaren nerskrifvit sina memoarer, innehålla mera. I dem finnas äfven »Anekdoter» till Gustaf IV Adolfs regering från 1792 till (15 juli) 1800. Men denna senare del af Hamiltons historiska teckning är, som han själf erkänner, skrifven, då han kommit på afstånd »från hufvudteatern» och sålunda »de finare hjulens rörelse» kunde undgå hans öga. Faktiskt gömmer också denna andra hälft af memoaren — utom en värdefull skildring af den märkliga kröningsriksdagen i Norrköping 1800, vid hvilken Hamilton spelade en ej oväsentlig roll — absolut intet af intresse eller prägladt af det själfseddas skärpa. Det är såsom den gustavianska ålderns anekdotförfattare Adolf Ludvig Hamilton sålunda ensamt bör minnas.

Utom originalmanuskriptet till »Anekdoterna» hafva emellertid också stått till mitt förfogande ej mindre än tolf andra handskrifna kvartband af och om Hamilton. Sex af dessa band utgöra en fortlöpande och intim dagbok, som Hamilton utan afbrott fört från början af 1763 till slutet af 1782, fyra innehålla en vidlyftig resebeskrifning mest från utlandet, men äfven från fosterjorden, tvenne slutligen vitterhetsarbeten och tankar af skilda slag. Med ledning af allt detta material vill jag som inledning till det enda verk, som lefvat kvar af Hamilton, teckna hans öden och utveckling. Som så många andra anekdotberättare är nämligen Adolf Ludvig Hamilton själf nästan okänd. Man finner ingenstädes något annat om honom, än att han var en skarp och giftig motståndare till Gustaf III. Här skall visas, att han var en synnerligen typisk gestalt för den oroliga från partitidehvarvet in i gustavianska perioden kvarlevande adeln och att han som skarp intelligens och orädd personlighet

intog en framstående plats å sin samtids riddarhus. Äfven en beundrare af Gustaf III, för hvilken den måttlösa och ibland samvetslösa bitterhet, som präglar Hamiltons skildring af konungen, är fränstötande, måste hysa aktning för den sega konsekvens, som utmärkte memoarförfattarens politiska åskådning och erkänna det kloka och oförfärade mod, med hvilket han förfäktade densamma. Hans lynne, personlighet och uppfattning kunna först klart förstås af den, som fått en inblick i hans lif och karaktärsutveckling. Det är denna inblick, som jag här skall gifva så mycket som möjligt med Adolf Ludvig Hamiltons egna ord och tankar, och en närmare bekantskap med mannen skall dessutom låta läsaren i anekdotberättaren lära känna en långt mer mångbildad och mångintresserad man, än hans historiska anteckningar gifva vid handen.

Adolf Ludvig Hamiltons släkt utgjorde en liten stam för sig inom 1700-talets svenska adel. Jämförelsevis nyinflyttad till Sverige, hade den kanske mer än någon annan svensk adelsfamilj kosmopolitiska förbindelser. I England funnos anförvanter, och en mängd släktingar gingo för kortare tid eller för alltid i fransk och tysk tjänst. Oro, äfventyrslystnad och bravur kännetecknade dessa mellan olika arméer flyttande militärer, som kämpade med i 1700-talets krigsfejder. Familjekrönikan var rik på bruschufvuden och vildhjärnor liksom på energiska, klarsynta viljor. En annan egenskap, som brukade följa namnet åt, och som 1700-talets svenskar ofta anspela på, var den Hamiltonska frispråkigheten. Släkten hade rykte om sig för hvass tunga, kvickhet och rättframhet. Lars v. Engeström, för att här bara citera ett vittne, talar om »det étourderie och den uttalighet», som tillhörde om icke hela ätten åtminstone den gren, dit Adolf Ludvig hörde.

Hos Adolf Ludvigs fader, den gamle fältmarskalken Gustaf David Hamilton, funnos alla dessa drag i högsta potens. Hans lif hade varit mer än vanligt växlande. Han hade tjänstgjort hos fransmännen under polska tronföljds-kriget och hos preussarne under andra schlesiska kriget. Om han såsom svensk öfverbefälhafvare under pommerska fälttågen ej kunde utveckla någon egentlig heroism, gjorde han likväl den största rörelsen, svenska armén företog under hela kriget (tåget till Sachsen 1758), och ingen skugga fanns på hans mod. Oförskräckt var han likaledes som parlamentariker, såsom när han trots sina Hattsympatier rent ut vid riksdagen 1746—47, då Buddenbrocks son sökte resning i sin döde faders sak, förklarade den afrättade generalen vara en politisk martyr. Hans kvicka repliker voro berömda, och hans frispråkighet utan gräns. Sonen Adolf Ludvig anför i sina här tryckta anekdoter tvenne af hans mest berömda infall till Adolf Fredrik. Lars v. Engeström meddelar andra, i hvilka han oförskräckt klufvit näbb med den minst af allt försagda Lovisa Ulrika. Då drottningen yttrade, att konungens lifkusk, som hade majestätets välfärd i sina händer, borde hafva öfverstes rang, svarade Hamilton: »Ja och stånghästarna lika rang med kammarherrar». Då drottningen en gång, när hofvinden blåste åt Mösspartiet, sade: »Avouez monsieur de Hamilton, qu' il y a de grands coquins dans votre parti,» svarade denne: »Oui, Madame, c'est pour les opposer aux votres.»

Det var en kvick, kärnfull, oförskräckt, mångerfaren personlighet, den gamle fältmarskalken, och den betydande rikedom han erhållit i sitt giftermål med Jacobina Hildebrand ökade den hållning af själfständig och rakryggig jorddrott, som han in i sin höga ålderdom bevarade.

Sonen, antecknaren, anekdotförfattaren, Adolf Ludvig

Hamilton, hade ärft många af faderns karaktärsdrag. Om han, sjuklig som han var med utprägladt »cabinetthumeur» af naturen danats till diplomat och parlamentariker och icke till krigare, brast det honom ingalunda fysiskt mod. Tvärtom. Blott aderton år gammal hade han sin första duell. Men än mer liknade han fadern i lynnets oro och i tankens och tungans skärpa. Inom Gustaf III:s hof med alla dess åtminstone skenbart så polerade människor var han en typ för sig med sin slagfärdighet, som aldrig uppoffrade ett hvasst infall. Under en yta af glädtighet dölde han agg och lidelser, otåligare och skarpare än de som vanligen funnos bakom spetsjaboten hos tidens epigrammatici. Redan tidigt vann han rykte för originalitet, och hans anmärkningar fruktades så mycket mera, som hans samtida visste, att han skref protokoll öfver deras göranden och låtanden — han hade läst upp ställen ur sin dagbok för Gustaf III — och gick med iakttagarens kalla, satiriska öga midt bland deras upptåg och intriger. Som exempel på hur han bedömdes, skola här de viktigaste uttalandena om honom i tidens journaler citeras.

Lämnom då först ordet åt de dåtida memoarförfattarnas Cato, Axel v. Fersen, som, med anledning af en beskickning till Petersburg, till hvilken Gustaf III utsett Hamilton, 1778 skrifver: »Detta val var ej bland de bästa, hvarken beträffande nämnde grefves figur eller hans sätt att vara, och ehuru han hade esprit, hade han intet angenämt eller förbindligt i sitt väsende.» En likartad uppfattning om Hamilton hade en person, som långt närmare kände honom än den äldre, evigt misslynte partichefen, hvilken också å sin sida af Hamilton betraktades med växande misstroende. Denne antecknare var den älskvärde grefve G. J. Ehrensvärd, kamrat — men sålunda också konkurrent — som kammar-

herre med Adolf Ludvig Hamilton. Ehrensvärd skrifver 1779: »Adolf Ludvig Hamilton har kvickhet och insikter, har rest med nytta, men affekterar den besynnerlighet, som hela den Hamiltonska släkten tror sig apanagerad. Han skall redan i många år hafva skrivit sin samtids memoarer. Om humeur och kvickhet icke oftast tagit öfverhanden för de sanna underrättelser, som för honom varit svåra att undfå, så torde dessa memoarer blifva för eftervärlden intressanta. Men den som lefvat inom hofvet så länge som jag och sett, på hvad afstånd greffe Hamilton kunnat vara kännare af de hemliga driffjädrarna till de flesta händelserna, kan äfven döma om trovärdigheten af de mesta dess reflexioner och berättelser.»

Icke stort mer fördelaktigt låta omdömen från de rena gustavianerna. Man höre till exempel Elis Schröderheims ord: »Adolf Hamilton var ifrån konungens intimitet och dagliga umgänge öfvergången till hans uppenbare fiende. Han hade mera kvickhet än kunskap. Ton af stora världen gjorde hans galla mera bitande, men han hade mycket liten värdighet, och kungen förstod allt för väl att skämta sig ifrån honom». Lugnast och måhända också sannast är den lilla silhouett, den utanför de gustavianska partierna stående Lars v. Engeström klippt af hofmannen och satirikern. »Hamilton sade rent ut, hvad honom inföll. Han var skarp, men hvarken elak eller ohöflig. Han hade rest och icke utan nytta. Allt detta gjorde honom till en angenäm sällskapskarl. Han var dessutom en hederlig, ärlig och ofahängig man, som sade dristigt sanningen, när tillfälle gafs.»

Efter dessa stridiga omdömen är det tid att begynna en objektiv, på autentiska källor stödd biografi af Adolf Ludvig Hamilton och söka teckna den lifsutveckling, som

af den unga hofmannen i Gustaf III:s närhet skapat den mest förbittrade af hans porträttörer.

Adolf Ludvig Hamilton föddes i Malmö, faderns garnisonsstad, den första juni 1747, den femte af elfva syskon. Sina förnamn erhöll gossen efter Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, som båda voro faddrar, ehuru ej personligen. Barndomsåren tillbragte han framför allt på Barsebäck, den stora familjeegendomen, ej mer än en och en half mil från Lund »artigt nog belägen, ehuru midt på slätten», som han själf skrifver. I ett stort gammaldags stenhus lefde han där med de många bröderna och systrarna, och vintern 1750—51 gjorde han sin första utflykt i världen, då han med föräldrarna fick besöka hufvudstaden. En fransk lärarinna med samma namn som seklets ryktbare ungdomsförfattare, Berquin, tog här hand om hans första undervisning. Hon hade antagligen en skola af samma art, som de båda mademoisellerna Bourgeois och Martineau, hvilka vi känna ur andra aristokratiska memoarer från tiden. Den franska bildning, som han delade med hela den adliga svenska rococon, men som behärskade honom mer uteslutande än de flesta — Adolf Ludvig Hamilton tänker hela lifvet igenom på franska — mötte honom sålunda allt från de första läroåren.

När regentskifte och kröning voro öfver, reste Adolf Ludvigs föräldrar åter till Skåne, och för gossen tog på nytt herrgårdslifvet vid med rik omväxling och många färder till grannar och släktingar (framför allt till kusinerna på Vanås) om sommaren, och långa enformiga vintermånader, då de »elaka vägarna tvingade hvar och en att vara hemma på sin gård och suga på ramarna». Emellertid kom Adolf Ludvig ur frustugan och under informatorernas färla. Med sina äldre bröders herrar præceptorer reste han redan 1755 till Lund, där de unga ädlingarne bodde hos

doktor Benzelius, hvilken »visade dem mycken höflighet». Men först från och med 1759 började Adolf Ludvigs studier drifvas med större allvar. Han fick då till undervisare en verkligt framstående man, som lämnat efter sig ett i tidens odling aktadt namn, Ihres lärjunge, språkmannen, Voltaire-öfversättaren, Lovisa Ulrikas blifvande lektor och ålderdomssällskap, Erik Sotberg. Med denne som guvernör for Adolf Ludvig 1759 till Uppsala och lefde där de unga aristokraternas mellan bokkammare och rid- och fäktarbana delade lif. Som så många andra af de förnåma unga ädlingar, med hvilka han åt på det dåtida fina spiskvarteret hos mademoisellerna Porath i Skytthuset, hörde Adolf Ludvig redan till krigsmakten. Han hade fått fänriksfullmakt den 15 januari 1759 — men förblef trots den gula kokarden en okynnig tjufpojke. Sotberg erhöll 1762 ett lektorat vid kadettskolan i Karlskrona. Den unge Hamilton följde då läraren till amiralitetsstaden. Det är här, som hans egentliga dagboksanteckningar begynna med den 1 januari 1763 och det för en yngling högst visa mottot:

Tiden bortgår
Dygden består.

Kadettskolan i Karlskrona meddelade ej blott undervisning i nautiska ämnen, i matematik, taktik, perspektiv- och fortifikationsritning, i engelska och franska men äfven i latin, teologi, moral och historia. De två sista ämnena voro just Sotbergs. Den unge Hamilton följde dessa lektioner men studerade äfven enskildt och synes väl använt sin dag. Nöjena bestodo af baler hos sjöofficerarne, förmiddagsvisiter med drickning af »thevatten» hos stadens unga fröknar och på aftnarna alla tidens kort- och sällskapsspel.

Adolf Ludvigs anteckningar gifva en hel repertoar sådana från vågsamma och äfventyrliga som Pharao, quinze och landsknekt ner till mer oskyldiga — åtminstone att döma af namnen — som »tipp», »lotteri», »kommers», »piquet» och »triset». Men den unge Adolf Ludvig skulle icke hafva lefvat i Schröderheims och Fredmans tid, om han ej också varit ordensbroder. Han är stiftare till och med af orden »La Concorde» med många stjärnor, ceremonier och granna band och med devisen »La Concorde nous lie», ett valspråk, som ej syntes obehöfligt för de unga kadetterna, bland hvilka »calabaliquer» ej hörde till sällsyntheterna. Son till en förnäm, rik och berömd man, hade Adolf Ludvig naturligtvis tillträde till stadens finaste kretsar. Utom dessa umgicks han äfven flitigt i den kända matematikern Mårten Strömers hus, ehuru väl samtalet understundom där syntes den unge mannen »mäkta lärdt och nog sömnaktigt». Intressant är det att se, hur ynglingen trots allt, som drager utåt, redan nu börjar blifva en läsvurm. Den litteratur, han studerar på fristunderna, är visserligen icke särskildt allvarlig, men röjer en inbillningsmänniskas, en blifvande vitterlekares smak. Hela samtidens franska eller i Frankrike kända skönlitteratur begynner han nu tillägna sig. Samvetsgrant har Adolf Ludvig alltifrån denna tid under sin lefnads alla resor och skiften antecknat de böcker han studerar, och få svenskar torde hafva ägt en sådan beläsenhet i 1700-talets fantasidiktning. Allt känner han här, stort och smått, memoarer, romaner, noveller, sagoberättelser, Marmontel, Crébillon, Voltaire, Hamilton, Smollet, Fielding, Cervantes, Ariosto och otaliga andra. Från denna tid dyka också upp de första notiserna om eget pennfäkeri.

På hösten 1763 sändes Adolf Ludvig af sin fader till Frankrike för att där blifva utlärd både till militär, kavaljer

och hofman. Hans äldre broder Hugo var då redan tjänstgörande officer i Royal-Deux-Ponts ryktbara regemente, förlagdt i Strassburg. Ur Claës Ekeblads papper har Nils Erdmann nyligen låtit oss känna dennes lif och äfventyr. I Strassburg hade Adolf Ludvigs fader också en bror, som lefde såsom fransk fältmarskalk, Jacob Ludvig Hamilton. Det fanns öfverhufvud taget en hel svensk militärkoloni i den gamla Elsassiska staden. Adolf Ludvig anträdde resan ihop med Creutz, nyss nämnd till ambassadör i Spanien, och lefde sedan nära nog ett år i Strassburg. Han arbetade här för språkmästare och dansmästare, läste oförtrutet och roade sig också tappert i de glada officerskretsarna, i hvilka maskerader, speljuntor och små intriger hörde till ordningen för dagen. Frimurare vardt han också. Den grad af hans utveckling han ernått vid Strassburgervistelsens slut, när han i postvagnen for af till den dåtida civilisationens ostridda medelpunkt, Paris, kan måhända följande stycke om Strassburgs ryktbaraste minnesmärke utvisa.

»Domkyrkan är stor och mycket gammal samt hafver ett torn af 354 fots höjd, hvilket drager alla resandes uppmärksamhet till den gammalmodiga men tillika präktiga byggnaden, emedan det är oaktadt dess höjd travaillé au jour, samt äfven som själfva kyrkan utsiradt med ett oändligt bildhuggeri och allt rätt väl konserveradt. Inuti är kyrkan något grof, men simpel och därigenom vacker.»

Formuleringen af denna skildring af ett af konstens under är naiv nog. Men darrar det icke i slutfrasen »simpel och därigenom vacker» en känsla ej alldeles vanlig inom rococosocieteten, om också ej någon verklig aning om gotikens storhet berört den i 1700-talets franska idévärld helt lefvande ynglingen.

Den 17 september 1764 anlände Adolf Ludvig Hamilton till Paris, där han bodde på Hôtel de Malte, rue St Nicaise.

Ensam eller ihop med andra unga, i Paris levande adelsmän — som den blifvande ministern i Madrid efter Creutz, Friesendorff, en äkta rococoroué, och andra, beser han Seinestadens märkvärdigheter och alla lustslotten i dess omgifningar, hvilkas yppiga trädgårdsnatur han kallar »ett jordiskt paradis». Höjdpunkten af detta hans första Pariserbesök bildas af presentationen på hofvet. I det minnesrika Fontainebleau, dit han farit i en »pot de chambre eller vagn för fyra personer», föreställes han för Ludvig XV. Den korta skildring, han gifver af den åldrade nöjesfursten, förtjänar att citeras som ett porträtt från dennes äldre år. »Denna herren är nu femtiofyra år gammal, men öfvermåttan vacker, medelmåttigt stor och något satt. Han har ett vackert hufvud, majestätiskt ansikte och markerade liniamenter, något krum näsa, ej mycket stora, men lysande bruna ögon, hög panna samt bär eget hår». Adolf Ludvig uppvaktar vid hans levée och får en försmak af det hofmannalif, han så länge, men i hjärtat alltid motvilligt skulle föra. »Det är något stort,» skrifver han sarkastiskt, »att emottaga de största herrar och utländska ambassadörer i sin nattdräkt, byta om skjorta och kläda på sig i deras närvaro.»

I november lämnade Adolf Ludvig Hamilton åter Paris och begifver sig öfver Genève tillbaka till Strassburg. Det var icke genaste vägen, men han röjer redan nu sitt turistlynne och sin oroliga naturs böjelse för resor. I Genève togs han om hand af den där boende svenske köpmannen Frans Jennings, hvilkens schweiziska fru han beundrar som en »förskräckligt vacker och behaglig människa». Paret känna vi genom Roslins berömda målning i National-

museum. I december är Adolf Ludvig Hamilton åter tillbaka i Strassburg i sin farbroders hus. Veckorna gå under de vanliga studierna och öfningarna samt också under de vanliga nöjena med de yra och njutningslystna officerarna. Adolf Ludvig råkar till och med i en duell med en fransk chevalier, en äkta duell ur någon roman af abbé Prévost, hållen på natten å en öde gata vid ljuset af lakejens lykta. Något planlöst är det öfver den unge mannens lefnadssätt, beroende på, att han i botten ledsnat på den militära banan, som blott öppnar »ett elakt perspektiv för en person som sju år varit en liten fänrik och med möda kunnat blifva kadett.» Hans »humeur nog begifvet på cabinettsväsendet» passar bättre för civilen. Med anledning däraf hemkallas han af sin fader och reser den 26 mars 1766 från det enformiga Strassburg.

Hemfärdens märkligaste händelse är hans möte med Fredrik II vid ett fältläger nära Magdeburg. Hans skildring af den store konungen gifver en lefvande bild af »der alte Fritz». »Han är liten till gestalten och ser ut att hafva sin ålder. Aflångt ansikte, skarpa stora ögon och grymt röd färg. Näsan är lång samt hafver en tipp öfver en ej liten mund, hög panna, svartbrunt hår. Han håller sig något krumryggig, men sitter annars väl till häst. — På ena örat bär han en ofantlig stor hatt med bred silfverbård d'Espagne, à la sacre mon âme, alldeles som man ser honom gemenligen på hans porträtter. Detta ihop gör ej något vackert utseende. Ett ting, som förundrade mig hos denne herre, var hans nästan outrerade höflighet, emedan han lyfte af sig hatten till och med för gemena canaillen, och hörde jag vid sidan af mig en preussare säga till en annan: Det undrar mig, huru denna Herren kan vara så sträng och så höflig.»

Den 19 juni 1766 var han efter trenne års bortvaro från Sverige åter hemma på Barsebäck, »hvarest jag på ett nöjsamt vis uti mina föräldrars och anhörigas omfamningar slöt min resa». Nu får han också efter önskan byta lefnadskall. Han blef den 26 juni 1766 utnämnd till »kammarherre eller med nyckeln» vid kronprinsens hof, och den 31 augusti presenterades han för sin herre. »Bekantskapen tycktes ej vara lång att göra,» skrifver Adolf Ludvig i dagboken. Han misstog sig — den blef lång och svår att göra, och det kan sättas i fråga, om kammarherren någonsin blef »bekant» med sin herre.

Med glädje begynte Hamilton sin tjänstgöring vid hofvet. Hans dagbok gifver oss samma målning af en ung hofmans tillvaro, som vi från samma tid känna ur Claës Ekeblads intressantare och utförligare anteckningar, eller från en något senare period ur den själfulle, en smula mjältsjuka G. J. Ehrensvärds journal. Som dessa, fast blott kort och skematiskt skildrar Hamilton hof- och sällskapslif, societeten i hufvudstaden och på de stora adelsgodsen. Han har sina kammarherrevakter på slottet, sina glada landtnöjen hos öfverstinnan Fleming på Årstad och riksrådet Hamilton på Farsta, han spelar sällskapsspektakel och besöker de stora balerna hos utländska ministrarna, hos ryska ambassadören Osterman och hos Goodricke den engelska, han har sina små amouretter, han frestar också Fortuna, »quinzar, tippas och pharaoniserar». Men till skillnad från så många andra af hoflifvets kavaljerer uppslukades Adolf Ludvig Hamilton aldrig helt af denna de flyktiga tidsfördrifvens lek på de glatta slottstiljorna. Redan i februari 1768 är han trött på alla eleganta bagateller och societetskaleidoskopets ostadighet samt beslutar att åter göra en lång utrikes resa »för att bese världen

under alla points de vue, med ett ord göra som bina, hvilka draga musten ur alla blommor, för att göra sig honung däraf». Han tager farväl af hofvet och skrifver i sin dagbok de kungliga personernas karaktäristiker — i chiffer — såsom en slutsumma af sina erfarenheter under ett och ett halft års hoflif. Det är lustigt att se, hur osäker han, i senare tider säkert den mest hätska motståndaren bland alla Gustaf III:s tecknare, ännu är ifråga om den unge furstens psykologi. Med orden »kronprinsen har mycken ambition, kunde måhända tagen på rätt sida ännu blifva en stor konung, fast som jag tror aldrig stridbar» — slutar Adolf Ludvig Hamiltons första försök till en karaktäristik öfver Gustaf III.

Dagboken blifver nu för flera år en resebeskrifning, och en resebeskrifning af ovanligt intresse och som borde komma ut på tryck. Resenären är visserligen ingalunda något geni, ej ens en person, som i ett enda fack har djupare insikter. Men denne unga hofman besitter ett klart öga, ett naturligt och godt omdöme, många olikartade intressen, och han betraktar ganska allsidigt de länder, han besöker. Han presenteras vid hofven och deltagar i det förnäma umgänget, men glömmar därför ej att se på gatans folklif och byns folkseder. Statsliga förhållanden och skön konst söker han tränga in i med samma ifver. Hans resejournal är säkerligen en bland de mest vårdade, som från 1700-talet finnes af svensk hand öfver en tripp genom det dåtida Europa. Här är naturligtvis endast plats för den mest summariska konturteckning af hans treåriga färd.

Hamilton lämnade Sverige den 7 april 1768 och for först öfver till England, till Georg III:s och Hogarths London. Han såg allt, som en samvetsgrann turist bör

se i världsstaden och gjorde vidsträckta utflykter till flera engelska provinsstäder. Ibland var målaren Elias Martin hans följeslagare, men Hamilton har eljes intet att berätta om den unge svenska artisen. Först midt i högsommaren begifver han sig af från England, och avslutar sin vistelse i det brittiska öriket med långa och intressanta reflektioner öfver engelska förhållanden. Särskildt märkliga äro hos den blifvande oppositionelle riksdagstalaren några varma yttranden om den engelska konstitutionen, som han liknar vid »en viktskål, konungen på ena sidan, parlamentet på den andra, jämnvikten hållen af själfva naturen». Han prisar också »den engelska adelns frihetsanda». Från Dover reste Hamilton öfver till fastlandet och fortsätter norrut genom Belgien och Holland.

Konsten börjar nu få en bred plats i hans anteckningar. Den unge estetiske autodidakten gör sig allvarlig möda för att nå djupare in i dess hemligheter. Det är visserligen sant, att man har svårt att ej draga på mun, när han till exempel om det underbara juvelskrin från medeltiden, som heter Brügge, skrifver »en något antique men alltid vacker stad». Men om den unge ädlingen ej röjer något begrepp om den primitiva konsten, måste vi ihågkomma, att »spelet», som det heter i Dumbom, »ännu ej var inventerad». Man kan ej begära hos Hamilton intresse annat än för antikens och renässansens konst och får ej undra öfver, att han i Brügge ej nämner Memling, i Gent ej van Eyck. Hans skildringar från muséerna visa i alla fall en kärleksfull samvetsgrannhet. I Holland studerar han ifrigare handelsväsendet än måleriet, men i Dresden, dit han sedan reser, tager konstintresset åter ut sin rätt. Som den största dyrbarheten i Dresdenergalleriet nämner Hamilton Correggios Natt, »det bland kännare

bekantaste stycke i Europa och det förnämsta i hela den superba samlingen. Övärdig kännare betraktade jag det en timma och måste så godt som rycka mig därifrån».

Från Sachsen for Hamilton öfver Böhmen och Ungern till Wien, där han lefde med i de högsta kretsarna och föreställdes för Maria Theresia, som han beundrar och blott klandrar för allt för stränga moralidéer. Från Wien styrde han kosan till Italien och närmast Venedig. Dagboksskildringarna från lagunstaden äro särskildt fängslande med karnevalshändelser, maskeradäfventyr, interiörer från palats och spelhus — det är Tiepolos och Casanovas njutningsbedöfvande Venedig, som fjättrar den unge nordbon med all sin berusning.

Till Rom anlände Hamilton den 4 mars 1769 och han stannade i den ojämförliga staden, den »remarquablaste och törhända vackraste i världen» såsom han skrifver, till oktober samma år. För att ännu bättre kunna lefva sig in i Romalifvet, uppträdde han här inkognito, lycklig öfver att få vara »okänd spectateur af människor och människors chefs d'oeuvres, utan att själf blifva ett ändamål för curiosité och tadel». Han uppsökte ej heller många svenskar — närmast tycks han hafva umgåtts med Sergel, om hvilken dagboken dock tyvärr icke lämnar några nya upplysningar. Med passionerad ifver besåg hans Roms mirabilier och märkvärdigheter, och det är anmärkningsvärdt, hur icke ens mindre kända små kyrkor (som S:a Prassede) med en konst (den gammalkristna), för hvilken tiden ej fått öppet öga, undgått hans uppmärksamhet.

Antikerna beskriver han utförligt och med djup beundran, likaså en del af renässansens måleri, Caraccernas och Guido Renis epigonverk icke att förglömma. Beskrifningen på Sixtinska kapellet må för kuriositetens skull

citeras: »Detta capell har en stor tableau af Michel Ange, som upptager hela fonden af capellet. Den föreställer Yttersta domen, svårt sujet, vid hvilket de flesta mästarne bitit i gräset. Denna tycks till compositionen ej hafva lyckats bättre än de andra. Man ser en blandning af kristna, helgon, djäflar och fördömda, saker, som revoltera ögat äfven så mycket som förståndet. I en sky är en ängel, som för några lycksaliga till himmelen; i en båt ser man en djäfvul föra några olyckliga döda in i afgrunden. Coloriten är nog svartnad af tiden. Kännare estimerar dock mycket denna tableauen för desseinen, hvilken tyckes mig ännu bättre observerad i de stora figurerna af profeter och sibyllor, som äro vid frisen af taket».

Adolf Ludvig Hamilton älskar icke Roms befolkning. »Penningen är deras Gud, ingenting är så nedrigt, som en äfven af bättre stånd ej gör för *la buona mancia* eller drikspenningar». Men hans omdömen äro möjligen färglagda af sorger och obehag, som träffade honom i Rom och fördyrade hans sinnesstämning. Redan vid ankomsten möttes han af underrättelsen om sin mors död, och han sörjde djupt den blott femtio år gamla kvinnan, som han vackert kallar »vännen som naturen skänkt mig, depositairen af alla mina största hemligheter». Under högsommaren insjuknade han i häftig feber och pleuresi och var verkligt illa därän. Den romerska familj, hos hvilken han bodde, synes emellertid hafva på alla vis skött om honom. Rörande förefaller det, att de, när han plågades af hufvudvärk, sökte bota kättaren från norden med en »berretta della madonna di Loreto», en i Loreto helgad mössa. »Miraklet manquerade» visserligen, men anekdoten talar liksom andra smådrag i boken mot den mörka skildringen af befolkningen i Rom.

Hamilton besökte Neapel och en mängd andra italienska städer, for sedan till Frankrike och ankom till Paris för andra gången i augusti 1770. Här kunde den svenska kammarherren icke längre vara inkognito. Han måste först uppvakta prins Karl, sedermera kronprinsen och prins Fredrik, hvilka alla nu gästade Seinestaden. Hamilton är också en af de första, som efter dödsbudet från Sverige får uppvakta Gustaf III, och på en gång »condolera och gratulera honom». »Svart som en korp i sorgdräkten, med svartklädd betjänt och svart draperad vagn», for han till grefve Creutz' hotell »som förvandlats till ett slags hof» och fann »konungen i tårar, dock ej så bedröfvad som prins Fredrik naturligtvis». Här såg han en annan dag den »så bekante Jean Jacques Rousseau», som »läst sitt lefnadslopp (Les Confessions) för konungen». Hamiltons porträtt af Rousseau är lustigt nog. »Simpelt klädd och med en nedrig Physionomie var intet hos denne man, som markerade en storkarl utom ögonen brillanta och fulla med eld. Ingen mer än han sannar ordspråket que les apparences sont trompeuses».

En längre färd genom »les pays de France» måste Hamilton afbryta på grund af sjuklighet och blodspottning, och den 28 maj 1771 lämnade han Paris. Afskedsteckningen öfver Frankrike och fransmännen är trots all beundran förvånande riktig. Hamilton klandrar i skarpa ord fransmännens fåfånga och okunnighet om andra nationer: »De likna nästan chineserna, som tro China vara en stor fyrkant midt i världen».

Efter tre år och tre månaders bortvaro kom Hamilton åter till barndomshemmet på Barsebäck med en känsla af, att hans roligaste tid redan var gången. Hans svaga hälsa lät honom blott med olust återse Stockholm och återgå till

sin hofmannssyssla. »Utan hälsa, utan humeur, i ett kallt klimat, fula rum och ett uselt land, med ett ord i fullkomlig kontrast mot min lyckliga rikedom i Rom måste jag finna min ressours inom mig själf och i lecturen». Detta var helt visst ett uttryck för en sjuklig tidpunkts misstämning, men nog äfven för en orolig och frihetskär naturs otålighet med Stockholms trånga förhållanden och hoflifvets bundna tillvaro. Adolf Ludvig Hamiltons lefnadssätt som kammarherre vid Gustaf III:s hof är redan skildradt och förändrar ej karaktär under dessa senare år. Det är alltid samma slotts- och sällskapslif, afbrutet af resor till de stora adelsgodsen eller till hembygden. Under revolutionen 1772 var han tjänstgörande hos drottningen och lefde på Ekolsund i idyllisk afskildhet från de stora händelserna. Hans slumrande politiska idéer vaknade upp vid budskapet om statskuppen, och dagboken afspeglar den spänning, han erfor inför sakernas gång. I hvilken utsträckning skulle konungen begagna sig af den starkares rätt? Det var frågan, han ängsligt ställde till framtiden, och med förtjusning bokförde han monarkens moderation. Högre än alla »despoter», står efter trontalet Gustaf III för hans uppfattning genom att grunda sitt välde på en konstitution — och sina undersåtars hjärtan.

Ett hårdt slag var för Hamilton förlusten af hans mest älskade syster »den gudomligt vackra Florentina Henrietta», gift med hofmarskalken Jean Kasimir Fleming, som afled i april 1773. Adolf Ludvig var minst af allt en känslösam natur, och därför gripa de starka ord dubbelt, med hvilka han begråter bortgången af »den käraste vän, jag någonsin haft här på jorden eller någonsin tänker kunna få». I maj 1774 sändes Adolf Ludvig Hamilton med i den beskickning, som i Wismar skulle afhämta hertig Karls unga och älsk-

värda prinsessa. Tvenne långa bref af en torrolig lustighet, riktade till Gustaf III själf och bevarade bland hans papper, skildra denna resa som en liten komisk epopée i smått. Ingenting är löjligare än teckningen af, hur det sjösjuka hoffolket vid ankomsten till staden undfågnas med dålig choklad och pumpernickel, och de karrikatyren, Hamilton tecknar öfver den fina världen i Wismar, täfla i uppsluppenhet med dem Hampus Stellan Mörner ritat i sina skrivelser från Eutin.

1778 blef Adolf Ludvig Hamilton af Gustaf III utsedd att lyckönska kejsarinnan af Ryssland med anledning af att storfursten erhållit en son. Också från denna färd föreligger en liten relation till konungen. Dagboken låter oss i detalj följa den besvärliga vinterresan öfver Torneå. Hamiltons porträtt af kejsarinnan bör här citeras som motstycke till hans konterfej öfver Ludvig XV och Fredrik II. På följande vis skildras »nordens Semiramis». »Hon är mera stor än liten, mycket undersätsig men af en hälso-sam fettma, har hög panna, vackert mörkt hår, det hon gemenligen endast pryder med sina ofantliga diamanter, ett par blå ögon, som affectera mildhet, men i hvilka nog naturen behållit sin rätt, stor tour de visage, god färg, liten mun, inknipt spannhaka, stark gorge, starka armar, stolt gång, lätta, värdiga manér».

Hemkommen från Petersburg, där han bland annat sällskapat med den stora franska skulptören Falconet, är han bland vittnena vid Sophia Magdalenas nedkomst. Hans anteckning fullständigar här Schröderheims humoristiska skildring. När hoffolket fick höra, att det var en prins »klappade alla i händerna och sleto sig om att få kyssa konungens händer». Monarken kom ut och sade: »Om

ni visste, hvad för stort hufvud han hafver.» — Det stora hufvudet var Gustaf IV Adolfs.

Emellertid pågick den första riksdagen efter det nya statskicket, och redan nu märktes de första svaga ansatserna till adelns blifvande opposition. Adolf Ludvig Hamilton var för ung och opröfvad för att ännu kunna utöfva något inflytande. Men han var likväl medlem af »adelns besvärdeputation» och genomdref där, att Sveriges adels urgamla rätt varit att ej blifva dömd utom af sina likar». Ett memorial han ämnade för riksdagen hade samma aristokratiska karaktär — det gällde »rätt att göra ärfd egendom till fideikommiss». Den försiktige Axel Fersen affrådade från sakens upptagande i riksdagen såsom ett tvistämne mellan ständerna. Men därjämte intresserade sig Hamilton ifrigt för bevillningsfrågorna och önskade »att ständerna skulle stadfästa den nuvarande bevillningen som ett bevis på sin myndighet», hvilket ju också beslöts.

Hela Hamiltons politiska ståndpunkt, hans väsens blandning af inbiten aristokrat och frihetskär parlamentariker, framträda i dessa drag. De låta oss redan se den linje, på hvilken hela hans offentliga uppträdande skulle röra sig.

Hamiltons dagbok är till sin art refererande och utesluter alla genomförda reflektioner. Endast af i förbifarten fällda ord kan man därför i densamma se, hur hans förhållande till konungen först kallnade och sedan öfvergick till illa dold antipati. Enskilda motiv, personlig anläggning och politiska åskådningar smälte här samman och gjorde af hofmannen i konungens närhet först en kall iakttagare, sedan en småaktig och elak klandrare och sist, när striden mellan adel och kungadöme bröt ut, en hätsk, fanatisk fiende.

Hamiltons hofmannabana hade ej motsvarat hans för-

väntningar. En skrifvelse till konungen från 1770, bevarad i gustavianska papperen visar, att han redan då ansåg sig hafva skäl till missnöje. Han klagar öfver, att löneförmåner tillfallit kammarherrar, yngre i tjänsten än han själf. Gustaf III har tecknat i kanten, att dessa löner ej utdelades efter anciennitet, och vid sidan af en skäligen inkrånglad sats, i hvilken Hamilton på en gång beklagar sig och bedyrar sin lojalitet, har dåvarande kronprinsen ristat i kanten de otåliga orden: »Jag förstår icke detta, han tackar mig för, att jag har glömt honom». Detta hände redan 1770. Ännu stod den unge fursten för Hamilton likväl i ett ideellt och tjugande ljus. Under en något senare gjord omredigering af ett ställe i sin dagbok tecknar han honom visserligen kritiskt men ändock varmt erkännande. »Hvad som hafver insegel af stort och vackert, rörer Gustafs hjärta. Bättre herre är omöjlig att kunna tjäna». Men åren gnagde långsamt sönder Hamiltons känslor för konungen, och hans bristande befordring, medan jämnåriga rundt omkring ryckte upp till höga och inflytelserika äreställen, var icke ägnad att stämma honom blidare.

Men djupare än dylika motiv verkade den absoluta oförenligheten mellan konungen och hans kammarherre. Dessa människor voro skapade att icke förstå hvarandra — den öfverlägset dubbla, kvinnligt undvikande och samman-satta fursten, en realpolitiker trots all sitt inres exaltation, och den burdusa, hänsynslösa och doktrinära hofmannen. En liten historia från långt senare tid (berättad 1792 af myntgardien Hjelm i hans ottryckta Sqvaller i Politiken) belyser lustigt detta. »På couren har konungen sagt till grefve Hamilton: 'Ni har blifvit fet.' 'Nej,' svarade han, 'jag har blifvit mager. Vi skola alltid disputeras. Det är mitt olyckliga öde'.»

Hamilton började nu längta från hofvet och planera för att slita sig loss. 1780 inköpte han därför af Carl Scheffer egendomen Blomberg på Kinnekulle. Han skrifver härom under första besöket på den »oförlikneligt vackert» belägna gården. »Äganderätten och hoppet af en nöjsam reträtt efter mycket lopp uppväckte i min själ en okänd men förtjusande känsla.» Ett ofta citeradt svar, som Hamilton gaf konungen i fråga om just detta egendomsköp, tydde redan i sin bitterhet på den blifvande fiendskapen. Hamilton skulle hafva svarat, att han inköpt gården för att icke vara i förlägenhet, om konungen skulle döma honom från lif, ära och *gods*.

1781 lärde Adolf Ludvig Hamilton känna den unga, intagande dam, som skulle blifva hans maka — Eva Christina De Besche. Han blef häftigt förälskad i henne och vann också snart hennes genkärlek. Den 22 augusti 1782 blef han med henne förenad å hennes mors, änkefru Ulrika De Besche, född Meijerhjelts stora egendom Danbyholm. Kort därpå inträffade den slutliga brytningen med Gustaf III. Det 7 sept. 1782 sände Hamilton i fyra rader sitt afskedsmemorial som kammarherre. Droppen, som lät bågaren flöda öfver, synes för den lidelsefullt slätkäre mannen hafva varit konungens bristande tillmötesgående mot hans broder Axel Hamiltons militära karriär. Adolf Ludvigs giftermål hade dessutom i förening med hans eget möderne gjort honom till en förmögen man. Han åstundade att som fadern lefva en jorddrotts själfständiga och oberoende lif. Samtidigt med dessa händelser avslutade Adolf Ludvig Hamilton med år 1782 sin dagbok. De vackra och förnöjda slutorden förtjäna att anföras. »Min dagsjournal, förd utan afbrott i jämt tjugu år hörer nu opp. Redan vid mitt giftermål börjades andra tomen af min lifstid. Jag har gått

in i den vanliga människornas lefnadsart, och mitt minne kan nu ej en gång fästas af själfva dagarnas uppteckning. De blifva sig för lika. Hushållsbekymmer, små resor, en families styrsel framte få variabla ämnen. Den Högste lofvas evinnerligen för att jag efter så många öden kommit i hamn med ett roligt samvete, en älskad hustru och en millions egendom. En glad, en välgörandeandel blifver hädanefter förberedelsen till en oförändrad lycksalighet, all förnuftig, vältänkande varelses högsta föremål.»

Här slutar sålunda den fullständiga källan till vår kunskap om Adolf Ludvig Hamiltons lefnadsöden. Om hans privata existens från 1782 till dödsåret 1802 gifva handskrifterna blott flyktiga meddelanden, framför allt i en d. 7 januari 1803 af hans broder Axel ristad minnesruna. Men denne officer hade intet af sin broders skriftställarskicklighet, och hans notiser äro korta och summariska.

Adolf Ludvig Hamilton hade för öfrigt nog rätt i slutorden till dagboken. Hans enskilda existens hade nu lupit in i den händelselösa lyckans monotoni. Däröfver var icke vidare mycket att berätta. Och mer än så — hans personliga utveckling var redan färdig. I det föregående äro redan alla premisserna gifna både till hans senare års uppträdande såsom oppositionell parlamentariker och hans skriftställarskap som antigustaviansk memoarförfattare. »Anekdoterna» draga i själfva verket konsekvensen af ofvan skildrade lif och karaktärsutveckling. Låtom oss då blott med några raska drag belysa hans återstående år.

Det groll, i hvilket Hamilton 1782 skilts från Gustaf III, skulle under den närmast följande tiden, det allt högre spirande missnöjets skede, blott stegras och skärpas. Den halft verkliga, halft skenbara harmoni, som spred ett skimmer af försoningsfest och idyll öfver åren närmast stats-

hvälfningen 1772, hade för längesedan förflyktigt. Partitidehvarfvets idéer hade åter vaknat och uppträdde i nya dräkter och förbindelser. Både frihetshänförelsen och frihetsdoktrinarismen hade under det sista decenniet vuxit oändligt, ju häftigare hela tidsandan dref seklet mot revolutionen. Den svenska adeln, som nära nog insupit de franska upplysningstankarna med modersmjölken, gick liksom en så stor del af Frankrikes omedvetet den nya tidens ärenden. Under sken af enbart konstitutionell bokstafstro närmade sig andan inom adeln mer och mer det revolutionära, och den röda Jakobinermössan stack redan, utan att bärarna själfva rätt märkte det, fram öfver mer än ett högadligt, pudradt och friseradt hufvud. Konungen å sin sida hade genom förhållandenas makt och på grund af sin subjektiva utveckling mer och mer lämnat den svärmiska ståndpunkt af »första medborgare» i ett fritt konstitutionellt land, som han drömt om att intaga under sina kronprinsår och som han — med betydliga modifikationer till suveränitetens fördel — också intog 1772. Instinktivt drog han tömmarna hårdare åt sig, medan revolutionsidéerna genom tusen kanaler strömmade in i landet och fingo real innebörd på grund af de hopade praktiska missförhållanden och olyckor, som betungade dessa års Sverige. Det är icke fråga om, att ej Gustaf III under 1780-talet systematiskt sökte samla alla trådar i sin egen hand, för att själf leda diplomati, här och administration. Samtidigt med att den feodala representationsfurste, som var hans ena jag, på allt vis gynnade riddarkasten och dess dekorativa vapensköldar, sökte den otålige själfhärskare, som han mer och mer blef, beröfva adeln såsom stånd så mycket som möjligt af faktiskt välde.

Med dessa motsatser möttes konung och adel vid 1786 års riksdag. Resultatet är allbekant, och den ännu orustade

konungens nederlag blef fullkomligt. Adolf Ludvig Hamilton var af sjukdom förhindrad att verksamt deltaga i riddarhusets arbete. Men det råd han, enligt Lars v. Engeström just 1786 gaf konungen, att »ej söka ändringar i 1772 års regeringsform, ty ständerna kunde däraf taga elakt efterdöme och vilja ändra på sitt vis», detta råd med sin hotfullhet är direkt taladt ur hjärtat på adelspluraliteten vid detta ständermöte. Hur noga Hamilton följde förhandlingarna synes däraf, att t. ex. statssekreteraren Wadensjernas bekanta yttrande i bevillningsfrågan den 7 juni 1786 låg honom i minnet långt senare och ännu gifver eko i hans egna reflektioner i »Anekdoterna» öfver bevillningstriden 1789 (sid. 162).

1789 blifver Hamilton däremot en af riddarhusets inflytelserika personligheter. På två och ett halft år hade förhållandena utvecklats sig med stormsteg. Adeln låg nu i öppen fejd med monarken. Som förut sökte den i konstitutionens bokstaf sanktion för sin strid, ja till och med för rent uppror. Genom att utan ständernas hörande börja kriget mot Ryssland hade konungen brutit regeringsformen. Till leda upprepas detta af Anjals konspiratörer och mysterister samt af deras ursäktare eller mer och mindre förtäckta medhållare inom ståndet. Men hvem vill påstå, att detta var sakens kärna utom möjligen för en eller annan doktrinär politiker af Johan v. Engeströms art? Bakom den konstitutionella skylten låg en hel härfva af fiendskap. Hur karaktäristiskt är det icke, att adeln på 1789 års riksdag före allt annat, under brinnande krig och allt rikets bekymmer i långa sammanträden diskuterar sina ståndsintressen och efter den kedja af adliga subordinationsbrott, som passerat i Finland 1788 och som blott svagt

ogillades, där de ej rent af försvarades, vågade spela den oskyldigt anklagades roll.

1789 års högdramatiska riksdag är ännu ej värdigt skildrad. Af de gjorda teckningarna är O. Wingquists (Frey 1844) blott summarisk, medan Wilh. Thams innehållsrika berättelse lider af oreda och saknar ledande synpunkter. Adolf Ludvig Hamiltons anekdoter blifva här för en framtida skildrare en källa af värde — mest genom den hänsynslöshet, med hvilken den röjer adelsoppositionens motiver och stämningar.

Hamiltons ställning och anseende inom riddarhuset tyckas hafva varit klara från början af riksdagen, eftersom han genast insattes i det hemliga utskottet. Han hade då knappast förut gjort sig mera känd vare sig som debattör eller financier. Den 14 febr. höll han sitt egentliga finanspolitiska maiden-speech. I stridsfrågan, huruvida det ordinära statsutskottet denna riksdag skulle indragas — som konungen önskade — och statsverkets i 1772 års konstitution förordnade framteende i stället ske inför det hemliga utskottet, afstyrkte han under åtskilliga säkert föga menade artigheter det kungliga förslaget. Han vädrade här ett försök att undandraga ständerna kontrollen på rikets finanser genom att »alltid äska sekreta utskott, alltid uppdraga det statsverkets öfverseende, alltid låta nationella skulden blifva en hemlighet». Redan den 10 hade Hamilton uppträdt i fråga om tacksägelseadressen till konungen med föga dold tendens. Han ville restriktioner i formuleringen för att »betaga tidehvarf under mindre förtjänste regenter all anledning att med vårt exempel styrka en gränslös erkänsla på själfva konstitutionens bekostnad och låta dess helgade rättigheter försvinna i blotta vördnadsbetygelser». Hans politiska ståndpunkt är klar i dessa anföranden.

Större betydelse fick dock Hamilton först efter arresteringarna den 20 februari, när inom adeln kräfdes nya män, som kunde upptaga de fängslades mantlar. Han visade sin oförfärade håg att rycka fram genom att genast den 21 februari, då konungen på rikssalen påbjöd — annat ord kan man näppeligen bruka — Förenings- och Säkerhetsaktens antagande, först af alla med 1772 års grundlag i handen stå upp och begära, att stånden enligt regeringsformens tydliga ord skulle få uppå sina kamrar rådslå och öfverväga om den nya lagens antagande, innan de bestämde sig. Med sina ord bröt han isen, och hans uppträdande var — efter gårdagens händelser — prägladt af både stort mod och fast beslutsamhet. Hans »konstlösa» anförande blef sedan öfverglänsadt af Adlerbeths formfulländade framställning, men att hans tal gjorde ett starkt intryck, har man bevis på bland annat i ett uttalande af Leopold. Ännu 1828 ihågkom denne — som man ser af en anteckning af Erik Gustaf Geijer efter ett besök hos den gamle gustavianen — »Hamiltons dråpliga tal, hårdt med all en hofmans decence.» Adolf Ludvig Hamilton blef från den stunden en af adelns märkesmän.

Hamiltons egentliga verksamhet föll nu inom hemliga utskottet och rörde framför allt finansiella frågor, hvilka numera lifligast intresserade honom. Med ifver förfäktade han här sin åskådnings centralpunkt, ständernas bevillningsrätt, så fort något förslag kom, som kunde kringskära densamma, och han blef också ordförande i den komité som skulle uppsätta instruktionen för det nya riksgäldskontoret. Mot hvarje försök att inkräkta själfbeskattningsrätten talade Hamilton slutligen på riddarhuset den 21 april, då den definitiva behandlingen af bevillningsfrågan där begynte. Han talade denna gång med för honom ovan-

lig retorisk flykt, och ett par vändningar ur detta tal återfinnas i Anekdoterna (sid. 162). Anförandet slutade med en högtidlig försäkran af Hamilton för honom själf och den ätt, hvars rum han beklädde, att aldrig frivilligt afstå från denna »den ömmaste af alla rättigheter», så länge blodet rann i hans ådror och tungan kunde tolka hans tankar. En oförskräckt protest mot det af konungen själf med lock och pock i adelns sista plenum den 27 april genomdrifna antagandet af bevillningen på obestämd tid afslutade också hans offentliga uppträdande under denna stormiga riksdag.

Hamilton hade 1789 fått blod på tanden som politiker, och hans våldsamma antiroyalistiska stämning matades icke som åtskilliga andra adelsmäns efter freden. När i december 1792 kallelsen kom till Gefle riksdag, stannade han därför icke hemma, som ej få af de rikaste och förnämsta på riddarhuset, men lämnade det fredliga Blomberg och for i »grufflig köld och svårt urväder» till Gefle. Vilda nyheter gingo om nya revolutionsåtgärder — flera af adeln gjorde, berättas det, före afresan sina testamenten. Lyckligtvis förgick riksmötet långt stillsammare än man väntat. Elden brann under askan men flammade icke upp. Riksdagen tog en öfvervägande expeditiv karaktär för att ordna de olyckliga finansiella förhållandena. Hamilton blef också denna gång medlem af hemliga utskottet och hade sin särskilda finansplan, uppläst den 16 februari af Johan v. Engeström under hans egen sjukdom, men lagd till handlingarna utan diskussion. Hamilton tillskref detta politiska anledningar och ansåg ännu flera år därefter sitt förslag såsom det enda riktiga. Men dessa invecklade finanspolitiska spörsmål skola icke här vidröras. Den intresserade hänvisas till biskop Wallqvists Anteckningar om Gefle Riksdag (utg. af

E. V. Montan) och Joh. Ax. Almqvists förträffliga afhandling om samma riksmöte.

Snart efter riksdagen i det rojalistiska Gefle inträffade ju i konungens egen residensstad hans lifs och hans regerings tragiska final. Hamilton betonar sin ovetskap om alla mordplaner, men i bedömandet af konungens sista dagar, i den illa dolda sympatien för en gemen brottslingstyp som Anckarström når hans hat mot Gustaf III sin höjdpunkt. Det är fullkomligt upprörande att i »Anekdoterna» läsa, hur han tolkar konungens sinnesstyrka under de sista dagarnas sjukdom blott som prof på dennes »underliga förställningskonst». Men Hamiltons skildring har här en motsatt verkan mot, hvad han åsyftat. Konungens teorism lyser igenom pamflettskrifvarens — ty på dessa sidor är Hamilton icke något annat — hatfulla förvändning af sanningen.

Om Hamiltons öden efter Gustaf III:s tid kunna vi fatta oss kort, då andra delen af hans anteckningar icke föreligger i denna publikation. Hamilton lefde också nu långt från händelsernas gång på sina gods. Hans jakobinska böjelser nådde sin spets kring åren 1792—93, då han till och med skref ett »Project till Fransyska Republiques Lagstiftning» (den 20 jan. 1793). Han uttrycker här sin hänförelse öfver nationalförsamlingen. »Då jag betraktar de af första nationalförsamlingen tagna författningar vid valsättet till nationens representanter, då jag eftersinnar den upplysta klokhet, man bör förvänta af Frankrikes nuvarande lagstiftare att tillämpa lagarna till människors medfödda rättigheter, stadgas mitt, stadgas hela Europas hopp att se ett land, redan gynnadt af naturen, få en fördubblad lycksalighet genom Regeringssättets vishet». — Utkastet, som starkt håller på att all egentlig

makt skall ligga i händerna på ett nationalconvent, har blott en märkvärdighet. Hamilton föreslår utnämmandet af en »connetable», en »dictator» öfver hären, såsom frihetens och landets militära beskyddare. Franska republiken fick som bekant en sådan connetable. Det var Napoleon.

Detta projekt insändes af Hamilton till franska konsuln i Göteborg de l'Isle för att af denne tillställas konventets lagutskott, som utlyst en sorts allmän pristäfling i lyckliggörande konstitutioner, men det kunde ej befordras till adressaterna, emedan alla förslag om diktatur voro förbjudna.

Efter Ludvig den XVI:s afrättning och skräcktiden sansade sig Hamiltons revolutionära förtjusning. Han kände som så många andra doktrinära frihetsentusiaster en bitter missträkning inför det »anarkistiska raseriet», och när han nästa och sista gången uppträdde som politiker på riksdagen i Norrköping är det som afgjord motståndare till det svenska »bergpartiet» och dess ledare, män som Hans Järta, bröderna Adlersparre och Skjöldebrand. Hans utveckling blef sålunda alldeles lik den bepröfvade parlamentariker, vid hvilkens sida han vid denna riksdag kämpade, Johan v. Engeström. Båda voro veteraner från frihetstiden och förfäktade ett konstitutionellt ideal, som i dess anda ägde sina rötter. Båda voro aristokrater, som af rättlinig sinnesart och plikt känsla för lagens bokstaf drefvos mot revolutionära åskådningar, hvilka i botten voro dem främmande. Båda hörde till föregångsmännen för 1809 års anda och förtjäna således tacksamhet och värma för sin oförskräckta strid, äfven när den icke kan fränkännas ett trångt och abstrakt drag. Båda voro redbara och helstöpta människor, hvilka af politisk upphetsning hemföllo till ett hat, som tog sig ett uttryck, ovärdigt män af deras karaktärer och uppfostran, hos Engeström i mer

än half vetskap om komplotten 1792, hos Hamilton i ett groll som i stort och smått förvred hans opartiskhet vid teckningen af Gustaf III och dennes män.

De sista åren af sitt lif tillbragte Adolf Ludvig Hamilton i skötet af sin familj, högt ansedd i sin trakt och öfver hela landet. Han betraktades »som ett nationens stöd», skrifver brodern. Han dog den 10 oktober 1802 med kristlig fattning och filosofisk själsstyrka och ligger jämte sin hustru begrafven på Husaby kyrkogård.

Hamiltons författarskap var, som man ser af dagboken, rätt omfattande. Han har skrifvit komedier och lärodikter på franska — framför allt är det ofta i hans anteckningar tal om ett »Poëme sur les voyages», ett älsklingsämne för tiden och väl passande Hamiltons reslystna sinnelag. Denna dikt är som det mesta af hans litterära kvarlåtenskap försvunnen — åtminstone mig veterligt. Att döma af de franska dikter, som finnas kvar i hans handskrifter, bland Oeuvres Mêlées, är förlusten måttlig. Hamilton rimmade lätt och otvunget sitt epigram och sina kupletter, men någon poet var han säkerligen icke. Bland hans »pièces fugitives» är kanske det epigram (skrifvet 1775), som redan citerats af L. v. Engeström det fyndigaste:

L'Éternel d'un coup d'œil contempla son ouvrage
 Tout est bon se dit-il. Or dans ce premier age
 Par la Génèse on voit, pour sortir d'embarras,
 Que l'orsque Dieu l'a dit, la femme n'était pas.

Som prof på hans viston och likaledes för sitt innehålls skull må här följande ungdomsstrof mot hoflifvet anföras:

Remplissez d'eau quelque vase,
 Le tour est de ma façon

Sur sa légère surface
 Jetez du bled et du son.
 Voyez vous le son surnage,
 Mais au fond va tout le bled.
 De la Cour c'est l'image
 N'y mettez jamais le pied.

Bättre är Hamilton som prosaist. Jag har redan talat om dagbokens intressanta reseskildringar. Hamilton har själf bearbetat dem till ett stort verk i fyra delar »Anmärkningar gjorda vid en resa i en del af Europa», som föreligger renskrifvet och tryckfärdigt. Ej sällan är dock den ursprungliga journalens mer konstlösa och omedelbara berättelse lifligare och mer prägnant. Några metafysiska spekulationer af Hamilton öfverraska genom sin varma känsla och sin upphöjda tankeflykt. De röja en ovanligt lefvande religiositet, anmärkningsvärd hos denna kritiska natur, som på detta område sålunda ej var någon Voltairian. Flera af dessa betraktelser stamma från slutet af Hamiltons lefnad — från de stilla åren 1792—1800, och de röja vackert både själfständigheten och det teoretiserande intresset hos denne åldrade frihetskämpe, som höll sin själ i full friskhet äfven på äldre dar, och i ensamheten på Kinnekulle ännu med en ung mans lidelsefulla intresse mediterade öfver politiska och spekulativa frågor.

Till sist komma vi till Hamiltons viktigaste och enda litterära lifsverk, de här utgifna »Anekdoterna». De äro sannolikt helt och hållet skrifna år 1795. Titelbladet är dagtecknad den 15 april detta år och i slutet af berättelsen skrifver åter Hamilton år 1795 (sid. 204).

Men dessa memoarer lida blott skenbart och ställvis af den olägenhet, som så ofta försvagar värdet af dylika skrifter

-- att vara upptecknade långt efter händelsernas förlopp, ty i verkligheten stöda sig »Anekdoterna» i sina viktigaste delar på förut gjorda, ofta med tilldragelserna samtidiga, anteckningar. Grundvalen för hela arbetet gaf naturligtvis till och med slutet af 1782 Adolf Ludvig Hamiltons enskilda dagbok, ehuru dess ordalag endast sällan i en eller annan hofskildring gå igen. Den förträffligt skrifna, alltigenom kvicka relationen öfver Gustaf III:s förmålningsresa och bilägers festiviteter 1766 (sid. 22—34) hade Hamilton ryckt in i den svenska afdelningen af sitt stora reseverk och ur dagboken redigerat i 1770-talets början. Han hörde själf till kronprinsens svit. Hans iakttagelser hafva här det åsyna vittnets giltighet. Detsamma gäller skissen öfver hoflifvet 1767—68, de få notiserna om Gustaf III:s Pariserbesök 1771 och hofinteriörerna från 1772 till 1782, då Hamilton tog afsked som kammarherre. Det viktigaste i Anekdoternas senare del äro framställningarne af 1789 och 1792 års riksmöten, vid hvilka ju anekdotförfattaren, som visadt är, var med bland första violinisterna. Anekdoterna grunda sig här säkerligen på äldre promemorier och utkast. Ibland Hamiltons efterlämnade handskrifter finnas två sådana förstudier »Bevillningen på obestämd tid vid 1789 års riksdag» och »Finanserna i Sverige 1792», båda nerskrifna 1793. De öfriga styckena af memoaren hafva långt ringare tillförlitlighet och intresse. Misstag och miss tydningar förekomma för öfrigt flerstädes i Anekdoterna. Åtskilliga rent mekaniska sådana beroende på felskrifning och glömska äro i texten rättade. De djupare misstagen kan naturligtvis blott verkligt studium af tidens historia och andra samtida journaler rätta.

I fråga om Anekdoternas språkliga form måste läsaren genast känna, att författaren tänker på franska. Det vimlar

af osvenska konstruktioner i hans arbete, och understundom försvenskar Hamilton så barockt franska vändningar, att utgifvaren måst utbyta orden. Sådana meningslösheter som »bruten i affärer» (rompu dans les affaires) i stället för förfaren, intresserad (intéressé) för beräknande o. s. v. hafva naturligtvis måst ändras. Den ofta försummade satsbyggningen och ordföljden hafva också här och där måst upphjälpas för att göra framställningen mindre grumlig och lättare fattlig. Som läsaren nogsamst ser, har ingen dylik retouche gjorts i onödan, som kunnat försvaga intrycket af Hamiltons personliga skriftsätt.

Ty med alla sina osvenskheter har denna anekdotförfattare en både utpräglad och verksam stil. Som alla århundradets allvarligare memoarskribenter har naturligtvis vår anekdotskribent också drömt om att efterlikna Suetonius och Saint-Simon. Men med sitt passionerade och energiska sinnelag, sitt häftiga hat och hån mot Gustaf III och gustavianerna, sin bäska ironi, hade Hamilton mer än många andra förutsättningar att föra den föraktfulla tidsgranskarens kopparstilus. Om Anekdoternas uppfattning af Gustaf III — framställningens centrala karaktär, ständigt, nästan mot författarens vilja, närvarande i hans själ — är redan i det föregående tillräckligt taladt. Kanske förvåna och stöta här mest några smaklösa detaljer om konungen, som bokstafligen visa sanningen af det gamla uttrycket: ingen är stor för sin kammartjänare. Men så starkt och outplånligt behärskar tjusarkonungens skimrande gestalt den allmänna inbillningen, att dylika fulheter glida bort utan att störa den häfdvunna fantasibilden. Förvånande verka också i denna skildring af gustavianska åldern den totala frånvaron af alla drag om tidens rika litterära och konstnärliga lif, helst om man besinnar, att Hamilton var

konstvän och vitterlekare. Med en grand Seigneurs affekterade nedlåtenhet talar han i Anekdoterna om »en vid namn Leopold» — det är det enda svenska skaldenamnet i hela skildringen. Men lika lakonisk är Hamilton i detta afseende i sin dagbok. Ehuru vän till Sergel, säger han där aldrig ett ord om dennes konst, och ingen reflektion belidsagar heller notiserna om Hamiltons sammanträffande med Bellman på flera glada tillställningar, bland annat hos furst Hessenstein.

Ensidigheter finnes det sålunda godt om i dessa »Anekdoter», och de hafva ingalunda en odeladt behaglig hållning. Men ovanligt både starkt och lefvande teckna de profiler och situationer. Författaren är en man huggen ur ett stycke, en karaktär och en vilja, och hans memoar en af tidehvarfvets intressantaste.

*

Till sist återstår då blott att tacka de medlemmar af den frejdade släkten, som möjliggjort första utgifvandet af Adolf Ludvig Hamiltons Anekdoter och hans första verkliga presentation för allmänheten. Utgifvaren står för hjälp och upplysningar i tacksamhetsskuld till landshöfdingen grefve Hugo Hamilton, grefve G. M. Hamilton på Hedensberg, generalen grefve M. W. Hamilton, professorn, grefve G. A. K. Hamilton men först och sist till grefvinnan Hedvig Hamilton på Barsebäck, som godhetsfullt ställt alla handskrifterna till mitt förfogande.

Utgifvaren.

FÖRSTA TIDEHVARFVET.

Från år 1718 till år 1750.

Det är i synnerhet i regeringsmål och uti rikens öden händelsernas ursprung måste uppsökas i föregående tidehvarf.

Detta nödgar mig att gå tillbaka i våra häfder för att gifva något ljus åt senare tids skiften, som slutligen bragt Sverige att uti ett upplyst tidehvarf själfvilligt antaga bojor, då det öfriga af Europa är sysselsatt att sönderbryta dem, en gammal häfd ålagt dess flesta stater.

Karl XII skjuten den 30 november 1718, samlade sig svenska ständerna genast och återtog friheten jämte valrätten till kronan, den de öfverlämnade till Karl XII:s yngre syster Ulrica Eleonora, som kort därpå med deras samtycke afträdde den till sin gemål Fredrik I, landtgreffe af Hessen.

Bland stånden innehade *adeln* första rummet. *Präster*na, som Gustaf I ej vågade alldeles utesluta från riksstyrelsen, utgjorde det andra ståndet. Mer tjänstemän än jordägare som de voro, var deras rättighet grundad på fördomar och ur-gammal häfd. *Borgaren* amovible till sin rörelse, bevekt mer af enskilda förmåner än af landets förkofran och i alla länder att anse som kosmopolit, hade tredje rösten, och allmogen eller *bonden*, detta Sveriges första och ur-gamla stånd, utgjorde som jordägare med skäl det fjärde

ståndet, men därifrån uteslöts alla ståndspersoner, bruksidkare och med detsamma sunda förnuftet.

Denna konstitution, felaktig i sin natur, felaktig genom sitt rådplägningsätt i olika rum och snart med olika intressen, blef försämrad genom 1723 års ständers genstridiga operation.

Å ena sidan tilltvungo sig adeln och prästeståndet exklusiva privilegier, som grundlade de andra medborgarnas afund, medan å andra åt samtliga riksens ständer öfverdrogs rättigheten att ändra och förbättra grundlagen, eller med andra ord den nämnda afundsjukan gafs vapen i händerna att nedkrossa dessa privilegier, som i själfva verket äro monopolier, ovärdiga en fri stat.

Hofvet, tygladt i sin makt, såg en morgonrodnad framlysa, som med olika skiften kunde sätta i full dag den despotiska anda, som uppfyller alla furstar, af den simpla orsak, att de äro människor och att för människans högmod härska är en vällust.

Enväldet hade satt Sverige på brädden af dess undergång. Vid Karl XII:s fränfalle var rikets folknummer reduceradt till en och en half million själar; dess verkliga penningstock till två millioner riksdaler. Vid Adolf Fredriks tillträde till regeringen 1751 var folknummern fördubblad, utländska skulden ej öfver en million riksdaler, silfret i riket beräknades nära till tio millioner riksdaler.

Så ädel, så gagnelig är friheten, att äfven dess afbild uträttade dylika mirakler, och egentliga tillväxten skedde på de första tjugu åren. Jag säger frihetens skugga, ty en sannskyldig existerade aldrig. Ständerna tilldrogo sig efter hand domsrätt, tjänsters bortgifvande, med ett ord den lagstiftande, lagskipande och exekutiva souveraina makten, som således skiftevis tillföll de rådande partiens hufvudmän.

Partier kunde ej annat än uppväxa mellan den aristokratiska och den demokratiska makten. Den förra, jag menar adeln, hade tillskansat sig för stora förmåner, sedda i förstoringsglas af de andra medborgarna, för att icke

uppväcka först de andras uppmärksamhet och sedan deras hat. Konung Fredrik gaf dessa partier namn af Hattar och Mössor, i anledning däraf att de förras underhandlingar med honom skedde uppenbarligen om dagen, de senares i tysthet om nätterna. Hofvets politik var att understödja det svagaste.

Hattarna, hvars grundsatser voro aristokratiska, bestodo af de bästa genierna, af folk, hvars uppfostran underhjälpit deras snillegåfvor. Låta riket spela en roll i Europa, upphjälpa manufakturer, vinna en ärorik självständighet, tycktes vara deras yrke. De trotsade Ryssland och togo subsidier af Frankrike.

Mössorna, lågtänkare vid första påseendet, följde en saktare men riket gagneligare gång. De trodde säkraste grundvalen för rikets hushållning bestå i de enskildes sparsamhet. Ryssland fruktade de under begagnande af dess rubler — ty patriotismen ansåg samvetens försäljning å ömse sidor som en nationalvinst — och de funno, att Frankrikes ärelystna afsikter ej borde uppväcka dylika hos en folk- och penningefattig nation.

Dessa olika satser åstadkommo olika förhållanden. Hattarna voro rådande 1741 och förklarade Ryssland krig. En hufvudman (i detta partiet), som därtill mycket bidrog, var riksrådet greve Tessin.

Denne herre, hvars lättsinnighet hade så mycket inflytande på rikets öden, och som tilldanade det lättsinne Gustaf III visade i senare tider, bör lära kännas. Hans karaktär bestod i en lätt yta af ovanlig djupsinnighet. Denna utlåtelse torde förefalla genstridig; jag explicerar mig. Full med kvickhet, med de grannaste kunskaper, utrustad med den sällsynta, intagande gåfva, att hvar och en som lämnade hans sällskap var lika nöjd med sig själf som med honom, hade han alla de yttre egenskaper, man kunde önska hos en statsman, men fallen till flärd, prakt, öfverflöd, var han nöjd att beundras af samtiden, utan att hans minne vunnit den hedern att opåtaladt kunna granskas af eftervärlden. Han hade varit brukad vid flera ambassader. Den första var

till Wien. En anekdot där målar honom. Det var i kejsar Karl VI:s tid. All österrikiska prakten skulle deployeras med en stor solemnitet. De utländska ambassadörerna täflade att vid detta tillfälle göra sig utmärkta. Grefve Tessin åstundade med än mindre kostnad vinna samma ändamål och erhöll sin önskan hvarken medels granna ekipager eller livrer. En karl precederade hans vagn med ett par tusen gyllen som han kastade ut bland folket, hvilket blef förtjust öfver svenska ambassadörens frikostighet.

Ett annat yppighetsutbrott, då han å Adolf Fredriks vägnar som ambassadör i Berlin vigdes vid dennes gemål, prinsessan Lovisa Ulrika, är mindre empfindeligt men tör hända än karaktäristikare. Han var klädd i en kostbar klädning som uppväckte allas beundran. Vid bordet spilldes den af pagan på befallning öfver med vin. Grefve Tessin bad om ursäkt, steg från bordet, bytte om klädning och kom tillbaka med en som var tredubbelt kostsamare än själfva brudgumsklädningen.

Sådant målar; och det var denne mannen som på början af fyrtioalet styrde svenska rådet och ständerna. Brouillerad redan med ryska ministern (som flera år där-efter ökade Tessins hat, då han begärde dennes afsättning), understödde Tessin nu franska ministerns intresse, hvilket var att nog sysselsätta Petersburgska hofvet för att hindra det att bispringa det österrikiska efter kejsar Karl VI:s död. En krigsförklaring af Sverige mot Ryssland blef en följd af dessa in- och utländska intriger.

Den olycklige Ivan, ett barn, nästan i vaggan, satt då på ryska tronen. Dess moder prinsessan Anna förde riksstyrelsen. Munich var hennes favorit och rådgifvare. En sammangaddning skedde till Peter I:s dotters, dåvarande prinsessan Elisabeths, förmån. Svenska vapnen skulle understödja den.

Svenska dåvarande legationssekreteraren i Ryssland, sedermera riksrådet grefve Hermansson, hade genom mindre aktsamhet så när förorsakat, att hela planen blifvit upptäckt. Han hade däraf gjort ett utkast för att visa åt

en annan minister. Då han åter kom i sina rum saknade han detta papper. Under den lifligaste föreställning af knut, podogg och Siberien, går han darrande ner för traporna och finner en rysk skiltvakt med denna lapp i händerna. Hade den ryska soldaten kunnat läsa, eller, det som snarare kunnat inträffa, någon annan nyfiken förut gått förbi porten, hade sammangaddningen blifvit röjd, Elisabeth utestängd från ryska tronen och kedjan af sedan timade händelser blifvit vida olika. Reflexionen gör sig själf.

Elisabeth lyckades, som bekant är, blef tsarinna och trodde ej behöfva vända sina vapen mot Sverige, hvilket rike hon var skyldig erkänsla men inga länder. Detta äskade likväl svenska ministären. Det vägrades. Ryssarna föllo in i Finland, som de öfversvämmade, sedan svenska armén efter en beständig och vanhedrande reträtt kapitulerat i Helsingfors under general Bousquet, och sedan general en chef grefve Lewenhaupt och generallöjtnant Buddenbrock blifvit förde till Stockholm för att med sina hufvudens förlust ersätta Finlands.

Den förstnämnde hade likväl den lyckan att blifva hjälpt ur sitt fängelse, var redan ombord på ett fartyg, men blef där gripen af en sjöofficer vid namn Graman, som lockat af dess egen son Charles Emil Lewenhaupt underrättelsen om stället, där fadern var dold. Denne Charles Emil blef landtmarskalk vid 1789 års riksdag. Hans förhållande därvid är bekant. Dumheten kan ej gå längre än att göra sin fader hufvudlös och smida bojor åt sitt fädernesland. Lasten hinner knappt ett dylikt mål.

Innan finska krigets utbrott men samma år hade drottning Ulrika Eleonora aflidit utan arfvingar. Tronföljden i Sverige blef ett täflingsämne för utlänska pretender. Hertigen af Zweibrücken hade få anhängare. Danmark många. De flesta voro dock tillgifna Holsteinska huset. Valet var nästan fallet på prins Peter Ulrich, då han blef antagen till rysk tronföljare, en tron den han sedan besteg till sin olycka under namn af Peter III. Ryska hofvets tillgifvenhet för Holsteinska huset sträckte sig till prins

Adolf Fredrik, biskop af Eutin. Finland återställdes med villkor af hans utväljande, hvilket efter order skedde 1743, då Åbo fred slöts.

Den djupaste politik, det skarpsyntaste öga kunde ej efter Sveriges då varande konstitution utvalt en lämpligare monark. Tre och trettio års herre, lyste i dess yttre utseende all den fromhet som utgjorde dess karaktär, i dess ögon all den enfald, som kunde trankilisera den frihetsömmaste nation. Hade han blifvit åt sig själf lämnad, hade förmodligen aldrig de olyckor haft rum, som ofredade en del af hans regering.

Hans gemål, Lovisa Ulrika af Preussen, tio år yngre, sålunda då hon anlände till Sverige 1745 nästan i sin ungdoms vår, en af Europas vackraste prinsessor, var af ett helt annat lynne. I dess stora eldiga ögon lyste förstånd och despotism. Den hon först lade för sina fötter var grefve Tessin, som dolde sitt tänkesätt under en hofmans smicker och satte i det nya furstliga hofvet en glädthet, som temporerade något den stränga etikett, hvilken den nykomna kronprinsessan sökte införa i sitt hof.

Hon erhöll snart öfver sin gemål det vanliga välde förstånd med fågning aldrig kan undgå att taga, uppförde sig för öfrigt på ett sätt, som vann henne nationens vördnad, uppmuntrade vetenskaperna, fria konsterna och i synnerhet en viss belevfvenhet förenad med anständighet, som egentligen i senare tider gjort personer af hennes hof utmärkta i jämförelse med Gustaf III:s uppfödningar, om också skillnaden i åren ej gifvit vid handen, att dessa tagit sina seder vid helt annan skola.

Nationens tillgifvnenhet ökades vid prins Gustafs födelse den 24 januari 1746. Ständerna, som då voro samlade, yrade i sin glädje. Man påstår, att general Stobée, känd för sin kunskap i puncterkonsten, ensam varit af annan tanke, betraktat barnet, gått ifrån vaggan och sagt: »Det barnet är födt till Sveriges olycka.» — Tronföljden befastes vidare genom prinsarna Karls och Fredrik Adolfs födelse 1748 och 1750. Det var först sedan Adolf Fredrik

tillträdt regeringen som prinsessan Sofia Albertina föddes den 8 oktober 1753.

Det var den 25 mars 1751 som denna regementsförändring skedde genom konung Fredrik I:s fränfälle i en ålder af nära 75 år. Denne herre, ehuru väl ej utan ärelystnad (hvaruppå Karl XII:s ofärd till och med anföres som prof), hade ej haft tillfälle att gifva den fritt utrymme, oaktadt den lömska, ofta grymma politik man skyller honom för. Ty oberäknadt det omtörmälda medvetandet af sin företrädares missöde, tillade man honom andra politiska lönnvåld, ej alldeles beviste, men ej utan all anledning.

Rikets förtjusning öfver en oförväntad erhållen frihet, varade med den häftighet de första tjugu åren af hans regering, att det varit vådeligt störa den. Då dessa gått förbi, fann denne herre, barnlös och till åren kommen, klokare att tillbringa sina öfriga dagar i vällustens famn och i armarna på det vackra kön han alltid älskat, än under politiska trakasserier. Slutet af hans ålderdom slöts i tysthet. Allas ögon vände sig till det unga hofvet — till den uppgående solen, och med alla de egenskaper, som fordrades att under envælde utgöra en stor regent, slöt konung Fredrik I sina dagar utan att efterlämna annat minne än det vanliga: Konungalängdens fyllnad.

Han hade varit behaglig i umgänget, frikostig, god militär, statsman full med insikter, men inbunden och högst obekymrad som nämndt är om medlen att nå sina afsikter.

En inrättning despotismen till förmån utverkade han mot sitt slut 1748, då han erhöll ständernas tillstånd att få inrätta serafimer- svärds- och nordstjärneorden. Då för första gången den förstnämnde ordens blå band påsattes monarken, sade han skämtvis: »Därtill ä: jag född»; vid svärdsordens gula band: »Detta har jag temmeligen förtjänt», men då han pådrog sig nordstjärneordens svarta band, ämnadt att belöna civila ämbetsmäns förtjänst: »Detta bekommer jag,» fortfor han, »af blotta nåde.» Han gjorde sig ej häruti den rättvisa han förtjänt. Dessa ordnar, dessa

band, blefvo i hans efterträdares händer betydande medel att vinna deras afsikter. Världen är ej nog elak för att alla regenter behöfva vara tyranner. Dion sade, att man bedrager barn med leksaker, fullvuxet folk med eder; men få monarker finnas, som ej locka med nämnde hederstecken, få undersåtar som ej häruti äro barn.

Till detta bländverks påfund torde det unga hofvet mer bidragit än en gammal konung vid sin lefnads slut, hvars passiva förhållande i politiska mål bidrog — jämte blandningen i seder af forntidens ärlighet med senare tids förfinade smak — att uti enskilda sammanlefnaden uppdaga en ovanlig förtrolighet och lätthet, samt spridde öfver hela riket en vältrefnad, en politisk lycka, af hvilket det ej blifvit hugnadt under någon af de förra konungarne och ej heller njutit under påföljande regenter.

ANDRA TIDEHVARFVET.

Från år 1751 till år 1771.

Vid konung Adolf Fredriks tillträde till regeringen hade Sverige i det nogaste repat sig från de förluster det lidit af finska kampanjerna.

Rikets skuld var obetydlig. Fred var med grannarne, tronen befast, välmågan någorlunda jämnt spridd i hela landet, själfva konstitutionen, ehuru felaktig, i en viss jämvikt. Adeln, som vid en af de förflutna riksdagarna afsagt sig den betydliga rättigheten af votum decisivum, då två stånd voro emot två stånd, hade likväl, genom den öfvervikt födselns fördom, de högre ämbetens beklädande, de största egendomarnas besittning och i synnerhet en bättre uppfostran gifva, ett anseende, som nära nalkades aristokrati. Men temporerad af de ofrälse ståndens konstitutionella rättigheter och hofvets representativa makt, kunde denna likväl svårligen utbrista till de ytterligheter, som gör en tygellös aristokrati till det förhatligaste af alla regeringssätt.

Riksskeppet hade länge kunnat gå en ostörd gång utom de stormar hofvets ärelystnad uppväckte. Här tyckes vara stället att gifva en närmare beskrifning om de regerande personerna.

Konung Adolf Fredrik var till det yttre en välskapad herre, medelmåttigt lång och undersätsig; benen voro

vackra, håret kastanjebrunt, ansiktet fylligt, näsan krum men ej lång, munnen behaglig, ögonen blå, ej lifliga, men i dem lyste en godhet som utgjorde hans karaktär. Hans gärningar, då han var åt sig själf lämnad, hans hemseder, hans manér, fast ibland försagda buro tecken häraf. En hans gunstling påstod, att han såg nådig ut till och med på ryggen. Gladlynt, uppriktig, hade denne prins alla de goda egenskaper som tillhöra en fromsint själ, alla de traverer, som åtfölja ett inskränkt vett.

Man var förundrad att höra en Karl XII:s efterträdare, i fråga om krigsmandater göra ofta och i den vidsträcktaste detalj en relation om sina militäriska planer att förstöra ett röfvarband i Holstein.

Han var snål utan att vara hushållare och än mindre kalkulator. Han förvillades af ordet daler, som i Tyskland betyder nästan en half dukat och i Sverige, i kopparmynts räkning knappt elfva styfver, och den fordringsägare, som ingaf sin räkning i dalertal kunde nästan aldrig få sin betalning. Monarken hade trott förstöra sin kassa. Ingafs räkningen i dukater, om den än var vida större, betaltes den genast. Medlidande men ej gifmild begärde han en gång låna små mynt af generalen, grefve Hamilton, bekant för sina infall. »Här är en fattig,» sade konungen; »jag har ej på mig annat än dukater.» — »Om ers majestät behagade lämna mig en,» sade grefven, »tiggaren torde kunna gifva tillbaka.»

Ett ej mindre löjligt infall var det, då bemälte grefve, vid tillfälle af en trädosa konungen själf svarfvat och skänkt honom, svarade drottningen, som upphöjde värdet af den honom bevista kungliga nåden: att han därpå satte allt det värde han borde, men att om han hade valet han snarare önskade, det hans konung vore guldsmed än svarfvare.

Konungens bokvett var lämpadt till hans snille. En dag, vid sin toalett genomlöpte han en bok med mycken uppmärksamhet. I det han gick ut att låta pudra sig, sade han till sin generaladjutant baron Adlerfeldt, som var

närvarande: »Du kan aldrig tro hvad det är för en intressant lektyr.» Konungen var knappt utgången, förr än denne nyfiken tittade i boken. Det var *Orbis pictus*.

Det var denne prins, utrustad med så litet förståndsskärpa, som, förförd af regenters vanliga fördomar, trodde landets väl fordra dess väldes förökande, och att då all makt kommer af Gudi, valakten, daterad Stockholm, vara ett himlabref.

I själfva verket torde hans tankar knappt sträckt sig så långt. Oförmögen att leda sig själf blef han ett menlöst verktyg i sin ärelystna gemåls händer.

Despotismens principer, som hon med modersmjölken insupit, framlyste nästan i hennes yttre. Hon var liten, väl växt, stark cendrée, hade stora mörkblå ögon, oftast bistra, ibland milda, alltid tolkande hennes själs brinnande och oroliga rörelser. Vid äldre år blef hyn brouillerad, tänderna skämda, andan stark, men munnen var vacker, löjet behagligt, näsan liten, väl proportionerad, merendels alltid förd i vädret. För häftig att ej vara uppriktig, uppdragade hon ofta dymedels förslager hon bordt dölja. Stortänt, frikostig, älskande prakt, anständig, höflig, kvick, vän af sina vänner, var hennes umgänge angenämt, hennes kunskaper vidsträckta men ej städade, hennes ärelystnad utan gränser.

Vid 1751 års riksdag och därpå följande kröning yttrade hon ej denna ärelystnad utom medels något strängare hofetikett, på hvilket man ej gjorde afseende och som man förlät hennes kön. De kungl. personerna emottogos med glädjebetygelser under den eriksgata 1754, på hvilken hon var sin gemål följaktig i rikets södra provinser. Nationens uppmärksamhet eller egentligen ständernas väcktes först i detta ämnet vid 1755 och 1756 års riksdag.

Det är omöjligt, att icke ett hof äger anhängare. Om inga andra — de som uteslutna från riksstyrelsen (ty äfven i en republik kunna ej alla därvid användas) tro, att denna tillgifvenhet kan tjäna dem till vinnande af ett framtida anseende i samhället.

Hofvet använde all sin kredit att få till landtmarskalk vid nämnde riksdag öfversten grefve Brahe. Det var med få röstes öfvervikt generalen grefve Axel Fersen erhöi detta då viktiga kall. Drottningens planer misslyckades och det rådande partiet, hattarna, ökade ett mångvälde, som hofvets anhängare trodde sig böra stäcka i roten genom en revolution. Personliga hatet växte under allmänna ärendenas afgörande, i synnerhet sedan ständerna, på grund af de olyckliga orden i regeringsformen: ändra och förbättra, vid denna riksdag, på ett märkligare sätt tillskansat sig prejudikaters afgörande, befordringsmålen och andra exekutiva maktens rättigheter, utan att inse eller vilja inse det en förening af all slags makt i samma hand aldrig kan bestå med en sannskyldig frihet, eller ock blifver grundämnet, som slutligen skall förstöra den.

Enväldet var likväl ett olämpligt botemedel. Det var dock det, som vidtogs af mösspartiets hufvudmän och grundlade den sammangaddning, som om sommaren 1756 upptäcktes och kostade grefve Brahe, hofmarskalken baron Horn, en Stålsvärd, en kapten Puke samt några andra af mindre betydelse hufvudet. Man påstår, att de någon tid förut velat verkställa denna plan, men att i det ögonblick konungen skulle gå ut att öfvertala vakten, han ej stått att förmå därtill. »Det är mans ej så godt att bryta sin ed, min vän,» har varit hans enda svar till drottningen, som förebrått honom hans feghet. Hade han ej sedan återtagit sina enväldsprojecter, hade denna dygderörelse förtjänt ett helt annat namn.

Ett regeringssätt underhållet af bödelsyxan lutar till sitt fall. Sättet på hvilket denna konspiration blef upptäckt hedrar ej mänskligheten. En grefve Creutz, då löjtnant vid gardet, eldig, kvick, intagande till högsta grad, jämnårig uppfödd med grefve Brahe lockar ur honom en del af dess förehafvande, gissar till det öfriga och då bevis voro vid handen, upptäcker han, genom en gardes-underofficer vid namn Schedwin, saken för landtmarskalken. Alarm göres genast, folk tages i häkte, pinliga förhör

anställas i den så kallade rosenkammaren, ett underjordiskt hål, där delinkventen, nedhissad på sina armar, stödde endast tåändarna på järngaller, under hvilka ett iskallt vatten strömmade. Konspirationen uppdagades allt mer och mer. Grefve Hård den klokaste af konspiratörerna, densamme som sedan blef general i preussisk tjänst, undflydde faran. Schedwin blef löjtnant, adelsman, fick penningar att köpa en liten egendom, på hvilken han sedan under knapp utkomst bortglömdes.

Grefve Creutz blef öfverste, riddare af svärdsorden och öfverhopades med ärebetygelser. Han dog banqueroutespelare, contract, rörd af slag och galen. Hans kvarlåtenskap bestod i en nattrock, ett par tofflor, några skjortor.

Allmänna skakningar sätta i dagsljuset stora dygder eller stora bofstycken. Biskop Halenius, som af Brahes hus undfick 30,000 plåtar att bemedla dess sak i prästeståndet, var den förste, som i kommission, då ingen ville begynna att underskrifva Brahes dödsdom, fattade pennan och undertecknade domen i Herran Zebaoths namn, såsom hans ord föllo. Rörd af slag få år därefter, uppväckte han till slut själfva deras medömkan, som mest hade skäl att förakta honom, och blef ett nytt prof, att den gud han återopade, ansett hans gärning som den förtjänste.

Själftva sammangaddningen var likväl ej menlös. Den hade ådragit sig med rätta lagens åtgärd; men lagen är ett, — bedrägerier med dess utöfning ett annat.

De sammansvurnes plan var i synnerhet att med våld störta regeringssättet. Kulor stöptes på en af Brahes egenomar, Rydboholm, och en proskriptionslista på motpartiet var sammanfattad. Tillgift kunde svårligen äga rum men grymheter till och med i utlåtelser borde uteslutas. Man ryser vid åtankan, att några af det rådande partiet i bishoff, som skulle beteckna blod, yttrade sin glädje, sin seger och sin hämnd.

Stålsvärd och Puke dogo som hjältar, Brahe som en kristen, Horn försagd reste sig upp från stupstocken, frågade om ingen nåd vore att vänta? Besvarades med ett hårdt nej

af officeren, som kommenderade exekutionen. Bödeln decontenancerades, och Horn undfick två à tre hugg, innan hufvudet blef skildt från kroppen.

En vanlig följd af alla misslyckade revolutioner inträffade äfven här. Det regeringssätt som skulle öfverändrakastast slog fastare rötter. Hofvet förnedrades till den högsta grad. Riksjuvelerna fråntogs drottningen, konungen blef betagen till och med makten att neka sitt namns underskrift. En stämpel med hans namn anförtroddes rådet och dess undersättande hade laga kraft. Konungatiteln var nästan det enda som lämnades honom; men till alla republikers varning i denna enkla titel, i detta blotta namnet låg den gnista förvarad, hvars låga få år därefter skulle förstöra själfva friheten.

Rådets myndighet tilltog i samma mån som konungens förminskades och det gaf därpå ett tilltagset prof, då det året efter ständernas åtskiljande och desse oåtsporde mot regeringsformens bokstaf förklarade konungen i Preussen krig, under föregifvande att Sverige vore en af de makter, som garanterat Westfaliska freden.

Denne monark hade genom jus canonicum beröfvat Österrike Schlesien 1745. Wienska hofvet, då för öfverhopadt af fiender, hade sedan lyckats i sina planer att uppsegga mot denne store konung Sachsen, hela tyska riket (utom Hannover) Frankrike och Ryssland. Dessa båda sistnämnda förenade makter verkade på svenska råds-kammaren, och utan afseende på att de ultramarinska eröfringar, som skedde i trettio-års kriget, varit Sverige snarare till nackdel än till förmån, skulle riket öka svenska Pommern med det preussiska, då man ansåg för afgjort, att Fredrik II nödvändigt skulle blifva ett offer för den öfverlägsna styrka, som angrep honom.

Han visade hela Europa, att ett stort snille tripplerar den fysiska styrkan. Han försvarade sig på alla kanter. Svenska armén hade infallit i preussiska Pommern om hösten 1757. Han tvang den ej allenast att taga sitt vinterkvarter i Stralsund och på ön Rügen, utan lyckades äfven

hysa preussiska trupperna i det öfriga af svenska Pommern. Denna operation förnyades nästan hvar år, och sedan Sverige tillsatt mycket folk samt (oaktadt franska subsidier-na) ökat riksskulden på en million riksdaler, slöts freden 1762 utan vinst å någondera sidan, ett öde som riket delade med alla de öfriga krigande makterna.

En million människor i Europa föröddes fruktlöst i detta så kallade sjuåriga krig, och dock hafva efterkommande hvarken blifvit klokare eller försiktigare.

Midt under detta krig 1760 inträffade den stunden då ständerna skulle sammanträda. Rådsstolarna darrade, men franska louisdorers och ryska rublers förenade intryck verkade på nationens representanter lika som de verkade på svenska rådskammaren, hvars tilltagsenhet ursäktades något genom konungens i Preussen då varande vådliga belägenhet.

Omöjlig att själfmant kufvas under oket, hade Fredrik väl slutligen blifvit krossad, om ej kejsarinnan i Ryssland Elisabeths fränfälle 1762 uppklärat de mulna dagar, som hotade honom. Denna prinsessas efterträdare, kejsar Peter III:s entusiastiska vänskap, förskaffade honom i stället för en hätsk fiende en mäktig bundsförvant. Fredrik II bibehöll sig ej allenast kvar bland antalet af Europas konungar, utan blef af samtid och eftervärld utmärkt som den störste i tidehvarfvet.

Ingen kunde, näst han själf, deltaga med mera nöje i hans ära än svenska hofvet. Det hade småningom börjat resa hufvudet. I synnerhet kunde fruntimmerna i rådande partiet ej undgå att smickras af mer och mindre hofgunst, och en viss ståndaktighet i afsikterna hade verkat på sinnena till den grad, att Hattarna, då de 1762 slutade riksdagen, ej hade större pluralitet än just den, som fordrades för att taga detta sista säkerhetssteg.

Adeln, aristokraterna, Hattarna (dessa olika namn voro ungefär synonyma) hade så godt som fört riksstyrelsen sedan 1756. Under och strax efter denna blodiga riksdag hade en kommission (detta blotta namn tillkännagifver, att riket ej njöt en sannskyldig frihet) förföljt motpartiet under

riksrådet baron Palmstjernas presidium, en nitisk men hård man. De hade invecklat Sverige i ett onödigt krig, ökat riksskulden, upphjälpt manufakturerna men med allmänna medlens förstörande och visat en öfverdrifven frikostighet, sina hufvudmän ofta till förmån, allt skäl, som med nog fog uppväckt allmänhetens missnöje.

Det yttrade sig vid 1765 års riksdag. Mössorna fingo vid den en fullkomlig öfvervikt. Den förspordes genast vid landtmarskalksualet, som föll på general Rudbeck, en man af det slags folket, som oaktadt brist på egen tankegåfva och djupsinnighet, dock visar ibland ståndaktighet, ibland slughet, men alltid är kajans afbild, som prydt sig med påfågeln fjädrar. På en mindre teater ärlig, var han, på den han nu spelte en roll, bortkommen på grund af oförmögenhet att fatta och utföra en sund statsklokhets, som innerst hvilat på den simpla grunden att utforska och förekomma fientliga illgrepp och i tid visa och sätta i deras rätta dager nyttiga förslag, grundade på rättvisa.

Den mest betydande i kontrapartiet Hattarna, den som nu en rund tid bland dem fört herraväldet, generalen grefve Axel Fersen, förenade mest alla de egenskaper som tillhöra en partichef. Hög börd, egendom, ett betydande utseende, en behaglig gestalt, ett angenämt väsende, ståndaktighet i karaktären, då han ej ville dyka undan, mer ordning än svassande vett, mycket kunskaper, den vältalighet, som erfordras för att blifva trodd om än djupare insikter, den äregirighet, som kan lämpa sig efter händelserna, äfven då han ej styrt dem själf. Trofast då eget väl ej lidit var han för öfrigt vinningslysten, utan vänskap och själfdyrkare. En sådan man kunde vara hofvets skräck men ej dess stöd.

Öfverste Sinklaire var den, som handhade hofvets jämte sina egna intressen. Ur de slugaste och mest brinnande ögon lyste hela dess sinnes beskaffenhet. Tilltagsen i sina förslag, bitter i sitt hat, djup i sin hämnd, så klarsynt i ändamålet som vidsträckt i medlen, utan ära, utan lära var han bland de få privilegierade varelser, som mer styra än styras af ödet. Gemensamma partiintressen förenade honom nu

med grefve Axel Fersen, men det var Pompejus' och Cæsars förening med samma ärelystnad på ett mindre fält.

Sådana voro vid denna riksdag, sådana äro ungefär i alla tider demokratiska, aristokratiska och monarkiska väldets förfäktare. Af deras olika afsikter, alltid stridande, ömsom rådande alstras anarkien.

De båda utländska här rådande hofvens politiska intressen voro numer ej desamma. De stötte här emot hvarandra: Ryssland med den makt, som en stor monarki har då det fört ett segrande krig i hjärtat af sin fiendes land, Frankrike som ett rike, hvilket ännu kände stöten af sina nederlag i Europa, handelns förstörande i Orienten och koloniernas förstörande i Amerika. I stället för att betala utlofvade subsidier hotade Frankrike att innehålla tillkommande. Man trodde dess hotelser vara öfverensstämmande med dess tillstånd. Alliansen bröts, men riksskulden borde betalas, statsbristen borde ersättas. Hvad ypperligt tillfälle att förena vinst och hämnd. Hvar finnas de människohjärtan, som kunna försaka ett dylikt lockbete? Hattarna hade satt landet i den förlägenhet, uti hvilket det var; hattarna skulle umgälla det. Räfst skedde i de med kronan ingångna kontrakterna. Partihat håller aldrig medelvägen. Gärd, om man får bruka det ordet om partiväld, blef då liksom utskrifven på de förmögnaste af dem. Desse voro handlande. De förföljdes, de fängslades, deras egendom blef med lags form borttröfvad, hvarpå följde banquerouter.

På den grunden, att i ett penningefattigt land åkerbruket bör vara förnämsta näringsgrenen (en sats som ingalunda är exklusiv) kastades manufakturerna öfver ända och med dem ansenliga rikets förlag. Krediten blef all, rörelsen afstannade. En del af rådet afsattes. Öfverflödsförbud utkommo, i hvilka präster, borgare och bönder visade lika mycken välvilja som okunnighet. För att spara blefvo galärerna nu indragna och minskade; fästningsbyggna den var på väg att upphöra. Rubler regnade. Hofvet, som nu vändt sig till Hattarna för att genom deras understödjande

bibehålla misshällighetsandan i en viss jämvikt, sträfvade mot sitt ändamål, men i föraktlig skepnad. Dolda minors gång bör vara underjordisk.

Lägger man till allt detta en vid hvarje riksdag förökad lust till enskild vinning hos medborgaren — följaktligen en allmän glömska af det allmännas väl — politiska förslags hemligheter och secreta utskotts rådplägningar utblåsta som med trumpeter på torgen, — hvad kunde Ryssland, hvad kunde Sveriges hätskaste fiender mer åstunda?

Tronbefästningen hade äfven ådragit sig ständernas uppmärksamhet, och innan de ännu skilts åt, begaf kronprinsen Gustaf sig vid slutet af september 1766 till Skåne att emottaga sin gemål, prinsessan af Danmark Sofia Magdalena. Denne herre hade nästan hunnit de manbara åren; hans syskon nalkades dem. Några penseldrag rörande deras personer med tillägg af den ändring senare år gjort torde här böra få rum.

Kronprinsen Gustaf var af naturen mindre gynnad till det yttre. Då han var medelmåttigt lång, men sned till växten, förorsakades en löljlig kontrast mellan detta naturliga fel och det majestätliga utseende han vid högtidligare tillfällen ville iakttaga samt den lätta gång, han såsom högst belevnad ej kunde undgå att söka i sällskap. Smal i sin ungdom blef han vid äldre åren undersätsig. Af den omnämnda snedheten hade hårgången och pannan på vänstra sidan fått sin del. Ansiktet var aflångt, hyn brouillerad, mycket finmig, håren cendrée till färgen, näsan stor, något krum, tänderna fula, men ögonen, churuväl det ena var mindre än det andra, blå, stora, eldiga. De utmärkte med en enda hvälfning hans sinnesrörelser och satte ett själens uttryck i hans ansikte, som nästan uppvägde hvad som felades i dess fägring. Denna själ, en af de oroligaste vårt tidevarf framtett, var ännu endast känd för lättsinnighet, för lust till nöjen och prakt. Men behaglig i umgänget och trodd benägen till vänskap, blef prinsen för dessa fel ursäktad i anseende till sin ungdom, och det inbundna, som syntes i hans uppförande, tillskrefs hans uppfostran.

Den hade under de första barnaåren varit anförtrodd åt ofvannämnde grefve Tessin. Man tyckte i discipeln igenkänna läromästarens svagheter. Riksrådet grefve Karl Scheffer, som 1756 efterträdde honom i denna förtroendepost, förenade med det bästa, det mest välmenande hjärta, en oförlåtlig tillgifvenhet till yta, till grannlåt, till glitter. Han kände intet annat än Frankrike, talade intet om annat än Frankrike, och uppeldade med detta bländverk till den grad prinsens kvicka snille, att alla begrepp om saunskyldig ära och de egenskaper, som tillhöra en regent, blefvo hos honom förvända. Änkedrottningens lust för spektakler, för despotism, hennes irreligionsprinciper slogo djupa rötter i prinsens hjärta, danadt af naturen till egoism, till förställning, till högmod; med ett ord till alla de laster, som på ett så förundransvärdt sätt visade sig i senare åren under en så dubbel synpunkt, att man svårligen däraf kan göra en teckning, utan att tro det man afskildrade två olika personer. Han var osnygg men raffinerad i sin klädedräkt, kramade — åt upp sina egna finnar, blandade dem med näsans afkastning, bar sällan annat än spetsar, förtjustes af broderier och diamanter, var snål och yppig. Han kunde sitta inpå nätterna, förbländad af guldets glans och afdela i högar de dukater han vunnit på spel, och han öste penningar på aktörer, favoriter, möbler och byggnader. Belevad mot fruntimmer, dyrkade han sina pager, begifven till vällust, var han hårdig då omständigheterna det fordrade, högdragen, men onekligen den höfligaste vid sitt hof, rädd af naturen men gaf prof på kurage. I förståndet var han utan religion men full med vantro, trodde på bibeln som på alkoran, men satte osviklig lit till mamsell Arvidssons spådomar i kaffe, gjorde politiken till sitt hufvudyrke men förde krig utan allierade. Med ett otroligt minne var han bevandrad i historien, de lysande vetenskaperna och fria konsterna, men kände hvarken sitt lands styrka eller dess militäriska och hushållsförfattningar och var som ett barn i finanser. Utan känslor, utan ömhet, men intagande i umgänget, vältalig i hög grad, bedrog han sina undersåtar, flådde dem, och under deras välsignelser

beröfvade han dem både frihet och egendom, detta allt så komplett, att om en fintlig despotism förtjänar lagrar borde han härtill hafva företrädesrätt framför Tiberius Ludvid XI i Frankrike etc. samt torde häruti sakna sin like både i äldre och nyare historien. Denne i många afseenden besynnerlige politikens Herostrates har fog att åtminstone under denna synpunkt se sitt minne förevigadt.

Jag har förekommit händelserna för att i ett sammandrag låta känna en herre, alltid märkvärdig i Sveriges häfder, om ock hans regering skulle vanpryda dem.

Innan jag släpper denna prins ur ögonsikte, erinrar jag mig ett par små anekdoter, som tjäna till bevis att vid yngre åren redan de frön gro, hvars frukter tiden mognar.

Något före 1756 års riksdag märktes, att han vissa stunder på dagen sökte vara ensam. Någon af hof-folket, nyfiken att utforska hans företagande, dolde sig för att blifva åsyna vittne af prinsens göromål. Han ser honom då tillstäda med fåtöljer en tron, på hvilken han satte en stor fruntimmersdocka, och tillkännagifva åt denna, som skulle föreställa drottningen, att konungen vore död och tronen således ledig. Därpå sprang han bakom dockan och svarade för henne, att hon deltog i den gemensamma sorgen, men att hon ville förvalta regeringen, till prinsen blefve myndig. Denne åter invände däremot, att tronen vore hans arfsrätt, och att hennes majestät borde låta honom bestiga den. Dockan svarade nej på flera föreställningar; han använde böner — förgäfves. Till slut sprang prinsen upp på tronen, tog den förmenta drottningen i armen, slängde henne i en vrå och satte sig själf i fåtöljen.

Oaktadt dessa lekar visade han sig för sin mor ej mindre lismande, och nöjd med denna yta eller förledd däraf såg hon i sin sons snille ett lika lyckligt frö till envælde öfver riket som i hans ödmjukhet en underpant af sitt välde öfver honom. Hela edukationsplanen hade intet annat föremål.

Prinsens begifvenhet på spektakler var en passion. Han lade sig aldrig förr än långt in på natten. Hans

dåvarande guvernör grefve Scheffer sökte utforska orsaken härtill, såg själf utan prinsens vetskap honom draga fram ett bord till sängen, stiga upp på samma bord och sedan han ett par timmar deklamerat flera scener ur tragedier, slutligen gifva sig liksom ett dolkstygn, samt i det han ropade: »Reçois les mânes de Statira», kasta sig i sängen och somna. Sådana småsaker äro obetydliga, men ej hos en tronföljare. Då en regent kollar, kollar hela nationen. Quand Auguste buvoit, La Pologne était ivre.

Prins Karl, af inskränkare vett med nästan lika konstig själ och föga mindre egoist, hann dock aldrig till den grad, att dygd och last af honom ansågos för blotta munväder. Hans förstånd om ej hans hjärta kände hela vidden af ordet rättvisa. Strängt uppfödd, lyste i hans karaktär hårdhet, egensinnighet, djärfhet. Allvarsam till lynnet var han dock lätt nog att umgås med. I senare åren har han visat sig på ärans fält ej försagd men alldeles intet förmäten, och hans mindre tillit så till sitt snille som sina insikter har föranlåt it honom äska råd, ofta urskilja och följa de bästa samt aldrig ledas af det vackra kön, han föröfrigt dyrkade med större nit, än man kunde förmoda af hans lilla och spensliga kropp. Han är väl proportionerad, vig till alla kroppsöfningar. Ansiktet är aflångt, ej friskt; pannan af en höjd som vanställer honom, ögonen blå, nog stora, understundom stirrande, ofta skarpa, näsan lagom lång, munnen stor, tänderna skämnda, håren kastanjefärgade. Han har svårt vid att fatta, svårt vid att glömma hvad han en gång fattat, säger hårdheter men tål sanningar. Denne herre, född den 7 oktober 1748, hotade länge att blifva af en svag komplexion, men vid tilltagande år stadgades hans hälsa fullkomligen.

Prins Fredrik Adolf, född den 18 juli 1750, förenar med den vackraste kroppsskapnad den ädlaste, den svagaste, den mest bekymmerlösa själ. Understundom framlysa snilletts eldningar i allt hvad som angår smak, dekorationer och de fria konsterna. Men med ett föga uppodladt vett granskar han hvarken sina vänner eller deras råd, väljer de förtroligaste inom sin garderobe, och naturen har

egentligen hos honom låtit sin frikostighet bero vid det yttre. Han är lagom lång, obeskrifveligen väl växt fastän något krokig af ovana: har vackra ben, ymnig hårväxt, cendrée till färgen, liten panna, blå vackra ögon, små väl afpassade och mot hvarandra svarande lineamenter, samt är för öfrigt glad, munter, hurtig, vig, hetsig till sinnes, men i själfva verket fromsint.

Prinsessan Sofia Albertina, född den 8 oktober 1753, var vid den tid jag nu beskrifver så ung, att utom karaktären, som säges vara god och äfven ädelmodig, samt förståndet som påstås vara läraktigt, intet visst omdöme kunde fällas om henne. Hon var i de åren, då fruntimren äro det järnmalmen är i rostningen: i jäsning, sönderstött — innan det kan samlas och blifva ren malm, behöfves eldens åtgärd. Hon är som sina bröder cendrée, har blå ögon, lofvade ej blifva lång, gick nu krokig, snafvade i sin gång och flög ur takt, stormhaltande i sin dans. Men det gräcerna nekat henne, ersatte hon vid äldre år med alla de inre dygder, som alltid borde pryda personer af hennes börd.

God, medlidande, vänfast, förnuftig i sin hushållning som hon var, hade själfva afunden tegat, om den kunde blifva mållös. Den uppspann små cyteriska anekdoter, som ännu äro obevista.

Kronprinsen, som vid 18 års ålder intagit sitt rum i rådkammaren men utan stämman, och öfver hvilken 1761 års ständer — hvilka ej voro profeter — låtit slå en medalj med devis: *Letitia crescenti* (åt den tillväxande glädjen), skulle nu i visst afseende medels biläger uppfylla deras spådom och sitt kall och anträdde sin resa i detta ändamål den 26 september 1766. Öfverheten följde honom på slupar från Drottningholm till Fittja, och på hela vägen till Skåne satte sig ett vidsträckt men fattigt land i gala. Merändels vid hvar mil var skjutsombyte, vid hvart ombyte nyfiket folk, bönder, bindmössor, kostor närmre vagnarna, rober på höjderna, granris på grindarna och förkörda hästar längs vägen, skjutning, vacklande borgare-kavalleri, tal, illa ut-

förda, knappt påhörda vid stadsportarna, talgljusilluminationer, välmening öfverallt.

Riksråden Liewen och Hjärne hade blifvit beordrade till prinsens följeslagare. Den förre slug, mjuk, rolig, höflig; den senare rak, kall, ej djup men värdig i sin tystlåtenhet, voro skickliga nog till detta kall. Bland de tjänstgörande kammarherrarna Manderström, grefve Hamilton och baron Örnfeldt, var den sistnämnde minst munter, men vackrast och prinsens favorit utan att dock gifva sig de airer, som alltid väcka afundens granskning och ofta med den allmänhetens förakt.

Nyköping var prinsens första nattläger. Sturefors det andra. Grefve Bjelke, landshöfding på förra stället, herre till det senare, uppfyllde öfver måttan väl sina skyldigheter såsom värd på båda ställen. Södermanlands adel i Nyköping, Östgöta till en del på Sturefors, visade dessa provinser förmögenhet, mindre i ståt än i den belevnhet, som åtföljer en god uppfostran, hvartill äfven dessa tvenne provinser angränsande till hufvudstaden bidrogo.

Kronprinsen hade ej haft kopporna. Dessa sades gå i Norrköping. Han tog fördenskull en omväg, for förbi den staden, men efter en dags hvila eller snarare sagdt dans på Sturefors, fägnade han Linköping med sin närvaro, besåg domkyrkan, hörde en harang på gymnasium och tog ett trångbodt nattläger på majoren baron Cederhjelm's gård Mantorp, hvarest en myckenhet tillstötande officerare och sent ankomna köksvagnar ökade oordningen.

Följande dagen den 30 september gafs i Traneryd af gårdens ägare, landshöfdingen baron Silfverhjelms en middag för prinsen, dymedels sällsynt, att Nord- och Östersjöns fisksorter funnos här i hjärtat af landet förenade. Vid slutet af måltiden framvisades bitar af stubbar, nyss tagna från en besynnerlig holme, som är belägen i en insjö en half mil därifrån. Vidskepelsen har uträknat, att den aldrig flutit uppifrån botten där den gemenligen ligger, och man i klart väder utan svårighet kan skönja den, annat än vid märkliga tillfällen för Sverige. Sedan 1696 var den nu uppe för

sextonde gången. Giftermåls-guden hade, prinsen till ära, utan tvifvel åstadkommit detta mirakel. Men utan att sätta denna holmes upp- och nedstigande under försynens omedelbara uppsikt, är det dock ett fenomen i fysiken, så mycket besynnerligare som en liten jordbit några hundra alnar från holmen, utan någon synbar förening flyter upp och sjunker med holmen och ganska hastigt, då nedfarten sker. Tiden, då den blifver uppe i dagsljuset, är olika, men öfverskrider sällan en månad eller tre veckor.

Prinsens nyfikenhet dref honom ej att själf skärskåda denna lilla ö, som dock låg på hans väg till Eksjö, där han hvilade öfver natten. Han hann följande dagen till Vexiö. I hela Småland syntes på dess courer ej mycken adel. För talrik för att vara rik, åtnöjde sig den i flesta fall att se tronföljaren utan att visa sig för honom. Han själf var ännu för ung och troddes vara för flyktig för att öfverse med mindre förmöget folk, som voro nog förnuftiga att anse moder som en gåta. De fruktade, att han ej skulle hafva nog medlidande med ärfda kläder, ej nog aktning för den ärlighet, som ej vill på hopp af banquerouter förvärfva sig borgad grannlåt.

Ingenting sargar mer än smälek. Den trodde sig några lida på denna resa genom prinsens åtlöje, och detta ådrog honom flera och hätskare ovänner än nästan detta kitslighetsfelet förtjänte. Själfva hans skratt, nästan konvulsivt, var för tillgjordt, för häftigt för att ej märkas, för hastigt afbrutet för att ej väcka förundran.

Uti Kristianstad, nästa nattlägret efter Vexiö, utbrast detta löjet med något skäl, då vid tillfälle af några dukaters drickspenningar, som prinsen gifvit en af stallbetjeningen, landshöfdingen å orten ropade med alla möjliga själens känslor: »Ah, den som hade varit stalldräng!» Då man agerar värd, är det ledsamt att själf blifva föremålet för annat gästernas nöje, än det de kunna äska af värdskapet. En del af landets fruntimmer gjorde här prinsen sin cour. Större delen följde med till Lund, där andra voro till mötes. Hans höghet låg där öfver natten

den 3 oktober, afhörde på akademien en oration, och om afton var han i Landskrona, där skånska adeln, som tillstötte från alla kanter, utgjorde en ganska talrik samling.

I Landskrona förenades för första gången på denna resan en lämplig tillställning vid illuminationen med kvickhet i deviserna. Dagen därefter gaf riksrådet grefve Liewen, såsom generaldirektör af fortifikation, middag åt hans höghet, sedan en stolt ceremoni gått förbi. På Gråen, en sandbank som konsten ryckt upp ur hafvet för att tjäna Landskrona till citadell, lade kronprinsen grundsten till en af de sex bastioner, som där skulle anläggas. Sådana stunder, då det allmännas väl och prinsars enskilda ärebetygelser förenas, äro de enda som kunna afundas öfverhetspersoner, men dessa stunder äro få. Etthundraåttio kanonskott gafvo Sverige, för att för Danmark, där detta ljud varit mindre behagligt, tillkännagifva denna grundläggning, hvars framtida afsikt ej kan vara annan än att dela med detta riket herraväldet i sundet. Detta lär vara enda föremålet, då för öfrigt Landskronas läge på långt när ej är så fördelaktigt för att skydda landet som Malmös, hvilken senare fästning nu blifvit utdömd.

Vid ankomsten till Helsingborg, dit prinsen red samma dag, vid sammanstötningen där af hans hofstat och den del af den kungliga, som blifvit afsänd att emottaga kronprinsessan men farit en annan väg, yttrades den fågnad, den ström af vänskapsbetygelser, hoffolk så ofta tolka, så sällan känna. Nämnde hofstat bestod uti hofmarskalken grefve Ulrik de la Gardie, kammarherrarna grefvarna Carl Piper och Gyllenborg, hofmästarinnan grefvinnan Strömberg, en hederlig fru, men till åren, som vid kronprinsessans ankomst genast förtjänade och vann hennes fulla förtroende och vänskap, samt af drottningens fröknar. Horn och Bohlen jämte en af prinsessans egna fröknar vid namn Rosen. Dessa voro mindre utrustade med de yttre förmaner, som kunde falla ett främmande hof i ögonen, men detta hof var det danska. Det är godt nog för norden, säges i Paris, om de moder, som där kommit ur bruk.

Tvenne dagar gåfvos till rastedagar och att anordna de mest oordentliga fester man kan föreställa sig. Prinsen talade vid fruntimmerna, promenerade, reglerade etiketten och kommenderade sitt regemente.

Några af hans svit foro incognito öfver till Helsingör för att se kronprinsessans intåg. Större delen af kungl. familjen var henne dit följaktig. De ankommo sent, dragna af unga hästar i gamla vagnar, dunkelt lysta af lyktor, som buros af granna pager. Hela sviten, som för öfrigt var talrik, precederades af ett lysande silfverbesmidt stadens borgare-kavalleri, starkt sjutton man. Helsingörs illumination var vacker, hvartill täflan mellan de här residerande olika nationers konsuler mycket bidrog. Kronprinsessan syntes mycket rörd, var rödögd af gråt. Det är en förmånsrätt alla offer hafva framför de politiska, att de äro fria från en dylik känsla, den likväl merändels en mild försyn (fast det här ej inträffade) plägar äfven beröfva kungliga personer.

Prinsessan Sofia Magdalena, född den 3 juli 1746, den äldsta af sina syskon, är också den längsta. Hon är stor, väl växt och blond. Hela figuren är majestätlig; själfva lineamenterna äro det. Hon äger hög panna, något för kalla, närsynta och utböjda ögon, men blå, milda och stora, krum näsa, nog tjocka läppar, skönt hufvud, mycket hår, en byst så vacker, att ingen undersåttlig vördnad kan afhålla inbillningskraften från att föreställa sig det öfriga som ett naturens mästerstycke, fylliga armar, vackra händer och fötter. Med allt detta förenar hon det bästa, det tålmodigaste, det envisaste hjärta och under ett kallt uppförande en förundransvärd ståndaktighet jämte stor tystlåtenhet med dem hon ej känner, och ett så försagdt väsende i åtbörder, att det ofta gjort folk villrådiga, hvad de bort tänka om hennes förstånd. Utan att vara djupt, är detta dock redigt, benäget att anmärka, följaktligen att roa sig åt sina anmärkningar och att frukta andras. — Hon slår sällan felt i sina omdömen, talar lågt, skrattar gärna, går lätt fast ostadigt, dansar väl, rider förträffligt. Fast hon ej är kokett, är en spegel för henne detsamma magneten för järnet. Det är henne

omöjligt att gå förbi någon utan att däruti skåda sin afbild. Att vara väl klädd, ligga, äta, må väl är hennes högsta goda. Vällusten är ett träd, hvars alla grenar hon med begär omfattat, i det hon förbigått stammen och roten; men hon är ej den enda giftermålsguden vilsefört.

Hennes bedröfvelse syntes vid det tillfälle jag nu omtalar verka föga på hennes syster prinsessan Louises glädtighet, som med sjutton års ålder lyste i ett par de vackraste blå ögon. Hon hade nyligen blifvit förmäld med prins Karl af Hessen-Cassel, en två och tjugu års herre, rask, medelmåttigt lång, cendré och koppärrig, tysk till sin ställning, men höflig till sitt väsende.

Han blef följande dagen den 8 oktober sin svägerska kronprinsessan följaktig öfver till Sverige. Denna öfverfart var i synnerhet genom ställets läge så förtjusande, att den förtjänar beskrifning.

Ingen ort på jordklotet är bekant, där ett haf genom ett så trångt sund, som här vid Öresund har gemenskap med ett annat haf, åtminstone intet ställe, där förbifarten af fartyg är så stark. Närmaste skillnaden mellan svenska och danska vallen är ej öfver en half mil. Ingen stund gifves, som ej skepp komma och afgå från eller till Nord- eller Östersjön. Städer, byar, åkrar, ängar, skogar, lusthus i båda rikena, som lätt urskiljas öfver ett så smalt hafsvatten, öka utsiktens fägring. Stora Östersjön synes icke, men hela öppningen af Nordsjön, en afbild af omätligheten, ligger uppå, och ögat har åt den sidan intet annat fäste än de fartyg, som på närmare och fjärmare håll, segla i rymden.

En bred gata i Helsingborg, nu uppfylld med uppstädat manskap och beklädd med blått kläde, går ned ända till Skeppsbron. Vid dess slut var uppsatt ett stort tält, uppdraget på flera sidor, hvarifrån — utom den utsikt naturen där i alla tider utdelar — åsynen af Kroneborgs stora slott och Helsingörs hamn, uppfylld med fartyg, som nu alla flaggade, och efter gifven signal från fästningen tecknade hvar minut med kanonskott, gaf tillkänna en högtidlighet, som

uppväckte förtjusning. I samma ögonblick prinsessan gick om bord, gafs en generalsalfva. Skjutningen fortfor med häftighet, och mellan röken syntes först prins Karls af Hessen slup med 18 sluproddare, kort därpå prinsessans med 36 sluproddare, kostbart förgylld, omgifven i half-cirkel af en myckenhet andra slupar, granna, beflaggade, som majestätiskt genomskuro böljan, medan kronprinsen å landsidan, i spetsen för några blå band, och ett stort antal fruntimmer, alla i Robes de cour, samt hela sin hofstat tågade till Skeppsbron, under fullt militäriskt spel och kanoners knall, som å svenska sidan begynte, då den å danska upphörde. Det hela afbildade nästan en händelse i en krönika. Man tyckte sig se denna prinsessan komma till Svithiods höfding, som för riddersmän sina etc. Med ett ord, åskådarnas sinnen voro ej allenast sysselsatta utan hänryckta. Åtminstone gaf prins Karls af Hessen uppförande, då han först kom i land, tillkänna något dylikt. Han sprang genast in i det omnämnda tältet. Där fick hans bestörtning en sådan påökning vid åsynen af kronprinsen och hela svenska hofvet, att han, i det han öfverlämnade honom ett bref från konungen af Danmark, var på väg att kyssa sin svägers hand, större vördnadsbetygelse än dennes värdighet kunde äska, större vänskapsprof än skyldskapen kunde vänta. Deras samtal var ej långt. Kronprinsen gick till nedersta trappsteget af bron att emottaga sin tillkommande gemål. Ett par hundra alnar, innan slupen anlände till bron, steg hon ur kajutan, underhållen å ena sidan af svenska ambassadören, riksrådet grefve Horn, en vacker herre, å den andra af gamle danska amiralen Danneskjold. Det var ungdomen mellan medelåldern och ålderdomen. Prydd af egen och diamanters glans tycktes denna prinsessa vara en hafsgudinna, som i hela sitt gudomliga anseende ville hedra svenska stranden med sitt besök.

Om hon känt allmänhetens omdöme, hade hon säkert varit mindre försagd. »Tag er tillvara,» (ett hälsosamt och noga efterföljdt råd) voro de första orden kronprinsen

på franska sade henne, i det han gaf henne handen för att hjälpa henne ur slupen. Hos honom segrade nyfikenhet och högtidlighet, hos henne en blygsel, som förkväfde alla andra tankar. Hon ville le, hon ville svara, hon bleknade, hon darrade. För att gifva henne rådrum att hämta sig blefvo strax hennes hoffruntimmer henne presenterade på själfva bron, hvarpå prinsen till fots därifrån förde henne till hennes utsedda boning i köpman Kösters hus. Svenska rådsherrarnas yrkande att i procession ej lämna högra platsen till prinsen af Hessen hindrade denne därvid vara följaktig.

Sedan landstigningen var förbi, försvann allt det vackra, det stora, det sällsamma i denna ceremoni. Det löjliga tog vid. Utomhus regerade den största oordentlighet. Inomhus, där rummen voro små, var man värmd, klämd, trampad, fick ursäkter på danska och sent mat. De som ej tillhörde hofven hade svårt att få någon.

Allt hvad man kunnat påhitta till tidens fördrifvande om afton hade ofelbart varit bättre än den bal som anställdes, liksom slumpvis, men egentligen af nyfikenhet att få se kronprinsessan dansa. Där var trängseln sådan att de som förut blifvit trampade nu blefvo sparkade. Några lampetter, unkna citroner och svagt te, ingen uppässning och ett golf sådant, att om stöttor ej blifvit satta under det, då det sviktade, hade Sveriges hopp hoppat sig fördärfvadt, voro allt saker, som uppväckte danskarnas åtlöje. De flesta hade ej väntat sig en bal, de voro i reskläder. Prinsen, stött däröfver påstod, att bland dem fanns flera hvita band än hvita strumpor.

Fem dylika band och ett blått, — det var greffe Wentlow — skickade från danska hofvet att komplimentera prinsen, kunde ej vid detta tillfälle få mer än ett rum ihop till att göra sin toalett. Hela ambassaden syntes knappt för puderrök. De sväljde damm och sade grannlåter. Allt annat som förehades var i samma mån oordentligt, fattigt, löjligt.

Prinsessans afskedstagande följande dagen af sina jämnåriga och sina ungdomsvänner var rörande. Att skåda rätta vänners eviga skilsmässa och jämmer öfver ödets hårda lagar ömmar i alla fall; men att se ungdom och skönhet i tårar smärtar. Ett par kysste prinsessans händer — två — tre omfamnade hennes knän; alla voro i förtviflan. En öfverhetsperson, som själf ej vill undandraga sig tyngden af denna svåra vänskapens känsla, är värd att uppväcka den hos andra.

Resan till Stockholm anträdde kort därpå. Årstiden var blidare än vanligt, men däraf gjordes missbruk i de order alla hofherrar fingo att resa chapeau bas. Väderilningar och bond-armbågar nedstötte ej dess mindre alla tupéer i den gemensamma äntring, som skedde vid ombytena, mellan allmogen och hofmännen, då bönderna ville skåda, de senare visa sig.

Första middagen åts mellan städerna Engelholm och Laholm vid Skottorp, en gård bekant genom Karl XI:s förmälning, som där skett. Nattläget blef i Halmstad. En dag hvilades där öfver. Sedan fortsattes resan öfver Varberg och Falkenberg till Gåsvaholm, tillhörigt Ostindiska kompaniets direktör Sahlgren, den rikaste person i Sverige. Den måltid han gaf åt det kungl. paret gaf tillkänna dess yrke. Tallrikar, fat, knifvar, gafflar, dessert — allt var kinesiskt. Samma afton den 14 oktober anlände hofvet till Göteborg. Närmare denna staden på en fjärdedels mils längd var uppställd en haie af karlar med bloss i händerna. På längre afstånd syntes hela denna länk löpa ut åt fältet enligt vägens krökningar som en ofantlig eldorm.

Utseendet vid courerna under resan ända hit var sig likt. Tjocka beställsamma ämbetsmän, fjäskigt hoffolk, dragna välborna gummor, raka fröknar, gapigt borgarfolk.

Göteborg, en vacker, rik och handlande stad var ej illuminerad i proportion emot dess välvilja, men sannade törhända i det hela en gummas löjlige devis öfver ett par taljdankar, hvarmed hon här beprydt sin lilla fönsterluft:

»Välkommen hit, o store prins!
Här brinner alla ljus som finns.»

En äreport på Kämpebryggan var illuminerad alla aftnar samt ett fartyg, upplyst med lampioner i alla tackel och tyg, lagdt midt för fru Sahlgrens hus, där kronprinsessan bodde. Mycket folk; mycket sorl, gaf likväl Göteborg ett visst högtidligt utseende. Fyrverkerierna afbrändes. En talrik bal masqué gafs på Stadshuset, mycket måltider och indigestioner åt hoffolket. Rika borgares gästfria välmening har i alla tider varit ett af försynens medel att förkorta hofmäns dagar.

Kronprinsessan var den enda, som ej syntes nöjd, eller, snarare sagdt, hvars arbete med sig själf att synas vara det, man lätt kunde skönja. Hon imponerade icke dess mindre oaktadt all sin blyghet på ett fruntimmer af borgerskapet, som framkalladt att presenteras ej gick fram, vände ansiktet mot väggen, uppväckte löje, men undslapp presentation.

Ett af Göteborgs borgerskaps privilegier är att inom staden utesluta all annan livvakt kring de kungl. personerna. Kronprinsen afslog all vakt. Det var ej att uppmuntra välviljan och höfligheten. Den aftog märkeligen ju närmare man nalkades Stockholm. Vanan är halfva naturen, och ikring residenset är hoffolk ej annat än hoffolk.

På Gräfsnäs, prinsessans första nattläger från Göteborg, då prinsen låg en kvart mil därifrån på Livered, var ingen cour af landets adel. De hade samlats i Skara följande dagen, men Skara var ändock ingenting mindre än lysande. Kronprinsen tog vid afresan härifrån en omväg, för att bese Varnhems kyrka, en af de största och vackraste i riket. Ett grafkor i denna kyrka, af de la Gardieska familjen, vida öfverträffande de kungliga man där finner, vittnade på en gång (som ty värr ofta händer) om denna släkts makt och vanmakt. Den förra syntes i anläggningen, den senare i underhållningen. Så hämnar sig tiden på hög-

färden i de åminnelsetecken, den senare uppreser för att trotsa den förra.

Landshöfdingshusets läge i Mariestad på en holme i Väneren, som dock är sammanbunden genom en bro med staden, gjorde dess illumination glad och behaglig.

Middag åts den 21 oktober på Hofva gästgifvargård. Nattläget blef på stora och lilla Lassona. Mindre rymliga hus förente sig här med etiketten, så att det tillämnade höge brudparet ej logerade under ett tak. Det var bland de få gånger etiketten för till bekvämlighet.

Cour, fyrverkeri, illumination, bal gafs i Örebro, där hofvet rastade öfver en dag. Kronprinsen tog vägen därifrån öfver Strömsholm, dess tillkommande gemåls lifgeding, passerade städerna Arboga och Köping, superade endast i Västerås och begaf sig samma afton den 24 oktober därifrån genom Enköping till Drottningholm. Kronprinsessan for till Stäke gård, grefve Pontus de la Gardie tillhörig. Hon bidade där en dag öfver och undfick där både konungens och bägge arfprinsarnas besök. Hon var härvid mindre tvungen eller snarare mindre förlägen än vid sitt första sammanträde på Säby gård med drottningen.

Det kungliga fjäsket upphörde den 28 oktober, då det höga brudparet från Karlbergs slott begaf sig till Drottningholm. Vid Karlberg emottog det lyckönskan af de fyra talmännen i spetsen för en deputation, den ständerna innan deras skilsmässa anbefallt denna höflighets afläggande, den enda de under sin sammanvaro framtadt.

Högtidligheterna vid Drottningholm voro kostsamma, vackra, ledsamma. Sluparnas antal, som förde deras högheter och en stor del af deras svit öfver vattnet, slottets lysande byggnad, siden- och sammetskläders ännu varande bruk, skådespelen, den noga tillsyn, att intet skulle felas till de närvarandes förplägning vid flera bord, folkmängden, spelet följande dagarna, sådant som det kunde förväntas bland vida samveten efter en nyligen slutad riksdag, allt detta sammanlagdt gaf det hela utseende af ett rikare hof,

i ett mäktigare land. Det enda som saknades var — — nöjet. Sällan finns det vid hof, än mindre bland stimm.

Hofvet, som den 3 november kommit in till Stockholm, emottog följande dagen i full gala kronprinsessan, hvars intåg skedde mellan borgarinfanteriet, gardet, artilleriet, Upp- och Södermanlänningarna, hvilka alla voro uppställda på ömse sidor om hennes framfart från Carlberg, där hon legat öfver natten. Kungliga och rådsvagnar foro framför henne, andra följde efter. Tre skvadroner borgarkavalleri öppnade intåget; en slöt det. Allt detta var hvarken vackert eller fult. Nummertalet af en pomp var där, men rikedomens var borta för goda orsaker.

Olyckligtvis syntes själfva fattigdomen om afton i kapellet, där deras högheter, klädda i silfverdukskläder, öfverhopade med juveler, omgifna af ett talrikt hof, undfingo välsignelsen af ärkebiskopen, prydd i hela sin andliga skrud. Gudinnan jag nämnt, denna vid detta tillfälle olämpliga Sveriges skyddsgudinna, visade sig, eller man såg snarare skymten af henne mellan en molnstod, alstrad af den talgimma, som uppkom från de öfre ljusen i kapellet. Utan denna olyckshändelse, styrkt af talgdroppar, som nedfläckade de främmande ministrarnas kläder, hade ljusen törhända i allmänhetens tankar och kanske i räkningarna fått gå för vaxljus. Men detta moln beröfvade åskådarna, dem oberäknade som däraf dånade, nöjet att se hela förmälningsakten i sin ståt. Att vid sådana tillfällen sjunges, läses, musiceras, lyckönskas är vanligt, och det blefve tungt att ingå i en allt för omständlig beskrifning däraf. Hofkavaljererna och fruntimmerna hade ej ändrat deras vanliga klädedräkt i annan mån än att de förstnämnde buro utslaget hår (*queue de renard*) de sistnämnde brudlockar till deras robes de courer.

Vid ett bord i hästskoform i rikssalen spisade öfverheten, bland hvilka brudparet innehade främsta rummet, med samtliga rådsherrarna, klädda i sina talarer, gammalmodig men bekväm dräkt af silfverduk, öfver hvilken hängde en *cramoisie*-fotsid sammetskåpa med armar, på

hvilken brämen, uppslagen och kragen voro garnerade med hermeliner. Själfva hatten, rund med nedslagna skyggen, var äfven därmed beprydd.

Med denna värdiga men varma dräkt dansade samtliga rådsherrarna efter supén, för att ej uraktlåta ett ur gammalt bruk, en långdans, fackeldansen kallad på grund af de facklor de höllo i händerna, och föllo ur eller i takt efter öra och förmåga. Precederad af fyra hofmarskalkar, dansade kronprinsen med drottningen och prinsessorna, och kronprinsessan gjorde å sin sida en dylik dans med konungen och prinsarna.

Då dansen var förbi fördes kronprinsen i nattrock, beledsagad af alla hofkavaljerer, af konungen till kronprinsessans rum, där drottningen med prinsessan Sofia Albertina bevistat dennas natt-toalett. Här fälles gardin.

Stockholms illumination följande afton var vacker. Bland annat, som därtill mycket bidrog, var ett skepp, lagdt midt i Norrström, en stor tremastare illuminerad till tackel och tåg, hvilken tindrade i tysthet omgifven af sex andra fartyg, hvilka ej syntes i mörkret utom vid skenet af de kanonskott, som vid hvar half minut ömsom af dem lossades. Den lyckligaste devisen var den vid observatorium. Öfver sjustjärnan stod skrifvet: »Den sjunde är funnen». Ett fynd, som på himlahvalfvat ännu ej då var gjordt, men hvars tillämpning hade afseende på kronprinsessan, som blef den sjunde af kungl. huset. Den löjligaste devisen var en tysk skomakares, hvilken erinrad därom, att han uteslutit prinsessan Amalia i Preussen från det beröm han utöst på resten af kungl. familjen, satte inunder till hennes heder med små bokstäfver:

»Die Prinsessin Amalia
Ist auch nicht keine Canalia.»

De olika staternas presentationer, en ceremonibal i rikssalen och några andra mindre prunkande nöjen slöto högtidligheten. Jag förbigår dem. Det nöjet som beskrifves är sällan det nöjet som kännes.

År 1767 uppdagades några små hoftrakasserier för obetydliga för att vidlyftigt omröras. Mellan drottningen och kronprinsessan uppväxte ett kvinnohat, grundadt utan tvivel på den förras svärmorstitel, på den sistnämndas ungdom, oskuld, törhända juveler. Följden blef en köld mellan det nygifta paret, som tycktes göra kostnaden vid förmålningsakten om intet. Kronprinsen syntes vara förtjust uti sin mor. Vid deras små missämjor förlikte han sig med sin gemål, och denna lilla ebb och flod af intriger sysselsatte de orkeslöse och hofvet, det vill säga pluraliteten.

De flesta nöjen bestodo i skådespel. Före fastan åskådare, under fastan aktörer, var hofvet så sysslolöst som sysselsatt. Konungen gick emellanåt i rådet, svarfvade, gaf cour, gäspade vid tragedier och var passiv i alla de små hoftvister, hvilkas ursprung jag gifvit vid handen. Drottningen, kronprinsen varierade tidsfördrifven med lektyr. Baler tycktes utgöra prinsessornas förnämsta nöjen, komedi-repetitioner och kortspel arfprinsarnas, oberäknadt den dessa herrar kunde finna i deras menlösa kärlek till hoffröknarna Brita Horn och Ulrika Fersen. Prins Karls vänskap för den förstnämnda, prins Fredriks för fröken Fersen var lämpad efter båda fruntimmernas olika karaktärer. Fröken Horn var blond, ärbär, ömsom kall ömsom öm. Hon hade så när bragt sin influence till passion. — Fröken Fersen lustig, glad, munter, capricieuse ansåg hela underhandlingen för ett litet tidsfördrif, som smickrade hennes egenkärlek och lät därvid bero.

Denna sinnenas författning varade påföljande sommaren, med den omärkliga förändring landtlefnaden däruti kunde göra under vistandet vid Drottningholm.

Hofvet gjorde äfven denna sommar en lustresa till Uppsala. Kronprinsen, alltid fallen för högtidligheter lät vid en gudstjänst han bevistade i domkyrkan, klereciets genomlöpa alla kyrkoceremonier lutherska liturgien kunde medgifva. Trenne timmar tillbragtes i kyrkan. Man sjöng på tron en half timme. Kronprinsessan, i sin särskilda

tribun, hade framför sig en psalmbok stor som en liten bibel. För att slå upp tron n:o 4, hvarpå hon i sin tid ej gifvit akt, öppnade hon psalmboken midt uppå, kastade ögonen ofta däruppå, sjöng flitigt och uppväckte ett tyst löje i hela församlingen, som på en gång märkte hennes välvilja och misstag.

Åt ett upptåg — blandning af välvilja och hushållning — roade hela hofvet sig oändligen. Landshöfding Funck i Uppsala hade för att göra sin cour låtit kort före öfverhetens ankomst i så måtto ändra Karl XII:s porträtt, att han på nämnde monarks figur befallt en målare afskildra regerande konungen Adolf Fredriks ansikte. Denne herre var själf helt flat att se sig i en så ovanlig militärisk rustning.

Drottningholmsvistandet hade varit angenämare med mindre tvång och mindre etikett. Till Kina, ett litet lusthus tätt där bredvid begaf öfverheten sig merendels hvar middag med några få utvalda. Det öfriga af hofvet gick dit om eftermiddagarna. De artigare kavaljererna buro knytbräderna. Fruntimmerna voro sysselsatta nog. De hade inga händer med höstilningarna. Konungen svarfvade, drottningen afhörde sin lektör, kronprinsen ritade i samma rum. Prinsessorna knypplade, prins Karl seglade på en fregatt, prins Fredrik sprang omkring på fälten, vakten rökte tobak. Öfverheten blef gemenligen kvar vid Kina. De som återvände till Drottningholm afvaktade under spelpartien dess ankomst, då åter en ny slags cour förde en långt in på natten. I en vrå talade drottningen politik, konungen i en annan om hö- och hafrepris med sin stallmästare, kronprinsen om moder och Frankrike med grefvinnan Ribbing. Prins Fredrik smådisputerade med sin skönhet, prins Karl stod träget bredvid sin, men teg. Kronprinsessan småtrampade, leddes, — resten af hofvet gäspade eller sof.

Den lättare lefnadsart, som kronprinsen senare på hösten samma år förde på sitt slott Ekolsund, där friheten i umgängessättet gaf flera varierande landtnöjen ett nytt lif,

var så mycket angenämare, som han då satte hela sitt nit uti att vara en god värd, och det kontrasterade med drottningholmsvistandet på ett sätt, som vid jämförelsen ej lände detta till förmån. Det furstliga hofvet fann knappt i Stockholms vinternöjen 1768 en fyllnad mot alla de njutit vid Ekolsund.

Medan blott nöjen syntes sysselsätta hofvet, började ställningen i landet blifva bekymmersam. Den var följden af en partioperation på Hattarnas sida. Man erinrar sig lätt, hvad jag omnämnt rörande deras politiska nederlag (därest jag får betjäna mig af det ordet) vid 1765 års riksdag, den då skedda förföljelsen mot flera rika bankirers hus, samt huru hofvet medels en förening med Hattpartiets chefer, trott sig återvinna sitt förlorade anseende.

Dessa olika drifljädrar verkade i tysthet, och rådet, tillsatt af Mösspartiet, visste ej, hvad det skulle tillskrifva än mindre på hvad sätt det skulle hämma den i hast fallna växelkursen, som hade ett så ansenligt inflytande på alla rikets näringsgrenar och i synnerhet på bergverken.

En för stor sedelstock, förökad för att bestrida Pommerska krigets omkostnader, hade under Hattarnas styrelse satt svenska banken i misskredit. Denna bank, hela rikets långifvare, hade full säkerhet för utlånta kapital genom förpantade fastigheter, men dessa kunde ej lätt delas till sedlarnas inlösen. På grund af fattigdom på guld och silfver steg kursen på riksdalern från 46 å 47 mark den borde vara till 108 mark. Varudyrhet blef däraf en följd.

1765 års ständer hade för att afhjälpa denna svårighet utstakat en progressiv sänkning 4 mark årligen medels tillgångar till realisation, som efterhand vore att förvänta. Dessa författningar, vidtagna i afsikt att hämma all befarad osäkerhet i penningrörelsen, voro visa, och törhända de enda som hade ett dylikt insegel af alla, som man utarbetat under partiyr och partihämnd vid 1766 års riksdag. Men Hattpartiet, understödt af de förnämsta handelshusen och de tillgångar franska ministern meddelade, forcerade operationen och inlöste i hast åren 1767 och 1768 svenska

bankosedlarna till den myckenhet, att kursen blef till al pari eller cirka 47 mark.

Järnet föll i proportion men ej dagsverksarfvodena, ej tackjärnet, ej alla vid en bergslagshandtering nödiga omkostnader. Brukspatronerna, bragte i förtviflan, då de af utlänningen för ett skeppund järn ej finge mer än hvad tillverkningen kostat dem i landet, missbjödo snart landtmannen. Denne, som ej var i stånd att genast sänka sitt folks löner och sina utgifter efter samma måttstock, deltog snart i bergsmannens missnöje och fattigdom. Kronoutlagorna kunde ej indrifvas utan förpantningar; kronan undfick klädespersedlar, kreatur, husgerådssaker. De allmänna utgifterna kunde ej därmed bestridas. Man hade svårt att utröna, hvilket hade öfverhanden allmänna missnöjet eller oredan.

Båda tillskrefvos af allmänheten de styrande eller rådet. Detta som med skäl ansåg sin makt blifva öfverändakastad vid ständernas sammankallande sökte på annat sätt afvärja den hotande stormen, men förgäfves. Hofvet förlorade ej sin tid under 1768 års sommars menlösa tidsfördrif. Kronprinsen, som här fann en vädjoban lämpad för sitt snille, gaf nu, i synnerhet under en resa till bergslagen, prof uti intriger som förtjänt mästarebref, och Hattarna funno en vällust i att störta sina kontraparter just med samma förslag, dessa ansett för sin ära. Den politiska gallan, däri lik den fysiska att den meddelar den bästa frukt sin smak och sin amperhet, förhärdade till den grad Hattpartichefernas hjärtan, att de, utan afseende på rikets våda, ej drogo i betänkande att sätta på grund ett fartyg, på hvilket de ej förde styret.

Af alla hjulen i denna komplicerade politiska maskin var konungen själf det svåraste att få i gång. Han erinrade sig med bäfvan 1756 års misslyckade tillställning, men van att lyda andras vilja medverkade han slutligen i sin mån i den nu anlagda planen.

Sedan alla mått voro vidtagna, flera supliker, som klagade öfver nöd och begärde hjälp, inlämnade från lands-

orterna, alla de ränkor använda, som gemenligen plägade äga rum vid riksdagsmannaval, och till yttermera säkerhet en hemlig skrift blifvit lämnad åt hofvet af de förnämsta Hattcheferna med löfte att bispringa hans majestät i det djärfva beslut hans gemål intalat honom, förklarade han i sittande råd den 17 december 1768, att rikets ömmande tillstånd och rådets hårdnackenhets att ej förekomma landets fall föranlät honom att nedlägga en spira, den han ej hade makt att föra sina undersåtar till fördel.

Ständernas sammankallande, en följd af tronledigheten, blef en nödvändighet. Rådet, för hvilket på en gång uppdagades hela planen af de intriger, som så länge brydt det, och som tillika i perspektiv såg sin undergång och sin afsättning, använde förgäfves böner, nästan knäfall att förmå den svage regenten återtaga en krona, som han i själfva verket varit i förtvivlan att förlora. Han sviktade i sitt beslut. Kronprinsen, själen i hela anläggningen, bragte sin far till ståndaktighet och förde honom ur råds-kammaren. Riksrådet Friesendorff sökte med samma medel kvarhålla honom och fattade den villrådige monarken i andra armen, ett brott som aldrig gick ur prinsens minne, och som verkade på den hämnd han vid slutet af sin regering tog mot en af nämde riksråds söner. Lämnadt åt sig själf blef ej rådet fogligare. Det beslöt att förblifva uti riksstyrelsen och ej sammankalla ständerna, hvilket beslut genast antyddes kollegierna.

Dessas hufvudmän, justitie-kanslären Stockenström, presidenterna Hermansson och Liljeberg i spetsen för kammar- och bergskollegierna, Löven för statskontoret, underståthållaren Axelson för magistraten i Stockholm, hvilka alla deltog i denna civila konspiration, förfogade sig genast till råds-kammaren, förklarade sina olika departements inactivité under tronledigheten, begabbade alla hotelser och bespottade alla löften. Så tvangs rådet, öfvergifvet af alla, men i synnerhet fällande modet, då grefve Axel Fersen, öfverste för gardet, på omvägar låtit förstå, det han ej

kunde svara för sitt regemente, att sammankalla ständerna — enligt deras eget senaste beslut i Norrköping.

De tre månader, som lagarna utsatte mellan riksdagarnas utblåsande och öppnande, gáfvo väl rådrum att gifva Ryssland vid handen hvad Frankrike verkat men ej att taga förhållningsorder och penningar från Petersburg samt skaffa Mössorna öfvervikten. Med ett ord: Hattarna segrade. Den största enighet i tänkesättet mellan konung och ständer, man försport sedan detta regeringssättet, ådagalades genast i Norrköping, där riksdagen tog sin början den 19 april 1769, och öfverste Pechlins öfvergång på Hattarnas sida grundade oryggligen detta partiets välde.

Öfverste Pechlin kan räknas bland de genier man sett elda (men sällan världen till fromma) en Mahomet, en Cromwell och dylika jordklotets gissel. Hans stora vett, hans djupa kunskap om människor, i synnerhet om deras behof och dessas verkan i ett fattigt land, hade satt honom i stånd att utforska sättet att få och fästa sig anhängare. Hans hjärta, lika hårdt och kallt som vinterns isar, kunde som dessa bära de tyngsta bördor, vara tillförlitligt för ingen och halt för alla. Han var egentligen hufvudman för alla dem, som ej kände någon annan politik ingå i sina afsikter än den, som riktade deras kassa. Han behöfde fylla sin egen och vägrade återlämna det kontrakt jag omnämnt, i hvilket flera af de betydligaste bland Hattarna med sina namns underskrift tecknat sin ofärd om Mösspartiet blifvit rådande, ett papper som drottningen oförsiktigt öfverlämnat åt denna svenska Machiavelli, i afsikt att han vid granskningen af det anhang hon hade, skulle märka hvad skydd han själf kunde förmoda, om han biträdde hofvets planer. Riksdagens preliminär-undershandling blef att med två tunnor guld inlösa en akt, som Pechlins affall till hofvets ovänner hade gjort högst vådlig. Af sådana länkar var den kedja sammansatt, som skulle förskansa Sveriges frihet.

Af så stora anstalter, af en tronledighet, af en ovanlig öfverensstämmelse bland alla delarna i riksstyrelsen väntade

man sig de största och de hälsosammaste förändringar. Några få personers ärelystnad gjorde om intet en så fägnande utsikt. Grefve Axel Fersen blef åter landtmarskalk. Förra rådet afsattes enligt hvad det visligen förutsett till större delen. De förnämsta af rådande partiet, Bjelke, Hermansson, Stockenström, Sinclair undfingo talaren. Tjänster borttogos och blefvo de maktägandes belöning, Frankrikes lousdorer deras underhåll, hofvet smickrades med hopp, ständerna med hofgunst. Mösspartiets finansoekonomiska och politiska författningar kullkastades, andra bearbetades och denna gärning, dessa konvulsiva rörelser lingo namn af gyllene tider.

Men en lycka utan varaktighet förtjänar knappt det namnet. En så lydande begynnelse borde stadfästas. Konstitutionssaken föreslogs för att återsätta 1721 års regeringsform på sina första grundpelare.

Det som rubbat den därifrån, det som förorsakat dess nuvarande oskick, var det redan omnämnda och alltid af det undertryckta partiet öfverklagade 1723 års riksdagsbeslut, som gaf ständerna makt att enligt ståndens pluralitet ändra och förbättra grundlagen. Denna hade dymedels undergått sådana skakningar, att 1721 års lags esprit var förlorad. Denna skulle återställas. Konungen skulle åtminstone i tjänstevägen undfå mera makt, ständernas enhällighet fordras till grundlagens ändring, och utan att betaga den lagstiftande makten dess rättigheter skulle åt den lagskipande delen gifvas en styrka, som parti-inkräktningar förut beröfvat, men hvars brist erfarenheten visat åstadkomma en ovärdig lamhet i själfva riksstyrelsen.

Man trodde, och med något skäl, att Sveriges välstånd dymedels skulle grundläggas och alla välsinnade medborgares önskan uppfyllas, men riksstyrelsen, huru felaktig den ock var till sin beskaffenhet, hade det gemensamt med de bästa att gifva anseende åt dem, som voro dess driffjädar. Grefve Axel Fersen var ur stånd att nu mer finna, hvarför de rikstömmar borde stäckas som han förde, och dessa

åter kunde ej afpassas efter monarkens vilja och rikets behof utan att frånryckas aristokratiens händer.

Var det för att vara laglydige man våldfört all lag? Och borde dennas stumma bokstaf binda högtänkta varelser, som så länge vant sig vid att leda menigheten af lågtänkta i hvad ämne som helst? Hvart stånd hade sina konungar, och de hade möda vid att aflämna spiran åt Sveriges.

Frankrikes afsikt att göra riket till en krigande, till en betydande bundsförvant och sålunda inhemsk lagbunden makt stämde ej öfverens med egennyttans förslag. Dessa kunde ej hafva all äskad verkan. Norrköping var en liten stad, där hofvet och franska ministern greve Modène hade i ögonsikte sina pensionärer och sina spioner närmare vid handen. Stockholm spridde både de ena och de andra och var äfven bekvämligare i anseende till sitt utrymme. Så blef, i den afsikt jag berörde, föreslaget af greve Fersen att hufvudstaden skulle blifva stället, där konstitutionssaken (han för öfrigt sade sig mycket gilla) skulle afslutas. Riksdagen flyttades till residenset. Där var det, som vid skenet af Petersburgs fröjdeeldar, och då planen till Sveriges lagliga styrelse förkastades och den förra förblef i sitt oskick, som sannskyldiga medborgare kunde förutse, hvilka olyckor förestodo deras fädernesland af det rådande partiets regeringslystnad och hofvets förbittring. Ty hofvet var nästan bragt till förtviflan, då samma partihand, som omstjälpt den kalk, tronens despotiska anda iskänkte 1756, nu försköt den som hofvet, drifvet af ett mer patriotiskt sinne, erbjöd 1769. Men politiken tillät ej misshälligheten yttra sig med all sin hätskhet. Förtroendet mellan ständer och konung syntes fortfara. Den senare fick sina band förvandlade till Montezumæ gyllene kedjor. Hans skuld betaltes med cirka tjugu tunnor guld, och denna omständighet lär hafva varit trängande, om den anekdoten äger grund, att han och drottningen, liksom på skämt, plundrat greve Modènes fickor, för att utforska, om han i subsidievägen uppgifvit alla tillgångar. I

öfverflöd af välvilja, anslogo de frikostiga ständerna anse-
nliga summor till alla tre prinsarnas resor.

Prins Karl började sina utländska resor följande som-
maren 1770, beledsagad af riksrådet grefve Schwerin, under
hvilken tid hofvet fick ny anledning till nya fester och följakt-
ligen till ny skuld i det besök prins Henrik af Preussen
aflade hos sin syster, drottningen i Sverige. Han var beryktad
som en hjälte. Han blef på grund häraf mottagen med alla
de ärebetygelser den störste monark knappt kunnat vänta
sig. Amiralen grefve Wrangel, som var honom till mötes på
Pommerska redan med ett örlogsskepp och tvenne
fregatter, förde honom till Karlskrona. Under hela Svenska
flottans saluter, komplimenterades han om bord af
riksrådet grefve Sinclair och fältmarskalken grefve Fersen,
sända i detta ärende af deras majestäter. Denne sistnämnde
omfamnade då ömt en prinsens följeslagare, generalen grefve
Hård, hvars dödsdom Fersen vid 1756 års riksdag påyrkat
och underskrifvit. Fester i Stockholm, fester vid Drottning-
holm svarade mot denna första reception. Uppriktighet
och vänskap tycktes vara själen i dem. Kronprinsen
var den enda af kungl. huset, hvars förställningssåfva ej
undföll prins Henriks skarpsynta öga.

Mot hösten for denne herre till Petersburg öfver
Finland och blef, huru van han än var vid vapenbrak, bestört
vid den oförmodade knallen af två hundra- och
trettioexpundiga kanoner, som generalen grefve Ehrensvärd
på en gång lät aflossa vid prinsens inträde på Sveaborgs
fästning. Knallen var så stark, att prinsen vid den hoppade
högt i vädret och att själfva fästningens grundval, hårda
hälleberget, skakades. Det är tillåtet för en hjälte att göra
en sats, då ett hälleberg darrar.

Prins Karl var, som nämnt är, under denna tid stadd
på sina utländska resor, åtföljd af riksrådet grefve Schwerin.
Den hederlige mannen, tysk till nationen, uppdagade i hög
grad sin födelseorts lynne, dygder och svagheter. Det
behöfdes ej mer för att göra ett original. Sådan åtminstone
föreföll han i alla fransmäns ögon. Det var den 24 augusti

1770 som prins Karl anlände till Paris under namn af grefve af Vasa.

Grefve Schwerin handhade prinsen reskassa. Denna kassa var svag och tillät ej gifva lysande måltider, i anledning hvaraf grefve Schwerins oekonomiska afsikter gynnades af svenska ministern grefve Creutz' litet egoistiska förslag att på prinsens bekostnad visa höflighet åt flera lärde, med hvilka bemälde grefve var i nära bekantskap. Nämnde orsak verkade gemensamt, att desse parnassens söner bemästrade sig så prinsens tid, det han helt förundrad ej såg annat än lärde, var omgifven med intet annat än vitterhet. På franska parnassen spelte denne herre rollen af le médecin malgré lui, men som detta var blandadt med de ombyten, som Paris allmänna nöjen medföra, oberäknadt flera små lustresor till kringliggande lustslotten samt en liten apparation på franska hofvet etc., så försvann en månads tid på ett sätt, som ej kunde annat än behaga en ung herre. Ofelbart lefde Paris åtanka lifligare i hans minne än hans hågkomst hos parisarna, som knappt visste af den heder, som skett dem medelst detta kungliga besök.

Ganska få af de förnämre i Paris inlätos vid prinsens bord utom några af de utländska där vistande ministrarna. Till en af dem, den ryska, (som yttrade sig om någon framgång han från sitt hof fått höra, att ryska vapnen haft mot de turkiska) sade grefve Schwerin helt öppenlydligt, att man ej borde tro allt skvaller som berättades. Flera sådana utbrott förtröto dem som finga uppbära dessa, men roade af hjärtat alla, hvilka kände den stora uppriktighet i det gamla riksrådets karaktär, som föranledde därtill. — Han gaf därpå ett prof i Potsdam vid prinsens återresa till Sverige öfver Berlin, som roade hela berlinska hofvet. Konungen i Preussen tog ticque till grefve Schwerin, öfverhopade sin systerson med vänskapsbetygelser men hans mentor med ett synligt förakt, talade ej till honom, lät alltid vid bordet placera honom långt ifrån sig etc. Detta allt var för uppdragadt för att kunna undfalla ämnet

för denna kallsinnighet. En dag föll talet vid middagsmåltiden på fysionomier. Konungen påstod, i det han fäste ögonen på grefve Schwerin, att om i uppsynen andra själens egenskaper vore tvetydiga, så kunde dumheten ej räknas däribland, och att man sällan efter ansiktets anvisning misstog sig häruti. »Förlåt mig, ers majestät bedrager sig i detta fallet,» inföll grefve Schwerin, »ers majestät är rätt klok men misstager sig fördömdt understundom. Det är intet att vara kvick, om kvickhet kväfväs af fördomar.» Han fortfor i denna ton och bannade upp Schlesiens eröfrare på ett sätt, som intet europeiskt hof någonsin vågat. Detta oväntade uppträde roade den eldige preussiske monarken otroligt. Från den stunden visade han sin nya tuktomästare den aktning, denne verkligen förtjänade och tillstod själf sedan, att han verkligen förhastat sig i sitt omdöme om honom.

Det var som ett öde för de svenska prinsarna att vara beledsagade af originaler, under deras utländska resor. Riksrådet grefve Scheffer, som följde ut med kronprinsen och hans bror prins Fredrik Adolf, så snart prins Karl var hemkommen, var ej mindre besynnerlig, men i en helt annan smak. Allt franskt hade så intagit hans sinne, att han förkastade allt hvad det vara månne, som ej bar fransk prägel. Han fann intet däraf, hvarken vid danska hofvet än mindre vid det eutinska, där prinsarna i förbifarten uppvaktade deras farbror, biskopen af Eutin. — »Tala tyska min herre — tala tyska min herre, jag ber er,» sade han åt den eutinske utskickade, som vid gränsen komplimenterade prinsarna på plattyska. Han drog på axlarna vid allt, som föll honom i ögonen på resan åt Zweibrücken, men hade däremot kronprinsen att synnerligt beundra minsta koja inom franska gränsen. Slutligen blef denne lika förtjust som sin mentor. En gång drog prinsen ut något halm ur ett halmlass, man for förbi och påstod, att franska halmstråna vida öfverträffade de svenska. Detta fann grefve Scheffer själf nog öfverdrifvet. »Nej, halmen intet, min nådig herre — halmen intet, men allt annat — allt annat.

Sådana drag tyckas vara obetydliga, men i det de måla entusiasmen grundlägga de ofta betydligheter. Svenska kronprinsen blef så intagen af allt hvad Paris framtedde, att han i sin lättsinnighet glömde, huru litet hans fattiga fosterland var i stånd att hinna den franska prakten och föresatte sig att så vidt hos honom stod, förena båda rikena i seder, i belevfvenhet, i yppiga utsväfningar, som i politisk alliance.

Att befästa den personliga vänskapen båda hofven emellan, utgjorde egentliga föremålet för hans resa till Paris, i hopp att genom franska hofvets bemedling förskaffa det svenska en utvidgad makt. Detta sistnämnde var ej nöjdt med de gränsor, inom hvilket det rådande partiet satt det vid 1769 års riksdag, och franska hofvet, som sökte i norden en motvikt mot det ryska, kunde svårigen vinna sitt ändamål under en svensk monark, hvars inskränkta välde knappt kunde bibehålla sig mellan vacklande men alltid regeringslystna partier.

Hertigen af Choiseul, fransk premierminister, insåg detta och hade lofvat en hjälp, som försvann i rök vid denne hertigs oförmodade fall, då en hofintrig af konungens maitresse m:me Du Barry störtade honom få dagar före Svenska prinsarnas ankomst till Paris.

Det var i Zweibrücken de härom fingo tidning och rådgjorde i första bestörtningen, om resan skulle fortsättas till Versailles. Vid nogare öfvervägande fann man att anständigheten fordrade det, och i följe däraf anlände de till Paris den 24 februari 1771.

Grefve Scheffer, som afmålade flera fruntimmer där för kronprinsen som Floras eller Hebes afbilder, blef litet flat då han efter tjugu års frånvaro igensökte i forna bekanta dessa gudinnors fågring och liflighet men fann nymphers taille förvandlad till gondoler, och den hy, som täflat med liljans färger, ombytt till ett rödbrunt pergament. Hans okonstlade förundran hade kunnat ådraga honom ovänner, betydliga om ej deras välde varit förbi på hvad teater som helst. I en ny värld voro nya aktörer, hvilka kronprinsen

tillvann sig med en höflighet, en lätthet och ett minne, som på ett smickrande sätt sträckte sig till alla namn och till de minsta familj-anekdoter. Fransmännen själfva förundrade sig öfver en eld, de ej trott sig finna utom eget land.

Deras smicker blef lämpadt därefter, i synnerhet efter de vänskapsbetygelser, med hvilka grefvarna af Gottland och Öland (namn under hvilka prinsarna reste) blefvo mottagna vid Versailles. Svenska ambassadören grefve Creutz' hotell, där de bodde, var uppfyllt af Frankrikes förnämsta adel, som gjorde dem sin cour, utom prinsarna af blodet, som pretenderade första visiten.

Detta påstående utgjorde i brist på andra ett underhandlingsämne, men ej nog viktigt för att störa det minsta af den myckenhet nöjen, supéer, jakter, baler och spektakler, som upptogo prinsarnas tid. Ett stort antal unga svenskar hade stött till i Paris för att uppvakta prinsarna. De som voro af sviten vederforos i synnerhet all möjlig höflighet, och alla som blifvit presenterade vid hofvet tillätos att bevista ett slags kammarspektakel, uppfördt i Versailles af franska truppen, men till hvilket endast de mest förtrogna af själfva franska hofvet inbjödos.

Man skall hafva förlorat minnet eller känslan för att ej blifva mer än rörd vid åtankan af de personer, som då voro uti Ludvig XV:s loge, en loge till hvilken allas ögon vände sig, en loge som gaf återsken af diamanternas glans och som tycktes innefatta själfva lyckans högsta föremål. Konungen oberäknad, voro uti den m:me Du Barry, dauphin, sedan Ludvig den XVI, dess bröder, grefvarna af Provence och Artois, svenska kronprinsen, prins Fredrik Adolf af Sverige, grefve Breteuil och svenska ambassadören grefve Creutz. Utom den siste samt konung Ludvig själf och prins Fredrik var ingen där, som ej ödet utsett till olyckor, hvilka uppväckt Europas fasa eller medlidande. La dauphine satt i närmaste loge, denna prinsessa lika förnedrad af lasten i sin listid som af bödelsyxan vid sitt slut. Hvad tankeämnen uppväcka ej dessa blotta namn?

Hur förmildras ej alla olycksfall i jämförelse med dessa personers missöden? Då dyrkades de som halfgudar. Tidens täckelse dolde ännu för allas ögon schavotten och Anckarströms mordgevär.

Men en annan ändring förestod. Midt under åtnjutandet af alla de nöjen Paris så ymnigt framtedde, ankom kammarherren baron Örnfelt den 1 mars 1771 som kurir, med den oförmodade tidningen, att konung Adolf Fredrik den 12 februari, hastigt betagen af svår kolik, lämnat detta världsliga, och att följande dagen kronprinsen, under namn af Gustaf III, blifvit utropad för konung.

Allmänheten, alltid fallen för misstankar vid hvar hög persons oväntade frånfälle, tyckte det omnämnda inträffa i en så passande period för den nya tronföljaren, hvilken svenska konungamakten till förmån nu kunde återupptaga vid franska hofvet de i detta ämne nästan afbrutna underhandlingarne, att samma allmänhet trott detta dödsfall varit åtminstone förutsedt af den aflidne monarkens efterträdare. Dessa rykten hafva vunnit liksom burskap, då denne sistnämndes mer kända slöga moral kunde gifva anledning till hvarjehanda tankar. Men man behöfde ej andra ingredienser till döden än de, hvarmed den afdöde konungen vid middagen själf öfverlastat en svag mage. Han blandade däruti hetvägg, surkål och ostron, svimmade vid sitt quadrille-bord om aftonen, bars ut i ett yttre rum och afled genast i en ålder af nära 61 år, efter en regering som varit mindre uppfylld med obehagliga skiften, om han ej själf varit regerad.

Hans gemål, som i hans hviloställe såg sitt väldes graf, sörjde honom med förtviflan, och otrons beskyddarina uppfylldes vid detta tillfälle med så mycken vantro, att hon i flera timmar instängde sig i ett mörkt rum, endast i hopp att ännu en gång få se sin aflidne makes hamn. Men evigheten hade för alltid sväljt honom och med honom inom kort den frihets skugga, som ännu fägnade de mindre klarsynta i landet. Men berättelsen får ej så hasta, att den för mycket förekommer händelserna.

TREDJE TIDEHVARFVET.

Från år 1771 till år 1773.

Gustaf III konung, och konung utrustad med alla de snilletts gåfvor som kunde göra honom till en intressant bundsförvant till Frankrike, blef ansedd vid Versailles' hof under en helt annan synpunkt än dess företrädare. Ärebetygelserna fördubblades. Samma dag man vid franska hofvet blef underrättad om denna förändring, affärdades hertigen af Duras från Versailles för att condolera sorgen. Alla närvarande svenskar fingo sedan tillträde i samma ämne. Grefve Creutz' hotell förvandlades till ett slags hof. Prinsarna af blodet, förut så granntyckta, äntrade nu om hedern att få företräde och då anständigheten förbjöd konungen och prins Fredrik att offentligen emottaga besök samt att oftare fara ut än för att taga frisk luft, skedde alla uppvaktningar så godt som inkognito. De aimablaste franska hoffruntimmerna bytte om att hålla konungen sällskap, och glädjebetygelserna ur de inre rummen, som återskallade i förmaken, gåfvo de därvarande svenskarna tillkänna, att djupa sorgkläder och draperade vagnar var den enda sorgebetygelse man af dem äskade. Prins Fredrik var den enda, hvars hjärta var innerligen rördt. Han hade dånat flera gånger vid tidningen af sin fars frånfälle.

Den forna franska ministärens ändring hade till följd ett ombyte i själfva ambassadörens val. Grefve d'Usson

hade förut blifvit nämnd till Sverige, i dess ställe var grefve Vergennes nu utsedd. Detta stora snille, som nyss förut uppviglat turkarna till ett krig emot Ryssland, hvilket ännu varade, hade täta underhandlingar med den nya monarken och grundlade under de trenne veckor, han ännu kvarblef i Paris, de förändringar som sedan tilldrogo sig i Sverige. Ansenliga summor öfverlämnades såsom förskott af väsentligare löften, och båda konungarna superade tillsammans, till vänskapens stadfästande, i ett litet sällskap vid Ruel, grefve Maurepas landtegendom, ej långt från Paris.

Fänrik Liljehorn var redan förut affärdad till Stockholm och medhade, såsom ett första prof af monarkens tillämnade allvarsamhet, en supression af franska komedianttruppen, hvilken före afresan från Sverige utgjort hans yppersta nöje, jämte en annan skrift, som innehöll en edlig försäkran om hans tillgifvenhet till 1721 års regeringsform.

Han själf begaf sig den 25 mars på återresan till fäderneslandet, detta kära namn, som han tog till valspråk på alla sina mynt. Han begaf sig först till S:t Denis, besåg detta klosters skatt och de kungl. grafvarna samt afvaktade i Chantilly hos prinsen af Condé, sin bror prins Fredriks ankomst den följande dagen. Prinsen hade af en opasslighet blifvit en dag kvarhållen. De unga svenska herrar, några och tjugu till antalet, som ej tillhörde sviten, beslöto att göra prinsens uttåg lysande medels en kavalkad kring hans vagn till närmaste postombyte. Det är svårt att väcka uppmärksamhet i Paris. Detta skedde likväl på ett sätt, som ej var smickrande. Folket ropade hvar de foro fram: »Mon Dieu! Que de valets de pied il a donc ce prince de Suède.»

Från Chantilly togo konungen och prins Fredrik vägen öfver Berlin till Stralsund, där svenska örlogsfartyg voro dem till mötes och öfverförde dem till Karlskrona. Fredrik II misstog sig på Gustaf. Han trodde dennes ärelystnad blott sträckte sig till moder och blef förundrad, då han vid 1772 års revolution lärde i honom känna en ung medtäflare i politiken.

Det som nu egentligen utgjorde den unga svenska monarkens ögonmärke var en utvidgad konungamakt. Man skall vara född prins för att kunna utgrunda, hvarför nationens representativa rättighet i en hand är fördelaktigare för folkslagen än då samma rättighet hvilar i fleras. Man kan ännu mindre finna af hvad orsak länders grundlagar skola omstörtas, deras invärtes ro störas, de äfventyrligaste uppträden företagas för att vinna det förstnämnda ändamålet. Men konungar, det vill säga krönte egoister, filosofer sällan, och Gustaf III gjorde det mindre än någon annan.

Uppblåst af egenkärlek hade han redan som barn gifvit sitt lynne i den delen tillkänna 1756 under hofvets största förnedringstid. Man förebrådde honom en gång då, att han förkort det enda spann hästar han vid den tiden ägde och föreställde honom, att om han så fortfore när han blefve konung skulle han ödelägga hela kungl. stallet. »Det bekymrar mig inte,» svarade han, »har jag inga hästar, så få mina undersåtar draga mig.»

Dessa despotiska principer hade vuxit med åren men blifvit lika sorgfälligt dolda. De fingo ett nytt lif vid den förtjusande utsikt franska och preussiska hofvens envælde framtett för honom. Han brann af åtrå att njuta en lika förmånsrätt inom sitt land, och hans afsikter i detta ämne lättades oändligen genom Sveriges grannars och rikets invärtes ställning.

Konungen af Preussen, nöjd med de lagrar han skördat men ej med de länder han eröfrat, hade sin uppmärksamhet spänd på de polska oroligheterna och på den delning af detta rike, som han i samråd med Ryssland och Österrike klanderlöst kort därpå verkställde.

Ryssland, var utom samma syftemål stadd i ett blodigt krig med Turkiet, som, ännu ej utmattadt, uppoffrade sina skatter och trupper att bibehålla sitt öfvervælde i Krim.

Uti norra Amerika grodde de oenighetsfrön, som vid deras första uppdagande redan ådrogo sig engelska ministärens uppmärksamhet, vid deras utbrott sysselsatte den, och vid slutet tilldanade en ny stat, hvars exempel och frihets-

anda åstadkommit en så förunderlig hvälfning i de flesta europeiska nationers tänkesätt.

Danmark under en galen konung styrdes af en svag regering förd af drottning Karolina Mathilda och Struensee. Den uppväckte där ett nog allmänt missnöje för att föga lämna rådtrum att gifva akt på det, som regerade i närgränsande stater.

Alla dessa makter åstundade ingen förändring i svenska regeringssättet. Men med uppmärksamheten fäst på större eller närmare föremål ansågo de det som en mindre befarad bisak.

Den unga, sluga svenska monarken visste ej mindre att sig begagna af denna utländska politiska dvala än af det nya misshällighetsfrö, som uppväxt genom det svenska rådets oförsiktiga steg vid slutet af konung Adolf Fredriks regering.

En vicepresidentssyssla hade blifvit ledig i Åbo hofrätt, till hvilken som sökande anmälde sig tvenne ofrälse män, ett hofrättsråd vid namn Tollstedt, stark Mössa, och en lagman Paléen, ifrig Hatt fordom bonde-sekreter, det vill säga styresman för en fjärdepart af dem, som styrde riket. Båda blefvo af rådet uteslutna från förslaget, på den grund, att en vicepresidentssyssla utgjorde ett af rikets högre ämbeten och enligt adelns privilegier således endast tillhörde detta stånd.

Här var nu ej fråga mer om partiernas olika tänkesätt. Ett nytt tvisteämne uppkastades emellan frälse- och ofrälse-rättigheter. I Sverige utgör en syssla dagligt bröd, och under ett i själfva verket demokratiskt regeringssätt borde rådet darra för det hämnderop, som från alla kanter upphäfde sig mot dess aristokratiska grundsatser.

Twisten var en ännu till namnet okänd Jakobinisms första gnista, men som hotade att brista ut i full låga vid första tillfälle. Detta utbrott, skådadt af rådet på afstånd, fick oförmodadt luft vid den riksdag, som i anseende till en ny konungs tillträde till regeringen var en nödvändig följd, utstakad i Regeringsformen och som i Stockholm öppnades i juni månad 1771.

Under denna sinnenas förbistring hade Gustaf III anländt till Karlskrona den 18 maj 1771, och syntes af hjärtat sysselsatt att dämpa de stridigheter, hvars tillväxt utgjorde hans och franska ministerns åstundan.

Versailles nya ministär, till hvars chef hertigen af d'Aiguillon blifvit utnämnd (oaktadt den dödsdom Paris' parlament nyss förut fällt öfver honom), klandrade bland andra dess företrädare och i synnerhet hertigen af Choiseuls felsteg att på de utländska kabinetten utösa ofantliga summor.

En större sparsamhetsanda syntes ingå i d'Aiguillons utländska politik och vid detta tillfälle tjänade de afsikter man i Versailles fattat, att i Sverige göra en regementsförändring. Franska ambassadören grefve Vergennes anlände till Stockholm, men efter utsago obemedlad. De ryska rublerna och de engelska guineerna fingo öfvervikten och med detsamma Mösse-partiet och den demokratiska förbittringen.

Konungen önskade, som sagdt är, ingenting högre, men hans första försök på denna politiska bana var ett det farligaste och tillika mest invecklade någon prins företagit och gjorde själfva banan till en af de slipprigaste någon monark genomvandrat. Han skulle med äfventyr af sin egen krona (för att utvidga dess makt) underblåsa det rådande partiets öfvermod, locka det till utsväfningar samt grunda på de felsteg, öfverdåd alltid åstadkommer, sina ärelystna afsikers utförande. Han skulle insöfva sina motståndares misstroende till hans redan kända egenskaper, om möjligt vore uppväcka deras förakt, men tillika underhålla den nödiga aktning hos sina egna anhängare, för att ej genom deras misströstan förlora ett understöd, som var honom oundgängligt.

Inom sitt eget hof fann han ett hinder i sin egen mor, hvars lättsinniga regeringssjuka han kände. Med förtjusning samtyckte han således till hennes föreslagna resa till Berlin, som hon samma år om hösten 1771 anträdde med sin dotter, prinsessan Sofia Albertina.

Prins Karl var fjättrad af grefvinnan Löwenhjelm och hon genom nöjen vid konungens hof. Prins Fredrik var i de lyckliga men tillika obetydliga åren, då tidsfördrifven bestå i att uttrötta skjutshästar på landsvägen och sig själf på jakt i skogen. Regerande drottningen, ostörd lämnad åt en orkeslös lefnad, hade trott störa sin ro, om hon tänkt på en gemål, som så litet tänkte på henne.

Monarken, fredad på alla dessa sidor, fäste numer blott sin uppmärksamhet på ständerna, och för att undandraga sig deras misstankar, yttrade han inga andra bekymmer än de han tycktes förspörja öfver sinnenas söndring, samt sysselsatte sig i sin enskilda lefnad efter utseendet med de obetydligaste föremål. Han gjorde många småresor emellan lustslotten, inrättade en svensk opera-trupp, försummade få af dess repetitioner, broderade själf jämte hof-fröknarna på både aktörernas kläder och lät ständerna tro, att det största storverk hans omtanke kunde åstadkomma, var en ordensinrättning, den han med deras samtycke instiftade den 28 maj 1772, till belöning för landets och fria konsternas odlande, under namn af Vasaorden. Den bestod af en oval, genombruten rundel med en vase midt uti, hvilken medaljong af riddarne bars på ett grönt band omkring halsen; kommendörerna buro sina band öfver axeln en bandoulière; de af stora korset voro utsirade med stora broderade stjärnor på rocken. Med ett ord, han förblindade till den grad sina motståndare, att själfva 1772 års revolution ej kunde betaga dem den tanke, att naturen förnekat honom både det politiska och fysiska kuraget. Hans täta föreställningar till hvarterda partiets hufvudmän att förena sina olika intressen ansågos som nya bevis på hans försagda feghet. Men under det han med lönliga men ej desto mindre stora steg hastade till sitt föremål, vakade försynen flera gånger öfver, att det ej blef röjdt genom hans egen oförsiktighet.

Vid Haga gick han af och an i ett rum med sin bror prins Karl och rådgjorde om hela revolutionstillställningen. En page vid namn Cederfeldt, som satt bakom en skärm och

där somnat, vaknade vid deras tal, tordes då ej yppa sig, afhörde hela planen, men var konungen nog tillgifven att sedan genast för honom uppdaga hvad han hört med löfte om en tystlåtenhet, den han höll, och som någon tid där-efter grundlade hans framtida lycka.

Samma sommar 1772 lögade konungen sig vid Ekolund, saknade vid återkomsten ett papper, där hela samman-gaddningen var upptecknad, vände genast om till samma ställe, där han efter ett par timmar blef varse sin förlust och ännu fann papperet kvar på stranden.

Prins Karl, svag och kär, upptäckte hela hemligheten för grefvinnan Löwenhjelm, ett ungt fruntimmer af aderton års ålder. Naturen gjorde här ett fenomen. Hon teg.

Ständerna voro i den djupaste okunnighet om allt hvad mot dem förehades. De gingo i sin yra och sin tvedräkt samt det rådande partiet i sitt öfvermod blindt in i den snara, som var utsatt för dem. Den 13 juni 1771 öppnades riksdagen. Hofmarskalken baron Axel Leijonhufvud, en svag, hofvet tillgifven, ända till pedantism sirlig man blef landtmarskalk. De andra stånden valde till sina talmän hofvets största motståndare. Den aflidne konung Adolf Fredrik var knappt jordfäst, förr än de började sysselsätta sig med rådets afsättande, gjorde af fruktan en guldbro åt riksrådet grefve Sinclair, och, då de ej vågade låta honom dela sina medbröders öde, utnämnde de honom till generalguvernör i Pommern. De bortgåfvo sysslor till sina anhängare, kullkastade alla näst föregående riksdagars författningar och i synnerhet beifrade de med all bitterhet den nyligen uppkomna frågan om åtskillnaden i tjänsteväg mellan adel och ofrälse, påstodo rättigheterna å ömse sidor vara lika samt öfversvämmade landet med smådeskrifter, som likväl ej blefvo obesvarade. Riksrådet Beck-Friis drog ej i betänkande att vid ett stort bord göra en lång historia om en rackare, som på väg att drunkna, emedan ingen vålade att hjälpa honom, blef frälst dymedels att han föll på det lyckliga rådet att ropa, att han vore en odalrackare.

Ofrälse soldaten, en skarp libell mot adeln, handterade ej detta ståndet ömmare.

Sådant underblåste elden, men oakadt bitterheten syntes hafva stigit till sin höjd gjorde ej oenigheten nog hastiga framsteg. En lämning af patriotism hos de klokare i båda partierna hämmade ännu tvedräktens utbrott, då för att häfva detta hinder, kompositionspartiet påhittades, för hvilket konungen själf gjorde sig till hufvudman.

Från den stunden tycktes själfva furierna hafva bemästrat sig allas sinnen. Det rådande partiet uppehöll sig flera veckor med blotta orden: »*Oafbruten Regering*», som skulle införas i konungaförsäkran, till förekommande af ett dylikt steg som det konung Adolf Fredrik tagit 1768. Det lät äfven oförsynt trumla efter den, som låtit trycka ett af den nye konungens tal, däruti han förmanat talmännen, som han uppkallat, till samdräkt. Mild, öm, vänlig, syntes monarken detta oakadt outtröttlig i sin föresats att befordra nämnda föremål, men vid minsta tecken till framgång i ett förslag, som så snörrätt stridde mot hans afsikter, hade han lönliga sammanträden på lustslotten, i skogar, hvar som helst med illasinnade medborgare, som gjorde om intet alla fredsunderhandlingar. Man lät bondeståndet förstå, att det ej var oberättigadt att bekläda rådsstolarna. En vid namn Lidberg i borgarståndet kittlade till och med Hjos och Trosas borgmästares öron med berättelser om Roms konsulers forna makt. Demokratiens raseri, lik eldens som ökas af sin egen tillväxt, började slutligen ej känna några tyglar, knappt sina egna hufvudmäns, som medels sitt inflytande inom hvardera sitt parti tycktes hafva något slags anseende af aristokrater.

Sinnena tycktes vara i den häftigaste jäsning, då kröningsakten den 29 maj 1772 och hyllningen trenne dagar därefter den 1 juni på kort tid gäfvö dem ett föga varaktigt lugn.

Ceremoniers beskrifning tröttar, men man har svårt att lämna ur all åtanka en högtidlighet, där svenska rådet spelte en roll förmodligen för sista gången. Sonliga af rådsherrarne i talarer till häst, förde på blå sammetshyenden

regalierna: kronan, spiran, svärdet, äpplet, nyckeln samt manteln af karmosinsammet med guldkronor. Riksrådet Ribbing näst konungens person förde riksbaneret. Riksråderna Gyllenstierna och Beck-Friis voro utsedda till drottningens écuyers. Två rådsherrar anförde krigsbefälet. Själfva kröningsakten förrättades i Storkyrkan af ärkebiskop Beronius, men tåget dit gjorde en omväg förbi Skeppsbron, där åskådarnas myckenhet, skeppen som flaggade, flera vivat, som ropades af matroserna i tackel och tåg, förenade något glädtigt med själfva högtidlighetens majestät. Ordningen bibehöll folket inom sig själf, då militärens ganska ringa antal var därtill otillräcklig. Stockholms pöbel hade ännu ej blifvit upphetsad till tygellösa utsväfningar. Vid aftonmåltiden i rikssalen sutto konungen och drottningen ensamma vid ett bord uppvaktade af rådet. Öfverstar inburo fäten, kammarherrar förrättade pagernas syssla. Arfprinsarna Karl och Fredrik Adolf åto vid ett särskildt bord, uppvaktade af hofmarskalkar.

Följande söndag sjöngs Te Deum i Slottskapellet under pukor, trumpeter och styckeskott. Vid sådana tillfällen långvariga gudstjänst, där sinnena blott sysselsättas, afmäter hvarken andakten tiden eller tiden andakten.

Ceremonien vid konungens hyllning den 1 juni öfverträffade nästan själfva krönings högtidlighet i anseende därtill, att ett helt folks representativa majestät syntes här liksom ännu mera uppdragadt. Ställets läge bidrog äfven att förtjusa sinnena. Man hade därtill valt Logården, en af kungl. slottets borggårdar, som har utsikt mot sjön. Kungliga tronen var upprest mot själfva slottet under en himmel af blå sammet. Inom samma afskrankning sutto å ömse sidor prinsarna och rådet. Till höger om tronen, utom denna balustrad, var drottningen placerad med hela hofvet. Till vänster andra af de förnämsta åskådarna och de främmande ministrarna i loger öfverklädda med blått kläde med gula kronor och täckta med ett tälttak i prismatisk form, prydt med flaggor af alla Sveriges provinser vapen. De andra tre sidorna äfven intagna med dylika loger uppfylldes

af alla fyra stånden, krigsbefälet samt fruntimmerna. I öppningen mot tronen låg ett tremastadt skepp beflaggad och bevimpladt, där en militärisk musik understundom lät höra sig. Den afstannade, då konungen höll sitt tal, vackert, lämpligt, utfördt med hög stämma och behagliga manér. Det var folkets fader, som rådde sina barn till enighet och samdräkt. Kunde de förmoda efter en så öm varning, att han så hastigt ämnade göra dem till urarfva? Eden förestafvades de olika stånden efter hvarandra af riksrådet Düben, hvarpå dem lämnades tillträde att mangrant kyssa hans majestäts hand, och ögat förlorade under de särskilda personernas granskning, hvad det hos dem beundrat i det hela. Om aftonen var i rikssalen en ceremonibal.

En vida gladare bal gafs få dagar därefter åt gemene man på samma logård, där hyllningen försiggått. Intet underläts för att vända deras välvilja till den unga frikostiga monarken. En dominobal med stor supé på slottet samt en ganska präktig bal, som ryska ministern greffe Osterman gaf i sitt hus, utgjorde och afslöto alla de öfriga festerna.

Riksdagsärendena begynte åter sysselsätta de maktägande. Konungen, som knappt kunde räknas till deras antal, tycktes ensam vara bekymmerslös. Med Svenska Botten (så kallade sig den del af riddarhuset, som ingått med konungen i hans kompositionsparti) roade han sig understundom att utföra små krigsevolutioner på Ladugårdsgärdet. Ingenting var menlösare. En olycka inträffade likväl härvid. En ung baron Stjerncrona blef händelsevis den 17 juni vid en dylik exercis omkullriden af öfverste Sprengtporten, slog hufvudet i en sten och dog följande dag.

Vid dessa militäriska lekar, som i sakernas nuvarande ställning hade ett tvetydigt utseende, kunde en ung greffe Löwenhjelm ej afhålla sig från att vid en liten supé i enrum med monarken tillstyrka honom att ej alldeles låta denna ungdomens nit kallna utan begagna sig därpå. »Åh,» sade konungen, »äpplet är ej ännu nog moget.» Sådana oförsiktiga uttryck undfölo honom ibland. Det var ett moderne arf; men då han alltid var nog lycklig att ej yppa sig för

andra än de, hvars tystnad ej förrådde honom, lades intet hinder i vägen för hans afsikter.

Ofvannämnde öfverste Sprengtporten var ansedd för Svenska Bottens hufvudman, följaktligen för en af konungens ifrigaste anhängare. Han hade i sin karaktär eld, djärfhet, flera stora militäriska egenskaper, men tillika en så öfverdrifven äregirighet, att denna var nästan märkt med ursinnighetens stämpel. Under förevändning af en saltkommissions bestyrande afsände ständerna honom till Finland, dit han begaf sig med behöriga instruktioner i ett helt annat ämne från konungen, hvilken själf med sin bror prins Karl begaf sig till Loka bad.

Vid samma tid gjorde drottningen en resa till Claëstorp i Södermanland för att aflägga ett besök hos sin forna hofmästarinna grefvinnan Stromberg, som stått hos denna prinsessa i en oafbruten nåd allt ifrån ankomsten till landet. Denna drottning hade i vänskapsvägen en ståndaktighet, som förtjänar anmärkas. Hennes dåvarande hoffröknar Uggla och Duvall voro hennes, och det besynnerligaste, hvarandras favoriter. förblefvo det utan moln och äro det ännu i denna stund, jag det antecknar oakadt ett förlopp af några och tjugu år.

Hofvets skingring sommaren 1772, dess oskyldiga tidsfördrif, då de kungliga personerna åter råkades, allt bidrog att förblinda. Konungens höga kall fordrade hans närvaro i Stockholm, men hälften af hvarje vecka tillbragte han på Ekolsund. En regent, som så litet älskade affärer, kunde svårigen misstänkas umgås med anläggningar, brydsamma för ständerna.

Dessa voro nu mera alldeles otyglade, då ledsnaden vid en tröttsam riksdag bragt deras förnämsta motståndare att begifva sig på landet, och de började hota med ej mindre än en extra kommission — en räfst med själfva adeln. Det var där — det var vid den förtviflan ett sådant förslag uppväckte, som monarken väntade dem.

Enkedrottningen var stadd på återresan från Preussen. Riksrådet Sinclaire afsändes att mottaga henne i Stralsund,

Prins Karl till Skåne, ty revolutionsplanen innefattade till sina följder hela riket och till sin utförsel hela dess vidd. Denne sistnämnde herre hade blifvit precederad af jägmästaren Toll, hvars djupa snille, outtröttliga bemödande och ganska lediga moral hunnit så bereda vägen, att vid prinsens ankomst till Landskrona, han där genom en kurir blef underrättad, det den 12 augusti en kapten vid namn Hellichius (sedan Gustafsköld), som kommenderade en bataljon af konungens regemente i Kristianstad, låtit tillspärra denna fästnings portar och en budkafle utgå, uti hvilken han uppsade riksens ständer, som han kallade ett löst parti, all tro och lydnad.

Detta var ett formligt uppror, men en lika formlig lag förbjöd under ständernas sammanvaro truppers sammandragande, dem oåtsporadt. Tiden tycktes ej medgifva ett dylikt uppskof. Alla de förnämsta officerare och egendoms-herrar blefvo genast af prinsen kallade till en krigskonselj, hvars beslut stannade däruti att sammankalla trupper och marschera mot Kristianstad. Det rådande eller Mössepartiet i Skåne var det ifrigaste att anskaffa proviant och krigsförnödenheter. En löjtnant Boltenstern affärdades genast till Stockholm med bref i sin taskbok till konung och råd men tillika med en särskild rapport till den förstnämnde, insydd i sin ridsadel.

Innan hans ankomst hade ryktet om hvad sig tilldragit, redan ankommit till residenset genom öfverståthållaren Rudbeck. Man hade på en hans resa vägrat honom att slippa in i Kristianstad. Han ilade till Stockholm med denna underrättelse till sitt parti och vardt förundrad att finna dess hufvudmän i full kunskap om hela sammangaddningen.

Stulen ur franska kansliet, hade planen därtill kommit till England, därifrån till detta rikets minister i Sverige, chevalier Goodrike. Riksrådet Funck utnämndes genast till generallissimus. Upp- och södermanlänningarna uppådades till Stockholm, och vid öfverståthållare Rudbecks ankomst dit var öfverläggningsämnet i rådande partiet, om man ej borde bemäktiga sig konungens person. Den engelska

ministern och den ryska grefve Osterman styrkte därtill, men Funcken afstyrkte det på den grund, att konungens fall väl i början skulle medföra deras, som voro hans anhängare, men kunde sluta med hela adelns ofärd, då ingen makt vore i stånd att styra ofrälseståndens raseri. Denna erinran frälste Gustaf III i det äfventyrliga vågspel, på hvilket han själf satt sin krona.

Han var försagd. Revolution hade utbrutit i Skåne, men motvind hindrade att få några tidningar, huru öfverste Sprengtporten lyckats i detta ämne i Finland. Utan minsta motstånd hade denne eldige officer där haft den utmärktaste framgång, med list bemäktigat sig riksrådet Reuterholms person, fästningarna Lovisa och Sveaborg. Kommendanten på sistnämnda ställe, general Biörnberg, en uråldrig man, plågad af podager, ropade i första bestörtningen: »Hvar äro mina jungfrur? Hvar äro mina pistoler?» Jungfrurna kommo fram, pistolerna togos bort, och inom fjorton dagar besvor hela Finland 1721 års regeringsform, men lydde sedan utan invändning eller det minsta klander den, som antogs den 21 augusti 1772 i Stockholm.

Konungen i full okunnighet om dessa lyckliga omständigheter var villrådlig då riksrådet Kalling, hofvets häftigaste motståndare, äskade audiens af honom, begärde att få se det enskilda bref prins Karl tillskrifvit sin bror och ville utforska i konungens uppsyn, hvad del han hade i skånska oroligheterna. Monarken märkte detta, svängde om på klacken på så sätt, att riksrådet Kalling fick solen i ansiktet på sig och konungen dymedels rådruum att hämta sig. Hans vältalighet hade så när bragt Kallingen att tro det hela hans parti misstagit sig på konungens tänkesätt.

Dennes oro minskades ej af detta besök. Han märkte, att hans motståndare hade kunskap om hans planer, och han blef öfvertygad därom genom en biljett af en grefvinna Posse, född Wrangel, som bekommit säker underrättelse i detta ämnet af en släkting, en hofpredikant Wrangel. Försynen hade verkat för omedelbart, därest en revolution

kunnat utföras utan någon åtgärd af fruntimmer och präster. Faran för monarken var större än han själf förmodade. Riksrådet Düben hade uppgifvit det rådet att bemäktiga sig Boltensterns person och aftvinga honom sanningen genom pinligt förhör i Rosenkammaren. Men Boltenstern var redan afrest och bragte till prins Karl framför Kristianstad, där han låg med de trupper han samlat, tidningar som drogo denne herre ur ett så betydande bekymmer, att han med sin rådslagare, generalen baron Hampus Mörner var redan sinnad att förfoga sig ombord på tvenne franska fregatter, som express lagt sig utanför Ystads redd, i afsikt att frälsa honom vid tillfälle af en olycklig utgång.

Den dolda makt, som utan fria viljans tvång hos människorna efter sitt behag styrer händelsernas lopp, hade som sagdt är hindrat riksrådet Dübens förslag yppas i rättan tid. Hade det skett, stode ej 1772 års revolution bland de svenska häfderna. Detta projekt uppgafs den 18 augusti; den 20 inväntades till Stockholm de uppbådade trupperna. I sin bestörtning rådfrågade konungen skriftligen dåvarande major Saltza, som låg sjuk, huru han skulle förhålla sig. Denne officer, ingenting mindre än djuptänkt, men som var kall och käck, svarade med få ord: »I morgon eller aldrig». Samma afton var stor supé och konsert på slottet. Den muntraste, den ledigaste i sällskapet var konungen. Han jollrade med fruntimmerna, bläddrade i notböckerna. Följande dagen den 19 augusti ändrade han svenska regeringssättet.

Bittida om morgonen denna dag samlades omkring hans person några af hans förtrognaste, kammarherren baron Taube, stallmästaren grefve Leijonhufvud, korporalen vid drabanterna major Boije samt flera andra. Han utdelade bland dem penningar som nu mer ej tröto, sedan han af franska och spanska hofven undfått öfver 80 tunnor guld till sina afsiktens utförande. Det teatraliska öfvergaf ej en gång denne prins vid detta tillfälle. I det han gick ur sina rum, sade han åt de närvarande: »Skulle jag omkomma, så lämna min blodiga skjorta till min bror, prins Karl.» Orden

voro af en hjälte, men uppsynen var litet modfälld, rösten litet stapplande och alla hans rörelser lifligare än hans hy. Han hämtade sig likväl strax, och hela hans uppförande var sedan lämpadt till det djärfva steg han tog.

Gardesvakten ombyttes klockan tio förmiddagen vid hans utgång ur slottet. Han förfogade sig till dess högvakt, där alla officerare voro samlade. De flesta af dem tillhörde Svenska Botten och voro honom tillgifne. Han hade knappt börjat yppa sitt anlitande förr än den orolige riksrådet Kalling ville tränga in i samma rapportsal, men vid ingången blef han så klämd, så illa bemött, att konungen utan afbrott fick fullfölja sitt tal. I korthet antydde nu konungen för de närvarande officerarne: att rikets väl ömmade honom för mycket för att han ej trodde sitt kall äska, att som förste medborgare i riket söka hämma det våld, man där såg hota den personliga säkerheten, att hans ändamål ej var att åter införa enväldet, men väl att ställa alla saker på den fot, de voro före 1680, ⁴hvilket han bedyrade vid sin paroll och edeligen.

En ung baron Liewen, då löjtnant vid Gardet, afbröt hans tal med att lyfta fingrarna i vädret och svärja honom tro och huldhet. De flesta officerarna, hvaraf en del voro i förtroendet, följde dennes exempel. En baron Düben dånade. Baronerna Fredrik Cederström och Taube samt en annan kapten vid namn Löwenhjelm öfverlämnade sina värjor. De båda sistnämnda återtogo dem genast. Den förstnämnde var obeveklig. »Baron Cederström,» sade konungen, förfärad af ett dylikt efterdöme, »huru kan en adelsman sätta i jämförelse sin konung eller några borgare?» — »Jag har svurit dessa senare min ed,» svarade Cederström med en ferm röst (nästan den enda frihetsandan upphof vid detta tillfälle), »och som jag ej kan återtaga min värja utan att bära den mot eders majestät, är jag nöjdast med ödets skickelse, som lämnat den i en konungs händer, jag vördar utan att nu kunna försvara.» Tiden var för knapp till långa tal. Vakterna skulle bytas om, de förenades, och under det kedjorna drögos upp ikring slottet, ryckte hela

vakten samfäldt inom borggården, just i det ögonblick då i ett obetydligt ämne någon skiljaktighet i tankarna yppades inom rådet, som efter vanligheten var samladt i rådssalen. Riksrådet Wallwijk blef händelsevis från fönstren varse någon ovanlig rörelse. Han bad sina medbröder upphöra, emedan konungen själf tycktes på borggården justera protokollet. De ville rusa ut men möttes i dörren af kapten Aminoff, som med vakt beledsagade hvarje rådsherre i olika rum inom slottet.

Då af fruktan att uppväcka misstankar ingen anstalt var gjord till ammunitions anskaffande, och följaktligen den var så otillräcklig, att de kanoner man dragit utanför slottet ej en gång voro laddade, fann konungen rådligast, att klockan mot tolf, sedan han åt gardet låtit utdela penningar, rida med dragen värja i spetsen för en del däraf till artillerigården, hvilken han bemäktigade sig, allt under folkets tillopp, glädjerop och hurrningar.

General Pechlin, som af ingen fara kunde blifva försagd, hade vid första tidning om konungens förehafvande, rådt att förekomma honom häruti, men alla kontrapartiets chefer förlorade nästan all sansning. Sekretä utskottet skingrades själfmant. Öfverståthållaren Rudbeck sprang halft ursinnig på gatan och ville uppretta menige man, men förgäfves. Han, en präst vid namn Ruström, en Engström, en Lode, bondesekreteraren Odelius samt några få andra arresterades genast, och på själfva artillerigården öfverlämnade generalen grefve Hessenstein, oäkta son af konung Fredrik I, i egen person sin värja åt konungen, hvars anbud, att näst under honom föra befälet i staden, denne till monarkens stora förundran afslog. Då general Pechlin såg, att allt var förloradt, begaf han sig bort, men upphanns i Södertelje af en löjtnant Hjerta, som hade order att under fångsligt förvar återföra honom. Pechlin begärde att få se hans skriftliga order, dessa kunde han ej framte. Pechlin visade sina, som han undfått få dagar förut af rådet, hotade Hjerta själf med arrest, fortsatte sin resa, sökte uppbåda Jönköpings regemente, hvars chef han var, men blef gripen

i Jönköping, förd först till Gripsholm, sedan till Stockholm och satt längst inne af alla fångarna, af hvilka de flesta utsläpptes strax efter det 1772 års regeringform blifvit af ständerna antagen.

Intet undföll monarkens omtanke. Vakt skickades till banken, till stadens tullar och till de främmande ministrarnas hus. Officerare affärdades till Upp- och Södermanlänningarna, som ej voro två mil från residenset, med order att vända om igen. En baron Claës Cederström, hvilken kommanderade Upplänningarna och som bort draga sin värja, öfverlämnade den. Soldaterna trakterades, välsignade monarken och lydde. Han förföljde med en förundransvärd sinnelighet sitt påbegynta värf, skickade komplimanger till de arresterade herrarnas fruar med försäkran, att intet ondt skulle vederfaras deras män, och, för att öka sina anhängares synliga antal, fäste han omkring sin arm, som revolutionstecken, en hvit näsduk. Detta antogs genast af alla, vänner och ovänner. Hans återfart från artillerigården liknade ett segertåg. Han själf ansågs för en hjälte. Truppen ökades af borgerskapets kavalleri till häst, och båda partierna funno sig inom ett par timmar lika märkta, lika nitiska i gemensamma patruller och lika glada, som de påstodo, öfver en så lycklig förändring, hvilken vid konungens yttrade mildhet till och med emot rådet, som han om aftonen besökte i deras rum, syntes åtminstone ej blifva blodig.

Följande dagen emottog han i stadens rådhus borgerskapets ed, utfärdade en despotisk befallning till alla Stockholms invånare att hålla sig stilla inom sina hus, samt lämnade tillträde åt de främmande ministrarna, hvars lyckönskan öfver hans framgång han besvarade med modesti men värdigt. Alla undfågnades på slottet. Det var likt ett läger i anseende till den myckenhet officerare, som strömtals gingo ut och in. Kansliet var oupphörligen sysselsatt med kurirers affärdande, som skulle till alla städer och orter i riket sprida berättelsen om denna stora händelses lyckliga utgång. Anarkiens förkrossande, efter-

längtdad af hela landet, uppväckte en glädje, som hindrade nationen att blifva varse de nog synliga bojor. ständerna antogo och besvuro på rikssalen den 21 augusti 1772.

De stora, de oersättliga, en nations rättigheter: själfbeskattning, krig, myntvaluation, personlig- och egendoms-säkerhet, blefvo väl i bokstafven nationen förbehållna i den nya regeringsformen, men all motvikt mot konungamakten försvann, då rådet enligt den borde tillsättas af regenten och vara honom ensam ansvarigt för sina göromål. Fina tvetydigheter voro i samma grundlag så spridda i nästan hvarje paragraf, att inga misstag af lagskipande makten ej dymedels kunde urskuldass. Men biskop Serenii yttrade förmodan vid åsynen af de kanoner, som omgäfvö rikssalen, att ofelbart den nya grundlagen blifvit antagen utan granskning såsom ett *jus canonicum* — denne förmodan säger jag blef till fullo uppfylld. Ingen röst upphäfd sig, ingen enda invändning uppkastades mot den nya regeringsformen.

Man påstår, att flera regeringsformer varit till hands, och att, mindre försagda, ständerna bekommit, om de förkastat denna, en annan som varit mera lämplig till friheten. Till detta föregifvande har likväl konungan alltid nekat och påstått, att om han blifvit bemött med ett oförmodadt afslag, han då stigit upp från sin tron, sagt sig böra genom sin närvaro stilla folkets otålighet samt lämnat ständerna en timmas betänketid med försäkran, att han ej kunde afstå från den nu förelagda och med mogen öfverläggning sammanfattade regeringsformen.

Som ofelbart kan likväl antagas, att den nye lagstiftaren till den grad fruktade grundlagens granskning, att bland flera mått och steg, som han vidtog för att undvika all motsägelss, hans omtanka sträckte sig så långt, att blott för den dagen beordra kammarherren baron Essen, en af hans ifrigaste och djärfvaste motståndare, till vaktgöring hos sig, på det denne såsom tjänstgörande skulle vara på rikssalen utan röst.

Som nämndt är, upphäfdes där ingen stämman till nej. Ett allmänt och gällt ja betog monarken all oro, och denna

förminskades de följande dagarna genom de olika kurirernas ankomst, som utom tidningen, att Kristianstad öppnat sina portar, äfven medbragte underrättelse om hela rikets tillfredsställelse och bifall till en regementsförändring, högst nödvändig, högst märkvärdig i alla tiders häfder samt högst ärofull för monarken, som ej befläckt den med en droppa blod, och med så liten förändring i sysslornas utdelande, att utom rådet, af hvilket ganska få bibehöllos, fältmarskalken grefve Axel Fersen var den enda, som mot sin vilja ökade antalet af de nya riksråden, och öfverståthållaren Rudbeck en af de få, som nödgades ombyta ämbeten. Han bekom Uppsala län i stället för den syssla han beklädt.

Nådebetygelser däremot utdelades till öfverflöd. Tvåhundra adelsbref, en myckenhet band, medaljer, dekorationer af alla slag, svärdsordenstecken. Dessa senare till en sådan mängd, att en ung baron Lantingshausen, som vid detta tillfälle blef dubbad, svarade på tillfrågan, när han blifvit riddare, att det skett vid ett stjärnfall. Till och med *pager* blefvo svärdsordensriddare, och glädjeförtjusningen var så öfverdrifven inom hofvet, att det var länge som dessa och drabanterna gåfvo ton och där öfverröstade både fruntimmerna och de förnämre ämbetsmännen.

Drottningen var den enda konungen bemötte med köld. Hon med sina fruntimmer och ett par kavaljerer lefde i en ostörd enslighet på Ekolsund sju mil från Stockholm, då revolutionen förhades. Första tidningen därom, men obestämd medbragte en underofficer af Upplänningarna på detta regementes återmarsch. Hon mötte på en promenad i vurst om eftermiddagen den 20 augusti flera kärror uppfyllda med soldater. Af dem åstundade hon få någon närmare underrättelse; det var omöjligt. De hurrade, viftade med hattarna och tackade öfvermåttan för god förplägning. Om aftonen samma dag ankom först kammarherren grefve Löwenhjelm som kurir från konungen. Han hade ensam företräde hos drottningen, som ej kom ut till supén. Då audiensen var slutad, omgafs han af fruntimmer och frågor. Midt under dem dånade han, uppbars i sin kam-

mare, följande morgon klockan fyra var han redan borta. Hela drottningens hof, lika okunnigt som nyfiket, blef först underrättadt den 21 augusti vid middagstiden af en löjtnant Rosen om förloppet af en händelse, som så nära rörde hela riket.

Flera resande foro från alla kanter förbi Ekolsund men lika illa underrättade om själfva omständigheterna, visste de blott, att en revolution gått för sig och hastade till Stockholm för att däröfver betyga sin glädje. Konungen gaf i detta ämne mycken uppmärksamhet på de olika graderna af nit, och hans forna guvernör grefve Bjelke, åter nu af honom utnämnd till rådsherre, men som dröjde något med sin tacksägelse, kunde aldrig rätt försona denna försummelse och blifva lika väl anskrifven som förut.

Tiden gaf ett sådant tankesätt vid handen, men för det närvarande syntes all tvedräkt, alla olika intressen, till och med partiernas namn vara fördränkta i glömskans haf.

Vid Ekolsund hade under konungens frånvaro regerat en ödslig tystnad. Den afbröts vid hans ankomst dit i slutet af augusti månad. Det var ett nunnekloster, som förvandlades till ett läger. Alla drabanter syntes käcka, alla pager glada, alla fröknar så milda, så vänliga mot konungens svit, att de uti sitt uppförande liknade Calypsos nymfer mot Telemaques vänner. Drottningen ensam teg, neg, stapplade på tungan. Konungen, i förtjusning öfver revolutionens lyckliga utgång, tänkte ej på annat, talade ej om annat, men aldrig med henne. För att tydligen gifva sitt missnöje tillkänna, red han ifrån henne den 17 september, då hon till häst farit emot och sedan afvaktat honom vid Grans gästgifvaregård, samma dag han återkommit från en resa till Stockholm, dit han farit för att möta forna öfversten, nuvarande general Sprengtporten, som uppehållen af motvind, nu först med sina trupper kommit från Finland till residenset. Det var ej långt från afrättsplatsen vid Skanstull, han träffade denne general, drog ut sin värja och på stället dubbade honom till kommandör

af svärdsorden. Ett helt olika svärd hade här blifvit blottadt i helt olika afsikt, om lyckan varit oblid.

Prins Fredrik hade i Östergötland å konungens vägnar emottagit undersåtarnas ed och mött konungen vid Ekolsund, men det var först den 18 september prins Karl anlände dit från Skåne. Hans och konungens famntag utmärkte å ömse sidor en djup kunskap om tragediens förnämsta reglor. Fruntimmerna voro rörda till tårar, hela hofvet bragt i förtjusning. Somligas verkliga, andras tillgjorda glädje öfver den timade förändringen förenade sig till den grad, att man var nästan som insvept i moln af rökverk, dem konungen väl ansåg som en söt lukt, men som dock på intet sätt minskade hans vänliga umgängessätt. Prins Karls hufvud tålte mindre härvid. Han bevärdigade sällan någon annan än generalspersoner med ett ord. En grefve Hamilton, drottningens kammarherre, ådagalade sin förundran öfver ödets skickelse, som vid hela revolutionen ej tillåtit annat blod att rinna än en hästs, hvilken blef blesserad af en förflugen kanonkula från Kristianstads fästning, samt tillade, att vid så liten utstånden fara gafs mycken anledning till fägnad, men ej den minsta till att alexandra. Det ordet verkade, prinsen talade från den stunden äfven med kammarherrar.

Änkedrottningens och prinsessan Sofia Albertinas ankomst från Berlin den 20 september ökade det allmänna sorlet om ej glädjen. Trängseln blef sådan, att under deras tre dagars vistande på Ekolsund det kungl. hofvets kavallerer måste kampera i tält. Under återresan hade änkedrottningen i Stralsund fått ett återsken af all den äras glans, som i fäderneslandet omgaf hennes son. Hon hade emottagit den nya tro- och huldhetseden af hela Stralsunds garnison under all vanlig militärisk honnör, hvilket så mycket mer borde fägna henne, som hennes bror, konungen i Preussen, åtminstone ej bortskämt henne med smicker.

På klagan där att hennes bord ej var nog kostbart, indrogos några rätter. På de besvär hon anförde mot sin

son konungen i Sverige, blef enda svaret, att hon vore den lyckligaste af alla Preussiska monarkens systrar.

Blodsbanden, som så litet verkade på denna herre i ceremonivägen, gjorde dock på honom något intryck i den politiska, om man skall tro hans eget yttrande. Vid första tidningen om svenska revolutionen var han i tanke att begagna sig däraf och inkräkta Pommern. Han afstod likväl från denna föresats, utan tvifvel egentligen därtill föranledd af det kloka eftersinnande, att en ökad konungamakt i Sverige förskaffade honom med detsamma en ökad motvikt mot Ryssland, hvars tillväxande styrka han skärskådade under dess rätta synpunkt.

Hvad han insåg, undföll ej heller den ryska ministären, men denna makt, ännu alltjämt invecklad i ett blodigt krig med Turkiet, ville ej genom ett nytt fredsbrott ådraga sig nya fiender. Den sökte, som det föregafs, sätta Danmark i harnesk, men detta är mindre troligt.

I Köpenhamn hade vid slutet af år 1771 tilldragit sig en revolution inom kungl. huset. Regerande drottningen Karolina Mathilda, en engelsk prinsessa, hade blifvit störtad från tronen, förd fängslad till Kroneborgs slott, därifrån afhämtad med engelska skepp, och vistades nu i Zelle i Hannover. Änkedrottningen Juliana Maria och hennes son prins Fredrik förde nu rikstömmarna, men de voro vacklande. Det var ej en tidpunkt, som medgaf ett fredsbrott mot Sverige, då de i anseende till de nyss förlupne händelserna ej ännu voro försonade med England.

Samma missförstånd hindrade sistnämnda rike att göra gällande det verkliga missnöje det försporde öfver svenska revolutionens framgång såsom menlig för deras handelsintressen, hvilka under partiernas styrelse ofta kunde ledas på sätt Englands minister själf åstundade.

Allt sammanstötte för att lämna den unga svenska monarken ostörd i sin nya makt, då hans kitslighet, ungdom, åtrå efter all slags ära, törhända omogna råd af mogne män bragte honom att själf upptända en eld, hvars lågor,

om de till fullo utbrutit, han törhända ej varit i stånd att dämpa.

På anledningar, som sedan befunnos ogrundade, rörande det missnöje som regerade i Norge, jämte den böjelse detta land hade att underkasta sig svenska kronan, få 12,000 man order i november månad att rycka mot norska gränsen. Konungen själf begaf sig dit, och efter mycken utstådd fatigue, köld, oväder, mycket allarm, marscher, kontramarscher, ridning m. m., nöjde han sig med danska hofvets försäkran, den de genom utskickade gåfvo honom, att det tänkt på intet mindre än störa fredslugnet. Han stack då helt saktmodigt i skidan en värja han aldrig bort draga, då den största stillhet inom Norge betog honom allt hopp om bistånd därifrån, och ryska kejsarinnans förklaring att anse ett fredsbrott mot Danmark som en krigsförklaring mot Ryssland, hotade honom med Finlands förlust.

Förtjusningen för honom var sådan inom riket, att detta ungdomsuppträde ansågs för ett försiktighetssteg. Gustaf III emottogs i Stockholm, där prins Karl under hans frånvaro fört befälet, och dit han med prins Fredrik vände om i december månad 1772, som anarkiens segervinnare och politikens mönster.

Man glömde och man ville glömma, att detta krigståg, att denna ärans rök kostat riket tolf tunnor guld.

FJÄRDE TIDEHVARFVET.

Från år 1773 till år 1779.

Ingen prins borde önska att vid sin regerings början i stället för lärospån göra mästerstycken, i synnerhet i de yrken, hvartill naturen tyckes hafva danat honom.

Hade ej Karl XII vunnit segern vid Narva, är att förmoda det han ej slagits i aderton år. — Om ej politiken krönt 1771 års revolution med en så lysande framgång, torde Gustaf III ej konstlat i tjuguet år, och ett falskt begrepp om den sanna äran hade kanske ej påskyndat båda dessa monarkers olycka.

Utan denna reflexion vore svårt att förena de olika synpunkter, under hvilka Gustaf III:s första och sista regeringsår visa sig, det tidehvarf, som tilldanade hans förställningsgåfva och det, till hvars oroligheter denna åter ensam var upphofvet.

Vid den nyss lyckligt fulländade revolutionen hade ej åtgått tiondedelen af de summor Frankrike och Spanien förskjutit. Med det ansenliga öfverskott konungen ägde var han i stånd att betala sin mors och sina bröders skulder. Deras vänskap var den belöning han väntade af denna rikostighet. Kölden mellan honom och hans gemål skred ej till utbrott. Dyrkad af sina undersåtar, aktad af sina grannar, beundrad af hela Europa, monark öfver ett rike numera starkt genom sin enighet, starkt genom sitt nya

regeringssätt, om det aldrig blifvit kränkt, med föga öfver en million riksdalers utländsk skuld, säkert på att i bankens hvalf flera millioner riksdaler redbart mynt voro förvarade — hvad anspråk på gyllene tider! Hvad utsikt till den ärofullaste regering under en konung af tjugutre års ålder, full med snille, och som i den minst blodiga regementsförändring häfderna omtala gifvit prof på det bästa hjärta. Vid 1773 års början var ingen i häkte för statsbrott, ingen hade i sin person eller egendom blifvit förfördelad, intet det minsta spår att en så betydlig skakning nyss förevarit.

Under denna synpunkt har man svårt att ej tillskrifva styrmannens oförsiktighet ett väl byggt skepps förolyckande, som på ett stilla haf går i marvatten.

Den gemensamma endräkten gjorde vintern mellan 1772 och 1773 till den mest lysande Stockholm på flera år haft och sedan någonsin sett. En allmän täflan uppstod att medels nöjen yttra tillfredsställelsen. Supéer, assembléer, baler, ofta hedrade med konungens och prinsarnas närvaro, välvilja från hofvet, välvilja till hofvet. Det var en yrsel, men åtföljd af alla de ljufva känslor en närvarande glädje förenar med ett ännu större tillkommande hopp. Man ansåg som Scepticus, den, som drog detta i tvifvelsmål; man belog som misantrop, eho som klandrade den minsta af monarkens gärningar.

Han skipade ej rättvisan på öppna fältet som de äldsta tiders konungar, men han lofvade den åt alla i enrum. Vissa dagar i veckan blefvo utsatta, då alla sökande fingo tillträde, men tilloppet blef sådant, att man måste afvakta flera veckor, innan man efter tur fick audiens. Värdet af ett tvetydigt svar, hvars följd intet verkade, blef slutligen känt. Allmosehjon utgjorde till slut dessa courer, som efter någon tid upphörde af sig själfva.

Annat var med leveerna om förmiddagarna. De fortforo under hela konungens lifstid och voro så inrättade efter Versailles' etikett, att till och med själfva sängkammaren var därefter modellerad. Vakthafvande officerarna blefvo här som där försedda med små svarta käppar med

hvit elfenbensknapp, i Frankrike ett märke af en oinskränkt exekutiv makt, som medels ett: *De par le Roi* inmanade i häkte hvem som helst, var detta enväldstecken i Sverige, hvarest konungen i justitiärvägen blott förbehållit sig två röster, nästan löjlig, och blef det ännu mer, då änkedrottningen förbehöll sig och erhöll för sina vakthafvande officerare samma förmånsrätt.

Sådana ganska små saker förstorades. En outtröttlig flit vid en operatrups formerande, ett synbart förakt för ämbetsmannakåren, glädjerop och bifall, så af böjelse som politik, vid allt öfverflöd, som försvagade samma adel han för öfrigt i allt syntes gynna, mycken tid förspild på komedier, i hvilka konungen själf spelade hufvudroller, en förtjusning för maskerader och nästan alla glimrande nöjen, allt detta sammanlagdt började först väcka uppmärksamhet, sedan köld, slutligen ett med förakt blandadt missnöje hos en stor del af nationen.

Liksom de cirklar hvilka uppväxa i vattenbrynet efter en ditkastad sten, och som ju längre de äro från medelpunkten hafva dess större omkrets, så ökades äfven de utspridda ryktena om hofvet. På ju fjärmare afstånd man kom från Stockholm, desto oblidare voro de. Med ett ord: den man kort förut ansett för lagstiftare, för hjälte, för halfgud, betraktades nu blott som en människa och tadlades som en felaktig människa.

Men det var allmänhetens missräkning på ett felslaget hopp som snarare uppväckte denna ton än själfva felen, ty ännu kunde föga annat tillvitas konungen, än det som tillhör mänskligheten, och hvilket ganska oförlåtligen sällan förlåtes regenter. Rikets erkänsla hade bort vara densamma den förut varit. Revolution hade krossat anarkien, men det var konungens visa uppförande i tjänsters- och nådebetygelsers lika utdelande mellan båda partierna, som i synnerhet kväfde oenighetsandan, grunden till alla föregående olyckliga, ofta ohyggliga uppträden. Släkter, vänner, anhöriga, grannar, utan afseende på politiken, från hvilkens styrelse de voro uteslutne, började ej allenast nu umgås

med hvarandra, utan umgås förtroligt. Hatte- och Mössenamen blefvo nedgräfd i arkiven.

Själftva regeringssättets natur medförde en viss ordning inom riket, och fanns anarkien någonstädes, så var det inom själfva hofvet. Konungens ännu fortfarande glädje öfver revolutionens lyckliga utgång, förenad med hans ej alltid klanderlösa böjelse för pager, unga drabanter och gardesfänrikar hade gjort dessa till hofvets behärskare. De trängde in i alla sällskaper, kastade sig, under vistandet på kungsgårdarna, i fåtöljer i drottningens sängkammare, blandade sig i allt, talade i allt och dömde i allt. Deras yra var utan gränsor, då blott en anekdot, berättad vid bordet törhända ej utan afsikt af öfverstemarskalken, riksrådet Liewen om konung Karl XII, satte en bom för denna ström. Han hade varit page hos nämnde monark. Han beskref dennes stränghet mot den dåvarande ungdomen, och blott för att ej för mycket afvika från en beundrad hjälte, sattes samtida ungdomen i den ordning, som anständigheten fordrade. Ekolsunds-uniformen, gula rockar, blå västar med guld inrättades. Den medförde några små inträdesrättigheter. Pagerna blefvo i yttre rummen, drabanterna i drabantsalen.

Några små hoftrakasserier uppväcktes i ceremoniväg af änkedrottningen. Hennes pretentioner att vid alla tillfällen hafva företrädet före regerande drottningen upptogo de sysslolösa tid samt utvidgade det hat, som sedan hade häftigare utbrott och omnämnas blott nu som en anledning till följande händelser.

Prinsarna Karl och Fredrik Adolf hade nyligen bekommit titlar af hertigar till Södermanland och Östergötland. Båda affekterade krigsmannaära, och det till den grad, att den förstnämnde vid det läger af södra Skåningarna, han sommaren 1773 hade hopdragit vid Knätorps by i Skåne, önskade riket ett krig blott, som han sade, för att ådagalägga sitt regementes färdighet. Detta uttryck vann intet bifall.

Konungen var äfven en del af 1773 års höst i Skåne,

uppehöll sig längst i Lund, lät i Malmö intaga sig till Knutsbror, besåg omigen Landskronas fästning och afreste till Ekolsund den 16 september, där han förblef till sent på hösten. Mycket bjudet främmande omgaf honom ständigt, men bekvämligheterna saknades. Vagnarna bland annat stodo under bar himmel. Detta gaf anledning till ett löjligt infall af riksrådet Hermansson. Han kom från sin gård, for till Ekolsund i en chaise och mötte konungen, som mycket brydde honom för ett dylikt ekipage, och frågade, om det vore passande efter värdigheten. »Nej visst inte, ers majestät,» svarade han, »men väl efter Ekolsunds vagnshus.»

Vintern mellan 1773 och 1774 var äfven i Stockholm anslagen till nöjenas regering, men de voro mer samman-dragna inom själfva hofvet, från hvars fester likväl den regerande drottningen var utesluten med en ohöflighet. man kunde säga hårdhet, som minst vanhedrade henne. Det teatraliska tog så öfverhand, att det framlyste vid de minst lämpliga tillfällen. Då Gustaf I:s bronsbild upprestes den 13 december 1773 på Riddarhustorget, måste hela Stockholms garnison defilera förbi denna staty och saluterade den. Det är snedt sedt (och det hände som oftast Gustaf III) att så förhärliga sina förfäder, att ärebetygelserna förlöjligen ättlingarna.

Dessa ättlingar borde likväl ökas, och det var föga anledning att fäga sig med detta hopp å konungens sida. Han beslöt sålunda att förmåla hertig Karl med hans kusin, prinsessan Hedvig Elisabeth Charlotta från Eutin, men prinsen kunde svårligen därtill bekvämas, förr än konungen med det heligaste bedyrande försäkrat honom, att ingen annan tronföljare skulle påtäckas till Svenska kronan.

Om våren 1774 utskickades general Mörner till denna underhandling, hvilken grefvinnan Löwenhjelm, tillbedd af prinsen lättade dymedels, att hon på det ädelmodigaste sätt erbjöd sig att följa med sin man till en beskickning i Dresden, hvartill han i detta afseendet utnämndes. Kupido hämnade sig öfver detta förolämpande på löjligaste sätt

inom själfva konungahuset. Det var vid denna tid man började märka, att han sårat änkedrottningens hjärta för hennes kammarherre Sten Piper, som hon öfverhopade med presenter och nådebetygelser, som hon gjorde till sin hofmarskalk, till sin favorit, till sin förtrogne, till allt, utom hvad hon mest åstundat.

Hon var en nedgående sol. Hennes strålar kunde ej uppvärma hans kalla hjärta eller gifva lif åt hans försagda saktmodighet. Denna platoniska böjelse varade till hennes död, utan andra följder än att sysselsätta henne ensam och roa båda hofven. Jag säger båda, emedan hennes hof, sommaren 1774 flyttades till Fredrikshof, en stor byggnad tätt invid Ladugårdslandet. Förevändningen å konungens sida var ett nödvändigt utrymme inom slottet för den hit väntade hertiginnan af Södermanland, egentliga anledningen att sätta sin mor på ett visst afstånd.

Han hade redan till sin stora fågnad blifvit kvitt general Sprengtporten. Denne stolte, egensinnige, obändige mannens blotta åsyn plågade konungen, men han var honom erkänsla skyldig. Han nedlade alla sina ämbeten, och det var med största möda man kunde bekväma honom (ehuru själf obemedlad) att emottaga 15,000 plåtars pension. Konungen hade mot hans vilja gjort honom till chef för gardet. Vid en krigskonselj satte han en officer af sitt förra regemente, lätta dragonerna, öfver en gardeslöjtnant vid namn Liljehorn. Denne senare var en af konungens favoriter. Han klagade, Sprengtporten fick ett tilltal, hvilket han besvarade med sitt afskedsmemorial. Han begagnade sig nu blott af tillfället att yttra den dolda harm, som sårat hans hjärta, ifrån den stund han fått se, hur dubbelt Gustaf III:s var. Vid ett samtal långt förut hade monarken och han omrört, hvad de äfventyrat ifall 1772 års revolution misslyckats. »Jag vågade allt,» sade Sprengtporten; — »men jag litet eller intet,» svarade konungen. — »Jag hade ers majestäts skriftliga order, dem hade jag blifvit nödsakad framvisa, de hade gjort oss lika skyldiga.» — »Visa mig dem,» sade konungen, som alltid ville lysa med sin slughet,

om det ock var på försiktighetens bekostnad. Detta gjorde Sprengtporten och blef förundrad att finna det namnet Gustaf i stället för att vara efter vanligheten tecknad med långa bokstäfver och slutadt med ett f, var skrifvet med ganska små bokstäfver och slutadt med ett v. Han insåg det svarta i hela detta gyckelspel, som kunnat kosta honom äran och hufvudet, förbittrades, tog sitt beslut och verkställde det nu.

Detta förhållande å konungens sida tycktes hafva ett nära samband med samma herres yttrande några år där- efter till en baron Adolf Barnekow, att om revolutionen tagit en elak vändning, innan han förklarat sig, hade han gjort det mot sitt eget parti. Då Barnekow föreställde honom, huru olyckliga hans anhängare blifvit genom ett dylikt steg, hvarade han: »Det är sant, men min ära hade blifvit frälst.» — Hvad för ära? Hvad begrepp om ära?

Änkedrottningen var den enda, som vågade göra honom förebråelser vid dylika eller andra afsteg. Hon underlät det aldrig eller vid minsta anledning. Somliga voro understundom bitande. En kunde monarken i synnerhet aldrig förlåta henne. Han kom till henne åtföljd af en tamboursöm, på hvilken han tänkte arbeta, under det han passerade aftonen hos henne. Hon frågade blott, om det var en Karl XII:s efterträdare, som åtföljdes af en dylik attiralj? För att hämnna sig, och af egen regeringslust tillät han henne däremot ej minsta åtgärd — det allra obetydligaste inflytande i regeringsärendena.

Han förde dem själf, och hvad de saknade i djuphet, sökte han ersätta medels ett vidsträckt omfamnande af nästan alla deras grenar. Han vidrörde dem alla, ändrade och kullkastade, omskapade allt, ej (skref en poet, stor sanningspredikant) för det bättre blifver, men därför att det blifver nytt. Flottan bör härifrån undantagas. Den satte han, med tillhjälp af franska subsidier, på den respektablaste fot, den törhända varit sedan Sverige blef rike.

Penningar tröto och penningar skulle anskaffas. Inom 1778 års början så vidkändes nationen flera förr obekanta

penningesugrör. Diskontverket bör ej sättas bland antalet. Denna inrättning lättar handeln och rörelsen utan att ockra; men 1773 uppsattes privilegier till ett Asistancekontor eller Lombard, vid hvilken den nödställde ej känner annan skillnad på enskild och allmän procentare än att den senare erkännes af lagen.

Äfven inrättades ett nummerlotteri. Den fattigare klassen uttömde där först sin kassa och fördärfvades sedermera. Stockholms gator blefvo osäkrare, ny anledning till en poliskammare, ovanlig domstol som extra judicialiter afdömde mindre brottmål. Den förskaffade en slags ordning och säkerhet inom residenset, orsak hvarför den ej klandrades af ständerna 1778, men bidrog att krossa ständerna 1789, och bör i alla fria stater ej allenast bannlysas, utan äfven som domstol anses som ett blott tankeämne, för en gåta. Som sådan hämmade den våldets utsväfningar bland undersåtarna, men gynnade de från tronen.

En invitation utkom år 1774 till ett omättligen drygt arrende för alla rikets invånare att få begagna sig af rättigheten att själfva tillverka brännvin. Nationen blef enligt afsikten stum. 1775 eftergafs brännvinsafgiften tolf tunnor guld, kronobrännerier uppbyggdes med otrolig kostnad, bortarrenderades, den ädlaste skogen bortgick, kronans vinst blef obetydlig, men folkets vana att själfva bränna hade det svårt att komma ifrån. De lönbrände, de gjorde mened, de pliktade, fördes på fästningar, och flera tusende olyckligas tårar befuktade ett drätselverk, som hofvets yppighet och nöjen alltid satte på obestånd. Allmogen led ensam härvid. De förmögnare, adeln tego då. En dylik frihet borde vid tillfälle sakna försvarare och saknade dem äfven.

Allt detta ville ej förslå. Kronan indrog ytterligare från banken, medels ett konungabref af den 3 juni 1774, alla kronans till banken pantsatta hypoteker för Karl XII:s skuld. Bankofullmäktige protesterade och 1778 års ständer eftergåfvo hela fordran, cirka 400 tunnor guld.

Flottans förmånligaste läge är onekligen Karlskrona,

och lämpligaste stället för det kollegium, som med flottan har närmaste befattning tyckes böra vara där flottan är. Icke desto mindre blef amiralitetets kollegium förlagdt till Stockholm. Ämnenas myckenhet påskyndar tidräkningen. Den flyttning jag omnämner, påtänkt 1774, verkställdes likväl ej förr än 1776, samma år som Vasa hofrätt instiftades i Finland, hvars vidlyftiga landsträcka äskade en dylik domstol, som lättade Åbo hofrätts besvär.

Ej nöjd med dessa betydliga förändringar sträckte monarken dem äfven vid den tid, jag nu egentligen beskriver, våren 1774 till sitt eget hof, där han med ett maktord skingrade alla hoffröknar, hvars oskyldiga glädighet så mycket bidragit till de nöjen man där njutit. Han antog i stället för drottningen och tvärt emot hennes vilja sex statsfruar, hvilka med sina familjeintressen naturligtvis införde all den intriganda, som med dessa är oskiljaktig. De först utnämnda voro grefvinnorna Rosen, Cederhjelm, Oxenstjerna, Karl Piper samt friherrinnorna Wrangel och Örnsköld. Deras första ungdom var förbi, den aftynade hvar dag. Genom nämnda förändring bekom hofvet ett mystiskt och åldrigt utseende.

Allt skulle undergå räfst, allt vidrördes. Jönköpings hofrätt var på väg att afsättas för fel, som enligt kännares utsago voro högst obetydliga.

Hvem hinner följa en herre i hans oroliga gång, en prins som lämnat ingen regeringsgren orörd, utan att en enda af dem vid hans frånfälle kunnat framte bevis på förbättring? Han ville med sitt rykte uppfylla både sitt land och Europa, högst obekymrad hvad båtnad detta rykte medförde för själfva riket.

Politiken tillhörde visserligen detta ämne. Den var egentligen hans hufvudyrke, och hans konstiga själ syntes honom själf af naturen vara danad att häruti vinna mästarbref. Men han hade tvenne grannar, som tjänte honom till en förödmjukande motvikt. Den ene var konungen i Preussen, nu likväl till hög ålder kommen. Den andra, kejsarinnan i Ryssland, hvars vidtfrejdade namn och det

som värre var, så nära angränsande ofantliga makt hindrade alla hans tilltänkta utsväfningar. Hon var sysselsatt åt Turkiska och polska sidan och hade hitintills nöjt sig med alla de komplimanger, hvarpå Gustaf III var frikostig då hans intresse så fordrade.

Bland flera af dessa hade han utlåtit sig, det han önskade muntligen i Petersburg kunna få för henne uttrycka all sin vördnad och tillgifvenhet. Hon tog honom på orden. Hon yrkade på detta besök. Sommaren 1774 blef här till utsedd, men franska hofvet afstyrkte denna resa såsom äfventyrlig. Konungen själf var därtill mindre hugad, oviss på hvad fot han skulle mottagas, och han nyttjade som ursäkt den tidspillan, som åtgått att afvakta hans svägerskas, hertiginnan af Södermanlands ankomst för att sedan som skedde undvika hela denna uppvaktning.

För att vinna detta ändamål borde en dylik tidsutdräkt sökas. Den 1 maj 1774 anträdde den svenska ambassaden, som skulle afhämta hertiginnan, resan från Stockholm. Det var först den 21 juni denna prinsessa anlände till Wismar.

Riksrådet grefve Axel Fersens fru var utnämnd till ambassadris. Hon hade sin instruktion. Den visade hon åt presidenten i Wismarska tribunalet baron Höpken vid ankomsten till Wismar. Han hade helt stridande förhållningsorder. Tvisten kunde ej biläggas utan medels en kurir, som skickades till Stockholm. Det var allt hvad monarken åstundade. För eutinska hofvet var allt detta en gåta. Det kunde ej afhålla sig från att visa sin otålighet. En baron Kurtzrock skickades därifrån till Wismar. Kuriren var då återkommen, och prinsessan mottogs nämnda 21 juni med all den prakt Wismar kunde åstadkomma. Dess borgerskap paraderade, och att det såg ut som ett vandrande klädstånd, tillhörde kostymen. Trumslagaren hade törnrosor i munnen, och om aftonen var staden illuminerad. Hvad kunde man mer begära? Följande dagen skedde vigseln genom prokuration, vid hvilken presidenten baron Höpken agerade brudgum.

Den unga hertiginnan Hedvig Elisabeth Charlotta, född den 22 mars 1759, var blond, hade nästan för hög panna, vackra glada blå ögon, något krum näsa; munnen var ej ful, men gapade för ofta. Liten till växten, smal med små händer och fötter, kunde hon till det yttre anses för en angenäm prinsessa, och det inre har aldrig gifvit vid handen annat än en med munterhet beledsagad, dock understundom öfverdrifven godhet.

Hon syntes likväl nog bekymmerslös vid saknaden af sitt förra hof, som efter ett par dagars vistande i Wismar af ömhet undandrog sig att taga afsked af henne. Den 25 juni gick hon ombord på krigsskeppet Sofia Albertina, konvojeradt af tvenne fregatter. Beflaggade, kanonerande krigsskepp, allt detta borde synas nytt för henne. Hon syntes ej synnerligen fästa sin uppmärksamhet därpå. Hon hoppade omkring på däck, lade sig på magen för att se officerarna äta i rummen under däck, ropade genom luren på sin hårfrisör. Sammanlagdt voro dessa löjliga utsväfningar små barnsligheter, hennes år ursäktade; men det man hade svårare att förlåta henne var den tillgjorda, törhända från hemorten anbefallda vaksamhet hon yttrade vid sitt intåg sjöledes till Stockholm den 7 juli, förmodligen det vackraste hvarmed någon svensk prinsessa blifvit hedrad. Efter en lycklig sjöresa ankrade hon den 1 juli vid Dalarö skans. Den 3 begaf hon sig till Erstavik, en liten landtgård, tillhörig kungl. sekret. Petersen, emottogs där af riksråden Falkenberg och Bunge. Hon undfick där äfven ett par besök af sin tillämnade gemål, hertig Karl. Ett par dagar därefter for hon till rådman Dreijers gård Nyckelvik. På en äng, i en stor vagn, Burmania kallad, omgifven af sin vakt, mötte konungen hertiginnan under resan dit. Allt var afpassadt efter den noga beskrifning 1770 års avisor gjort på Ludvig XV:s och La Dauphines möte. Ingen omständighet var glömd.

Vid Nyckelvik blef hertiginnan emottagen af båda drottningarna och prinsessan Sofia Albertina. Hela kungliga familjen superade tillsamman. Under hela supén kallade

hertiginnan änkedrottningen för *ma chère*. Hon hade för brådtom för att hinna säga ut *ma chère mère*. Den 6 juli var rastdag. Den 7 skedde nämnda intåg, en mil sjöledes till Stockholm.

Lokalen bidrog oändligen till detta intågs lysande prakt. Hertiginnan, afhämtad af sex riksens råd, fördes i en stor, förgylld och med spegelglas utsirad slup. Öfverst lyste en anseelig förgylld kunglig krona mot solstrålarna. Trettiotvå andra slupar följde, flera af dem uppfyllda med musikanter. Några hundra båtar, speljakter, små fartyg af alla slag omgäfvö den lilla slupflottan, beständigt saluterad af de å ömse sidor liggande köpmansskeppen en haye, och Logården vid slottet, uppfylld med en mängd åskådare, hvars fröjderop emottogo hertiginnan, då hon där steg i land under en baldakin man express upprest, ökade fägringen af detta verkligen förtjusande spektakel. Hon ensam syntes härvid tankspridd och orörd. Hon aflade sin uppvaktning hos drottningarna genast, emottog en *cour* af rådet, deras fruar och de främmande ministrarna, fördes till slottskapellet, vigdes, intog vid bordet med sin gemål högsätet, och öfverlämnades med vanliga ceremonier om aftonen till sitt ändamål.

Några fester följde häruppå. En maskerad i Kungsträdgården var i anseende till årstiden och utrymmet ganska angenäm. Änkedrottningen gaf den 15 juli en stor middag vid Fredrikshof. Om aftonen samma dag var en ännu talrikare *supé* hos konungen. Häröfver yttrade sig regerande drottningen kort därefter med ett skämt i ögonen, som röjde hvad hon menade, att den dagen var en dubbel fest, nämligen en då man for till Fredrikshof och en vida större då man begaf sig därifrån. Harmonien var ingenting mindre än återställd mellan dessa tvenne prinsessor, men ännu var regerande drottningen den lidande parten i anseende till alla de kungliga personernas samfäldta förening mot henne. Hertiginnan deltog i detta tänkesätt utan att dock därvid skedde andra utbrott än en viss köld, som

yttrade sig vid Ekolsund, dit hela hofvet begaf sig de sista dagarna af juli månad.

Det unga brudparet dröjde ej längre än till medio af augusti 1774, då det begaf sig till Skåne, hvarest konungen (allt för att ursäktas sig vid ryska hofvet) anbefallt ett läger. Det var ej långt från öfverste Ramels gård Vidarp, som hertiginnan tog sitt kvarter, men årstiden blef så regnig, och själfva lägerstället var så sankt, att man vadade i dy, att evolutionerna hindrades och att konungens i Preussens spådom om nämnda läger i det närmaste uppfylldes, i det han utlätit sig om det, att där skulle blifva få trupper, några baler och mycket fruntimmer.

Detta läger bröt upp den 15 september. Konungen vände om till Ekolsund och fortföljde sin korrespondens med riksrådet greve Höpken, hvilken han ville hafva tillbaka i rådet och som slutligen samtyckte därtill. Anledningen till denna föresats å konungens sida var löjlig.

Vid Ludvig XVI:s tillträde samma år på franska tronen hade han på tillstyrkan af de papper hans far, förre Dauphin lämnat honom, anmodat gamle greve Maurepas, redan statssekreterare i Ludvig XIV:s tid, att åter ingå i ministären. Denne hade vägrat mottaga anbudet, förebärande sin höga ålder. En öm brevväxling hade dymedels blifvit öppnad mellan den unge monarken och den gamle statsmannen. Slutligen hade denne åttlydt hans enträgna begäran, och den unge regenten följde däremot sin rådgifvares anvisningar, så länge Maurepas lefde.

Detta hade frapperat Gustaf III. Han ville finna en svensk Maurepas. Greve Höpken, lärd, klok, statsbevandrad, blef utvald. Lika brevväxling, lika utslag. Greve Höpken gick åter in uti rådet. Här blef någon skillnad. Ifrån den stunden begärde konungen aldrig hans råd.

Greve Ulrik Scheffer förrättade premierministersysslan och gjorde det med sådant eftertryck, att så länge han satt vid styret yppade sig inga regeringsmisstag af betydighet. Han var likväl ej i stånd att afböja operahusets byggnad, som kostade åtta tunnor guld, och i allmänhet sagdt, att

hindra konungens och största delen af kungliga husets teatraliska utsväfningar, hvilka vintern mellan 1774 och 1775 gingo till ytterligheter, som hvar dag tilltogo. För obekymrade åskådare voro likväl flera af dessa fester nöjsamma, men dessa glömde, att detta ej var det yrke, för hvilket staten underhöll en konung.

Man beklagade detta så mycket mer, som understundom vissa drag visade, hvad monarken kunde vara. Kammarkollegium återfordrade vid den tiden, som en kronotillhörighet, Paikola gods, Wredeska familjen tillhörigt, skänkt af konung Karl IX åt barnen af en Henrik Wrede, som räddade hans lif med sitt eget lufs förlust. Tvisten var om själfva donationen ägt rum eller icke? Hvad Karl IX ej gjort, gör jag, sade konungen. En som uppoffrat sitt lif för sin konung fordrar alla regenters erkänsla. På den grunden blef Paikola tillerkändt Wredeska familjen för evärdeliga tider.

Nämnda familjs nuvarande chef, general Wrede, tycktes hafva af ödet fått på sin lott att visa Gustaf III:s karaktär i den vackraste dag. Flera år efter den tid jag nu berör utför denne general Wrede (hos sin vän premierministern grefve Creutz) med mycket allarm och hög röst mot något af konungen begånget fel. Denne, som ofta oväntad genom löntroppor gjorde besök hos grefve Creutz, fick höra en del däraf, steg in i rummet, då general Wrede gick därutur, bekände för Creutz, att honom ej kunnat undfalla en del af Wredes utlåtelse; »men,» tillade han, »hela det missnöjet hvilat i hans hufvud och ej i hans hjärta», och han visade sig aldrig hvarken då eller sedan förolämpad däröfver.

Men jag återvänder till händelserna i deras lopp enligt tidsräkningen.

Den köld, som en tid regerat mellan konungen och änkedrottningen, aftynade genom en hennes sjukdom i mars månad 1775, under hvilken han lofvade att betala hennes skuld. Detta löfte hade verkan af det bästa recept. Hon tillfrisknade och skulden blef betald.

Vid slutet af maj månad samma år begaf monarken

sig till Finland. Han tog tillfället i akt, medan ryska kejsarinnan var i Moskva, dit han skickade stallmästaren grefve Adolf Lewenhaupt med komplimanger och ursäkter, som voro grundade på det långa afståndet och som måste godkännas.

Vid återkomsten till Sverige nyttjade konungen Loka bad, hvarefter tvenne små hofintriger vid Ekolsund sysselsatte såväl honom som hela hofvet.

Den ena var af mindre betydenhet. Hertig Fredrik hade flera år varit dödande kär i riksrådet grefve Axel Fersens dotter, fröken Sofie Fersen. Hon förtjänade hans kärlek genom sin fågring och sitt vett; också hade denna passion fått en sådan tillväxt, att han började tala om giftermålsbalken. Sådant var i svenska häfderna ej ovanligt. Grefve Fersen hade nog högmod för att ej förkasta ett dylikt anbud; men änkedrottningen och konungen hade åter för mycket för att gilla det. Slutet blef att denne senare gaf härtill sitt bifall, men att grefve Fersen afslog det, och fröken Fersen blef den 22 oktober i konungens närvaro förlofvad, sedan gift, med kammarherren grefve Adolf Piper, hvars roll här i alla afseenden var den djärfvaste.

Den andra intrigen var doldare, den var förunderlig. Man hade föregifvit, att hertiginnan var i välsignadt tillstånd. Ingenting var naturligare. Hon vistades vid Ekolsund. Barnmorskan, fru Båld, acoucheuren, voro ute flera gånger. Ingen drog denna sak i tvifvelsmål. Hertiginnans hofmästarinna, grefvinnan Sprengtporten, bedyrade det. Symptomerna kunde ej undfalla denna prinsessa själf. Hon trodde vara sin förlossning så nära, att då alla hofven stötte tillsamman i Stockholm vid november månads början 1775, gjorde hon sin resa dit fot för fot. Riksrådinnor utnämndes vid detta tillfälle att vara som vittnen närvarande och ankommo från alla kanter. Kanoner, ämnade att öppna fröjdebetygelserna, utdrogos. På en gång upphörde alla förböner i kyrkorna, kanonerna indrogos, de vördade omnämnda fruarna vände om till sina gårdar, ryktet om en

arfvinge afstannade, och Sverige fann med förundran en af sina prinsessor nog lättrogen, att i nio månader miss-taga sig mellan en konungslig våderspänning och ett helt rikes hopp.

Att hertiginnan var dupe af sin ungdom och oerfarenhet, är det vissa. Af flera anledningar, bland hvilka somliga innehöllo elaka andra orimliga gissningar, är den troligaste, att hela tillställningen kom från konungen själf. Han fruktade allt inflytande af hertig Karl på nationen, äfven som far till en tronföljare. Han fann för mycken samsa mellan honom och hans unga gemål. Nämda tillstånd skilde prinsen från henne, vande honom vid andra, en sed han sedan aldrig öfvergifvit, och ändamålet vunnet fann monarken det ridiculen ej skulle drabba någon annan än det äkta paret. Allt detta lyckades.

Denna förmodan synes så mycket sannolikare, som han vid samma tid, förmodligen i enahanda afsikt, förlikte sig med sin gemål, regerande drottningen. Han gaf själf första anledningen därtill på en promenad vid Loka med grefve Claës Ekeblad och baron Karl Ehrensvärd. Han beklagade sig för dem öfver det missförstånd, som regerade mellan honom och hans gemål. De invände, att intet vore lättare att mäkla än denna fred, att stallmästare Munck, konungens förtrogne, gjorde sin cour för drottningens kammarfru, mamsell Ramström, som hade fullt tillträde till drottningen. Konungen gillade detta förslag, som verkställdes vid återkomsten till Ekolsund. Ingen blef härvid offer utom hofmästarinnan grefvinnan Hjärne, som okrafdt framfört obehöriga tidningar. Hon måste efter ett och ett halft års förlopp lämna sin syssla åt riksrådinnan, grefvinnan Karl Sparre.

Den svåraste förlikningspunkten de båda kontraherande parterna emellan var sänglaget. Konungen liksom af blygsel kunde aldrig förmå sig att gå in till drottningen. Hon, på inrådan, skickade sin stallmästare baron Rålamb till Stockholm efter sitt porträtt. En afton, den 2 augusti 1775, då konungen skulle gå i säng, fann han det fäst vid inre

sparlakana, med en öm skriftlig förevitelse öfver en köld, som numera borde försvinna. Stallmästaren Munck var närvarande. Han styrkte den vankelmodiga monarken. De gingo båda samfäldt in i drottningens sängkammare. Vid ett dylikt tillfälle är ett dubbelt uppträde högst ovanligt. Detta gaf flera illasinnade anledning att utsprida det fästningen slagit chamade för Auxiliaietrupperna.

Muncken var helt ung, några och tjugu år gammal, liten men väl växt, blond, hade tycke af hennes majestät, och all den tilltagsenhet, som gemenligen åtföljer de personer, hvars förtroende till eget vett utesluter andras därtill. Tystlåten, redlig af naturen, fattig men högmodig fikade han efter värdigheter och rikedomar på ett oförfalskadt men tillika så oförsiktigt sätt, att dess välgörares frikostighet snarare ökade än minskade allmänhetens misstankar i detta ämne.

I stället för att grefve Ekeblad och baron Ehrensvärd som prof på drottningens erkänsla för välmenta råd bekommo ringar af medelmåttigt värde, undfick Muncken ej allenast en ring af 5,000 riksdalers värde utan äfven ett ännu kostbarare med diamanter besatt ur, med drottningens porträtt i botten. Urs vanliga gömställen tyckas vara mindre passande till en så stor heder. De gissningar, som härifrån togos till grund, jäfvas af en säker anekdot, som tilldrog sig några år senare, men som jag anför, medan jag är på ämnet.

Vid de utbrott, som föreföllo 1778 mellan änkedrottningen och regerande drottningen efter kronprinsens födelse, beslöto prinsarna och prinsessorna att göra det yttersta för att utverka en förlikning. Konungen, som ingenting högre fruktade, springer genom en löntappa upp till sin gemål, och i närvaro af en enda ganska trovärdig person, som bedyrat mig sanningen af detta förlopp, säger han häftigt åt henne på franska: »Om ni förlåter, så tror jag allt, ja det är intet, som icke jag då tror;» och efter denna varning begaf han sig genast bort utan att afvakta svar. Huru förena en dylik hotelse med de rykten, som blifvit utspridda om

hans connivence i hela denna mystiska underhandling. Äktenskapshemligheter, nämligen då de ej stå i Dagligt Allehanda, äro giftermålguden ensam förbehållna.

De kungliga personernas förening gjorde nöjena lifligare vid Gripsholm, där öfverheten tillbragte senare delen af 1775 års höst, och hvarifrån konungen allenast gjorde en hastig resa till Karlskrona på cirka åtta dagar. Han var tillbaka den 5 oktober.

Vintern emellan 1775 och 1776 var äfven mer regelmässig än de förra. Måndagar och torsdagar voro anslagna till större supéer, tisdagarna gafs cour, de öfriga dagarna i veckan gåfvo statsdamerna på konungens bekostnad supéer, hvilka varit artiga nog, om ej rummen varit nog små, nog trånga för hoffolk, som så gärna se hvarandra på behörigt afstånd. Konungen, högst sällskapslik, gjorde hvad hos honom stod för att muntra sitt sällskap. Man kände honom, man kände hans fel, icke desto mindre var han intagande. Ett infall han vid en af dessa supéer hade bör anföras som kvickt och sinnrikt. Någon i sällskapet påstod öfver bordet, att den högsta lycka var den att kunna utdela välgärningar (*Être la source des grâces*). Konungen lät då tillstålla sig en butelj vin, men vinkade åt alla fruntimmerna att begära därutaf. Detta skedde så häftigt, att utdelaren fick intet själf. »Ni ser nu,» sade konungen, »hvad der är att vara la source des grâces.» Utrustad med ett förträffligt minne och lätt begrepp var denna konung äfven vältalig, så att som sällskapskarl kunde han anses som en bland de yppersta, men alltid förhastad i sina omdömen, påstod han, att denna egenskap var för hvem som helst den första af alla. Han utdelade ofta ämbeten och belöningar efter den måttstocken, och de föllo visst ej alltid på skickligheten.

Nyårshelgen 1776, som tillbragtes på Gripsholm, gick teateryran till sin höjd. Måla hofvets lefnad där, är att beskrifva lasternas regering. Under det prästerna predikade i nedra rundelen, repeterade konungen tragedier i den öfra. Middagen var knappt förbi, förrän alla fruntimmer för-

svunno, om aftonen syntes flera af dem åter med blossande färg, matta ögon, opudrade chignon, bevistade spektaklet, superade, hvilade för att begynna följande dagen en lika lefnad. Slutligen superade konungen offentligen i sina aktörskläder. Detta var för långt gånget. Ett rykte utgick i hela riket, att han blifvit svagsint. Det kom till hans kunskap och utverkade så mycket, jämte hans forna guvernör grefve Karl Scheffers och franska ambassadören grefve d'Ussons föreställningar, det han gaf dem sin parole att för sin egen person ej spela mer komedier.

Riksrådet grefve Axel Fersen, större kännare af människor, påstod däremot, att man gjorde illa däruti att vända monarkens håg från bagateller, och att om den vändes till allvarsammare föremål, blefve det till rikets fördärf. Utgången tyckes hafva bestyrkt hans utsago.

I anledning af konungens fattade beslut speltes det öfriga af vintern från 1776 års början mindre komedier. Andra små ingenieusa fester uppfyllde tiden, ty nöjet ansågs som i det forna Rom Vestas eld — det fick aldrig slockna.

Hertig Fredrik, olycklig i sin kärlek, deltog minst däruti. För att trösta sig fick han sommaren 1776 tillstånd att göra en resa åt Italien, och för att roa sig själf anställde konungen (efter slutad kampering på Ladugårdsgärdet med gardet) ett stort tornerspel vid Ekolsund.

Samma brinnande åtrå, som uppeldat honom vid hans teaternöjen, intog honom för detta nya tidsfördrif. Han var outtröttlig. Uppe ibland klockan tre om morgonen för att öfva sig. Man talade, man hörde ej annat talas om än om karuseller, lansar, sköldar, spjut. En sådan myckenhet folk sammandrogs till Ekolsund, att hettan jämte sammanpackningen urartade till en epidemisk feber, som ryckte bort några och i hvilken nästan alla sjuknade.

Kostnaden vid allt detta var ansenlig. Detta tadlades nog bittert, men nästan med ofog. Af alla nöjen vid ett hof kunde svårligen uppfinnas något anständigare och för kroppsöfningen nyttigare. Det är att vara korttänkt att äska

att en konung, hvars kall omfattar de största föremål, och öfverser i sin verkningskrets så tillsägande alla Euro-peiska stater, skall i sina tidsfördrif inskränka sig inom en enskild persons trånga utrymme, och kostnaden här gick utomdessa på intet vis utom riket.

En page, half favorit, vid namn de Besche föll vid detta tillfället i en kort onåd. Han nekade att vilja bära konungens sköld, då monarken vid tornerspelet intog en af riddarnas ställe (en baron Oxenstjerna), som i hans kadrlig oförmodligen sjuknat. En pages fall väckte mer uppmärksamhet än om det varit ett riksråds. I allmänhet voro pagerna i synnerlig nåd, och konungens olyckliga böjelse i detta ämnet var ingen hemlighet, men det som var mindre känt men ej dess mindre visst är, att de som emotstodo hans anbud, om de ej ledo indirekt förföljelse, dock fingo erfara hans motvilja i befordringsvägen. Det gifves en slags immoralitet i själfva lasten, som på visst sätt ökar dess vederstygglighet.

I andra delar var konungen mindre vällustig. I synnerhet var han icke läcker på mat. Hans bord var också ingalunda förträffligt, och han kunde ej själf hålla sig från löje, då senare på hösten 1766, hvilken hofvet passerade på Gripsholm, en ovanlig stank vid måltidstimmen inträngde i de kungliga rummen, och vid tillfrågan om orsaken en baron Ehrensvärd svarade, att det var supén, som agerade hofmästare och annonserade sig själf.

Julen 1766 tillbragte hofvet äfven vid Gripsholm och vintern 1777 i Stockholm, där olika små fester gåfvos, som sysselsatte det med nöjen, under det att landet fick fägnas sig med en länge efterlängtd realisation och erhöll speciemynt i allmänna rörelsen.

Denna realisation utropades för storverk men var egentligen ej annat än ett förtjusande bländverk. Förhållandet var i korthet följande. Ständerna hade, vid sin hastiga skilsmässa 1772, i brådskan inneslutit banken i konungens nådiga åtankas och omvårdnad. På den grunden gör kronan, under bankens garanti ett lån i Genua af tre millioner

riksdaler i silfver, inlöser med det flera kronohypoteker från banken, sätter den dymedels i stånd att kunna inlösa sina sedlar vid anfordran, efter en förutgången afkunnad bankrutt af femtio procent. En förmånlig frakthandel under pågående krig mellan England och Nordamerikanska kolonierna, inkastade äfven i bankens hvalf mycket silfver, men om detta verk fick en viss stadga, ökades likväl nationens utländska skuld, och kronoutlagorna samt tullavgiften, hvilka ehuru bibehållna till sitt nummertal dubblades. Detta nödgade kronan, för att iakttaga någon billighet, att fördubbla alla penninglöner, men hvad vinst det allmänna härvid egentligen gjorde, är svårt att inse.

En allmän välmåga, som utländska lyckliga konjunkturen i handelsvägen tilldanade, verkade så mycket på allmänheten, att den ej var granntyckt. Den deltog äfven i hofvets nöjen, och Stockholm tycktes vara förtjust i det ganska vackra tornerspel, vid hvilket konungen och hertig Karl anförde kadriljerna på Adolf Fredriks torg i slutet af maj och första dagarna i juni 1777. Vid detta lysande nöje saknades intet, utom blott någon lämplig anledning därtill.

På statskontorets tillstyrkan skedde det visst icke, ty det var tomt, och dess utgifter blefvo helt oväntadt ökade genom konungens oförmodade resa samma månad till Petersburg. Ryska hofvet (underrättadt om alla de hinder, det franska lagt i vägen för denna tilltänkta resa, till och med om den fara för konungens person, hvarmed det sökt injaga skräck hos svenska monarken) började yttra sig ur en så hög ton, då kejsarinnan trodde sin ära förolämpad, så genom dessa misstankar, som resans uraktlåtande, att dagen efter general Trolles ankomst från Finland beslutet togs, att ej längre med ett onödigt vägrande reta en stolt och öfverlägsen granne. I Petersburg emottogs svenska konungen ej allenast med en asiatisk prakt, utan med ett så oväntadt vänligt bemötande, att det liknade förtroende. Han trodde kunna häraf begagna sig och förmå kejsarinnan att garantera 1772 års regeringsform. Detta

vägrades höfligt, men nöjena och presenterna fördubblades. Dessa senare voro så kostbara, då bland annat på en käppknapp af juveler den mellersta stenen ensam var värd en tunna guld, att konungen, för att frälsa sin höghet från förebråelsen att stå tomhändt, efterskickade svenska riksrubinen, värderad till tre tunnor guld, och skänkte den åt kejsarinnan. Hans lagliga rättighet till denna rubin, är väl ännu oafgjord, men icke desto mindre hvilat den för det närvarande i ryska skattkammaren, utan att där göra stor parad. Den var stor, i pyramidalform, två tum hög, en tum i basis, men opolerad.

Efter konungens återkomst från Ryssland anlände hertig Fredrik i september månad från Italien, och på hans anmodan, anbefalld af monarken själf, blef prinsens följeslagare, kammarherren baron Taube, dubbad till kommandör af svärdsorden. För denne baron Taube, kall, tystlåten, djuptänt, lika stor egoist som monarken själf, hade denne ifrån barnaåren hyst en oafbruten vänskap eller rättare sagdt böjelse, emedan vänskap mellan egoister lärar blott vara ett tankespel — en ordförblandning.

Andra då varande favoriter: kammarherren baron Bror Cederström, stallmästaren Munck, lifpagen Cederfelt, voro konungen på förståndets sida så litet vuxna, att de med skäl kunde anses som kikare, igenom hvilken han själf såg sin person i förstoring, men däremot föreställde monarken i allmänhetens ögon uti förminskningsglaset. De voro ej elaka, de voro blott obetydliga.

Vid hofvets vistande 1777 om hösten på Gripsholm tilldrog sig en händelse af ovanligt slag. Hertig Karl var strax efter middagen i sina rum med grefve Claës Ekeblad och baron Fredrik Strömfelt. Någon klämtar och vrider på låset, men utan att komma in. Prinsen går själf och öppnar, men flyger några steg tillbaka vid åsynen (som han påstod) af en blåklädd, blodig och hufvudlös människa. Baron Strömfelt såg enligt föregifvande ej något däraf. Grefve Ekeblad blott en skymt, som försvann bakom en koffert. Antingen denna syn nu var verklig eller en frukt

af inbillningen hos tvenne fullvuxna karlar, midt på ljusa dagen, så var den alltid besynnerlig.

Frankrikes och Spaniens förskott och insparade penningar vid 1772 års revolution voro numer försvunna, de kungliga personernas enskilda skulder ökade. Detta verkade på vinternöjena mellan 1777 och 1778. De blefvo inskränkta till vanliga spektakler, maskerader samt några supper. Finansverket var på så svaga fötter, att ofta aflöningen brast, så för civil- som militärstaten, men sinnena fördes snart till andra tankeämnen. En stor nyhet förestod och med den stora uppträden.

Uti april månad 1778 blef för allmänheten kungjordt, att drottningen var i välsignadt tillstånd, och i kyrkorna togo de vanliga förbönerna genast sin början. Denna tidning var redan vid slutet af februari månad på ett högst obegripligt sätt känd uti Petersburg. Hvad till minsta del denna tidiga kunskap gifver vid handen är, att detta ämnet var ett föremål för utländska ministrarnas uppmärksamhet.

En olycklig omständighet inträffade härvid. Ifrån drottningens stånddrabantsal gick till hennes boning en bakdörr. Inom den var till höger en liten trappa, som förde till kammarfrun, mamsell Ramströms kammare. Till vänster åter var en mörk gång, som ledde till drottningens rum. Hvar dag, ofta hvar dag gick Muncken i allas åsyn inom den yttre dörren, men tog han till höger, tog han till vänster? Det visste ingen, däruti bestod schismen.

Änkedrottningen, häftig, illa underrättad, var bland antalet af dem som trodde, att han gick till vänster. Vid tidningen om drottningens fruktsamma tillstånd yppar hon oförsiktigt sina tankar härom till hertig Karl. Han, ännu oförsiktigare, låter henne oåtspord uppkalla Muncken och äskar hans bekännelse. Den utföll som man kan förmoda. Han ej allenast nekade, utan från hertigen går han direkt till konungen och klagar. Saken var af vikt och konungen med hela sin konungsliga myndighet förskräcker till den grad sin bror, att denne måste tillstå, att hans misstankar,

endast vore grundade på den anledning, han därtill fått af änkedrottningen. Den regerande drottningen, underrättad om hela förloppet af stallmästaren Munck, smälte i tårar — ropade på hämnd. Ny scen vid Fredrikshof. Monarken begaf sig upptänd af vrede dit. Man påstår, att änkedrottningen i visst afseende gjort afbön, men under de djupaste förbannelser öfver hertig Karl. Härvid förblef det intet. Konungen begaf sig med sex riksråder, omgifven af sin stora vakt och all konungslig ståt, i den ofantliga riksvagnen Burmania, ett par dagar därefter åter till Fredrikshof och lät där formligen inprotokollera, att han ej tillhörde det stora bröderskapet. Akten är sällsynt i sitt slag och vid en häradsrätt hade den säkert uppväckt häradets åtlöje.

All gemenskap, allt umgänge blef icke desto mindre afbrutet mellan konungens och änkedrottningens hof, och denna herre ansåg själfva detta fredsbrott för ett sådant fredslugn, att han själf, som omförmäldt är, med yttersta sorgfällighet, afstyrde alla förlikningar. Hertig Fredrik beifrade till den grad hertig Karls uppförande mot änkedrottningen, att man påstår det han en gång till hälften drog värjan emot sin bror.

Nationen var försagd, lystrade, fällde intet utslag, tills ett nytt tankeämne förströdde dess uppmärksamhet. Det var en ny nationell klädedräkt. Anledningen därtill å konungens sida var pur egenkärlek. Han åstundade omskapa allt, och han ville visa ryska kejsarinnan, hvad makt han ägde öfver sitt folk. Hon hade haft ett dylikt föremål. Prinsarna Orlov och Potemkin hade burit hennes nya klädedräkt. De hade blifvit utskrattade, klädt om sig, och all fråga härom försvunnit vid ryska hofvet.

Den nya svenska klädedräkten var åtminstone ej lämplig till klimatet. Vida underplagg med mycket bandrosor, en kort väst, ett skärp däromkring, som skämde bort magen, en kort jacka, en liten kapp, som skämde bort ryggen, en catogan, som skämde bort kappan, en rund hatt med ofantliga plymer. I den svarta dräkten såg den ärbara svensken ut som Scapin, och i alla andra

färger som en narr. Konungen kände detta så väl själf, att hvarken han för sin egen person eller någon af hans suite vågade ikläda sig denna dräkt utomlands.

Icke desto mindre satte han i denna sin föresats' utförande en sådan nit, en sådan drift, skref därom till alla landshöfdingar, till alla öfverstar, uppmuntrade, anhöll så enträget, att den 28 april 1778 ordensdagen hela Stockholm och kort därpå hela landet var omklädt efter hans åstundan. Nog hade en dylik välvilja inom riket kunnat och bort användas på ett nyttigare föremål. Men konungen var ännu så litet känd, följaktligen så älskad, att nationen ofelbart gjort större uppoffringar, om han så äskat. Hvad jag anført rörande hans tidsfördrif och tänkesätt, var så till sägande doldt inom slottsmurarna. Allmänheten såg intet annat än en förkrossad anarki, en upphörd partianda, lagarnas orubbade hägn, och en sig dagligen spridande välmåga. Han ansågs som upphofsman till så stora fördelar, och nationens hjärta var dess frivilliga offer.

Med dylika tänkesätt sammanträdde ständerna i Stockholm den 19 oktober 1778 att bevista den riksdag, till hvilken de voro kallade i förmodan af en ny tronföljare. Hofvet, som tillbragt hela tiden på Drottningholm, under ganska lediga sommarnöjen, hade kort förut inflyttat till residenset.

Vid denna riksdag, där konungen med skäl kunde anse sig som en fader, omgifven af sina barn, borde han hafva åtnöjt sig med en hederlig faddergåfva och regeringsättets befastande, men hans konstiga själ tillät honom ej att inskränka sig inom dessa gränser.

Ståndens första rådpläging upplifvades af smicker. Bondeståndet anhöll genom en deputation hos hans majestät, det han själf ville i nåder utse ståndet en talman. Detta åtog han sig med försäkran att äfven framgent härmed fortfara. Bonden Anders Matson från Skåne blef härtil utnämnd.

Åt borgarståndet, som tvekade vid ett dylikt steg, blef indirekt förständigadt, att konungen kunde gifva det

ärkebiskopen till talman, enligt 1617 års riksdagsbeslut. 1772 års regeringsform var något helt annat. Icke desto mindre verkade denna hotelse. En lika deputation, ett lika andragande och ett lika svar. Borgmästaren Eckerman från Stockholm blef utvald till talman. Prästeståndet hade sin själfskrifven i dåvarande ärkebiskopen doktor Mennander, en saktmodig, foglig och lärd man.

I anledning af 1772 års regeringsform hade konungen rättighet att välja landtmarskalk. Han utsåg därtill den vid revolutionen nämnde baron Saltza, nu generalmajor, vid riksdagens slut utnämnd till grefve. Han var detta verk alldeles icke vuxen, hvarken genom kunskaper eller umgängessätt. I sig själf välmenande, okonstlad, men sjuklig, häftig, och egensinnig.

Riksdagen öppnades den 30 oktober 1778 i ett plenum plenorum, där konungen för ständerna uppgaf den vackraste målning öfver rikets lysande tillstånd, lycklig årsväxt, lyckligt penningverk, blomstrande handel, fred ut- och inomlands. Han gaf likväl i själfva sitt tal en liten anstöt åt föreningen inom kungliga huset, i det han omåttligen berömde hertig Karl, men ej nämnde hertig Fredrik, ehuru väl båda voro närvarande.

Talet var sirligt men långt. Hans första stallmästare grefve Adolf Lewenhaupt somnade därvid, och svarade sedan uppå konungens förebråelse, det han i början fäst vid detta tal all sin uppmärksamhet, men då han af det förnam, i hvad lugn ställning Sverige befann sig, hade han utan betänkande slagit sig till ro. Den 31 oktober upplästes för ständerna alla oekonomiska målens förvaltning, hvaruti ej nämndes ett ord om de regala brännerierna, som under hela denna riksdag ej sattes ifråga, icke en gång af själfva bondeståndet. Hans majestät rekommenderade då äfven i ständernas omvårdnad den dyra pant, som skulle befästa tronen och nu snart väntades.

Det dröjde ej längre än till den följande dagen. Natten mellan den sista oktober och den 1 november blef drottningen sjuk. Vittnen åtminstone till att hon var moder

till barnet feltes ej. Alla yttre rummen vimlade af hof-folk och inom sängkammaren voro express tillkallade: båda hertigarna, riksrådena Lieven, Höpken, Bielke, Karl och Ulrich Scheffer, landtmarskalken Saltza, hertiginnan, riksrådinnorna Scheffer, Sparre, Hiärne och Rudensköld. I detta talrika sällskap framkom den unge prinsen till världen klockan tre kvart på sju om morgonen den 1 november 1778.

Stockholm blef därom genast underrättad och väckt medels 1024 kanonskott. Ett stort tillopp af folk utbrast i glädjebetygelser, som snart afbrötos. Hofvet var knappt återkommet från ett solennelt Te Deum, afsjunget i Storkyrkan, förr än en biljett, som pagen de la Grange återförde från änkedrottningen, till hvilken han blifvit sänd med tidningen, kastade allt i förvirring.

Brefvet var till konungen. Efter ömma uttryck af sin glädje slöt hon det med orden: »Förnöjd däröfver, att all missämja nu mehr vore häfven, skulle tiden ännu mehr visa hennes oskuld och draga täckelset af konungens ögon.» Hon alluderade på prins Karl, som missbrukat hennes förtroende. Den illstige monarken kunde ej härutinnan misstaga sig, men som han ej önskade någon förlikning, låtsade han tro dessa ord innehålla en förhårdelse och hafva afseende på själfva kronprinsens födelse.

I denna akt och mening visade han brefvet först för hertig Karl, som gaf ett anskrik, sedan för hertig Fredrik, som dånade. Det är lätt att begripa, hvad intryck det gjorde på de närvarande. Alla blefvo bestörta. De äkta hofmännen talte ej om mindre än att sätta på Grips-holms slott den halsstarriga änkedrottningen. Hon, långt ifrån att förvänta denna oro, var redan på väg från Fredrikshof till slottet i all konungslig ståt, med presenter och dyrbara barnkläder, då helt hon oförmodadt får order, att ej visa sig. Hennes dotter prinsessan Sofia Albertina fortsatte ensam sitt tåg. Alla voro redan vid hennes ankomst skingrade i förbittring. Hennes audiens hos

konungen aflopp fruktlöst. Hon använde tårar, böner, nästan knäfall. Konungen ansåg sig förolämpad, som konung, som son, som far. Ingen afbön kunde afböja en oundviklig skilsmässa från modern, hvilket hårda beslut konungen utförde ända till sista dagarna af hennes lefnad.

Merendels blandar sig alltid något komiskt i de allvarssammaste ämnen. En förhastad utlåtelse af hofmästarinnan grefvinnan Sparre, onekligen den försiktigaste af sina samtida, roade hela hofvet. Under ett joller med lilla kronprinsen, som den gången var barhufvad och ej hade mer hår än barn vanligen plägar hafva, sade hon i hastigheten: »O Gud välsigna det där lilla — lilla munkhufvudet.» Hon hade så när dånat.

Ett sådant kungligt trakasseri som det anförda gjorde i början mycket uppseende, men riksdagsärendena slappade uppmärksamheten. Dessa ärender fördes med en sällsam enighet. På hofvet var två à tre gånger i veckan supéer för etthundra personer. Inom stånden antrade man om frikostighet mot kungliga huset. Konungens och drottningens handpenningar ökades, faddergåfvan utsattes till aderton tunnor guld, af hvilka konungen till lindring för den fattigaste delen af sina undersåtar eftergaf sex tunnor guld. Öfverallt gåfvos fester. Döpelseakten gick för sig den 9 november. Den unga tronföljaren bekom af ständerna, bjudna till faddrar, namn af Gustaf Adolf. Äldsta greffen, greffe Brahe, bar prinsen till funten. Hela hofvet hade nu för första gången anlagt den nya gala-dräkten, hvit och röd; vacker dräkt att se på i det hela, men som gaf hvar enskild person utseende af en teaterherde. Jag förbigår de öfriga ceremonierna ofta tunga att bevista, alltid tunga att beskrifva, ännu tyngre att läsa.

Stockholms illumination den 12 november var vacker och bevittnade den allmänna uppriktiga glädjen. Bland de lyckliga deviserna var urmakaren Lindgrens. Öfver hans vanliga skylt, där visaren pekade på tre kvart till sju, prinsens födelsestund, lästes blott de orden: »I välsignadt minne.»

Högtidligheterna på hofvet, efter emottagna lyckönskningar, bestodo i ett par maskerader och tvenne bals parés, där efter franska bruket, som aldrig åsidosattes, vissa par nämndes och dansade menuet för öfverheten och hela allmänheten. En myckenhet nådebetygelser utdelades, och för första gången excellenstiteln åt andra än rådsherrar, hvilken titel medförde lika värdighet och förmånsrätt. De utnämnda voro grefvarna Brahe, Charles Emil Levenhaupt, Pontus De la Gardie, Spens och Hamilton.

Slutfestiviteten var högst olycklig. Stockholms stad, som erbjudit sig att till firande af prinsens födelse uppföra en ny bro eller annat nyttigt monument, lät efter afslag härpå bygga på Norrmalmstorg ett stort hus, där pöbeln vid flera skänkar skulle trakteras. Medels oförsiktiga anstalter och för liten vakt trängde menigheten så till på den utsatta dagen den 30 december, att de började nedtrampa hvarandra. En enda ingång, ingen annan utgång, gjorde häraf en fullkomlig massaker, vid hvilken inemot ett hundra personer satte lifvet till och dubbelt så många blefvo illa medfarna. Man trampade tarmarna ur halsen på somliga; fostren ur lifvet på mödrar. En nygift man sökte med sina armar frälsa sin unga hustru från den påträngande faran, men samma armar tillklämdes så, att hon mellan dem gaf upp andan. Pöbeln redan besupen stod ej att styra. Man bad dem ej trampa på de döda människorna, de begärde nya glas och ropade hurra för liken. Denna olycka hade ej haft några gränser, om ej en major vid namn Stedt (hvars ädelmodiga gärning knappt omtalades, men som bör förevigas) hade frälst flera hundra personer.

Han satt på en läktare, var själf utom all fara, såg med grämlse den tilltagande folknöden samt blef tillika varse, att några portar voro på sidan af huset, men framför dem bräder tillslagna. Utan betänkande kastar han sig ned för läktaren, ropar till sig några af stadsvakten, gör sig plats ej utan lifsfara, kommer till nämnda bräder, rycker dem bort, låter öppna portarna, och gaf med detsamma en fri öppning åt det tillströmmande folket, som dymedels blef

frälst. Konungen hade varit närvarande vid denna olycka, då den var i sin höjd, men var detta oaktadt den ende vid sin supé, — jämte en hans favorit, en ung kammarherre, baron Bror Cederström — som härvid syntes orörd och ansåg nästan som något smickrande den likhet, som förspordes mellan denna händelse, och den som timat i Paris vid dauphins bröllop 1770. En dylik känslolöshet synes strida mot mänskligheten, och att yttra den mot första elementen af en sund politik, men jag talar härom som åsyna vittne, ville men kan ej jäfva en så ohygglig erinran.

Monarken var ej dess mindre nationens afgud.

De förtjusta ständerna insågo ej, eller ville ej inse, att han oaktadt deras beredvillighet i nåder utsådde oenighetsfrön, hvilka inneburo vidsträcktare afsikter. Han inskränkte sig inom adeln. Detta stånd hade i riksdagskallelsen blifvit anmanadt, att ställa sig 1626 års riddarhusordning till efterrättelse. Enligt den valde familjen capita. Men vid efter sinnande att med samma skäl kunde en dylik omröstning sträcka sig ända till kungliga tronen, föreslog konungen själf ändring häruti i ett riddarhusets plenum, där han var ordförande, hållet på rikssalen den 3 november. Man fattade då det beslut, att förstfödslorätten skulle nu som förr gälla, men den 9 samma månad i ett dylikt plenum blef på hans inrådan adeln indelt i trenne klasser: herre-, riddar- och svenneklassen. Politiken var synbar. Första klassen, som endast bestod af grefvar och baroner, skulle blifva ett föremål för de andras afund; men denna politik misslyckades. En väl besutten man i svenneklassen trodde sig vida själfständigare än en fattig grefve, och den fattige grefven trodde detsamma. Vid ett så gemensamt tänkesätt kunde ej titulaturen utgöra ett afundsämne.

Ett litet moln i anledning af bankinstruktionen tycktes som hastigast uppstiga mellan monarken och ständerna. Riksrådet grefve Fersen hade uppsatt den och därvid tillagt den proposition, att revisorer mellan riksdagarna skulle med ständernas makt öfverse bankverket. Detta förslag antogs af de tre stånden, som garanterade banken, men

missshagade hans majestät, hvilken under tysthetseden blott ville hafva befattning med bankofullmäktige. Riddarhusets ståndaktighet, att anse denna sak för afgjord (då kort därpå, så som i ett oventileradt ämne, ett memorial däremot ingafs af amiral af Trolle) genomdref detta beslut. Grefve Fersen, som härvid varit hufvuddriffjädern, sökte enligt en dykningsvana, som han alltid följt, åter förlika sig med monarken. Han begärde en audiens. Konungen, stolt öfver detta förnedringssteg, frågade samma dag högt öfver bordet vid middagen en af gästerna, hvad omdöme, man skulle fälla om en man, som ena dagen syntes vilja vara folkets beskyddare, och andra dagen var en ganska ödmjuk tjänare af konungen? — Hvad omdöme fälla, svarade den tillfrågade, annat än det, att den mannen tror de båda sakerna oskiljaktiga. Konungen, som märkte sitt misstag, flatnade. All hans slughet gaf ofta vika för dylika utbrott.

Kort efter denna riksdag försäkrade han grefve Fersen (alltid att anse som oppositionens hufvudman), att han ville hafva så mycken makt, som någon svensk konung förut ägt. Det var att med tydliga ord tillkännagifva, att han åsyftade öfverskrida 1772 års regeringsforms gränser.

All ständernas adulation hindrade ej de klarsynta att inse denna föresats vid riksdagens slut. Dessa hade genom den nogaste enhällighet i lagfrågornas bejakande (nämligen de frågor som vid riksdagens början för en syn blifvit uppkastade till rådplägningsämnen), hindrat konungen att utöfva sin decisionsrättighet, om två stånd vore mot två stånd.

Han åstundade intet högre. Det hade varit att genom ett prejudikat grunda hans välde i ståndens oenighet, och denna missämja kunde lätt åstadkommas. Men då oakadt allt hans bemödande detta förslag blef om intet, bröt han isen vid konungaförsäkran och lät förljuda, att all grundlag utgifven före 1680 borde för sådan anses i närvarande tid, eller detsamma, att ständerna vid denna propositions bifall underkastade sig ofvannämnda (ännu ej samtyckta) konungsliga prerogativ af valrätt vid ståndens paria vota.

En kunglig sekreterare vid namn Hummelhielm, lika

vältänkande som djärf, gaf ej monarken rådrum att häruti verka med sin politik. På riddarhuset omtalade han, att ryktet ordade om ett förslag å konungens sida, som han å sin del ej kunde förena med 1772 års regeringsform. Han protesterade i förväg (utom i det som anginge riksdagsceremonier) mot ett sådant försök, bragte riddarhuset att instämma i samma tänkesätt och förmådde konungen, som ej ville låta sina ännu omogna projekter komma till en vådlig granskning hos ständerna, att genast den 26 januari 1779 afblåsa en riksdag, märkvärdig dels genom den sällsynta enighet, som regerat mellan alla lagstiftande maktens delar, dels genom den solida grundläggning, som ett frivilligare samtycke än 1772 års riksdags gifvit åt den nu först lagligen bejakade, då påtvungna regeringsformen.

FEMTE TIDEHVARFVET.

Från år 1779 till år 1786.

Det nu mer genom ständernas sanktion befastade regeringssättet var i hela sin vidd monarkiskt, men hade lönnvägar, som kunde föra till despotism. En vid namn Halldin, ansåg detta för afgjordt i ett dagblad och gaf konungens förvaltning namn af dygderegering, såsom blott hvilande på monarkens enskilda lynne och dygd. Halldin blef förföljd, inmanad i häkte, men af Svea hofrätt endast dömd till att sitta tvenne veckor på vatten och bröd. Konungen, som gjorde sig ett nöje af att förklena rådet, kunde ej i justitierevisionen bringa riksrådena Stockenström, Hiärne och Höpken att skärpa hofrättens dom, men öfvertalade riksrådena Beckfriis, Karl Sparre, Bielke och Ulrich Scheffer, att döma Halldin till döden. De uttryck, konungen nyttjade den 23 maj 1779, då han benådade samme Halldin, och tillgaf en öfverdrifven frihetsanda i anseende till det medborgerliga nit, som varit dennes driffjäder, voro indirekta förebråelser mot hans domare, hvilka vid detta tillfälle spelade enahanda roll som den morian, målaren Ehrenstrahl alltid tecknade vid sin dotters porträtt, endast ditsatt för att upphöja glansen af hennes färging.

Rådet borde likväl hafva varit på sin vakt. Redan några år förut, hade vid tillfället af tryckfrihetsförordningen, ett dylikt missöde träffat det. Ömmare om ämbetsmanna-

kårens befriande från tadel, än om det allmännas förmån, hade rådet afstyrt tryckfriheten och trott sig dymedels ej misshaga monarken. Han åter påyrkade i sitt votum mänsklighetens rätt, honom obetaget, att sedan han kastat på rådet den skugga han önskade kort därpå betaga samma frihet dess kraft genom det ansvar, han ålade boktryckaren.

Om mitt minne ej bedrager mig, var det sommaren 1779, prästerna blefvo utsirade med stjärnor och band. Biskoparna blefvo kommendörer af Nordstjärneorden, de mindre graderna antogos under namn af ledamöter i samma orden. Instiftningens afsikt och verkan inhämtas i hela dess vidd genom det infall, en major Billberg hade mot en doktor vid namn Backman, som han mötte sedan prästen från patriot blifvit rojalist vid 1789 års riksdag och därför belönats med Nordstjärnans lilla kors. »Ah!» sade han, »nu känner man er, nu vet man hvem ni är, ni bärer vild-djurets tecken.» I själfva verket kunde detta tecken på deras personer (få af det heliga ståndet undantagna) ej anses annorlunda än som ett brännmärke i moralen.

Dagen efter Halldins benådande begaf konungen sig till Karlskrona för att taga i ögonsikte den del af flottan, som under hertig Karls befäl som storamiral skulle kryssa i Nordsjön. Ett bitande infall af engelska premiärministern, lord North, hade i sin mån bidragit till denna expedition. Då svenska envoyen i London, baron Nolken, förständigat honom, att som engelska kapare fortforo att ofreda svenska handelsfartyg, hade konungen i Sverige fattat det beslut att låta konvojera dem med fregatter, svarade lorden blott, »ah, var af den godheten . . . säg mig . . . hvem skall konvojera fregatterna?»

Efter återkomsten från Karlskrona, gjorde konungen den vanliga kamperingen på Ladugårdsgärdet med sitt garde, hvars läger uppbröt den 1 juli 1779. Det öfriga af året, till och med julhelgen tillbragte hofvet på kungsgårdarna, i synnerhet på Gripsholm i en ovanlig tyst lefnad, med inga andra nöjen än de, som äro oskiljaktiga från hof. Men all hoflefnad medförer merendels moralens glömska.

En grefvinna Ribbing, som ville visa, att hon ej alldeles åsidosatt anständigheten, beklagade sig för konungen, att dragonerna lögade sig tätt utanför hennes fönster. Han lät kalla chefen för dem, baron Karl Ehrensvärd, känd för de mest saltade infall. Hon upprepade sina klagomål. »Men,» sade han, »äro de helt nakna?» — »Ja,» svarade den förbittrade grefvinnan, »jag försäkrar er, alldeles nakna.» — »Var nådig och säg mig,» invände han, »huru vet grefvinnan då, att det är dragoner?»

Under till utseendet menlösa nöjen förglömdo konungen ej den regeringsprincipen, att landet var en svamp, som skulle pressas.

1780 års början såg uppdragas ett projekt till en allmän tiondesättning. Mot detta förslag, så ömt för äganderätten, uppstod ett knorr i hela riket af den betydighet, att det aldrig under konungens regering mer kom i fråga.

En prins af Holstein, konungens kusin, en aimable och berest herre, upptog hofvets uppmärksamhet vid samma tid. Han öfverhopades till den grad med etiketter, att han med nöje öfvergaf Stockholm.

Konungens eldiga, men ostadiga sinne tycktes nu mer för egen del äfven ledsna, så vid sitt residens, sitt hof, sig själf som vid sina forna nöjen. Sedan han uttömt alla, hade han sökt nya i det mystiska frimureriet, i andebesvärjningar, till och med i alkemien eller guldmakeriet. Vid denna sistnämnda svekfulla vetenskap framtedde han något karaktäristiskt. Han visste (och hvad visste han ej) att i en familj inom riket förvarades ett dokument, dilämnadt af den ryktbare Paijkul, som innehöll dennes kemiska operation vid guldtililverkningen. Monarken lät kalla till sig äldsta sonen af nämnda hus, gaf honom dyrkar att göra inbrottsstöld hos sin far för att bemäktiga sig detta papper och lämna honom det. Dyrkarna, mottagna i afsikt att hindra andra att hedras med samma förtroende, blefvo aldrig använda. Dokumentet låg i ro, och Gustaf III såg sina inbrottsförslag och sin guldtililverkning uppgå i en och samma rök.

Man ledsnar vid mindre. I alla de nöjen denne prins' oroliga själ eftersträfvade, fann han slutligen en tomhet, den han ej trodde sig kunna fördrifva annat än medels utländska resor och ombyte af luft. I det afseendet föregaf han opasslighet och anträdde resan till Spa med den häftighet, att han verkligen sjuknade i Dammgarten, en liten pommersk stad och måste sedan för nöd skull nyttja en hälsobrunn, den han endast utvalt för ro skull som en samlingsplats af Europas förnämsta dagdrifvare. Detta vistande kostade honom flera tunnor guld, och vid sin återkomst på svensk botten med ett danskt handelsfartyg den 15 oktober 1780 i Landskrona var han så utblottad på penningar, att han blef nödsakad taga ur fortifikationskassan för att därmed fortsätta sin resa till Gripsholm, där han tillbragte det öfriga af hösten.

Vintern mellan 1780 och 1781 hade blifvit utan andra talämnar än de som nya moder à la Spa kunde uppväcka hos de sysslolösa, därest ej prins Fredriks kärlek för en fröken Wrangel, riksrådets dotter, åter hade hotat med en förmälningsakt. Den fick samma öde, som de förslag han förr haft i dylikt ämne. Fröken Wrangel blef gift med en Aminoff, och prinsen återtog sin forna mätress en mamsell Hagman, nog intagande så till det yttre som inre för att slutligen fästa prinsens ostadiga hjärta. Det var omöjligt i hennes stånd tänka ädelmodigare. Som prof härpå kan anföras hennes uppförande mot en fattig juvelerare. Prinsen hade på kredit köpt en dyrbar ring af honom till mamsell Hagman men vid betalningsterminen måste han efter antagen sedvana förlora sin tid ohulpen i prinsens yttre förmak. Mamsell Hagman såg honom i förbigående där så ofta, att han fäste hennes uppmärksamhet. Då hon utforskat hans ärende, sade hon honom: »Prinsen är för närvarande ej stadd vid penningar, jag kan allt för väl umbära denna prydnad men ej er välfärd.» Hon återställde honom ringen och anbefalld honom tystnad, men hans erkänsla utspridd snart ryktet härom.

Det händer understundom... så när hade jag sagt

ofta . . . att själfva giftermålsguden ej ingifver dylika tänkesätt.

En besynnerlig process uppväckte äfven denna vintern löje. En pasquillskrifvare hade med allusion på les bals parés vid hofvet, beskrifvit en dylik på en krog. Herr Ehrenciastrat hade vid den öppnat balen. Svea hofrätt beifrade obetänksamt detta, och auctor, tillspord af denna rätt, hvem han menat med detta namnet, svarade blott: Jag skall i ödmjukhet anhålla att få veta, hvem den höglofliga rätten tror, att jag menat. Häruppå föll intet svar. Hofrätten log, och den spefulle gazettskrifvaren slapp saklös.

Detta jämte några andra dylika uppträden gäfvö dock tillkänna, att förtjusningen började aftyna i det allmänna, hvars öron voro dagligen uppfyllda med mångdubblade vackra anstalter i alla ämnen, men hvars ögon ej försporde någon synlig verkan däraf.

En köld af betydligare följder yttrade sig äfven från ryska hofvet. Gustaf III hade egentligen varit upphofsman till förslaget rörande en armerad neutralitet till sjös, som skulle skydda den nordiska handeln, och ryska kejsarinnan sökte tillvälla sig hedern af denna uppfinning, ehuru hon för sin del minst bidrog därtill. Konungen i Sverige, som själf i Karlskrona sommaren 1781 bestyrt om sin eskaders utlöpande, hvilken i Sundet skulle förena sig med den ryska och danska flottan, och som gjort sig en otrolig möda i detta ämne blef häröfver stött till den grad, att han ämnade låta slå en medalj, hvilken skulle föreställa honom som presiderande vid den gemensamma öfverläggningen mellan de nordiska rikena. Hans kalla och försiktiga premierminister, grefve Ulrich Scheffer, afstyrde visligen detta kitslighetsutbrott.

Ej nog härmed, ryska hofvet, mindre mon att vinnlägga sig om det svenska hofvets vänskap, hitskickade ministrar, som på intet sätt anstodo konungen. Han utverkade ryska ministern Simolins rapell, men var föga nöjdare med dennes efterträdare Markov, och ännu mindre med dennes successor Razumovskij.

Sådana förhållanden verkade ej förtroende, men ännu var det långt från ytterligheter och konungen tillbragte sommaren 1781 på Drottningholm med flera karusellers anställande, och det nöjet, en förbättrad fransysk komeditrupp gaf honom, på hvilkens underhåll han vedervågade otroliga summor.

Ej mindre kostnad nedlades på rummens dekoration i Stockholms slott. De blefvo prydda med flera vackra marmorbilder af professor Sergel, född svensk, men Europas förste bildhuggare. En Venus, modellerad efter grefvinnan Höpken, var ett verkligt mästerstycke. En Apollo förtjante samma beröm, oaktadt Stockholms stads arkitekts misstag vid denne sistnämnda, hvilken han beundrade, men som han tog för en Venus.

Om hösten detta år kom kronprinsen ur fruntimrens händer. Riksrådet baron Fredrik Sparre, systerson och elev af den förr omnämnde grefve Tessin, blef utnämnd till hans guvernör.

Skilsmässan mellan det regerande kungliga hofvet och änkedrottningens fortfor. Denna prinsessas aftynande hälsa, kunde ej uppväcka naturens känslor i konungens hjärta, och han yttrade dem ej förr än om sommaren 1782, då han medels flere bud från Drottningholm, där han vistades, till Svartsjö, hvarest hans mor låg sjuk, slutligen gjorde sig förvissad om, det hon var utan hopp. Då ilade han dit, förde med sig den lille kronprinsen och yttrade enligt alla tragediens regler de ömmaste . . . de lifligaste känslor af sorg och förtviflan.

Änkedrottningen var underrättad om hans förhållande, och ville alldeles icke se honom. Han yrkade, hon vägrade. Denna scen varade länge. Slutligen trängde han in uti hennes sängkammare. Oaktadt sin mattighet utbrast hon i hårda förevitelser, dem han medels tårar och knäfall till slut förvandlade i välsignelser såväl öfver honom som den lille kronprinsen, åt hvilken hon skänkte några juveler. Detta oaktadt blef han som barn så förskräckt för henne, att man långa tider därefter, hörde honom ofta säga för sig själf: »Den farmor . . . den farmor, den förglömmar jag

aldrig.» Denna prinsessa afled (af en invärtes obstruktion, som slog sig till lungsot) den 16 juli 1782 med full visshet att hon lämnade ett olyckligt lif, förenad med en ännu olyckligare skeptisk osäkerhet om sitt tillkommande öde. Ett stort förstånd, men underkastadt häftiga passioner, vidsträckta men ostädade kunskaper bidrogo till hennes lefnads vidrigheter i tiden och ovissa tänkesätt om evigheten. Hon testamenterade sin kvarlåtenskap endast åt hertig Fredrik och prinsessan Sofia Albertina.

Det nummertal, hon innehaft inom kungliga huset, blef snart åter uppfyllt genom en ung prins' tillkomst den 24 augusti samma år. Han blef i dopet kallad Karl Gustaf, undfick titeln hertig af Småland, men lefde allenast några månader, ett offer som man påstod af medicinska fakultetens försök att medels kalla bad härda barnaåren.

Änkedrottningens fränfalle var en lisa för monarken. Han tyckte sig få ännu friare händer, och då teaterpassionen omöjligan helt och hållet kunde öfvergifva honom, samman-satte han nu teaterpjäser. De voro väl skrifna, och mycket för väl för en konung. Hans första snilleprodukt, som syntes 1782 vid jultiden, var en heroisk komedi (Lars Sparre och Märta Banér), hvilket teaterstycke, såväl som andra han sammanskref, utmärkte genom flera vackra strofer, att dygdens uttryck kunna alstras af förståndet, ehuru deras känslor ej hvila i hjärtat.

Det snille, hvarmed konungen var begåfvad, gjorde att han af egen böjelse befordrade bokvett och fria konster. Någon tid efter änkedrottningens fränfalle, tog han ej allenast i sitt skydd den vitterhetsakademi, hon instiftat, utan inrättade själf den så kallade Svenska akademien. Ledamöternas antal här voro aderton, och alltid med sinnet fäst på hvad sig tilldragit i Frankrike, i synnerhet under hans föresyns, Ludvig XIV:s tid, befallde konungen att som där var antaget att vid alla akademien rörande akter tillägga: Un des quarante de l'Académie Française, äfven här alltid titulera akademiens medlemmar för en af de aderton i Svenska akademien. Till landets förmån verkade likväl detta

konungsliga skydd. Man såg andra produkter än Mose och Lambsens visor, andliga svansånger etc. I teatervägen gjordes framsteg, flera öfversättningar af goda utländska författare utkommo, men snillet stora eldningar... den sanna upplysningen kväfdes af regeringssättet.

Mån att bibehålla detta, till och med angelägen att föröka konungamakten, var denne i alla andra mål lätt-sinnige monark förunderligt systematisk i detta. Den ungdom, som till större delen utgjorde hans hof, voro ämbetsmannämnerna. Dem lät han försoffa i den onyttigaste orkeslöshet. De stego sent upp, bevistade leveen, åto, spelte, voro på spektaklet... Han själf, sedan den stora teateryran var förbi, använde nu mera nyttigt sin tid. Före — ibland efter leveen — promenerade han till häst vid kungsgårdarna. Tvenne gånger i veckan var vanlig konselj, en gång finanskonselj. Middagen slutad, tillbragte han en nästan lika lång tid i sin garderob... Sedan började lektyren, merendels i historiska ämnen. Under dess afhörande som oftast omgifven af fruntimmer, ritade han till spektakeltimmen. Vid dessa tillfällen lämnade han vissa utdunstringar ett obehindradt utbrott. Då dessa voro lika obehöriga för hörseln som alltid förgrifliga för lukten, gaf han själf till ett flatt och häftigt skratt och försonade ej därmed på något sätt det förolämpade vackra könet, en obegriplig ohöflighet af en annars höflig herre.

I Stockholm var tiden mera afbruten. Han spelade då i societeten ibland reversi, mest schack. Den böjelse han alltid ådagalade att trichera sträckte sig ej längre än till små spel med fruntimmer, som ej kunde förlåta honom detta intrång i en deras rättighet, antagen för sådan i hela Europa men som bland svenska könet ännu ej vunnit burskap. För att ej matta genom ett onödigt sakernas upprepande, skall jag tills vidare lämna ur ögonsikte hans enskilda lefnadssätt, af hvilket ofvanstående beskrifning kan gifva ett begrepp, för att följa denne herre på hans politiska bana, där han numera med stora steg hastade till sin och

rikets ofärd, drifven därtill af ett nytt stöd för sina äregiriga afsikter, som dymedels uppmuntrades.

En verklig olycklig förändring tilldrog sig vid den tiden i ministären, därigenom att riksrådet grefve Ulrich Scheffer 1783 nedlade sina ämbeten vid en tilltagande ålder, hvilken denne sluge man insåg kunde bidraga att minska hans inflytande, som varit sådant, att konungen sällan i de viktigaste mål gått ifrån hans råd. I hans ställe utnämndes till premiärminister ambassadören i Paris, grefve Creutz, vitter, lärd men af en svag och lättsinnig karaktär, som gjorde honom högst obetydlig.

Tvenne andra personer hade äfven haft i vissa regeringsgrenar, konungens förtroende. Öfverstekammarjunkaren baron Taube, och general Toll. Ingendera hade missbrukat det. Den förstnämnde af en medfödd köld och försiktighetsanda, den andre genom sitt tänkesätt, som önskade sin egen uppkomst, men grundad på landets anseende.

En tredje favorit, det nämnda politiska stödet, uppdagades nu olyckligtvis, som ej allenast stötte alla de andra ur brädet, utan medels sin djärfhet, stålsatte så till sägandes konungens själ, och bragte honom till företag, han lämnad åt sig själf, aldrig vågat, emedan de faror, som hans vidsträckta snille insåg och fruktade, numera trotsades på den nya gunstlingens inrådan.

Denne var den ryktbare baron Gustaf Maurits Armfelt, ännu vid 1783 års början ung officer, löjtnant vid gardet, hvars vackra figur, rödlätta ansikte, öppna uppsyn, dolde den ofantligaste ärelystnad under ett gladt och otvunget umgängessätt. Han hade den lyckliga egenskapen att i början roa monarken, sedan den, att så fästa hans vänskap, att konungen i senare åren intet företog sig honom oåtspord. Vid den moderna Tiberii sida uppväxte en ny Sejanus, som i en blandning af det stoltaste och det lastfullaste uppförande, följde sin modell nära i spåren. Slutligen blef nämnde Armfelt öfverstekammarjunkare, general, kommandör af svenska Serafimer-, ryska S:t Andræ- och danska Elefantorden, Åbo akademis kanslär, gaf courer,

utdelade gracer, lät vid sitt eget bord alltid servera sig först och visade efter vanligheten med lyckans gunstlingar, despotismens alster och vanära.

Han jämte öfverstekammarjunkaren baron Taube voro konungen följaktiga den 9 juni 1783 till Finland, dit konungen begaf sig från gardets läger vid Ladugårdsgärdet för att bevista ett ännu större af nära sju tusen man, han låtit hopdraga vid Parola malm. Dagen efter hans ankomst dit, eller den 12 juni, blefvo de som voro närmast konungens person vid truppernas exercis varse, att konungen halkade utför hästen, på hvilken han red, fast den var sedig, och stod helt stilla. De lupo till. Hvilken bestörtning. Efter föregifvande var öfre delen af vänstra armpipan tvärt afbruten. En bår tillagades genast, på hvilken hans majestät bars till sitt tält. Midt för fronten stannade han, begärde ett glas vatten, ställde sig som om han fallit i vanmakt. Vid berättelsens ankomst till Stockholm om denna olyckshändelse försäkrade kirurgiska fakulteten där, att konungens arm fordrade ej mindre tid än sex veckor eller två månader, för att kunna helas. Den fick med förundran höra, att efter fjorton dagars förlopp denne herre med botad arm, fastän förd i band, själf kommenderat trupperna på samma Parola malm. Fakulteten trodde ej på mirakler, men den trodde ej heller på armbrottet, och i samma tanke lär ryska kejsarinnan ha instämt.

Var afsikten att medels detta (det många trodde) undvika ett sammanträffande med henne, så misslyckades den. Armbrottet notifierades henne af konungens kammarpage Peyron. Man vet ej, hvad depescher hennes kammarjunkare Wadkowski medfört till svenska lägret, men den 29 samma juni månad möttes de båda höga regerande personerna i Fredrikshamn inom rysk gräns. Föremålet var att bilägga den misshällighetsanda, som dagligen syntes tillväxa mellan båda hofven. Den kväfdes efter utseende, men utslocknade ej vid detta möte, som blott varade i fyra dagar, och där kejsarinnan, på ett för konungen förödmjukande sätt föreskref honom lagar och repeterade till allt svar vid hans

undanflykter »monsieur, décidez vous, la guerre ou la paix». Mellan dessa anbud af krig eller fred antog han det sista med full föresats att börja fejd, när den minsta lägenhet kunde yppa sig därtill.

Men armbrottet borde hafva någon förmånlig följd. Då ryska hofvet ej bedrogs däraf, borde åtminstone det landet blifva dupe, som viss vana redan gjort därtill ganska lämpligt. Sverige skulle under förböner för konungens lyckliga resa till Pisa bad i Italien glömma, att Loka bad inom riket kunde göra samma nytta, och med nöje bestå en kostsam utrikes resa, hvilken hade ett så stort föremål som dess regents hälsas återställande. Svenska rådet syntes i början hafva åtskilligt att häremot invända. Det vägrade sitt samtycke till resan. Detta vägrande hade varit gällande, så vida rådet förblifvit enhälligt vid sitt beslut, emedan 1772 års regeringsform utsatte, att vid en dylik förefallande omständighet rådets enhälliga pluralitet öfverröstade konungens votum.

Konungen häfde dock detta hinder utan svårighet och öfvertalade lätt sin nya premiärminister, grefve Creutz, att tillstyrka nämnda resa. Anstalter därtill vidtogos genast.

De voro kostsamma för riket. Bankens silfverförråd, som genom lyckliga handelskonjunkturer ernått en så stor tillväxt att där talades om utlåningar, medtogs till så anseelig myckenhet, att detta låningshopp alldeles försvann. Årsväxtens otillräcklighet hotade dessutom landet med hungersnöd. Den utväg, konungen däremot tog i den hemliga instruktion han gaf den regering, han tillsatte under sin frånvaro, bestod däruti, att om nöden blef allt för stor borde vid hjälpens utdelande göras afseende på åldern och de till åren komna öfverlämnas åt sitt öde och försynens skickelse. Denna hulda omvårdnad om landets barn hade ej en gång kommit fråga, om landets fader funnit för godt att inställa sin onödiga resa, som anträdde den 27 september 1783.

Denna resa hade till föremål nöjet och politiken. Det förra söktes och erhöles i Italien, Europas trädgård

och fria konsternas hemvist. Konungen uppehöll sig kort i Pisa men flera månader, vintern mellan 1783 och 1784, uti Rom, råkade där kejsar Josef II, utan att den personliga bekantskapen mellan dessa båda prinsar kunde åstadkomma den personliga vänskapen. Konungen tyckte, att kejsaren hade utseende af en preussisk korpral och beledde hans bemödande att i allt modellera sig efter den ännu då lefvande gamle konungen i Preussen, Fredrik II. Kejsaren var hårdare i sina uttryck. Han kallade den svenske monarken, *Le scandale de la Royauté*: konungsliga värdighetens vanära.

Om ett dylikt uttryck trodde Gustaf III ingen dödlig tunga. Italienarna, alltid beräknande, mjuka och smickrande, upphöjde honom till skyarna. Han köpte för flera tunnor guld målningar och antika marmorbilder, men indrog sitt kök på franska ambassadören kardinalen Bernis bekostnad, af hvars bord han nästan dagligen begagnade sig. Full med åtrå efter all slags ära eller rättare af pur lust att alltid utgöra ett samtalsämne, tyckte Gustaf III, att han bland präster och munkar ej borde uraktlåta den hedern att synas nitisk för en lära, som Gustaf I infört i Sverige, och hvars försvar Gustaf II beseglat med sitt blod. I detta afseende befalldes express till Rom svenska ordensbiskopen, baron Taube, för att tilldela honom nattvarden. När man kände konungens lediga religionssatser kunde ej ett dylikt heligt gyckelspel förefalla annorlunda än som ett bländverk för världen och ett skämt mot himmelen.

Neapolitanska hofvet firade äfven den höga, nordiska gästen, men beledde honom till den grad, att sedan han en dag visat sig i den svenska nationella dräkten, hvarken konungen eller någon af hans svit efter detta misslyckade försök vågade vidare under hela resan bära den.

Resan från Italien till Frankrike om våren 1784 hade i så måtto politiken till ögonmärke, att då han ej såg sig kunna uppretta franska hofvet mot det ryska under det samband, som var mellan detta sistnämnda och österrikiska

huset, som styrde franska drottningen, han likväl utverkade för sig betalningen af återstående subsidier.

Frankrike hade i alla tider önskat en nedlagsplats för franska varor i Göteborg. Denna förmån svenska manufakturerna till skada erhöll det nu, mot det att konungen i Sverige fick den lilla obetydliga blott en mil i omkrets mätande ön S:t Barthélemy i Västindien. Han var smickrad att i en så aflägsen världsdel kunna uppresa svenska flaggan och svenska vapnet och att där (som sedan skedde) få föreviga sitt namn med en ny stads anläggande, som skulle bära hans namn Gustafvia. Detta kände den dåvarande sluge franske premiärministern, grefve Vergennes. Denne lät förelägga till konungens val kartor öfver flera små öar i den nejden, af hvilka S:t Barthélemy var den obetydligaste, men som i anseende till ett fördelaktigt läge, hvilken förmån egentligen söktes, föll svenska monarken i ögonen. På grund häraf utvalde han för sig just den stenklippa, franska hofvet minst saknade och åstundade skulle tillfalla honom.

Själftva den nyss omnämnda hufvudanledningen till konungens resa till Versailles verkade ej där så lifliga vänskapsprof, som han åtnjutit vid sin första resa till Paris. En obehaglig händelse ökade denna köld. En grefve la Marck, oändligen väl anskrifven vid Versailles, hade några år förut framför fronten af sitt regemente låtit förklara ovärdig tjänsten och kassera en svensk vid namn Peyron, hvilken tjänade vid samma regemente, men vägrat att med detta efter order gå öfver till Amerika. Denne Peyron var nu ej allenast lifpage i svenske konungens svit, utan äfven en slags favorit. Genom flera bref hade man anmodat konungen eller som han kallades på sina resor, grefven af Gotland, att ej taga Peyron med sig. Därpå hade han ej fäst afseende. Följden blef att grefve la Marck och Peyron duellerade. Den senare, stucken genom ögat, föll på stället, men dess kontrapart blesserades nog illa att fara blef för hans lif. Han räddades från döden, men hela hans släkt och själfva franska hofvet kände ingen afsaknad vid den prinsens afresa, som af de flesta ansågs vara hufvudorsaken

till detta mordiska upptråde egentligen på grund af för mycken efterlåtenhet mot Peyron, som åstundade komma till Paris.

Hans majestät återkom till Drottningholm den 2 augusti 1784 från denna sin utländska resa, hvilket ej hindrade honom att senare om hösten åter göra en course i rikets södra provinser för att tillfredsställa sin naturliga oro medels ständig omväxling och jämn rörelse. Denna rörelse var häftig på resor. Han körde omåttligt, och som ett besynnerligt drag i hans regering kan anmärkas, att ingen svensk konung så illa handterat allmogens hästar, och detta oaktadt så mycket varit af den älskad. Ett begrepp om hans sätt att färdas kan man göra sig af en hofrättsherres svar till honom i detta ämne. För detta hofrättsråd, hvars namn undfallit mig, hade hästarna skenat på Stockholms gator. Vid första levée frågade konungen honom, om ej pöbeln sökt att åtminstone stanna hans hästar. 'Nej, ers majestät', svarade han. 'Folket blott misstog sig och sade endast: Gud välsigne vår nådige konung'. Denne log häråt, körde och dyrkades af de flesta nu som förr. Den allmänna välviljan var likväl vid den tiden märkligen aftynad, och den utländska resans onödighet hade inom riket ökat det missnöje, som där i flera ämnen började spörjas.

Bönderna knorrade öfver de fortfarande höga brännvinsböterna, borgarna öfver det chartek, hvartill deras privilegier af 1772 förvandlades, medels det i regeringsformen inryckta tillägg »såvida ej andra omständigheter, annorlunda fordrade.» Prästerna öfver den simoni och offentliga försäljning af pastorater, statssekreteraren Schröderheim utöfvade, hvilken man påstod delade hela vinsten på högre ort. Alla tre ofrälse stånden instämde i klagan öfver adelns utmärkta företråde i tjänstevägen, och själfva detta stånd blef ej konungen dess mer förbundet, då nådebetygelserna antingen blott sträckte sig till vissa utvalda släkter eller betalades med så stora ackorder, att båtnaden för familjen syntes tvetydig.

Man tatlade numera allt, och nationen gillade alldeles icke det uppsåt konungen vid denna tid hyste, men som

generalamiralen af Trolle behändigt afvände, att i Köpenhamns hamn låta den svenska flottan utan föregående krigsförklaring uppbränna den danska.

Anledningen skulle vara att hämnas öfver Danmarks ofog, som i Sundet fortfor att taga tull af svenska handelsfartyg, oaktadt den sista handelstraktaten innehöll, att efter sextio års förlopp (nu förflutna) denna afgift skulle upphöra.

Hofvets kostbara sommarnöjen och präktiga karuseller sommaren 1785 ansågos som en öfverdådig kontrast mot det elände, som hungersnöden nyss förut medfört i flera af rikets provinser. En viss ovanlig hårdhet vid dessa nöjens föranstaltande förspordes äfven å monarkens sida. Han, som förut, då han blef förtörnad, aldrig sade annat än: »Hvad skall det heta? hvad skall det vara?» satte nu vid minsta förseelse folk allt som oftast i arrest, snäste och snäste allvarsamt, svor och svor redigt.

Han brouillerade sig äfven för evärdeliga tider med sitt eget garde. Sex tusen riksdaler hade saknats ur drottningens byrå. Polisens efterspaningar kastade misstankar på en officer, som tjänade vid gardet, en baron Sparre. Regementet beifrade det, officerarna nekade göra tjänst med honom. Konungen försvarade honom med så mycken hetta, att misstankarna rörande brottet delades mellan parten och advokaten. Sparren blef nödsakad taga afsked.

Konungen försökte att genom en passevolance införande i svenska armén få den mera i sina händer, då dess underhåll vid mötena, sedan rothållaren därför ett för allt betalt en viss afgift, endast berodde på kronan. Men detta beskattningsförsök, ofta af regementscheferna illistigt genomdrivet vid de i detta ämne sammankallade mötena ansågs af allä klarsynta för högst lagstridigt.

Desse voro ej nöjdare med de krigsrykten, som fortforo att utbreda sig; med ett ord, den fordom älskade konungen var numera föremål för ett hätskefullt klander, då han troligtvis okunnig om detta landets mindre gynnande tänkesätt hastigt sammankallade ständerna till maj 1786.

Smickret döljer alltid för regenter folkets rådande omdömen. Hans majestät förmodade så litet finna motstånd, i det han ämnade vid riksdagen föreslå, att han offentligen försäkrade de främmande ministrarna, det ständernas hela göromål skulle bestå däruti, att komma, samtycka och fara bort.

Med hvilken förundran blef han ej varse en helt annan ton. Dessa förmodade fogliga ständer började med att afslå de tvenne första af hans oekonomiska propositioner, rörande passevolancen och rättigheten vid skattehemmans köp för den närmaste arfvingen att enligt den af siste ägaren utfästa lösepenningen få inlösa hemmanet. De afprutade äfven af de etthundrafemtio tunnor guld, monarken begärde till magasinens inrättande vid påkommande missväxtår, två tredjedelar, och af de beviljade femtio tunnor guld tillstodde de ej att af banken få lyfta årligen mer än sex tunnor guld. Ej nog härmed. För att genom exempel stadga sin rätt att öka eller minska bevillningen, afdrogo de på den förra bevillningen en procent, granskade utomdess grundlagen, inbegrepo tjänsternas helgd (som blifvit något kränkt) inom det i regeringsformen sanktionerade ordet välfärd, utstakade grundlagens rätta förstånd och mening i flera dess delar, och i synnerhet var riddarhuset angeläget att bestämma, hvad pluralitet fordrades för att utgöra ständernas röst, i hopp att dymedels komma ur den vid 1778 års riksdag befarade vådan af konungens valrätt mellan ständernas paria vota. Det var häruti så ifrigt, att det sina medstånd oåtsporadt afsände sin landtmarskalk, generalen baron Duwall, till konungen med förfrågan, om ej hans majestäts tanke vore, att trenne stånds yttrande utgjorde ständernas röst, och att då två stånd vore emot två stånd saken skulle anses vara obesvarad.

Monarken, som genast insåg hvad fördel han härutaf kunde draga, svarade i största hast genom en lapp skrifven med blyertspenna, att adeln häruti förekommit hans tanke, i hvilken de andra stånden genast instämde. Man gjorde ej härvid annat undantag än uti privilegii- och bevillnings-

mål, som fordrade alla fyra ståndens enhälliga samtycke, och på riksrådet grefve Fersens afstyrkande sträckte man ej detta förbehåll till grundlagen i gemen.

Oaktadt ständernas enighet, nit och patriotism gjordes vid denna riksdag för litet eller för mycket, och trenne märkliga oförsiktigheter grundlade rikets påföljande missöden. Den största och väsentligaste bestod i utelämnandet af ordet grundlag bland de mål, som fordrade ständernas förenade bifall. Den andra grundade sig i den dispositionsrätt, som lämnades konungen öfver de till magasinier anslagna penningarna, utan hvilken fond han varit ur stånd att påtänka något offensivt krig. Som en tredje förseelse bör man anse bristen på ordhållighet hos riddarhuset mot bondeståndet, hvilket enligt adelns löfte hoppades på frihet att tillverka brännvin.

Konungen äskade som evärdelig brännvinsskatt till kronan för denna frihet aderton tunnor guld årligen. Ständerna vägrade ej att underkasta sig själfva skattläggningen, men de ville ej antaga den som otryggelig, och en direktör vid namn Frietzcky bestridde i ett välskrifvet och grundligt memorial själfva kronans rätt att anse det som ett regale. Detta memorial lade riksrådet Fersen, allrådande vid denna riksdag, på bordet till nästa riksmöte, ett ovanligt och farligt prejudikat, som på en gång betog bondeståndet dess önskan och allt förtroende till adeln, som svikit dess hopp.

Konungen å sin sida påskyndade slutet af en honom så vidrig riksdag. Han förebar nödvändigheten af sin närvaro vid ett läger, han låtit sammandraga i Skåne. Detta skäl blef utan grund äfven antaget för giltigt, och efter tvenne månaders förlopp afblåstes riksdagen, just i det ögonblick, då sinnena hunnit i full jäsning, utan att sakerna erhållit en behörig ordning och nödvändig stadga.

Ständerna gjorde ingen anmärkning på det nyligen inrättade riksdrottsämbetet, hvarmed en grefve Wachtmeister blifvit hedrad emot konstitutionens ordalydelse, och i den af konungen uppkastade lagfrågan, om ej barnamörderskor borde slita ris hvarje år på samma dag mordet blifvit be-

gånget, hemställde de, om det ej vore mera enligt med vår tids seder och mänskligheten att göra inrättningar af nödiga arbetshus för dylika odygdiga kvinnfolk och barnhus för deras olyckliga foster.

Detta förslag förkastade konungen i anseende till brist på tillgångar, lät dekorera landtmarskalken, oaktadt hans vunna förtroende hos adeln med blå bandet på själfva riddarhuset, men affärdade för öfrigt stånden med oblida uttryck, hotade att ej på längre tider sammankalla dem, besvarade ej under påstående riksdag deras besvär och afslog dem allihop ett par månader därefter. Grefve Brahe i sitt svar å adelns vägnar rättfärdigade sitt stånds förhållande, appellerade häruti till eftervärldens domslut, och monarken begaf sig, sedan ständerna blifvit skingrade, till skånska lägret med en harm, den han oaktadt all sin försiktighet hade stor möda att dölja, i det han lät förfölja och döma till vatten och bröd en af borgarståndet för uttryck denne under riksdagen haft, missfirmande som konungen påstod för majestätet, men för hvilka utlåtelse nämnde borgare i ett land, där sannskyldig frihet regerat, endast bort vara sitt eget stånd ansvarig.

SJÄTTE TIDEHVARFVET.

Från år 1786 till år 1789.

Gustaf III kallade själf de år, som förflutit ifrån hans regerings början till 1786, sina lyckliga år. De påföljande, under hvilka rikets missöden grundlades, förtjäna visst ej det namnet, och om jag nu går i en ännu nogare detalj, sker det af öfvertygelse, att de minsta drag, som kunna sprida ljus i ett så viktigt ämne, förtjäna en uppmärksamhet, hvilken åtminstone kan tjäna till varning, där varning förmår verka.

En härskare, hvilkens list var uppdagad, som var bragt i förtviflan, utrustad med ett öfvadt och djupt snille och väpnad med högsta maktens styrka, måste nödvändigt blifva farlig för hvad samhälle som helst. Konungen, som såg sig besviken i sitt hopp att kunna med konster leda sitt folk, blef nu mer blott betänkt på medel att kasta det under despotismens ok, för att utan den obekväma och numera onyttiga dygdens larf kunna få gifva sina böjelser fritt utrymme.

Därest ej Rysslands hotande varningar och ständernas ovilja mellankommit, var skånska lägret sammandraget i helt annan afsikt än att som nu blifva ett lustläger. Konungen ditförde den lille svenske kronprinsen och emottog den danska samt prinsarna af Augustenborg med största höflighet.

Han iakttog den äfven mot svenska adeln mer än någonsin förr, oaktadt detta stånd alltid kunnat berömma sig däraf. Nu sträckte han sin välvilja längre än det nästan åstundat, stängde för ofrälse stånden tillgången till nästan alla militäriska sysslor och lät utgå ett bref till alla regementschefer att ej föra på förslag till officerare andra än frälse män, och till öfverstlöjtnants- och öfverstebeställningar inga andra än grefvar och baroner. Han vann sitt ändamål till fullo, adeln blef ett föremål för de andra ståndens fullständiga hat och afund.

Men detta var blott en svag början. Det talrikaste ståndet i riket, bönderna, skulle vinnas. 1787 lät han tillbjuda dem och hela riket ett moderat brännvinsarreende på tio år, som, oaktadt att det ej var högt tilltaget, ökade hans inkomst och tillvann honom allmogens lifligaste tillgifvenhet. En åttondel af rikets hemman, mest frälse, vägrade likväl detta anbud som ett obehörigt och lagstridigt sätt att öka drätselverket, men alla boställsinnehafvare ingingo häruti så mycket enhälligare, som man förstodigade dem, att konungen i befordringsvägen hade en lätt utväg att hämnas sig på dem, som vågade afslå detta anbud.

Denna förberedande plan verkställdes lyckligen genom landshöfdingarnas och andra ämbetsmäns ensidiga nit och bemödande, och om hösten 1787 börjades med ifver arbetas i Karlskrona på flottans iståndsättande, på de båda skansarnas reparation, hvilka där försvara inloppet, och på landtarméns utredning, allt likväl med den försiktighet och tysthet, att inom landet dessa rustningar väckte föga eller ingen uppmärksamhet.

Någon skäligen anledning till missnöje mot ryska hofvet kunde konungen förebära. Öfverste Göran Sprengtporten (bror till den förut omnämnde generalen) hade gått i rysk tjänst och medfört kartor öfver hela Finland. De miss-tankar, ryktet om kejsarinnans nåd mot honom uppväckte, föranlät konungen att skicka till Petersburg en vid namn Ehrenström. Denne visade sig där missnöjdare med svenska hofvet än Sprengtporten själf, vann hans förtroende, blef

hans handsekreterare, bemäktigade sig hans papper och vände med dem om till Sverige. Ut i dessa påstås planer hafva funnits, som angått Finlands själfständighet, hvilket land, som fränskild republik, skulle blott aflägga en viss skatt till svenska kronan men skyddas af Ryssland. I hvad mån Petersburgska hofvet häruti ingått är oafgjordt, men att tiden till denna plans utförande då ej var påtänkt, syntes af ryska gränsens värnlöshet. Huruvida i alla fall dylika afsikter nu kunde förekommas snarare genom ett förödande krig än genom mäktiga allianser och de försiktighetsmått, tiden dels tilldanar, dels gifver vid handen, kan mindre lätt utrönas än olagligheten af krigets utbrott å konungens sida.

1772 års regeringsform, tvetydig i sina flesta paragrafer, var klar i den fyrtioåttonde, som sade: »Ej må konungen krig och örlog föra utan rikets ständers ja och samtycke». Denna paragraf försvarade en af nationens ömmaste rättigheter, och var af så mycket större vikt, som i Sverige medelst indelningsverkets beskaffenhet ett krig involverar beskattning.

Hufvudanledningen till detta lagbrott, till denna oförmodade fejd, börjad utan penningar och utan allierade, bör endast sökas i konungens karaktär, och hans hufvudfavoriters ensidiga afsikter.

Gustaf III var egoist. Han var i sina ögon allt, landet intet. Äregirig, trodde han krigsäran vara nu mer den enda han saknade för att se sitt namn förevigadt. Hämndlysten, kunde han svårligen glömma det förödmjukande uppträde han med kejsarinnan haft i Fredrikshamn.

Af hans favoriter var Tauben passiv. Muncken och Tollen ansågo ett krig som ett medel att undanröjda Armfelt, om hvars militäriska egenskaper de tviflade. Denne åter åstundade intet högre för att, som han verkligen gjorde, kunna ådagalägga de han ägde.

Monarken, vid åtanken af sin vanmakt och Rysslands öfverlägsenhet (oaktadt det blodiga krig detta rike nu förde

mot turkarna), var likväl villrådig. Ett enda samtal, som det påstås med Armfelt, deciderade honom.

En afton, då konungen syntes ledsen och modfälld, svarade han på Armfelts tillfrågan om orsaken därtill, att hans skuld och verkliga penningebehof, som ständernas sist yttrade vidrighet ej syntes vilja afhjälpa, bekymrade honom.

»Ers majestät,» invände Armfelt, »har ej mer än trenne sätt att komma ur denna förlägenhet. Antingen genom den största indragning i lefnadssätt och den starkaste hushållning eller medels ett nytt ständernas sammankallande med formlig afbön för skedda misstag uti finanssen, eller slutligen ett krig, i hvars kostnaders beräkning de forna utgifterna utan svårighet kunna bortblandas. Lyckas detta krig, så är svenska nationen så beskaffad, att intet ansvar äskas, intet understöd nekas, ingen makt vägras en segervinnare. Misslyckas detta förslag, står afbön alltid öppen, och om dess föremål är ett krigs omkostnad eller en misshushållning i fredlig tid, blifver förhållandet å ers majestäts sida, och slutföljden å ständernas enahanda. De knorra, men betala.» Han föreställde vidare, huru lätt kejsarinnan kunde öfverraskas, som, trygg vid svenska regeringssättets ordalydelse, aldrig kunde förmoda blifva från denna sidan antastad.

Konungen gillade utan betänkande denna sist nämnda utväg, föreläste själf i rådet föregifna depescher från sin minister i Petersburg, uppfyllda med berättelser om så föientliga anläggningar å ryska sidan, att råds-kammaren tillstyrkte arméns sammandragande mot ryska gränsen.

Detta skedde i största hast. Från regementsmötena sommaren 1788 blefvo de svenska regementena beordrade med den skyndsamhet till Finland, att inom en månads tid voro ungefär trettio tusen man sammandragna vid Helsingfors. För att förblinda menigheten syddes kosackkläder i Stockholm och öfversändes till öfverste Hastfer i Savolax, som vid ryska gränsen skulle bestyra om ett förment anfall från den sidan af förklädda svenska soldater. En handbiljett till honom från konungen innehöll följande lands-

faderliga uttryck: »Bränn, härja, plundra, förstör, men döda intet.»

Samma öfverste Hastfer kringrände sedan Nyslott. Tvenne ryska exercisfregatter, uppfyllda med kadetter, bortkaprades före krigsförklaringen, som å svenska sidan innehöll blotta obevista tillmälen och, till gensvar å den ryska, en svenska konungens biografi, hvilken var ingenting mindre än smickrande.

Svenska örlogsflottan, aderton krigsskepp och några fregatter, löpte ut vid samma tid från Karlskronas hamn under hertig Karls befäl. Den mötte vid höjden af Gotland sju ryska örlogsfartyg, förda af amiral Dessen. Den salut, hertigen äskade af denna eskader, vägrades icke. Han slapp dymedels undan, lade sig i Sundet, gjorde där sedan genom kaprande ett stort afbräck åt svenska handeln, brände i Skåne upp Råsby, som vägrat honom hämta vatten samt satte hela den kusten i den största förskräckelse.

Hertig Karl, under hvilken amiral Wrangel förde befälet, hastade till finska skären och mötte där den 17 juli 1788 vid Hogland ryska flottan, anförd af amiral Greigh. Denne var ämnad till Medelhafvet, och all sund politik hade fordrat att låta den dit fortsätta sin kosa. I det stället angreps den af svenska flottan. Bataljen varade till sent på aftonen. Segern blef oafgjord. Te Deum sjöngs å ömse sidor. Svenskarne förlorade endast ett skepp, fördt af grefve Clas Wachtmeister, men mindre starka till segel och kanoner, inlade de en oväntad och odödlig ära, med hvilken de, jämte en rysk pris och illa åtgångna fartyg, inseglade i Sveaborgs hamn.

Landtarmén vid Helsingfors hade enligt all krigsmaxim bort skyndat att draga fördel af Rysslands bestörtning vid ett så oförmodadt anfall, men i stället för att äfven skörda sig lagrar rådde den teatraliska andan, och tiden bortgick med att fira dem flottan förvärfvat sig. Dessa voro dock i sig själfva lika lysande som onyttiga, då kort efter svenska arméns slutliga afmarsch till ryska gränsen den ryska flottan uppspädd och förstärkt i Reval och Kron-

stadt af de fartyg, som varit ämnade till en observationseskader i Östersjön, anlände utanför Sveaborgs redd och uppbrände i denna fästnings åsyn ett svenskt örlogsskepp, utlupet att rekognoscera, men som strandat på ett grund, och hindrade svenska flottan den återstående delen af sommaren att utlöpa.

De från ryska fartygen eröfrade flaggor och vimplar, som genast skickades till Stockholm, beundrades väl af denna stads pöbel som segertecken, men hvarken dess fröjbetygelser eller de på polismästarens anstiftan utösta hädelserna mot de officerare, som ankommo från Finland, där de på grund af ett olagligt krig tagit afsked, kunde förmå själfva svenska nationen (lika förundrad som den ryska öfver ett så oförmodadt krig), att rätt yttra sina tankar däröfver. Den fällde händerna, var ännu stum, afvaktade utgången och hade ögonen fästade på svenska arméns rörelser.

Dessa blefvo obetydligare än man af omständigheterna kunnat förmoda. Ryska fästningen Fredrikshamn attackerades i början af augusti månad af konungen själf på landsidan, af general Siegroth på sjösidan. Något förfall hindrade denne general att anlända på utsatt tid. Han repousserades. Monarken, hvars unga favoriter försäkrade honom, att hans närvaro med fyra sexpundiga kanoner skulle förmå fästningen att slå chamade, förmärkte, men något sent, att groft artilleri hade härtill verkat kraftigare. Ingen anstalt var därom gjord. Det saknades likaledes proviant i ett så magert land, och reträtt blef befalld. En del af svenska trupperna stannade likväl under återmarschen vid ett fördelaktigt ryskt pass, Högfors. Den öfriga delen af armén, till större delen bestående af de finska regementena, drog sig inom svensk gräns under general Armfelt, en sjuttio års man, hvilken konungen förmått att antaga befälet som general-en-chef.

Ett så börjad, ett så utfördt krig gaf anledning till ett det förunderligaste uppträde, inom nämnde general Armfelts kår, hvars oförmodade följder grundlade rikets olycka.

Grundlagen var kränkt, hela armén missnöjd, flottan inspärriad, det inre af själfva Sverige värnlöst, dess kuster blottställda. Under en så förtviflad utsikt sammanträdde i själfva kommenderande generalens öfvervaro uti hans högkvarter Anjala öfversterna Montgommery, von Otter, Hästesko, Lejonstedt, öfverstelöjtnanterna Enehjelm och Klingspor samt majorerna von Kothén, Klick och Jägerhorn. Där uppsatte de en föreningsskrift, hvaruti de förbundo sig att med lif och blod försvara fäderneslandets gräns, men tillika försäkrade edeligen att ej gå öfver fiendens, ett steg som redan var gjordt och nu för sent att återkalla. Denna skrift undertecknades nästan af alla de till hands varande officerare, och till råga på denna militäriska olaglighet afskickades en not till ryska kejsarinnan med samma förklaring och anhållan om hennes yttrande öfver hvad förhållande hon tänkte vidtaga vid en dylik omständighet.

Det lyckligaste vid denna obehörighet var, att ryska armén, i hast hopsamlad, vid denna tidning höll sig på lika defensiv fot som den svenska den öfriga delen af denna kampanj. Konungen, som härvid insåg vidsträcktare följder, ropade med glädje, då han genast af de omnämnde cheferna härom blef underrättad: »Ah, nu är jag frälst.»

Den räddning, han för sin egen person sedan därpå drog, föranlät många att tro, det första anledningen till denna sammangaddning kommit från honom själf. De grundade sin förmodan på general Armfelts släktskap med favoriten eller öfverste kammarjunkaren Armfelt, som var dennes brorson, på flere af de nämnda chefernas tänkesätt, kända som ifriga rojalister, på det förtrogna samtal konungen två dagar före Anjalaförbundet (hvilket slöts den 10 augusti) hade med major Jägerhorn, som han höll under armen, i det han promenerade med honom kompagnieluckorna upp och utför, på edeliga försäkringar af några de brottslige om konungens medvetenhet. Å andra sidan har man svårt att tro det en prins, så fintlig på utvägar, ej kunnat hitta på en mindre förödmjukande att hämma ryska vapnens

framgång. Tiden ensam kan upplösa denna gåta. Blotta misstanken vore olämplig vid tal om någon annan monark.

Hvad han i alla fall ej förmodade, var ett så allmänt bifall vid detta ovanliga steg, hvilket han ej genast beifrade, men fruktade till den grad, att han trodde sin personliga frihet vara i fara. Han lämnade af denna anledning arméns öfverbefäl åt sin bror, hertig Karl, och begaf sig med liten svit helt oförmodadt i slutet af augusti månad till Stockholm.

Herostrates brände, som bekant är, för att tillvinna sitt namn odödlighet Diana-templet i Efesus. Om någon i denna Herostratiska vägen, enligt hvad jag förr anmärkt, förtjänar att beundras, kunde svenska monarken just vid denna tidpunkt göra därpå anspråk. Utan penningar, utan stöd, med en overksam flotta och en till hälften upprorisk armé, hade han emot sig hela nordén, Ryssland, Danmark och Sverige. Få månader därefter var Danmarks anfall tillintetgjordt, Ryssland ännu på defensiven och Sverige (under en fåkunnig menighets ursinniga fröjderop), i bojor för Gustaf III:s fötter.

Denna förundransvärda händelse bevisar blott, hvad ett samvetslöst snille, förenadt med högsta makten, kan verka på en nation, då det har under sin hand predikstolarna, posten och tryckfriheten. Af alla dessa tre medel begagnade sig konungen mästerligt. Men han blef vid sin ankomst på svensk botten förvånad att finna rådet, som i anledning af de troféer han skickat ifrån Finland då kallat honom en vän på tronen, nu så kallt, att det ej såg någon annan utväg till vänskapens bibehållande än ständernas sammankallande, helst man befärade ett anfall af Danmark, hvilket rike genom traktater var förbundet att med tio tusen man hjälptrupper bispringa Ryssland, då det blef angripet eller offensivt behandladt.

Konungen, som för egen del ansåg tidpunkten till ett riksmöte visst ej vara inne, svarade blott, att han ansåg det vara fåfängt att begära råd af de rådlösa, och innan den dagen inföll, på hvilken termin han lofvat sitt

slutliga utlåtande öfver rådets yttrande, begaf han sig åtföljd af ganska få personer till Dalarne.

Hvar som helst i dessa okunniga trakter någon minnesvård fanns efter Gustaf Vasa, höll denne hans ättling rörande tal till allmogen. Hvar denne store konung kunde nämnas, där nämndes han. Armén gafs ut för förrädare, danskarna (af hvilka ett inbrott förmodades) för lika regeringslystna nu som då, dalallmogen för Sveriges i alla tider utkorade skyddsänglar. Med kurirer (ty annars hade det varit omöjligt) bragtes inom fjorton dagar ofrälse ståndet i hela landet på regentens sida, och en ton blef allmän ifrån Torneå till Ystad. Öfverallt utspriddes paskiller af följande innehåll. Ryssland hade angripit oss i tanke att göra Finland själfständigt och afhända det från Sverige. Armén hade lämnat konungen blottställd, hela svenska adeln deltog i förräderiet, ett projekt till en ny konstitution utgafs såsom från armén, efter hvilket prästerna skulle uteslutas bland riksständen. Så mycket affekter i förening med all den enfald och okunnighet, som kunde uppretas, sattes i den jäsning, att i de allmänna papperen den ena sidan var uppfylld med de orimligaste försmädelser och tillmälen mot rikets första stånd, den andra med tillbud af frikårer, af lif, af blod, af egendom från den ena nitiska socknen, den ena förtjusta staden efter den andra.

Blotta sunda förnuftet kunde gifva vid handen att det stånd, hvars förmånsrätt och privilegier uppväckte de andra ståndens afund, minst af alla borde genom otidig oro sätta på vågspel ett så lysande tillstånd. En så simpel eftertanke undföll den sanslösa menigheten. Förblindelsen var omöjlig att häfva, osanningen omöjlig att vederlägga, då intet fick tryckas, som kunde därtill tjäna. Hos alla folkslag blifver det ett axiom, att på hvilken ort och i hvilket land envåldsandan än medels en för inskränkt tryckfrihet söker hindra människor att skrifva, den innerst har i sinne att förmäna dem tänka.

Dalkarlarna, hvilka jag kommit något att lämna ur ögonsikte, voro ej svåra att öfvertala. De trodde sig lika

ärorika nu, då de smidde bojor åt sitt fädernesland, som fordom då de befriade det från dylika, och utlofvade till en början en frikår af tre tusen man. Flere rikets provinser följde detta exempel. Dessa frikårer blefvo äfvenså många despotismens förfäktare. Danskarnas förut befarade och nu inträffade infall i Dalsland, huru ometodiskt det ock var, bidrog mycket härtill. Tio tusen man af dessa hade i slutet af september gått öfver svenska gränsen under befäl af prins Karl af Hessen, åtföljd af kronprinsen i Danmark, hvilken som volontär ville bevista denna kampanj.

Den var ej lysande. I början togo de väl till fånga en sex hundra man stark kår, mest af Skaraborgs regemente, som, i hast sammandragen under öfverste Tranfeldt, fattat posto vid Kvistrums pass. Danskarnas antågande skedde med den senfärdighet, att dagen för deras ankomst till Bohus' ruinerade fästning konungen kastat sig i Göteborg, där preussiske ministern Borck och i synnerhet den engelske envoyen Elliot, båda komna från Köpenhamn, med sådant eftertryck hotade den danska ministären å deras hofs vägnar, att tiden gick bort i negationer och danska armén, efter den mest förundransvärda översamhet, vände om i november 1788 till Norge med intet byte och än mindre lagrar.

Ett sådant förhållande gaf anledning att misstänka ett hemligt förstånd mellan svenska och danska hofven. Detta sistnämndas intresse borde ej vara att se Rysslands redan ofantliga makt tillväxa på Sveriges bekostnad, en sanning, hvilken lika litet kunde undfalla en så upplyst man som danske premierministern grefve Bernstorff, som å andra sidan hans kännedom af svenska monarkens karaktär tillät honom att göra denne furste ett förtroende om sitt gynn samma tänkesätt för Sverige, hvilket denne i dylikt fall ofelbart missbrukat och törhända själf meddelat Petersburgska hofvet.

Verkan blef densamma. Ryssland knorrade vid danska arméns återtag, men Sverige fick andrum. Hela Göteborg ansåg konungen för sin skyddsängel och pöbeln där för ett

helgon. Han grät med magistraten och i kyrkan tog han själf upp psalmer, under det han medels krigsrätter mot de officerare, som varit vid Kvistrum, sökte kasta en ny skugga på militären och adeln. Öfverste Tranfeldt anförde förgäfves till sitt försvar de order han undfått att ej skjuta första skottet, hvilket tillät danskarna omringa honom, innan attacken begyntes. Han blef suspenderad. Öfverstelöjtnanten vid artilleriet baron Friesendorff, som af det förr nämnda riksrådet Friesendorff, miste sysslan, och landets hätskhet mot sina vanmäktiga och i dess tanke förrädiska försvarare steg till den grad i hela riket, att konungen utan betänkande trodde stunden vara inne till ett riksmötes sammankallande, hvilket hans penningbrist gjorde högst nödvändigt.

De klokare insågo genast vid riksdagskallelsen tillställningen vara sådan, att konungen ovedersägligen skulle taga allt eller blifva intet.

De befarade ej utan skäl det förra, då nästan ingen socken, ingen stad fanns, som ej vid riksdagsmannavalen anbefallde sina fullmäktige att taga konungens nådiga vilja till ovillkorligt rättesnöre, och denna nådiga vilja kunde ej vara tvetydig.

Prästståndet, som var mindre okunnigt, hvarken borde eller kunde vara lika vilsefarande. Men med fullt minne af många hemmavarande barn och autentisk tabell på alla lediga bättre regala lägenheter och några med ögonen fästa på sina nya ordensdekorationer, beredde Herrens tjänare sig att under fridens guds anropande med sitt bifall stadfästa ett olagligt upprest krigsbanér.

Med tiondedelen af hvad blott påföljande kampanj kostade Ryssland, hade likväl denna makt efter antagen plägsed lätt kunnat ändra tänkesätt och fred däraf blifvit en slutföljd. Petersburgska hofvets afsikt med en dylik sparsamhetsanda är svår att utgrunda. Svenska adeln ville ej vara frikostigare och vänja sina medståndare att af det besoldas för att bibehålla förmåner, af hvilka de drogo en gemensam fördel. Konungen fick dymedels de friaste

händer. Mycket penningar utdelades å hans vägnar till de ofrälse stånden; mindre betydande summor, men smörgåsar och tobak i öfverflöd till den lågtänkta och föga talrika del af adeln, som han bragt på sin sida.

Det uppväxta agget var tillräckligt att afbryta all gemen-skap mellan ofrälse stånden och adeln. För att säkrare vinna detta ändamål sattes borgarvakt för Bondklubben, och hvar danneman fick vid inträdet i residenset en liten besoldad sekreter till sin ledsagare på Stockholms gator och i politiken.

Den 2 februari 1789 utblåstes riksdagen, men innan vi ingå i berättelsen af de ärenden där föredrogos, torde vara nödigt att gifva en kort teckning på en del af de förnämsta atleterna å ömse sidor.

Den verksamme konungen, föga bemedlad vid riksdagens början, utdelade endast löften bland sina anhängare. Men säker om dessa löftens verkan, då all annan motvikt saknades, var han för öfrigt ej nu mer den herren, hvars intagande umgängessätt förtjuste äfven dem, som voro honom minst tillgifna. I hans ögon, i hans ansikte, i hela hans uppförande rörde sig en oro, som tydligen gaf tillkänna, att om förhärdelsen gått till hans förstånd, den ännu ej sträckt sig till hans samvete, ett gissel, som svårligen fullkomligt lärer hvila vid ett tygellöst öfverdåd. Denna sinnesstämning hade ett nära inflytande på hans lefnadssätt. Under hela riksdagen gafs ej mer än en enda cour. Hans vanliga sällskap förströddes och samlades aldrig mer omkring honom på den glädtiga fot det förut varit. Han märkte det, led men tröstade sig vid poeters smicker och pagers gyckelverk.

De som egentligen omgäfvö honom och biträdde hans afsikter med sina råd voro följande. Preussiske ministern Borck, en fullkomlig berlinerupplaga af Macchiavelli. Den förr omnämnde favoriten Munck, en slags förment amfitrion, stallmästare, president i kammarrevisionen under riksrådet Karl Sparres opasslighet, nu förvaltande öfverståthållarämbetet, okunnig, grof, hård, som kunde

fälla tårar under bedyrande af välmening och ingå i hvad anläggning som helst, då verkställighet tarfvades.

Baron Ruuth, finansminister, hvars olika steg till dess nu innehafvande ämbete, kan gifva ett begrepp om hans lynne och kunskaper. Han hade varit fänrik vid gardet, landtjunkare, brännvinsarrendator, förste stallmästare hos hertig Karl. Patriot i sina första skiften, nu slaf af hofgunst. Vanlottad var han till det yttre, och naturen tycktes om ej just dymedels hafva gifvit en skylt åt hans själ likväl varnat för en nog intagande popularitet.

Lagman Liljensparre, fordom kallad Sivers, polismästare, slöddrets anförare, moraliter slöddrets utskum, riddarhusets skamfläck, en af de svarta, nedriga varelser, som tycker sitt blod förädlas, om ett förnämare kan utgjutas, djärf, listig, outtröttlig. Tecknad likväl af försynen. Sämre uppsyn är sällsynt utom på gallerer.

Wallquist, biskop i Växiö, bar mildheten i sina ögon, uppriktigheten i sitt umgängssätt, äran på sina läppar men äregirigheten i sitt hjärta. Han var dock utrustad med nog insikter för att veta betäcka med blomster de bojor, som tillreddes fäderneslandet, och hvilka han såväl som hans medbröder ej ovillkorligen antogo, förr än de enligt monarkens vanliga praxis blifvit för dem enskildt smidda af guld. Denne mannen blef slutligen sitt stånds och hela ofrälse delen af secreta utskottets förstyre och driffjäder.

Lagman Ahlman, bondeståndets sekreterare, spelade en dylik roll med nästan samma medel inom sitt stånd. Det var Edens orm, som tillbjöd ett förtjusande syndäpple, åt människan stadd i okunnighetens tillstånd.

Jag förbigår en prost Nordin, en lagman Nordin, utsedd till landtmarskalken Lewenhaupts vägledare, en lagman Stenhoff, preses i konungens klubb, ovärdiga men nödvändiga redskap, som omgäfvade majestätet, befläckade hans glans och förnedrade hans tänkesätt.

Som en driffjäder, men på afstånd, till de flesta här träffade öfverläggningar, bör nämnas general Toll nu lefvande i Skåne, till hvilken kurirer afsändes stundligen.

Född med en Cromwells geni, förfäktade han enväldet med lika nit som denne i England sökte störta det. Sådana snillen använder försynen som ormgift: till hälsan eller döden.

Om denna konklav afskilddas med mindre glada färger, bör man erinra sig, att det är ämnenas fel, då en penna, helgad åt sanningen, synes vara doppad i galla.

Adeln, endast upplifvad af hämnd öfver utstådda försmädelser och af fruktan för fortfarande inbrott i egna och landets rättigheter, ansåg nu som förr i början af riksdagen riksrådet grefve Axel Fersen för sin första partichef. Men hans vacklande uppförande vid hans våldsamma arrestering, den förbannelse, hvarmed han hotade sina barn, om de till bevis på sin harm lämnade sina hofstjänster, några utspridda, törhända ogrundade rykten om hemliga sammanträden med monarken, under det grefve Fersen satt på Fredrikshof, hans oafbrutna hofgunst efter slutad riksdag, allt lät hans kredit aftyna och kom många att tro, det han varit i ett hemligt förstånd med konungen, samt att han svikit sitt eget parti på ett sätt, som af eftervärlden kan få namn, men ej nu, då endast anledning finnes men visshet saknas.

Kammarherren baron Carl de Geer, hade redan vid 1786 års riksdag uppkastat sig till ett slags hufvudman för oppositionspartiet. Han var djärf, nitisk och den rikaste adelsman, törhända den förmögnaste enskilda person i Sverige. En viss höghet i umgängssättet gaf likväl tillkänna, att om enväldet misshagade honom var det blott hos andra. Af en sådan skylt hos en frihetsförfäktare dömer man lätt om hans skarpsinnighet, hvilken åter med de mest intagande maner blifvit den vida mindre bemedlade, den nästan derangerade baron Stiernelds lott. Paret, men nödvändigtvis paret, kunde gillas till partichef. Till lycka gjorde vänskapen och tänkesättet dem oskiljaktiga.

En värdig patriot, som äfven hyste adelns oinskränkta förtroende, var direktör Claes Frietzcky, en man, som med insikter, ståndaktighet, ett mer upparbetadt än genomträngande

vett förenade den mest oförfalskade kärlek till fäderneslandet, och hade bort förtjäna lagrar i stället för bojor. Flera andra inom adeln voro lika nitiska men få lika upplysta.

Till landtmarskalk utnämnde konungen grefve Charles Emil Lewenhaupt. Oaktadt denne herre hunnit i tjänstevägen till generalmajorsgraden, uppväckte detta val åtlöje, men det fordrades mycket förstånd till att uppleta en med så litet. Man insåg ej ännu, hvad förfärligt vapen i listens händer den dumhet kan blifva, som af pur djurisk öfvervikt är okunnig om sina första moraliska plikter. Årkebiskop Troil var själfnämnd prästeståndets talman. Till talman för borgarståndet utvalde hans majestät rådmän Lidberg i Stockholm, och för bondeståndet dannemannen Olof Olsson från Östergötland. Denne afled i medio af mars 1789 i samvetskval öfver de jordiska skatter, han denna riksdag förvärfvat, som han ej utan fog trodde kunna utesluta honom från de himmelska. Han fick till efterträdare bonden Anders Anderson från Västernorrland, en adelns hätskaste fiende.

Monarkens inträdestal vid riksdagens öppnande på rikssalen den 3 februari var långt men föga öfvertygande, och en timmes sofismer kunde ej öfverändakasta regeringsformens nämnda enkla uttryck i 48 §, som består i två rader. Egentligen yrkade han däruppå, att man ej kunde anse, utan såsom ett fientligt offensivt steg en grannes hemliga, fördärflika planer. Denna nya statsmaxim verkade föga på de sinnen, som ej voro förblindade af fördomar. Då konungen i sitt tal bland annat sade: »Ett fel har jag begått, mina herrar, ett fel förebrår jag mig,» väntade alla, att det skulle blifva detsamma, som hela riket förevitade honom, nämligen fredsbrottet. Ingalunda. Det som graverade herrens samvete var precis det som kunnat gifva lugn åt ett annat och bestod däruti, att han innan skedd krigsförklaring ej gifvit order åt sin flotta att bemästra sig den förr omtalade ryske amiralen Dessens eskader, som enligt hvad redan omförmäldt är gaf en äskad salut och undvek en verklig fara. Så slapp moralitet hos regen-

ten i den utvärtes politiken gaf vid handen, hvad man borde vänta uti de inhemska ärendena. Relationen, som för öfrigt gjordes åt ständerna om de händelser, som tilldragit sig, var sådan som Altonaiske Mereurius redan gjort bekant. Slutet blef att till ärendenas vidare öfverläggande äska af adeln tolf ledamöter och sex af hvardera de andra stånden till ett sekret utskott, som enligt 47 § i regeringsformen skulle sitta med ständernas makt.

De ofrälse stånden gjorde genast valet. Adeln uppsköt det och beifrade först med häftighet ett yrkande af exemplarisk hämnd öfver alla de förgrifliga paskiller, som så ohemult hela föregående tiden förolämpat ståndet. Äran är så ömtålig, att denna otålighet ej bör åstadkomma förundran hos den, som känner människans hjärta, hvilket sällan vålar förekomma ett tillkommande ondt, förr än det hunnit afskudda sig det närvarande. Eftertänksammare torde det hafva varit att låta detta nit hvilat, men åtta hundra personer, af hvilka åtskilliga blifvit personligen antastade, kunna ej alla anse en skymf med lika filosofisk köld, och flera bittra utlätelser på riddarhuset ådagalade en länge kväfd harm.

Denna oaktadt instämde det dock i borgarståndets proposition, att med ofrälse stånden genom en deputation tacka konungen för gränsernas försvar eller med andra ord bifalla till kriget, göra det till nationens sak och rättfärdiga dess utbrott. Allt detta förhades vid adelns första sammanträde, så att beskyllning för tidsutdräkt är här olämplig.

Vid adelns val kort därpå af ledamöter till sekreta utskott, yrkade direktör Frietzcky, att en instruktion borde uppsättas till dessa deputerades rättesnöre, utrustade i vidrigt fall med en för hela riket äfventyrlig makt. Detta bifölls på riddarhuset den 12 februari men upptogs till ståndets största förundran som oafgjordt påföljande plenidag med de sällsamma uttryck af landtmarskalken, »att herrarna kommo sist öfverens om en instruktion till sina ledamöter i sekreta utskottet, men se därvid finner icke jag mig». En orm kastad i en myrstack kan ej där åstadkomma den

rörelse, dessa ord uppväckte bland adelns uppretade sinnen. »Saken är afgjord,» ropade de flesta . . . »Herr landtmarskalken äger intet votum . . . Äro vi här siffror? Ty det är ovärdigt . . . Låt oss höra ja . . . nej . . .» Ett buller, ett oerhört stim.

En biljett, som ankom och upplästes från monarken till landtmarskalken med antydan, att han ej skulle göra proposition på instruktionsfrågan såsom stridande mot regeringsformen, afbröt oljudet. Det var despotismens första ängelsbasun. Tvenne minuters tystnad förrådde sinnenas häpnad och villrådighet. Då uppstod på sin bänk den ärorike patrioten Frietzcky. Med en frimodighet, värd samtids och eftervärlds beundran, bevisade han sin sats' oskuld och i synnerhet, att den antagen afståndet förra plenidagen borde anses för dess oryggliga beslut. — Landtmarskalken invände häremot, att han väl då gjort härom en proposition, som blifvit bifallen, men att det ej var någon verkande proposition. En så orimlig utlåtelse kunde ej annat än utesluta all aktning. Raseriet steg till sin höjd. Somliga hoppade in öfver skranket. Några förebrädde den enfaldige mannen, hvad dumhet som låg i hans undflykt, andra åter hvad nedrighet. Grefve Axel Fersen beifrade själf med en hetta, som dock ingalunda öfverskred hans värdighet, den adeln skedda oförrätten så skarpt, att den fege gubben Lewenhaupt slutligen gjorde sin ursäkt och medgaf, att beslutet en gång redan i detta ämnet var taget hos ståndet, och skilde det åt med glädje.

Ofrälse stånden, som hvarken haft sin angripna ära att förfäktat eller att äntra med sina egna talmän om de mest helgade rättigheter, ansågo för sanning allt hvad man hviskade dem i örat om adelns köld, om att de borde ömma för det allmänna bästa och emottogo med glada ansikten alla de loford, de fingo från tronen i det plenum plenorum, som hölls d. 17 februari. Deras fågnad steg nästan till förtjusning, då konungen med ett uppeldadt ansikte under flere hårda slag med spiran i bordet förebrädde adeln dess uppförande. »Det är,» sade han, »snart trenne veckor sedan

riksdagens början, och intet beslut rörande sekreta utskottet är ännu kommet från adeln. Härjas kusterna, uppbrännes Stockholm af fienden, det är alltsammans adelns skull. I det stället,» fortfor han, »uppfyllen I edert samlingsrum med oljud och dragen ej försyn vid att i landtmarskalkens person angripa min egen höghet (ny rikslag, som ingen känt). Till prof å hvad jag anför äro här de klagomål, han inlämnat.» Dessa lästes upp. En samling af de mest ogrundade tillmälen, där hvar rad tolkade ilska eller dumhet, beskylld en stor del adelsmän att hafva förolämpat honom personligen samt grefve Fersen, en sjuttioårig man, att hafva hädt honom, allt underskrifvet och med ed besannadt af femtio närvarande adelsmän, af hvilka fyrtio knappt öfverstego subalterngraden, och alla de femtios tänkesätt voro i en så subaltern grad af ära, att det var en lika heder att af dem beskylldas som en evärdelig skam för riddarhuset att inom sina murar hysa så lågtänkta varelser. Tonen, anklagelsen, folket som anklagades, allt förde ens hågkomst tillbaka till Kristian Tyranns och Gustaf Trolles förehavande 1519.

Adertonde seklets mildrade seder hade likväl det inflytande på domen, att skarprättaren uteslöts. Domslutet, afkunnadt från tronen, blef, att adelns sista plenidags protokoller skulle utplånas samt adeln själf genast förfoga sig till riddarhuset och därifrån ofördröjligen affärda en deputation att göra afbön till landtmarskalken, som var i sitt hus. »Med denna deputation, anförd af grefve Brahe,» fortfor konungen, »befaller jag, att I grefve Axel Fersen och I baron Carl De Geer skolen vara följaktiga.»

Dessa despotiska utlåtelser föreföllo så mycket besynnerligare, som konungen nyss förut sagt, »att han med förundran hört, att honom påfördes att umgås med enväldstankar, dem han tvenne gånger afsvurit, en ed som han själfkrafd nu tredje gången förnyade.

Grefve Fersen ville göra några invändningar, men under fördubblade slag med den förfärliga spiran ropade konungen: »Här är ej fråga om att resonera, här är endast fråga

om att lyda». En afundsfull förnøjelse lyste i de andra ståndens ögon. Men sedan grefve Fersen i korthet begärt, att adeln, lämnad för sig själf, måtte få urskulda sig och konungen med en mildare uppsyn svarat, »att det vore en rättighet han lämnade den ringaste af sina undersåtar och sålunda ännu mindre kunde vägra sitt ridderskap och adel», afträdde hela detta stånd tvärtemot riksdagsordningens tydliga föreskrift. Det lämnade kvar i rikssalen konungen och de tre ofrälse stånden, som sedan tillbragte en half timmes tid med lagstridigt smicker å ena sidan under lika lagstridiga löften om enskilda privilegier å den andra.

Adelns så mycket klandrade förhållande vid detta tillfälle var ej feghet, ej försiktighet; det var blott en följd af den maskinartade drift, som i alla tider gjort att fåren följa sin herde och partier sin chef. Denna drift är i politiken till och med högst nödvändig, ty en partichef bör känna och afvärja faror, som för en allmänhet ej alltid kunna upp-
dagas.

Om en enskild person, uppeldad af ärans känsla vid detta tillfälle stigit upp, vägrat att gå och sagt sin rättighet till det ställe han innehade på rikssalen vara lika helgad som den konungen ägde till sin tron, hade onekligen hela adeln instämt med honom. Men om konungen då (hvertill både sakens natur och några svaga underrättelser gifva anledning att förmoda) gråtande afsagt sig sin krona, teatraliskt nedlagt sin spira och sedan af de tre ofrälse stånden på stället blifvit anmodad att återtaga den med den oinskräntaste makt, samt om samma dag riksdagen blifvit afblåst, och som en följd den hårdaste enväldsbeskattning på adeln lisat de andra ståndens utlagor, huru svåra tillvitelser hade ej den korttänkte frihetsförfäktaren ådragit sig? Med hvilken grämlse hade ej hela adeln förebrått sig själf sin obetänksamma ståndaktighet och otidiga frimodighet?

Att dessa skäl ej voro de, som föranlätto grefve Fersen att gå ur rikssalen, därom är jag öfvertygad, ty han förebar dem aldrig till sin ursäkt, men jag är ock lika förvissad, att

om han och adeln ej gjort det följden blifvit den jag omnämnt. Gustaf III var för slug, för att ej vid ett ganska förmodadt vägrande hafva en bakport öppen att ännu säkrare vinna sina afsikter.

Det han anbefallt adeln uppfylla på riddarhuset, blef ej åtlydt. Frågan om deputationen till landtmarskalken afbröts där med åtlöje. En formlig dementi mot dennes ohemula anklagelse inprotokollerades och de brydsamma öfverläggningarna om ett fullständigt urskuldande uppskötos i anseende till tidens korthet till nästa plenum.

Detta var ej nära. Konungen utsatte själf tiden därtill, och vid denna riksdag alltid på dagar, då de andra stånden ej voro samlade för att hindra all laglig kommunikation. En betydande scen skulle föregå. Efter tvenne dagars stilla förlopp samlades de ofrälse stånden och begärde medels en samfälld deputation till konungen, att han enligt regeringsformens femte § ville sätta riksdagen i aktivitet. Denna paragraf talade om skydd, ej om våld. Dess bokstaf lyder: »Konungen äger styra och råda, frälsa och beskydda borgom och landom och allom sin och kronones rätt, som lag och thenna regeringsform säger».

Dessa orden uttyddes eller förtyddes å konungens sida på det sätt, att sedan ofvannämnda deputation framfört sitt andragande Stockholms borgerskap fick order att beväpnadt sitta till häst, och ifrån klockan elfva förmiddagen den 20 februari till sent på aftonen inmanades i häkte och sattes inom galler på Fredrikshof af adeln: riksrådet grefve Axel Fersen, generalen grefve Fredrik Horn, kammarherrarna baronerna Carl De Geer, Stierneld och Gustaf Maclean, öfverste Rutger Maclean och direktör Frietzcky, samt i stadens andra fängelser öfverstarna Almfelt och von Gerdten, löjtnant Almfelt, kungl. sekreteraren von Engström, riddarhussekreteraren Bungencrona, riddarhusfiskalen Ihre; slutligen i deras rum general Pechlin, grefve Brahe, major Billberg och lagman Spaldencreuz, hvilka trenne sistnämnda så väl som riddarhussekreteraren och fiskalen kort därpå blefvo frigifna. Ett anslag till ett förfärligt plenum plenorum följande dagen

skulle bidraga att på denna nu innevarande hämnedag nedslå sinnena.

Adeln blef bestört men ej förkrossad. Den fäste ännu något hopp vid arffurstarna.

Hertig Fredrik var välmenande men högst obetydlig.

Hertig Karl, som både genom slaget vid Hogland och i synnerhet genom sin djärfhet att på en ganska sen årstid hösten 1788 föra svenska flottan från Sveaborg till Karlskrona hade förvärfvat sig en viss krigsära, syntes vilja förena med den en nitisk patriotism.

Denna slocknade vid en kort handbiljett han arresteringsdagen om aftonen bekom af monarken, som lämnade honom valet emellan att sitta som statsfånge på Gripsholm eller genast bekomma till sin skulds betalande tre tunnor guld. Han betänkte sig ej länge och hade, hertig Fredrik oåtspord, ett sammanträde med konungen, hvars verkan uppdragades följande dagen den 21 februari.

På rikssalen omrörde konungen nämnda dag i ständernas plenum plenorum den oenighetsanda, som föranlätit honom att taga de allvarsammaste mått till det helas frälsning. Understundom räddas fartyg dymedels, att man själf sätter dem på grund. Så föreföll alla opartiska den som botemedel föreslagna förenings- och säkerhetsakt han lät uppläsa, hvilken af femtiotvå paragrafer i 1772 års regeringsform nedslog i grund tjugutre och försvagade de återstående tjugunio paragrafernas verkan.

Innan man skred till denna akts uppläsande, uppstod hertig Karl, begärde att få tala och tolkade otydligt ur ett papper en tillstyrkan att antaga den påtänkta säkerhetsakten samt en anmaning att i allt, hvad ej vore mot den stridande, för öfrigt förfäktat 1772 års grundlag med lif och blod. Orsaken till prinsens stapplande röst föregafs sedan vara de korrektioner och ändringar, konungen med egen hand och mindre läslig stil i hast gjort vid detta tal, hvilket före deras förlikning varit uppsatt i helt annan tanke, och först denna dag om morgonen uppvisats för hans majestät. Hertig Fredriks tal som stridande mot detta i dess nu för-

ändrade skick låg färdigt i hans ficka, blef där liggande och han själf helt försagd stillasittande på sin stol.

Hertigens af Södermanland tillstyrkan att förlikna vid den en Mufti kunnat göra kristenheten att antaga alkorans lära med bibelns bibehållande uppväckte i lika grad adelns förundran och åtlöje som själfva säkerhetsakten dess förbittring.

Denna akt (en förödmjukande afsägelse af människans förnämsta rättigheter) var knappt uppläst, förrän konungen propo- nerade dess antagande först till de tre ofrälse stånden, som inom rikssalen alla innehade sitt säte på en och samma sida till vänster om tronen. I anseende till afståndet kunde största delen omöjligen hafva fattat nämnda akts sammanhang. Detta oakadt blef svaret ett allmänt ja, fördubb- ladt af en hop obehörigt folk, som trängt sig in, notarier och småskrifvare, hvilka instämde med grof röst i samma ja, pratade med sina vänner af borgarståndet och bjödo bonde- ståndet snus. På ett så löjligt, på ett så ovärdigt sätt miss- vårdade dessa riksdagsmän sina hemmavarandes förtroende och uppoffrade sin egen och deras frihet för ensidiga af- sikter.

På tillfrågan hos adeln hördes i början ett tillställt ja, som snart öfverröstades af det allvarsammaste nej, oakadt larmtrumman, trumpeter etc., på ett barnsligt sätt utanför rikssalen skulle inom dess murar injaga skräck.

Kammarherren grefve Adolf Hamilton, den ende af adelns sekreta utskottsledamöter af första klassen, som var på fri fot, steg då upp, framdrog 1772 års regeringsform, uppläste ur den slutet af fyrtioandra paragrafen rörande sättet att afskaffa gammal och antaga ny lag. Med ett ord, med själfva lagens bokstaf förebrädde han lagstiftaren lagbrott, sade sig nu sakna hvad nämnda paragraf stadgar angående rådets yttrande vid ny lags propo- nering samt begärde å ståndets vägnar, att det måtte få begagna sig af riksdags- ordningen och om hvad å bane var rådslå på sina kamrar.

Ett ömmande tal af kanslirådet Adlerbeth (ett af rikets kvickaste snillen), uti hvilket han besvor konungens ära,

konungens hjärtelag, styrkte de sanningar greve Hamilton frimodigt, men okonstladt framfört. Sex hundra adelsmäns dunderande instämmande i en begäran, som ej utan yttersta våld kunde afslås, nödgade monarken (hvilken ej väntat sig detta motstånd) att härtill samtycka, sedan han förut åter vändt sig till de ofrälse stånden och af dem ännu fått tvenne omgångar med ja.

Riksdagsordningen har (i fruktan för en öfverumpling sådan som den, hvilken nu inträffade) trott formaliteten vid en ny lags antagande af den vikt, att enligt den intet stånds bifall bör anses för lagligt, innan därom blifvit rådslaget på dess samlingsrum eller kamrar. Det anseende af chartek säkerhetsakten fått i grund af denna ojäfaktiga sanning styrker den tanken, att nämnda, och såväl som all på annat än det omförmälda sätt antagen, grundlag i själfva verket aldrig kan erkännas för sådan. Prästeståndet, som insåg detta, hade anbefallt sin vice talman, biskopen i Linköping Lindblom, som i ärkebiskopen Troils frånvaro (hvilken efter order låg sjuk) nu förde ordet, att yttra samma åstundan som adeln. Hade detta skett i rättan tid, och två stånd sålunda varit mot två stånd, då hade följden blifvit att frågan varit ansedd som obesvarad, och konungen hade svårligen vunnit sin afsikt.

Detta undföll ej Lindblom. Han uppdagade ej sitt värf, förrän konungen på grund af trenne gifna ja kunde med något skäl afslå denna så sent anförda begäran. Man har svårt att inse, hvilken förtjänar största klander, Lindbloms politiska dröjsmål eller hans medbröders fega tystnad. Det var ingen ledamot af det heliga ståndet förment att afbryta den. De tego. Göra deras samveten det äfven?

Biskop Wallquist sökte under fridsamhetens och enighetens larf förmå monarken att kvarhålla riddarskapet och adeln, men löftet var gifvet och plenum afslöts.

Förbittringen öfver all denna oförrätt steg till den grad hos den alltid lättörda, men oförsiktiga ungdomen bland adeln, att åtskilliga bland dem ej tänkte på mindre, än att påföljande söndag, vid Beurse assembleen, den

konungen alltid bevistade, sammanskocka sig, formera en handel och under tumultet rödja ur vägen upphofvet till det närvarande våldet. De äldre i detta stånd, som insågo sin totala undergång i detta omogna besluts fullbordan, hade största möda att afstyra detta utbrott. Denna assemblée gick för sig i tysthet. Konungen bevistade den, få andra. Tomt på fruntimmer, endast friherrinnan Ruuth samt några fruar af stadens borgerskap. »Var där något folk?» frågades fru Schröderheim på en supé, dit hon for från assembléen. — »Jag såg nästan ingen där,» svarade hon, »utom konungen, Ruter dam och några hackor.»

Nya ledamöter till sekreta utskottet skulle väljas i de arresterades ställe. Adelns första tanke var att undandraga sig alla rådplägningar, men vid eftersinnande, att de femtio skamfläckar, som underskrifvit landtmarskalkens klagomål, kunde representera hela ståndet, försvann denna utväg. Elektorernas val upplästes och uttyddes vid ett plenum, där allt hvad gallan, vreden, raseriet, förtviflan kunde utösa bittert syntes flyta nästan ur hvar och ens tal, som till en ansenlig myckenhet på riddarhuset yttrade sina tankar. En påstod, att konungen efter svensk lag brutit edsöre. Konungen, så öm om landtmarskalkens heder, beifrade icke sin egen äras förolämpande. Hans afsikt var vunnen. Han lät blott riddarhussalens eko gifva genljud åt det fåfänga hämnadeskrik han förutsett, och som han med skäl trodde mindre farligt efter något slags utbrott.

Detta var likväl ej det enda. Baronerna Fleming och Lejonhufvud, båda öfverstar, men som vid krigets början tagit afsked, uppfyllde luften med klagorop öfver, att konungen oakadt de voro pensionsmässiga utstrukit dem ur pensionskassan, med hvilken konungen ej hade någon befattning och i hvars fond de själfva insatt sina egna penningar. Men vid denna epok tego alla lagar.

Satiren däremot var ej stum. Ampra, ofta rätt bitande epigrammer uppfyllde residenset och roade de sysslolösa. De sparade ej monarken. Det följande anföres ensamt, såsom kort, sinnrikt och saltadt.

»Med Gustaver oss nu händer
hvad man ser i våra länder
alltid ske med klöfverfrö,
tredje skörd ger sämsta hö.»

Motpartiet svarade intet, men det förplägades. Det bättre folket i stallmästar Muncks vackra rum. Lagman Stenhoff höll den så kallade smörgåsklubben i anseende därtill, att herrar subskribenter (så kallade af deras underskrift under landtmarskalkens klagopunkter), som föga tåldes af de bättre rojalisterna, med denna magra förfriskning jämte en sup brännvin trakterades till sin supé.

Landtmarskalken hade på rikssalen den 21 februari utbedt sig en vikarie. Den, som i hans ställe under hela riksdagen förde klubban och understundom på Stockholms gator nyttjade landtmarskalksstafven till spatserkäpp, var nu och förblef den då utnämnde vice landtmarskalken, öfverste Liljehorn. Känd och lagsökt för de skändligaste tillmälen uppfyllde han sitt rum med en köld, med en retfull envishet, som flera resor ådrog honom de hårdaste förevitelser. Allt hos honom utvisade, att det själen var till hans kropp, det var egennyttan till hans själ.

Man hade föreburit, att det var för att sätta riksdagen i aktivitet som en del af adelns ledamöter, och i dem hela ståndet, blifvit våldförd. Detta oakadt blef ej efter omnämnda bittra riddarhus-plenum uppfyllt med klagorop något plenum anslaget på tre veckor.

Men sekreta utskottet var tillsatt, och dess arbete fortfor. Det var blott ett hemligt statsutskott. Konungens hufvudändamål var att från detta utskott, utrustadt med ständers makt, få bevillningen meddelad blott under rättelsevis, så att ståndens enda operation sedan skulle blifva att inom sina plena utgöra repartition. Hade adeln i sekreta utskottet varit af lika tänkesätt med de öfriga stånden, hade den sista frihetsgnistan varit utsläckt. Beskattningsrätten hade genom detta prejudikat hvarje riksdag indirekt kommit i konungens händer, eller detsamma som tre och

en half million människors egendom under trettio personers oinskränkta disposition. Hvad giller låg i 1772 års regeringsform?

Hela denna plan blef till intet genom adelns sekreta utskotts ledamöters enighet, patriotism och högst raffinerade politik, då denna gren af ett så mycket stormande riddarhus visade en foglighet, hvilken bedrog monarken med all sin slughet, frälste beskattningsrätten och sin egen heder samt hufvuden, om laglig räfst genom tidernas omskiften ägt rum.

Alla dessa ledamöter utmärkte sig med lika nit, skilnaden bestod endast i karaktärerna. Kammarherren grefve Adolf Hamilton, hvilken vid det svenska hofvet utmärkt sig med en satirisk anda och sett de flesta större europeiska hof, framtolkade sanningar med den sälla, som tillhörde hans lynne, och den lätthet, man sällan ernår utom i stora världens umgängessätt. Af de nyss invalda kungl sekreteraren baron Mannerheim, öfversten baron Lantingshausen och majoren baron Silfversköld, var den förstnämnde ej mångordig i sina tal, men djuptänt och fallen för epigrammer. Monarken liknade honom själf vid en rakknif, och de båda sistnämnda uppdagade, i det de förde ärans språk med detsamma sina hjärtans doldaste tankar. Lagman Spaldencreutz, riddarhusets bäste talare, hade tillika den kunskap i pennan, som hindrade motpartiet att skena med sin i protokollerna. Baron Rappe, öm, rörande i sina utlåtelse, uträttade med dem här, det Orpheus åstadkom i ödemarken med sina luta. Vilddjuren lystrade däruppå, men utan att ändra sin natur. De ofvan nämnda ledamöterna understöddes med styrka fast med saktmod af de öfriga: general Hermansson, major Didron, kammarherre Bergensköld, öfverstelöjtnant Ehrenborg, löjnant Bäärnhjelm och kanslirådet Ferner.

Denna långa katalog bör ursäktas. Eftervärlden, om dessa rader hinna dit, är berättigad att känna atleter, som spjärnat mot den illistigaste konung, som törhända suttit på svenska tronen, och tre stånd, hvilka senare sökte ut-

leta i regentens ögon hans åstundan och funno i sina enskilda begärs torftiga känslor en afbild af monarkens samt i ett gemensamt biträde en ensidig, men icke desto mindre säker vinst.

Till att ernå denna lät konungen, som alltid närvarande själf förde presidium, uppläsa flera rapporter från Finland om den nöd där, under en af våra strängaste vintrar, tryckte armén utan kläder, utan strumpor, utan skor, om den brist på fourage, som borttryckte hälften af trosshästarna, hvilka blifvit vid lif därest kredit eller tillgångar tillåtit förse magasinerna med nödig hafre, samt om svårigheten att uppfylla lasaretternas oundgängligaste behof, som dagligen ökades genom tillstötande sjuka, allt i brist på penningar. Dessa ömmande omständigheter förhöjdes medels den rörande skrifart, hvarmed rapporterna voro sammansatta, hvilka alla instämde däruti, att det minsta dröjsmål kunde sätta hela armén i våda att gå förlorad och dymedels äfventyra själfva riket.

Konungen propoerade, om ej det närmaste och säkraste medlet till att afhjälpa en så öfverhängande fara vore, att han med sekreta utskottets godtfinnande genast kunde få lyfta de tjugufyra återstående tunnor guld ur banken, tillslagna af 1786 års ständer till allmänna magasiners formerande, så mycket hellre som dessa penningar slutligen ändock skulle komma i konungens händer och rikets räddning så vinnas medels blott en ändring i terminerna, då nämnda summa skulle lyftas. Det är omnämndt, att sex tunnor guld skulle årligen få däraf uttagas, enligt första anordningen.

Hvem kunde härtill neka? Adelns nej hade ensamt intet verkat. Den biföll förslaget, men med hvad hjärta, då den tydligen i denna penningmassa såg den dolk, med hvilken friheten skulle mördas! De öfriga ledamöternas ja beledsagades under den eldigaste glädje med uttryck, där ädelmod voro förenade med en känslfull människokärlek — med den varmaste patriotism.

Slutet blef, att denna medborgerliga anda, sedan pen-

ningarna hunnit lyftas, nedlades af de tre ofrälse stånden för konungens fötter. Han fick i deras utskott, i deras plena den största pluralitet och tabellverket på hvar riksdagsmans votum var känt: fem à sex tusen riksdaler till de mest betydande och så gradatim. Men den nödlidande armén i Finland erhöll med möda några och tjugu tusen riksdaler, hvarmed den öfverlefde vintern för att till en del slås ihjäl om sommaren.

Då denna för monarken så nyttiga penningoperation aflupit efter önskan, uppgafs statsverkets tillstånd i flera folianter. Man måste, man kunde ej annat, än hålla sig till deras extrakt. Granska, utreda allt, hade varit ett halft års arbete. Under förevändning af vårens och krigets annalkande i Finland, som fordrade konungens närvaro där, hindrade han nu här att skärskåda denna ömtåliga sak med den noggrannhet, dess vikt äskade.

Ett nytt giller utlades här för adeln. Med en öppen-hjärtighet, som betog, erbjöd monarken stånden att efter godtycke ändra, minska inom hans hof den så kallade hof-förtäringen. Han undandrog ej därifrån sina egna och hela kungliga husets handpenningar. Därest adeln kunnat vara nog enfaldig att härvid fastna, hade han afvänt från detta stånd prins Fredriks, drottningens och båda prinsessornas välvilja, som adeln nu verkligen ägde, och sedan det väl kringsskurit nämnda medel, anslagna till hofvets behof, hade ofrälse stånden i och för af anständigheten vid majestätets underhåll och i stöd af en brinnande tillgifvenhet ikullkastat hela arbetet.

Adeln bockade sig och beklagade blott, att rikets omständigheter ej tillåto att öka snarare än minska de kungliga personernas villkor.

Dessa omständigheter voro förtviflade. Riksskulden från tio millioner riksdaler före kriget uppgafs nu till tretton millioner på grund af den kostnad 1788 års kampanj äskat. Utan kredit, utan penningar under ett brinnande krig, fanns inom landet ingen annan tillgång än banken, och den var otillräcklig, och dessutom ännu, och

med mycket skäl, af alla fyra stånden ansedd som en helgedom.

Fred var en annan utväg. Konungen bestridde väl ej denna sanning, men han motsatte sig andra lika ojäfaktiga, såsom att fred äskar fiendens samtycke. Att anhålla därom ansåg han vara tillförlitligaste medlet att få den neslig och osäker; att alla staters maxime varit den att rusta som starkast, då man önskar fred; att en talrik krigshär är den pålitligaste fredsmäklaren; slutligen att femtio tusen man behöfdes till innevarande års kampanj, och att till arméns och flottans underhåll fordrades åtta millioner riksdaler.

Hvad utväg vidtager den som utan kredit vid en tryckande utgift ej har mynt, ej kan få mynt, men kan förfärdiga tecken, som godkännas lika med mynt? Han utväljer denna sistnämnda tillgång af den simpla orsaken, att han har svårt att vidtaga någon annan. Så gjorde precis sekreta utskottet. Ett pappersmynt, under namn af lån, med löpande tre procents ränta, skulle till åtta millioners värde fabriceras. Plan till ett riksgäldskontor utarbetades, som skulle handhafva förvaltningen af denna oundvikliga myntteckens pappersoperation. Ett utskott af åtta personer tillsattes, vid hvilket grefve Hamilton var ordförande, som fingo i uppdrag att uppsätta en instruktion för det tillkommande riksgäldskontoret, en ömtålig kommission, där hvart ord borde granskas, för att så mycket ske kunde undanrödja konungen från all befattning och ej tillägga de tilltänkta kommitterade för mycken makt eller för litet ansvar.

Detta senare blef i instruktionen ej för litet tilltaget, man nyttjade i anseende till de angelägnaste skyldigheterna ordet »högsta ansvar», som gemenligen betyder hufvudet, men en ömtålig omständighet förekom.

Riksgäldskontoret kunde komma på obestånd: ej vid utländska lån få den kredit som fordrades; räntorna, som skulle utgöras af en ny bevilning (hvilken från tolf tunnor guld, den förut varit, nu kom att stiga till åttiotvå tunnor guld) kunde möjligtvis ej indrifvas; andra oförmodade till-

fälligheter kunde tillstöta och bidra att bringa kontoret i förlägenhet. Detta fick vid ofvannämnda ansvar i instruktionen ej öka riksskulden. Hvert, till hvem skulle det då vända sig? Instruktionens utkast, hvilket kammarrådet Lagerheim, sekreta utskottets notarius och nu det mindre utskottets sekreterare, sammanfattat, innehöll den meningen, att uti ett dylikt fall hade kontoret att sig vända till kungl. majestät, som därvid kunde taga de författningar honom syntes vara nyttigast. Baron Silfversköld invände häremot, att medels de orden öfverlämnades åt konungen en oinskränkt makt att disponera rikets kredit och medel, hvilket man egentligen sökte undvika; ständerna voro de rätta principalerna, de enda som borde höras. Men han medgaf tillika, att konungen åter vore den enda, som kunde sammankalla dem. För att afhjälpa denna brydsamma omständighet, bad nämnde baron kammarrådet blott tillägga till de nämnda orden — honom synes nyttigast vara — följande tvenne ord: enligt regeringslagarna. — Lagerheim var en beskedlig man, känd för sin patriotism, men vågade ej införa det äskade och högst nödvändiga tillägget med sin stil i fruktan för rapporter. Sådant var våldet, sådan skräck hade det injagat. »Jag vågar det,» sade baron Silfversköld, tog papperet och kompletterade meningen.

Då instruktionen var färdig, framteddes den till hela sekreta utskottets granskning, upplästes där, och skulle efter skedd pröfning sedan stadfästas medels konungens och sekreta utskottets ledamöters namns undersättande. Detta dokument kom ej till ständernas plena. Huru farligt hade det följaktligen ej kunnat blifva, om nämnda ord — »enligt regeringslagarna» — blifvit af oaktsamhet uraktlåtna eller ej ditsatta, på grund af att det förstods af sig själf, hvilket konungen då helt annorlunda uttydt.

Det var likväl fara värdt, att just det skälet skulle användas af monarkens parti för att få dem undanröjda, och biskop Wallquist hade med sina blomstrande uttryck kunnat invända, att de syntes gifva tillkänna förklenliga misstankar mot majestätet. Monarken själf, som genast

insett, hvad fördel han kunnat draga af att nämnda ord hade blifvit utelämnade, torde härom hafva börjat en strid med adelns ledamöter, den de i sitt foglighetssystem alldeles önskade undvika, oberäknadt ännu betydligare följder, om de blifvit öfverröstade. De kunde ingalunda bekväma sig till ett passivt förhållande. De ville ej utesluta uttryck, hvars införande tillhörde deras plikt, och som förekom ett framtida ansvar samt all möjlig tillkommande räfst. Ett glädtigt påfund af grefve Hamilton redde lyckligt hela denna härfva. Hans granne på främsta adelsbänken inom utskottet var baron Lantingshausen, som kände hela sammanhanget och var bekymrad om utgången, därest händelsevis saken kommit i fråga. Hamilton hviskade till Lantingshausen: »Gif rätt nu akt uppå, hur lätt vi skola komma ur denna labyrinth». Lagerheim uppläste instruktionen. Alla fäste däruppå den yttersta uppmärksamhet. En allmän tystnad rådde, men just som Hamilton väntade de (under all annan än en våldsregering) föga äfventyrliga orden — »enligt regeringslagarna» — så nös Hamilton. Nysningen syntes komma honom i vrångstrupen, en hosta följde däruppå men sådan, att konungen och hela sekreta utskottet måste kasta ögonen på honom. Orden utlästes, anmärktes ej. All strid undveks, hela akten gillades, underskrefs, beseglades. Baron Lantingshausen höll på att dö af skratt, hvilket han lyckligtvis hann kväfva.

Sekreta utskottets arbete var härmed slutadt, hvilket jag anført i ett sammanhang, för att ej för mycket sprida ämnena. Men ett ännu äfventyrligare uppträdde förestod vid slutet, då konungen skulle utlåta sig, huruvida han ville låta sekreta utskottets göromål gå till plena, äfven en honom förbehållen rättighet uti 1772 års regeringsforms 47 paragraf.

Adelns ledamöter hade väl i första session förbehållit sig, att i allt, hvad som rörde finans och bevilning, deras samtycke blott vore provisoriskt, därest hans majestät ej i dessa ämnen uppdagade utskottets beslut, men däremot, om det skulle komma till ständernas kunskap låta det bero

vid deras en gång yttrade bifall. De andra stånden gjorde samma reservation, men magasinsspänningarna voro då ej ännu lyfta.

Hade konungen nu ej till riksens ständer uppgifvit den författning sekreta utskottet vidtagit (hvilket adelns ledamöter så mycket snarare trodde, som då en riksdags praxis ansågs som ett rättesnöre för de följande riksmötena, ett dylikt prejudikat vid denna hade varit högst gagnelig för despotismen), så var dessa ledamöters beslut oryggligen fattadt. De hade nekat till all slags bevillning. Monarken, som omöjligen kunde umbära adelns andel i bevillningen, hade af två — ett. Antingen att af riddarhuset begära andra mindre halstarriga deputerade, och, till befordrande af ett svar efter sina afsikter, ofelbart insätta de närvarande på Fredrikshof, eller (hvilket varit nästan troligare i den nära förening han stod med ofrälse ståndens deputerade) låta uttrycka den förut omnämnda reservationen i protokollerna: att utskottets bifall varit endast provisoriskt. Men sedan, efter afblåst riksdag hade han klanderlöst utfärdat förordningar, beskattningar etc. i stöd af sekreta utskottets tagna beslut.

I detta fall voro adelns ledamöter nödgade att bryta tysthetseden och uppdaga till sitt rättfärdiggörande samt för att undvika framtida ansvar det oerhörda våld, som vederfarits dem inom sekreta utskottets murar. Gjorde de ej detta steg, voro de vanhedrade, törhända stenade, gjorde de det åter, torde de i vagnar förts först till Fredrikshof, och sedan till schavotten.

Ganska få i riket kände och känna denna deras kritiska belägenhet, och ingen tror sig vara dem tack skyldig, då alla törhända endast genom deras uppförande njuta åtminstone beskattnings- och med detsamma äganderätten.

Konungen bör, då han ej förleddes af fördomar lämnas den rättvisa, att han förträffligt kände människor och att i hans hjärta hvilade en viss aktning för dygden, ehuru väl han ej trodde den vara ett prof af synnerlig förståndsskärpa. Han ansåg adelns ledamöter för tolf romare, som hellre uppoffrade sin välfärd än sin plikt och ära. Häruti

bedrog han sig på intet sätt. Deras foglighet däremot föreföll honom som ett tecken till mindre djuptänkt snille, och trodde han, då dessa voro deras utvalda, kunna subtrahera mycket häraf på riddarhusets massa. Det var just detta de ville han skulle tro. Hela deras förhållande hade ingen annan afsikt, men i denna uträkning bedrog han sig oändligen.

Följden häraf blef följande. Konungen uppgaf sekreta utskottets beslut till plena, där det i de ofrälse stånden enhälligt bifölls. Men det mötte honom mer svårigheter vid riddarhuset. Hvad bevillningstiden vidgick, utsatte ofrälse stånden den till nästa riksdag eller på obestämd tid, medan adeln förblef vid det fasta beslut att blott sträcka bevillningen till två år, under hvilken tid den hoppades, det riket, visare af kriget torde ändra, hvad en blind yrsel nu verkat. En följd blef slutligen också, att då adelns hårdnackenhets fortfor, konungen nödgades göra revolution den 27 april, det vill säga utöfva ett våld, som ökade olagligheten i denna riksdags beslut, efter hvilka Sverige styrdes intill konungens död, utan att dock lämnades honom nöjet att se hans älskade foster, säkerhetsakten, på ett lagligt sätt antagen eller besvuren.

Dessa äro uppdagade, onekliga följder af adelns sekreta utskotts ledamöters förhållande. Samtiden bör känna det, historien uppteckna det och eftervärlden bära dem därför en ovärderlig erkänsla.

Jag har gått i en nästan för omständlig detalj, men den var nödvändig för att sätta i full dag en så märklig händelse som den att i beskattningsrätens helgd förvara frihetens yttersta gnista, som kunde en gång åter upplifva hennes nästan andelösa varelse, på lika sätt som i England, där ett svagt parlament under en tilltagsen regent, Henrik VIII, förklarade alla akter med undantag af beskattningen utfärdade från konungens kansli af lika kraft som en bill eller en grundlag. På denna trappa har nämnda rike sedan uppstigit till den höjd af frihet och välstånd, som Europa sedan mer än hundra år dels afundats, dels beundrat. Men engelska folket har en nationell karaktär, och det har det svenska sällan visat utom i krig.

I residenset uteslöt en viss partijäsning ledsnaden, men nöjena voro matta. Konungen affekterade ofta en ovanlig glädthet. »Finner ni ej,» sade han åt sin stallmästare baron Essen, »att jag är lika glad oakadt de trumpna ansikten, som ofta omgifva mig?» — »Ja, ers majestät,» svarade denne, »och det är så mycket underligare, som ers majestät är den enda, som är det uti sitt rike.» Konungen log och vände på klacken. Essen blef lika väl anskrifven som förut. Denne baron var af Robespierres sats, som trodde, att under despotismen gifves blott en lycklig, en medborgare, en patriot, och att denne är despoten — De öfriga äro — intet.

Landtmarskalken grefve Lewenhaupts mer än kortänkta utlåtelse roade äfven som oftast staden. Hans funktion var numera blott inskränkt inom den tränga krets att halfsofvande sitta på en taburett framför adelns bänkar i sekreta utskottet. Där öppnade han aldrig sin mun. På riddarhuset satte han aldrig sin fot. En dag, då han kom från utskottet, mötte han riksdrotset grefve Wachtmeister, som hostade något. »Ers excellens är enruhmerad,» sade grefve Lewenhaupt. »Jag är det mycket,» svarade grefve Wachtmeister. — »Hör! si,» sade Lewenhaupt, »gör som jag, si, jag bär alltid kork i mina sulor, för si, då man är landtmarskalk, bör man hafva klar röst».

En annan oklokhed var till sina följder ledsam, men till verkställigheten löjlig. Lewenhaupt underskref säkerhetsakten i konungens kabinett i början af april månad 1789. Man hade haft en otrolig svårighet att förmå honom därtill. Intet verkade på honom utom hans öfvertygelse, men denna tog ofta miste och alltid beundransvärdt. Nu var den i kamp med konungens fina snille. Lewenhaupt var obeveklig. — »Jag är väl ridderskapets och adelns landtmarskalk, men jag kan ju inte det? Adeln har ju sagt nej.» — »Ah!» invände den konstige monarken, »ni är ju inte allenast ridderskapets och adelns landtmarskalk, utan ni är tillika samtliga riksens ständers landtmarskalk.» — »Hvad ers majestät, är jag riksens ständers landtmarskalk? si, det visste jag inte.»

— »Ja, men nu vet ni det» — »Jaså, är jag riksens ständers landtmarskalk, ja, si då skall jag skrifva inunder.» Han underskref i följd häraf säkerhetsakten och »satte på riksens ständers vägnar» näst ofvanför sitt namn. Kort därefter bockade han sig och frågade, »ers majestät har intet mer att befalla?» — »För denna korta tid,» svarade statssekreterare Schröderheim (äfven vid denna riksdag sekreterare i sekreta utskottet), »för denna handvändning,» sade han, »tyckes det vara nog.» Grefve Lewenhaupt, hade på ett ögonblick bortskrifvit sin heder . . . vid en omväxlande konjunktur säkert sin timliga lycka, törhända sitt hufvud.

Öfversten baron Wachtmeister, härom underrättad, for genast till honom och äskade i vittnens närvaro hans yttrande om sanningen af detta rykte. Den enfaldige gubben tillstod sin underskrift. Följden blef på riddarhuset en den solenellaste och allvarsammaste protest, hvilken nästan var onödig, emedan sakens natur gaf vid handen, att en talmansunderskrift ej verkar vidare än den yttrar ståndets beslut, och adelns vedervilja mot säkerhetsakten låg förvarad i riddarhusets protokoller, hvilkas tryckning var förbjuden, men som ej dess mindre var känd i hela Europa.

Lika onödig var en sexternmässig justifikation mot landtmarskalkens klagomål, sammanfattad i en juridisk stil af vice president Stjerngranat. Den ena lagstiftande delen är den andra ingen redogörelse skyldig. Den borde alldeles hafva uteblifvit. Den sysselsatte riddarhuset ett par plenidagar, men upplästes där sedan aldrig, hvilat nu begrafven i riddarhusets arkiver i ett evigt lugn.

Den luntan bör likväl lefva i adelns erkännsamma åtanke, vid minnet af det nöje den förorsakade ståndet den dagen den bifölls. En präst och adelsman, benämd Castanie, förmodligen i skydd af sitt heliga ämbete och i hopp af ett pastorat (som mindre slog felt) var den ende, som vågade protestera mot denna justifikation. Förbittringen blef allmän. Granarna började att spotta honom i ansiktet. De öfriga bänkarna gjorde sedan detsamma genom deputationer, så mangrant, att då prästen, som ej dröjde länge, förfogade

sig bort, såg han till slut ut som Azor, och hans svarta kappa liknade en tigerhud. Salvor af skratt beledsagade hans bortgång. Adels hämnd var kitslig, var högst oanständig, men hvad medfart förtjänar ej en sanningspredikant, som jäfvar den mest uppdagade sanning och det till sitt eget stånds vanära.

Sådana utbrott teckna snarare passionernas häftighet än de måla tidehvarfvets seder. Vida mer i sin ordning, var den hämnd adeln tog på den som människa så ganska obetydliga, men som landtmarskalk så ofta nämnde grefve Lewenhaupt. Adeln förbjöd på den sedan så olycklige baron Bielkes proposition sitt riddarhus' betjäning att bland de öfriga landtmarskalkarnas porträtter låta uppsätta eller anskaffa något, som föreställde den nu varande och stödde detta förbud på den föga smickrande grund, att hans afbild lika som hans person vore ett ämne, som på intet sätt kunde fägnas riddarskapets och adelns ögon.

Adelns vedervilja mot säkerhetsakten var konungen ej obekant. Innan han lät standet formligen häröfver rådpläga, trodde han sig böra försöka mildra nämnda afsky, och i detta ämne, om möjligt vore, känna sig för hos riddarhusets chefer, general Duwall och öfversten baron Wachtmeister, hvilka ansågos vara för akten. Den förre, landtmarskalk vid 1786 års riksdag, bevisade blott med det dubbla förtroende han då tillvann sig af båda partierna, att han kunde lova utan att känna navigation. Ingen kunde förneka honom besitta insikter och kunskap i flera grenar samt urskilning. Några och sextio års man, var han erfaren i affärerna, men den jämna gång, den enformighet hans tankar framtedde, var ej utrustad med de själens eldningar, som utmärka ett genomträngande förstånd. Då man några resor hört honom tala, var hans orationssätt att förlikna med andra människors stil, som man ej behöfver se mer än en gång för att sedan alltid känna.

Den senare, baron Wachtmeister, en man af ett oklanderligt vett, excellent umgängskar och rätt god militär, nedlade på ett ärorikt sätt, strax efter de ofvan omnämnda

riksdagsmännens arrestering den 20 februari, alla sina tjänster och ämbeten, sitt underguvernörskap hos kronprinsen, ett indräktigt regemente, allt blef offer för hans patriotiska nit. Ej nöjd därmed upphäufde han sig till talare. Han förde med mycken redighet sanningens språk. Mindre bemedlad som han var, hade hans uppförande redan blifvit beundradt. Hans nit förtjänade och tillvann honom adelns samfäldt yppersta förtroende.

Dessa båda herrar hade naturen utrustat med välvilja, deras hemlige rådgifvare, vice president Stjerngranat, med det djupaste snille. Han tordes ej visa sig på öppen bana, men han var driffjädern. Han hade varit sekreterare vid den olycklige grefve Brahes process vid 1756 års riksdag och uppgifvit projektet till landets tionde sättnings tjugu år därefter. Ett sådant förhållande var litet genstridigt. Förtroendet var också ej allmänt, men nu syntes han och borde efter allt utseende vara häftig patriot. Ett bevekande skäl därtill var, att han hade egendom, och frågan nu angick ingenting mindre.

Konungen begärde ett samtal med Duwall i hopp af någon jämkning. Denne åstundade till auscultanter nämnde Wachtmeister och Stjerngranat. Detta var ett felsteg. Det var ej att känna Gustaf III. Han hade för mycket insupit teatermaximer för att icke alltid vara konung i vittnens närvaro. Skulle hans nästan outrannsakliga själ på något sätt utletas, ville man hafva minsta förhoppning att finna tråden till en så invecklad labyrinth, borde det ske mellan fyra ögon, och så aflopp detta sammanträde fruktlöst. Stjerngranat läste upp ett stort patent, konungen svarade däruppå, som från sin tron. De bockade sig, och intet blef afslutadt.

Med grefve Hamilton, hvars gladare lynne alltid anstätt honom, var han uppriktigare. Han erbjöd sig, att afstå allt i säkerhetsakten och på nämnda grefves erinran förbinda sig, att till undersåtarnes skydd åter införa det i säkerhetsakten utelämnade ordet välfärd, med förbehåll att tjänsters

af- och tillsättande, krig samt fred skulle bero på hans godtycke.

Han sade, att hvad först i denna akt blifvit infördt, och som redan nu var ändradt, nämligen att konungen kunde ej allenast styra och regera utan äfven skipa lag och rätt, som honom nyttigast syntes, var ett misstag. Till detta barbariska uttryck hade ofrälse stånden likväl gifvit sitt bifall. Den enskilda vinnings- och hämndlystnad vid denna period var ej allenast blind, den var ursinnig.

Men nämnda kompositionsplan förkastades af patrioterna, och i det tio timmars långa, men ganska vackra plenum, som hölls den 16 mars, bekom säkerhetsakten på riddarhuset sin dödsdom, medels det enhälligaste nej, som någonsin skullat inom dess murar, de enda inom hvilka friheten ännu tordes gifva genljud, ty de andra stånden styrdes redan efter denna akt, som ej där blifvit satt vidare i fråga till någon slags öfverläggning.

Det var i afseende på detta negativa svar, greve Lewenhaupt enligt hvad jag redan nämnt, i början vägrade sin underskrift å säkerhetsakten. Men redigare hufvud än hans förvillades af den olyckan 1786 års ständer haft att utelämnat ordet grundlag bland de mål, som fordrade alla fyra ståndens samdräkt, och de vältaligaste tungor måste i det nu anförda plenum använda en viss advokatyr för att bevisa, ej säkerhetsaktens osäkerhet som samband, men dess olaglighet som rikslag, en omgång som kunnat undvikas utan denna försummelse, hvilken nu med bitterhet lades riksrådet greve Axel Fersen till last.

Vid sekreta utskottets uppdagade arbete rörande riksskuldens ofantlighet, vid bevillningens grundlösa bråddjup, förmodade man, att ögonen skulle öppnas på ofrälse stånden. Ingalunda. Ett bevillningsutskott tillsattes, endast betänkt uppå att med nit finna medel och utvägar till en årlig beskattning, som kunde fylla de uppgifna behofven. Präteståndet utan betänkande, borgarståndet med en stor pluralitet antogo ej allenast skuldens garanti, utan slutligen den orimliga ovillkorliga tiden, som fäste bevillningen till nästa riksdag.

Bönderna, härtill mindre hugade, uppkallades på slottet. Konungen antydde dem där sin vilja med en befallande ton. Några ville invända. Han sade dem »saken är afgjord». De bockade sig underdånigt, och hela Sveriges allmoge bekom genom den reverensen en beskattning, ej allenast odräglig utan tillika i visst afseende evärdelig, tvenne genstridiga ord, som i olycksvägen aldrig borde finna sig förenade, knappt i själfva afrundens boningar — men därtill förvandlas nästan jorden, när på den under listens spira alla passioner tygellöst få rasa.

Det plenum, som hölls på riddarhuset rörande riksskuldens garanti, var bullersamt, men öfverläggningarna enligt mitt tycke mer drifna af hetta än af förnuft och billighet. Det var till tacksägelsen för gränsernas försvar . . . det var till deltagande i kriget man bordt neka, men då detta ej skett, på hvad grund kunna vägra lämna garanti till en skuld, som enligt uppgift endast härrört af samma krigs oundvikliga kostnad? Åter verkade en handbiljett af konungen hans åsyftade ändamål. Monarken tillkännagaf i denna biljett, att riddarskapet och adeln ej nu kunde undandraga sig nämnda garanti, i jämlighet med de tre andra ståndens gifna bifall utan att sätta riket i yttersta våda.

Många påstå, att han häruti intet högre åstundat af adeln än ett afslag för att få tillfälle och en ej utan allt skäl grundad anledning att utbryta i det yttersta våld, förklara hvar ledamot för fågelfri och hela ståndet sina privilegier förlustigt. Om detta tilltänkta steg bekommo adelns hufvudmän någon slags kunskap. De hade den största möda att sakta de uppretade sinnena. Deras inflytande segrade slutligen. Skulden blef garanterad och adeln frälst.

För sådana försåt, för dylika giller, fordrades den största vaksamhet å adelns sida att vakta sig. Vissa politiska knep kunna all mänsklig vishet hvarken förekomma eller undvika. Det jag (blott för att bevisa denna sats) nu tänker anföra, kom ifrån själfva general Duwall. Vid det i synnerhet i början af inrättningen viktiga valet till de tre ledamöter af adeln, som skulle sitta i det nya riksgäldskontoret,

föreslog han vice president Stjerngranat. Detta tog emot. Han ändrade då batteri, utbad för sig att få dela förtroendet, erhöll säte där med det största bifall, lämnade kort efter riksdagen sin plats, och Stjerngranat kom vid hans bortgång att ensam blifva kvar på sätt han och Duwall aftalt. Hertig Carl bevistade nu konungens konklaver, och röstade merendels för de hårdaste utvägar. Var det för att hjälpa, var det för att stjälpa sin bror? Därom kan ingen döma, som ej kände hans afsikter, men i adelns hjärta inneslötos de båda i lika mild åtanka. De omnämnda rådplägningsarna kunde ej hållas till den grad hemliga, att icke ständiga hotelser utspreddos än om ny arrestering, än om dalkarlfrikårens intåg till Stockholm.

Den hade blifvit från riksdagens början kallad och af baron Armfelt, konungens favorit, denna kårs chef, inkvarterad vid Drottningholm, där den under afvaktan af vidare order emellertid bevakade baron Stjerneld och direktör Fritszky, hvilka man i så olyckliga tider varit nödsakad att ditflytta, för att vid Fredrikshof lämna plats till de från Finland strax efter riksdagens början ankomna arresterade chefer, som deltagit i Anjalaförbundet. Öfver dem tillsattes genast krigsrätt, såväl som öfver öfverste Hastfer, hvars dubbla uppförande och misstänkta hemliga förstånd med fienden ådragit honom ett dylikt och mer förtjänt missöde.

Under lika hård medfart vederfors ej de arresterade riksdagsmännen en lika laglig åtgärd. De voro utan brott, utan domstol, utan frihet. Alla adelns föreställningar i det ämnet blefvo ej emottagna, och de tre ofrälse ståndens dyrkan för en despotism, som i sin vagga visade sig i en så förfärlig gestalt, kunde af hvar tänkande varelse ej annorlunda anses än som en fullkomlig manicheism.

Huru förödmjukande är det ej för mänskligheten, att lasten (här var det afunden) kan förnedra den ej allenast under sin egen natur men under själfva djurens? Kreaturen bära oket, men göra de det af egen drift?

Adeln, drifven ur ett frihetsretranchement i ett annat hade ej mer än ett enda öfrigt. Det var deras utslag

rörande bevillningstiden. Kunde denna utstakas (och det var nu egentligen ståndets ensak) så involverade en dylik bestämd tid en tillkommande riksdag, då törhända mer upplysning och andra tänkesätt kunde visa sig och som en följd en ändring af allt det, som nu var skett.

Den 21 april 1789 ventilerades på riddarhuset själfva beskattningsmetoden. Sedan rådplägningsarne i detta ämne blifvit afslutade, och adeln med uppmärksamhet väntade den ovitiska propositionen rörande tiden, då nämnda beskattning skulle fortfa, uppstod vice landtmarskalken Liljehorn och sade, att det smärtade honom vara nödsakad gifva tillkänna, att han vid sitt hufvuds förlust ej vågade göra någon proposition annorlunda än på obestämd tid. En ej så alldeles oförväntad, men ohygglig utlåtelse satte hela riddarhuset i harnesk. Det kunde ej begripa, att den politiska fräckheten vågade vara nog djärf för att förmena en frivillig gifvare makten att utsätta, huru länge gåfvan skall fortfa, emedan ingen bättre än han bör känna, huru länge han mäktar fördraga den förbindelse han ingår.

Lagman Spaldencreutz bevisade med sin vanliga eld och styrka, att om också bevillning på bestämd tid innefattade nödvändigheten af en riksdag efter samma tids förlopp, kunde denna nationens rättighet väl sägas vara i kollision med den, som konstitutionen tillägnade regenten att ensam sammankalla ständer, men gjorde denna sista ej illusorisk, som konungen påstod uti en ny biljett till landtmarskalken. Fåfängt sökte flera af adeln öfvertyga denne, att en till tiden gränslös bevillning upphäfde hvarje samhälles syftemål, till hvilket hvar medlem trodde sig bidra, i det han aflämnade en del af sin förmåga för att freda det öfriga, men han kunde ej uppoffra allt för att förvara intet. Liljehorns på egennytta grundade envishet var oöfvervinnelig. Och man var ej i stånd att förmå honom under detta eller påföljande plenum den 24 april göra någon annan proposition än på obestämd tid. Adelns svar härpå var likformigt. Man hörde hvarken ja eller nej (till den grad fruktade den all förtydning), utan endast orden: På tu år,

på tu år. De uppfyllde rummet, och då vice landtmarskalken i vredesmod afbröt ett så bullersamt plenum, förföljdes han med samma ord af en kitslig ungdom trappan utför ända till sin vagn.

Så mycken hårdnackenhets gjorde hofpartiet nästan försagdt. Konungen insåg äfven såväl som adeln, att all hans politik, alla hans ränkor, alla penningeuppostringar varit förgäfvnes, om han ej förmådde häfva detta hinder. Detta oförmodade Gibraltar uppväckte hans förtviflan, men rådlös var denne herre aldrig. Af erfarenhet kände han, att närmaste trappsteget intill listens är våldets. Dit steg han.

Ej nöjd därmed att såväl hertigen af Södermanland som han själf hela riksdagen anført nattpatruller, nedlätto sig båda nu till den grad, att de vid tvenne natters traktat åt Stockholms största slödder foro själfva ikring på krogarna och utdelade penningar. Detta allt hölls tystare än man kunnat förmoda af själfva sakens natur, men verkan däraf uppdagades den 27 april, svenska frihetens sista dag, då alla fyra stånden, nästan för första gången ifrån riksdagens början, voro hvart och ett på sitt samlingsställe.

De trenne ofrälse stånden antyddes att afvakta slutföljden af konungens uppträde på riddarhuset, hvilket skedde med den tysthet, att han till de flestes högsta förundran intog landtmarskalksstolen, innan man knappt visste, att han var inne, endast åtföljd af kaptenlöjtnanten vid drabanterna, grefve Adam Lewenhaupt.

Monarkens utseende vid detta inträde är omöjligt att förglömma: höflig, något försagd, ögonen tindrande af en lömsk mildhet. Man tyckte sig se en räf komma in i en hönsgård.

De grannaste uttryck, de mest smickrande loford blefvo använda. Konungen sade, i början med en nog stapplande röst: »att han i skydd och under Vasavapnet (detta hängde just öfver landtmarskalksstolen) intog sitt ställe i ett så ärorikt samfund, att han för att förena sig med sitt ridderkap och adel, med detta stånd, från hvilket hans hjärta aldrig kunde vändas, nu helt ensam ankommit till riddar-

huset.» Ett stort oljud af mot 10,000 man pöbel, som dels beväpnade, dels obeväpnade på signal kolonnvis uppträdte på riddarhustorget, gaf honom i samma ögonblick den mest förnedrande dementi, gjord löjlig af en vid namn Rosenstein, som med en gäll och späd röst ropade åt dem ur ett af riddarhusfönstren: »Tig edra kanaler, han talar själf».

Utom detta stöd, hvilket ett fruntimmer sedan med nog fog kallade konungens stora vakt, var borgarkavalleriet färdigt att sitta upp under hertig Karls befäl. Adeln var likväl ej utan allt försvar. Flere personer af egen drift, hertig Fredrik själf med sina anhängare, alla beväpnade, voro äfven på riddarhustorget i tanke att möta våld med våld.

Då första rörelsen var förbi, sökte hans majestät, som nu något hämtat sig, att med mer köld framställa de mest bindande anledningar för att förmå adeln samtycka till en bevillning på obestämd tid. Det förnämsta skäl han anförde var, att han haft bref ifrån Holland, att på blotta ryktet om adelns beslut att härtill vägra sitt bifall hade de därvarande handelshusen blifvit så misstroagna, att intet lån stod att förmoda utan den ovillkorligaste bevillning, hvaruti de andra ständerna redan ingått.

Monarken betänkte icke orimligheten af ett dylikt föregifvande, ty då adelns beslut ej var åtta dagar gammalt, huru kunde tidningen därom kommit till och från Holland? Och hvad svag grund att rubba svensk konstitution, för det att holländska handelshusen ej kände dess beskaffenhet. Lagman Spaldencreutz bevisade detta, och att ständernas omtanke att vid tätare riksmöten ofta utsöka medel till garantiernas uppfyllande snarare borde öka än minska allmänna krediten.

Olyckligtvis var han ej den första som talade. Han blef förekommen af öfversten baron Wachtmeister, hvilken intagen af den fördom, att det bästa värn mot våld . . . det som mest aftynade dess verkan, vore att säga, det man vek för makt, nyttjade i sitt tal detta obehöriga uttryck, och tillade, att han omöjligen kunde bifalla konungens

proposition utom med förbehåll, att det ej skulle tjäna till prejudikat, och med reservation af hela ståndets rättighet. Det var att reservera sig sina fötter och afsäga sig rättigheten att gå. Den sluge regenten märkte felsteget, och samtyckte därtill genast. »Skrif», sade han åt riddarhussekreteraren, som förde protokollet, »att adeln bifaller proposition om beviljning till nästa riksdag, men utan att det länder till prejudikat och med reservation af all sin rätt.»

Utkastet blef gjordt enligt nämnda föreskrift hvilket utan detta baron Wachtmeisters så högst oförsiktiga, så litet djuptänkta utlåtande, aldrig ägt rum. Han förstörde på en minut genom obetänksamhet allt hvad han i tvenne månader upprätthållit genom välvilja, i saknad nu af sitt råd, sin mentor, adelns osynliga men törhända förnämsta drif-fjäder, grefvinnan Klinckowström, riksrådet Fersens dotter, det kanske af alla svenska fruntimmer naturen utrustat med det eldigaste snillet samt den starkaste själen, och som fick hvad hon saknade i erfarenhet uppfyllt genom instruktioner af sin far, hvilka inbakade i bröd gingo till och från Fredrikshof.

Inom detta sista, men ganska fasta bröstvärn, under hvars skydd adeln nu skulle förfäkta frihetens sak, borde ej vara fråga om annat än segra eller dö. Flere talare upphofvo sig. Vice landtmarskalkens son sammanblandade i en röra Cyrus, Gustaf III, Alexander Magnus etc. En stor del sade rent af nej. Åtskilliga, som ägde ingenting, erbjödo allt hvad de hade. Många talade och visste ej, hvad de sade. Frihetens själatåg var förbundet med vanliga dödssymptomer, yra och konvulsioner.

Slutligen gjorde konungen proposition, som besvarades med ett blandadt, nästan lika starkt ja och nej. Orsaken till denna oförmodade likhet härrörde däraf, att strax efter konungens ankomst öfver tre hundra obehöriga, men väl beväpnade personer inkommit medelst falska poletter, och att i ordet ja förenade alla de sig, som med baronerna Wachtmeister och Duwall trodde, att ett framtida begagnande af den gjorda reservationen kunde mildra en närvarande olycka.

Två tredjedelar af riddarhuset instämde likväl alldeles icke i denna fåkunniga tanke. Icke desto mindre uppstod monarken efter adelns afgifna svar, där man oakadt sorlet tydligen kunde märka att nej hade öfvervikten, och sade med en mild röst och förbindlig uppsyn: »Jag har orsak att tacka ridderskapet och adeln för deras yttrade beredvillighet». Tacka för ja, då man fått nej, var ett nytt foster af Gustaf den III:s snille, okänt tills dato af den oblygaste politik.

De nekande bland adeln fällde händerna af förundran, men snart började man höra nej — nej — nej — med en lägre stämma, sedan med den största häftighet nej — ja —votering — ja — nej.

Denna vackra operation repeterades tre gånger, blandad med folkets oljud, ej allenast på torget, utan invid själfva riddarhussalens dörrar. Emellertid började deputationen ropas upp, och de sämsta af konungens parti erbjödo sig med glädje därtill, förvissade för denna dagen om fullt dagtraktamente. Hofmarskalken grefve Mörner, af helt annan frejd och tankesätt (ty bland alla grefvarna fanns ej enda rojalist) blef öfverrumplad. Framkallad af konungen, framträdde han att anförä deputationen till de tre andra stånden med det så kallade adelns beslut, till hvilket pluraliteten sagt nej.

Kammarherren grefve Hamilton, högst otålig patriot, som såg våldets fortgång utan att kunna hindra det, steg då upp, och med anletsdrag, i hvilka förtviflan var målad, protesterade han för sig, för det säte han innehade och för sina efterkommande emot allt som var skedt. Häruti instämde med ej mindre häftighet flere, men i protokollerna vågade sekreteraren, försagd af nyss öfvergången arrestering, ej tydeligen anförä annan protest än den omnämnda grefve Hamiltons, bifogad med baronerna Posses och Kurcks bifall. Konungens enda svar härå var: »Protestera, protestera, min grefve, saken är ändock afgjord». En ung grefve Ribbing, bitter, eldig, rask, frågade på hvad grund votering kunde nekas? »Jag förklarar,» sade konungen, hvars mod vuxit,

»den för rikets fiende, som ej anser saken vara afgjord.» Denna hotelse verkade föga. Under ja och nej — öppna dörrarna — igen med dörrarna — omgifven af ett förfärligt buller, aftågade emellertid den nämnda deputationen.

För att tysta detta buller, stilla missnöjet och gifva de upprörda sinnena tid att sätta sig, omnämnde konungen ganska slugt, att det nu vore tid att tala om de på Fredrikshof insatte adelns ledamöter, om hvilka han förut ej velat höra talas, ehuru grefve Claes Lewenhaupt därom ordat. Monarken fick vid ett så kärt ämne genast ljud. Han namngaf ingen af de arresterade, men talade om de flesta i sådana uttryck, som gånge vid handen, hvem han menade, och sade, att alla de skulle lössläppas, som ej vanvördat majestätet genom uppenbar dementi.

Till svar härupå talades för mycket om nåd. General Duwall i synnerhet sade grannlåter och undfick komplimanger. Några vågade dock slutligen säga, att här vore mindre fråga om nåd än om rättvisa, och att de arresterade herrarna borde njuta lagens och deras privilegeriers hägn, men detta oaktadt var den våldsamma frihetsinkräftaren nog djärf att gå ur riddarhuset, utan någon åtagen viss förbindelse å denna sidan annan än sitt godtycke och genom en tillvällad rättighet af Lettres de cachet gifva sista dödsslaget åt svenska friheten.

Baron Wachtmeister trodde åtminstone kunna få för- eviga dess döds-kamp och sin egen heder medels riddarhusprotokollernas tryckande. Solenniter på stället i hela adelns närvaro gaf monarken härtill sitt bifall. Det vill säga, att sedan han börjat plenum med att smickra adeln, under loppet däraf våldfört detta ståndet, slöt han med att drifva gäck därmed.

Protokollerna blefvo aldrig tryckta. Han återkallade aldrig sitt löfte, adeln fick aldrig fog att häröfver kunna klaga. Han blott undvek att justera sitt tal i denna dagens protokoll, hvilka utan nämnda tal ej kunde med anständighet befordras till trycket.

I sitt ämne måste man lämna denna herrn den rätt-visa, att han var lysande, ovanlig, till och med förundrans-värd och onekligen en af de första i kungliga tyranniets första klass.

Man påstod, att ett tecken var gifvet af polismästaren Liljensparre till pöbeln, hvarefter denna skulle rätta sitt förhållande. Åkte konungen från riddarhuset, skulle den bete sig fredligt, red han därifrån borde massakern begynna. Detta senare är ej troligt. Det är stridande mot tidehvarfvets seder, mot konungens lynne, som ej syntes vara blodtörstigt, och till och med emot hans egna anhängares säkerhet inom riddarhuset, emedan man ej försport, att dessa bekommit något särskildt kännemärke för att blifva fredade. Men snarare är att förmoda, att i ett dylikt fall menigheten utropat konungen för suverän och åtföljt samt fört honom i triumf till de andra stånden, hvilka då stadfäst det beslut, deras medbröder fattat. På blott en tillsägelse af konungens generaladjutant åt pöbeln att begifva sig bort, skingrades den som lösa skyar vid en väderfläkt.

Men dagen var anslagen till surpriser. Konungen hade ej varit en half timme från riddarhuset, där en del af adeln ännu var samlad, förr än till dess stora förundran riksdagen afblåstes, hvilken följande dagen den 28 april slöts på rikssalen med vanliga ceremonier.

Läktarna vid dylika tillfällen voro gemenligen uppfyllda med stadens förnämsta fruntimmer. Nu syntes där ej andra än bindmössor och klippingshandskar. Flera mulna ögonkast från konungen tillkännagaf hans hemliga missnöje däröfver, men det vackra könet, som ej älskar despotism hos andra, hade varit honom vidrigt hela riksdagen och därigenom oändligen verkat på de yngre karlarnes tanke-sätt och ingifvit dem en ståndaktighet, man knappt kunnat förmoda af folk, hvars lycka till en del berodde af hofgunst. Konungen hemförlofvade med ömhet ständerna, till deras olika kall, och syntes, då han gick ned från tronen, vara rörd till årar, utan tvifvel utpressade af glädje öfver

ett riksmöte, som slagit så förträffligt ut enligt hans afsikter.

Dessa verkställdes till en del genast. Utom baron Stjerneld och öfverste Almfelt, sattes de öfriga arresterade riksdagsmännen oförtöfvadt på fri fot. Alla rådsherrarna afskedades, utom grefvarna Wachtmeister, Bonde och Hessenstein, hvilka bibehöllos, emedan säkerhetsakten, som lämnat antalet af riksens råd i konungens val, ej upphäft själfva rådet. En så kallad högsta domstol tillsattes, som endast skulle befatta sig med justitiemål. Dess ledamöter voro hälften frälse, hälften ofrälse. En riksregering utnämndes. Den bestod af sex personer, som under konungens frånvaro förvaltade de öfriga riksvårdande ärendena, och i synnerhet ansåg monarken som enväldets väsentliga segertecken säkerhetsaktens publikation.

I fruktan för adelns motstånd hade han ej vågat låta införa den i riksdagsbeslutet, men nu blef den detta oaktadt som grundlag uppläst och förkunnad från alla predikstolar i hela riket, med orden: Å ridderskapets och adelns vägnar, Charles Emil Lewenhaupt.

Uti originaldokumentet hade, som jag nämnt denne okunnige landtmarskalk betjänat sig af det ovanliga uttrycket: på riksens ständers vägnar, hvilken obehörighet aftynade underskriftens konstitutionsmässiga verkan. Genom en liten olaglighet bekom den nu en laglig form. Hur kan man förmena den, som gjort våld på sina heligaste förbindelser, på de dyraste eder, på en hel nations rättigheter, att utöfva det på ett ark papper?

Öfverste Almfelt fördes till Varbergs slott. Baron Stjerneld till Carlstens fästning. Deras fortfarande häkte där, mot privilegier, utan rannsaking, utan dom, efter godtycke, på behaglig tid, stridde mot själfva säkerhetsaktens bokstaf, men visade endast likheten mellan olaglighet och ingen lag.

Hvad enskildt agg konungen kunde hafva till den förstnämnde af dessa herrar, är mig obekant, men hans hat till baron Stjerneld härledde sig från ett kitsligt svar,

denne för längre tid tillbaka gifvit konungen rörande sin ätt, den han påstod direkt nedstiga från Erik XIV genom dess son med Katarina Månsdotter. Från Polen, dit denne prins flytt, hade hans efterkommande i konung Karl XII:s tid återkommit till Sverige och blifvit introducerade på Riddarhuset under namn af Stjerneld. Dessa uppgifter påstod nämnde släkt sig kunna dokumentera.

Vid tillfälle af en frukost, Stjerneld låtit tillstålla på Ulriksdal i kungliga rummen under hofvets frånvaro, blef han öfverrumplad af konungen, som häröfver förklarade sitt missnöje. Stjerneld svarade blott, att en slump, ett öde, deciderat dem emellan, hvem som hade största rättigheten till dessa rummen. Detta i sig själf obehöriga svar fick Stjerneld nu umgälla.

Sedan alla omnämnda författningar verkställts, begaf Gustaf III sig till Finland, på ärans fält och krigets bana.

SJUNDE TIDEHVARFVET.

Från år 1789 till år 1792.

Konungens första krigsförsök i början af 1789 under varande riksdag var likväl ej märkt med ärans stämpel. Danska ministärens politiska översamhet hade frälst honom nyss förut om hösten 1788. Den väntade sig likväl ingen erkänsla, så mycket kände den den svenska monarken, men folkrätten trodde den honom ej om att vilja rubba. Danskarna lefde i tillit däruppå uti den största säkerhet, då en svensk löjtnant vid namn Bentzelstjerna blef uppdraget att i Köpenhamns neutrala hamn, där ryska eskadern under amiral Dessen var vinterliggare, antända den, oakadt den ögonskenliga fara, som därvid hotade själfva staden att blifva lagd i aska.

Bentzelstjerna anlidade en skeppskapten på en engelsk kutter att vara honom behjälplig i detta berömvärda uppsåt. Engländaren ville draga belöningen i förtid, presenterade å ett handelskontor i stället för prima en sekunda växel. Dennes utbetalning blef uppskjuten, tills närmare upplysning ankommit. Något missförstånd mellan den engelska sjökaptenen och Bentzelstjerna blef en följd däraf och sammangaddningen upptäcktes. Svenska ministern baron d'Albedyll, hvars hus insulterades af pöbeln, protesterade om sin okunnighet rörande hela denna tillställning, men reste till Sverige. Bentzelstjerna kom på Blå tornet och

svenska monarken i alla tidningar, som ett mönster på den minst samvetsgranna af alla samtida regenter.

Oaktadt säkerhetsakten (ej allenast Sveriges utan nästan tidevarfvets vanära) hade som jag nämnt blifvit publicerad, var det likväl Gustaf III:s vapens framgång, som skulle decidera, huru denna process kom till att afslutas vid tillkommande fredsunderhandlingar. Folkets blod rann nu blott för att stadfästa dess bojor.

Svenska flottan under hertigen af Södermanland, den ryska under amiral Tschitschagoffs befäl höllo båda sjön hela sommaren 1789. De råkades vid höjden af Öland, kanonerade hvarandra på afstånd utan förlust, och denna kanonad gafs genast ut i svenska avisorna som en seger. Hertig Karl sade sig haft den i sina händer, om hans signaler blifvit lydda af förre vice landtmarskalken, kontreamiral Liljehorn, som kommenderade arrièregardet. Flera sjömän påstå, att vinden var honom för knapp för att kunna hinna upp kårarmén, som skyndade efter den ryska flottan. Politici däremot gissade, att hemliga order varit orsaken till hans uppförande. Han arresterades. De med honom anställda förhören utredde ej gåtan i så konstiga tider. Han miste sin syssla, behöll sina löner och gjorde på tillsägelse en utländsk resa, åtföljd af rojalisters och patrioters förbannelser, utgjutna af olika driffjädrar.

Vid samma tid arresterades general Kaulbars i Finland, för en påstådd förhastad reträtt. Under denna saks utredande vid en öfver honom satt krigsrätt, yttrade konungen, att han skulle tjäna till repressalie mot Liljehorn, och att hvad som vederfors honom äfven skulle drabba Kaulbars, en man full med ära, och som uppväckte hela arméns medömkan. Af denna lilla anekdot kan än närmare fattas, hvad begrepp monarken gjorde sig om ordet rättvisa. Deras öden blefvo äfven nästan lika. Båda dömdes af med lifvet, benådades, miste tjänsterna, och om ej baron Kaulbars behöll sin lön, erhöll han däremot en pension, utan hvilken krigsrättens dom öfver honom gått i verkställighet genom hungern.

Landtkampanjen var ej decisivare. I gazetterna segrade vi ständigt, men i Finland växlade krigslyckan i de obetydliga affaires de poste där föreföllo, då ryssarna aldrig agerade offensive utom för att drifva oss öfver vår gräns tillbaka, hvilket vid Högfors skedde medels en surprise, som så när kostat oss den del af armén, som skulle försvara detta pass. Hela kampanjen bestod af marscher och kontramarscher, hvilka afgjorde intet, men mattade riket.

Enligt utspridda rykten fördes emellertid svenska vapnen i hjärtat af Ryssland. Allt troddes. Bönderna påstodo ofta, att Petersburg var intaget, med variationer af vår förlust därvid, mellan tolf à tjugu man, tio à femton hästar. En gång sattes i tidningarna, att en fått en kon-tusion af en kanonkula, som gått mellan hufvudet och hattkullen. Det troddes äfven.

Det som doldes var ett nederlag, svenska galer- och skärgårdsflottan led vid slutet af kampanjen. Denna flotta, som kommenderades af amiralen grefve Ehrensvärd, låg säker i Svensksund, men fick order att gå ut och angripa den vida öfverlägsna ryska skärgårdseskadern. De mest förfarna officerare bådo konungen på knä att ej onödigt äfventyra hela svenska skärgårdsflottan. »Äro herrarna rädda?» var hans enda svar. De ådagalade följande dagen, under hans åsyn från ett högt berg, medels 2,000 mans, några och tjugu beväpnade fartygs samt sextio proviant-skepps förlust, att de ej voro försagde. Blodbadet ökades dymedels, att Ehrensvärd på konungens skickade muntliga order (så ofta svårligen vidkända) ej ville retirera, förr än han fick dem skriftligen. Då slaget var förbi, kom nämnde grefve till konungen, beklagade den lidna förlusten och föll i ej ringa förundran att blifva tröstad med flera monarkens exclamationer: »Ah, ni kan aldrig tro, min grefve, hvad det var för ett charmant spektakel.»

Det var ej det enda tillfället, där denna konungs känslösa hjärta röjde sig. En gång befallde han vid landtarmén, att en kanon skulle uppföras mot ett litet ryskt batteri, och ville att i stället för retranchement denna operation skulle

betäckas af manskap. Dessa, blottade för ryska elden, undanskötos så fort de visade sig. Till slut beordrades därtill en ung fänrik von Vicken. Denne lät förstå, att hans kurage kunde på nyttigare sätt användas. Närvarande hörde monarken denna utlåtelse. »Är min herre rädd? Vill min herre fara hem och di?» sade han åt den unge officeren, som marscherade fram, fick inom två minuter båda benen afskjutna, bars på en bår förbi konungen, åt hvilken han blott sade: »Var jag rädd, ers majestät?» och dog två timmar därefter.

Försynen besparade upphofvet till så mycket elände. De försåt, som sattes emot honom, blefvo ej röjda men dock häfda af oförmodade tillfälligheter, och lyckan vakade öfver hans dagar. Vid en affär, då konungen oakadt sin försiktighet satt sig på en sten inom skothåll, blef han därför varnad af en officer. Han var knappt uppstigen, förr än en kanonkula slog samma sten.

Dessa faror, dessa bragder voro ej betydliga nog för att icke denne herre själf fann, det han ännu ej förtjänat äreportar. Han bedrog i anledning af denna tanke Stockholms välvilja medels en oförmodad återkomst dit, i början af november månad 1789 helt bittida om morgonen, då hans inkognito, så mycket mer blef iakttaget, som han vid sista ombytet lämnade sin egen vagn och anlände till residenset på bondvagn.

Krigsrustningarna fortforo med ifver under hela vintern mellan 1789 och 1790. De blefvo så mycket tyngre för landet, som en epidemisk sjukdom 1789 års sommar bortryckt mot 13,000 man i Karlskrona, mest sjöfolk, och i anseende därtill, att myntets ringa värde ökade kostnaden. Det kvantum riksgäldssedlar 1789 års ständer hade beviljat till krigets utförande bortjagade ur rörelsen bankomyntet, som utfördes eller gömdes, men förslog på långt när ej till alla utgifter. Nya förestodo till 1790 års kampanj. Konungen hade heligt försäkrat att ej ådraga ständerna oåtsporadt riket någon ny skuld. Icke desto mindre förfärdigades utredningskommissions sedlar löpande med ränta

till alla gjorda inköps betalande och för de kuranta utgifterna, finska krigskommissariatets sedlar, kallade Fanhjelmar efter den, som undertecknat dem. Båda sedelsorterna voro så verkliga valutor utan fond (men med hvilka påföljande kampanj gjordes), och regeringen fann ej annan utväg att realisera de sistnämnde än den att tillåta finska allmogen därmed betala sina kronoutlagor, som enligt ständernas anordnande bordt ske i riksgäldssedlar för att minska den sedelstocken. Riksgäldskontoret led härvid årligen 18 å 20 tunnor guldets förlust och rikets skuld fick en lika betydlig, riksfördärfelig, som oförmodad tillväxt.

Svenska monarken, ej nöjd med ett blodigt krig, tog ännu till pennan och ett dess höstarbete såg dagsljuset vid början af året 1790. La Balance du Nord borde hafva gjort nordens Semiramis till hans oförsonligaste fiende, om någon annan förolämpning kunde slå rötter hos krönte hufvuden än den, som rörder deras makt eller sårar deras intressen. Utom en anmaning till hela Europa att resa sig mot den förfärliga ryska makten, som efter utsago hotade till och med Venedig, innehöll denna bok berättelser om sista ryska tronföljden, som kunde vara sanna, men hvilka ryska kejsarinnan ej borde vänta sig från sin like, så till rang som lynne.

Om denna smådeskrift (så emot ryska nationen som svenska adeln) ty den angrep dem bägge, influerade på 1790 års kampanj — om den uppväckte hos den förra, hämndlystnad, hos den senare förtviflan, skall jag lämna osagdt, men det var onekligen den blodigaste under hela kriget. Den kostade så mycket mer folk, som den i militäriska historien kan märkas som en, den där å ömse sidor innefattade de största sottiser och felsteg enligt alla kännares enhälliga utsago. Konungens egenkärlek, åstadkom de fel, som skedde till lands, hans okunnighet, de flottan begick. Förförda af falska spioner voro ryssarna ej vaksamma nog vid vinterns slut åt Fredrikshamnssidan. Hans majestät själf surprenerade en del af deras skärgårdsflotta, brände upp några fartyg, men retirerade genast.

Denna bragd var för obetydlig för att uppfylla sitt ändamål. Vid början af kriget hade han instiftat en ny mellangrad i Svärdsorden: riddare af stora korset, som med ett band bars ikring halsen och utom dess en öfvergrad, hvars tecken var en värja broderad på rocken, hvilket ej utdelades utom för utmärkt mannamod eller erhållen betydlig seger.

Ett par generaler hade erhållit detta hederstecken, äfven hertigen af Södermanland för Hoglandsaffären, men konungen själf var ej därmed prydd. Han hade förr låtit hela svenska nationen springa öfver klingan än att ej härmed utsiras, men ordensstatutens bokstaf var, att man skulle segra, och — den saken var tvetydig — mot lika stor eller öfverlägsen styrka, sådan som den ryssarna hade vid Högfors och närmast svenska hufvudarmén.

Egoismen deciderade sålunda om denna kampanjs krigsoperation. I början af våren, vid islossningen i det uslaste väglag, det olidligaste väder, i saknad på allt fourage och alla lefnadsförnödenheter, drog konungen sig upp med sin kår öfver trettio mil. Finska bondens hästar kreverade, svenska soldaten var på väg att undergå ett lika öde, allt för att surprenera en mindre talrik rysk kår vid Walkiala. Den blef slagen af vår öfverlägsna styrka, förlorade 400 man och några kanoner. Svenska generalen grefve Gustaf Wachtmeister blef vid detta tillfälle skjuten genom armen, men med ordensstatuterna under den friska armen, åtföljd af hela därvarande officerskår tvang han följande dagen medels sina och deras böner den modesta monarken att emottaga en dekoration (den broderade värjan), utan hvilken, som jag sagt, svenska nationen förr sett sitt slut, än den sett krigets.

Då denna grannlåtsexpedition var förbi, såg konungen till lands intet ämne till nya lagrar. Det var på ett annat element han skulle söka dem. Där hade de han ämnade skörda ej blifvit till fulla uppdagade. I anledning häraf ilade han till svenska skärgårdsflottan och antog själf däröfver befälet.

Aldrig hade svenska örlogsflottan utlupit så lysande,

och så talrik. Det var en halmeld, som skulle kasta sitt största sken vid sitt slut. Tjuguen rangskepp, åtta à tio fregatter, utom mindre fartyg löpte ut ur Karlskronas hamn och satte uti maj månad 1790 genast kosan på Reval. Af en obegriplig kitslighet och liksom för att uppväcka fiendens uppmärksamhet, hade kort förut ett par svenska fartyg insulterat Lifländska kusten och där uppbränt ett sädesmagasin. Af en lika oförlätlig senfärdighet löpte ej svenska flottan in uti Revalsviken, förr än den legat ett dygn utanför. Ryska flottan, femton krigsskepp stark, lade sig i ordning förtöjda på sina ankare, vårdkasar antändes, vallarna besattes med kanoner, och under den häftigaste eld löpte svenska flottan skepp för skepp Revalska bukten ut och in liksom i gatlopp. Ett skepp, Prins Karl nämndt, blef så sönderskjutet vid rodret, att det drefs på ryska flottan och togs. Ett annat, Riksens Ständer, blef till den grad illa medfaret, att det efter affären af svenskarna själfva uppbrändes.

Hertig Karl kommenderade, men var ej med i affären, utan låg ur skotthåll på jakten Ulla Fersen. Flottan löpte sedan mot Kronstadt, råkade och kanonerade den ryska eskadern på tolf à fjorton skepp, som därifrån utlupit. I detsamma signalerades Revalska flottan, hvilken genast lyft ankar, då den svenska bortseglat, och för att ej komma mellan tvenne eldar tog hertig Karl på konungens skriftliga order sin tillflykt in uti Viborgska viken, där hans majestät låg med skärgårdsflottan. Följande dagen lade de konjungerade ryska eskaderna sig utanför och insprärade hela svenska sjömakten.

Scenen, som tilldragit sig vid Sveaborg 1788, förnyades åter nu men i olika omständigheter. På fientlig redd var så mycket mindre hjälp att förmoda som ryska landstyrkan låg vid Högfors och hindrade all möjlig kommunikation.

Hade ryska kejsarinnan varit tjänad af nitiskt eller upplyst folk, hade svenska örlogs- och skärgårdsflottorna med konung, hertig Karl och allt därpå befintligt manskap varit borta,

Två å tre gamla skeppsskrof, förda ifrån Cronstadt, nedsänkta i det enda smala utlopp, som man bekvämligen kunde nyttja, hade därtill väsentligare bidragit än den västanvind, som nära en månad så betog allt hopp om räddning, att monarken var på väg taga det beslut att sätta armén i land, söka slå sig genom Högfors pass inåt Finland och bränna upp hela svenska flottan.

Den var till provianten redan satt på förknappning, då i början af juli ett östanväder med storm uppstod och gaf svenska flottan, som hissade segel, något hopp, hvilket likväl hade blifvit den betaget, därest den ryska gjort sin skyldighet. Den började ej göra sig klar och förfölja, förr än alla svenska fartygen voro utlupna, hvilken lamhet gaf sannolik anledning till det rykte, som sedan spriddes, att ryska amiralen Tschitschagoffs var bestucken och lofvat, att ej dess flotta skulle uppfylla sitt åliggande, förr än den svenska var till fullo undsluppen ur Viborgska viken. Då eftersattes och jagades den af ryssarna med det eftertryck, att fyra svenska örlogsskepp strandade på grund, tvenne borttogos, två fregatter sprungo i luften, antända genom oförsiktighet af en svensk brännare, och femtio skärgårdsfartyg bortkaprades. Det felades föga, att ej konungen undergått samma öde. Han frälste sig genom skottgluggarna från aktern af den lilla jakten Amphion på sin slup till ett annat fartyg. En kapten vid namn Sillén, som var honom härvid behjälplig, miste i detsamma sitt ena öga och ena armen, hvars benpipa slog ut. Krigets fasa omsväfvade på det närmaste krigets upphof. Men nu som vanligt, blefvo undersåtarna offret på denna olyckliga dag, hvilken inom några timmar gjorde om intet flera års möda och kostnad. Det var ej sex skepp af hela örlogsfloktan, inlöpta till Sveaborg, som voro i stånd att hålla sjön.

Svenska skärgårdsflottan med dess omnämnda förlust tog posto inom Svensksund, där kort därpå krigslyckan på ett märkeligt sätt ådagalade sin ombytlighet. Prinsen af Nassau med den vida öfverlägsna ryska skärgårdsflottan

omgaf den svenska, och för att den 9 juli på ett betydande sätt fira ryska kejsarinnans upphøjelse på tronen som själfhärskarinna, attackerade han svenska fartygen i det fördelaktiga läge, de hade inom flera klippor och skär, med allt det öfvermod en vunnen framgång och en förmodad otvifvelaktig seger gifva. Vinden, som låg på, friskade upp, vände sig till storm, indref de ryska fartygen som i en dubbel fara mellan klippor och svenska elden, bortsatte på de förra mellan femtio och sextio större och mindre fartyg, åtta à nio galerer. Ryssarne kommo ej ur denna trängsel under 6 à 8,000 mans förlust, som större delen blefvo fångar. Konungen var från en klippa åsyna vittne af denna batalj och stäckte genom en så betydlig och högst oförmodad framgång ej allenast den utländska fiendens tilltagsenhet, utan tvang äfven den inhemska att tystna och hålla inne med det knorr, som öfver hela riket hördes öfver Viborgska affären, utom af allmogen som alltid oupplyst påstod att herrarna, och inga andra än herrarna, inledt konungen att inlöpa i den fälla, ur hvilken han med så stor förlust undsluppit.

Utblottad på folk och penningar, törhända öfvertygad att elementerna, som han tills dato hade att tacka för sin krigsära, ej alltid skulle vara honom lika gynnande, började konungen önska fred. Preussen, England hade gifvit löften och låtit därvid bero. Af purt ädelmod gå sällan dylika förbindelser i verkställighet. Somliga påstå, att ryska kejsarinnan öppet skickat konungen deras pretentioner för tilltänkt biträde: Pommern åt Preussen, Gottland åt England, ryska Finland åt Sverige. Kriget hade i det fallet ej blifvit företaget utom till mediatörernas förmån. De båda krigförande nordiska makterna insågo detta, och i slutet af augusti månad slöts fredspreliminärerna i Värele mellan Ryssland och Sverige utan någon främmande makts garanti. Hvar och en fick utan ersättning kännas vid sin förlust, som för oss var tjugutre millioner riksdalers kostnad och 70,000 manbart folks hädanfärd. Vinsten blef säkerhetsakten. Freden kallades i alla svenska tidningar ärofull.

Landet återskallade af de välsignelsers genljud, som utgötes öfver landets fader, och i några månader var en del af svenska allmogen öfvertygad, att om ej ryska kejsarinnan genast afträdde Petersburg, var det af den orsak, att man med billighet ej kunde beröfva henne mer än andra den rättigheten att vid fastigheters afträdande hafva laga fardag.

I denna kloka nation gafs äfven tänkande — gafs förnuftigt folk. De ryste vid den befallning, som åtföljde fredstidningen, att regeringen i Stockholm skulle utan uppskof besegla den med öfverstarna Hästeskos, von Otters, öfverstelöjtnant Enehjelm samt majorerna von Kothens och Klingspors afrättande. Den sistnämnde ställde sig, som om han förlorat vettet och flyttades från Fredrikshof, där han med de öfriga suttit öfver ett och ett halft år innesluten, till Danviks dårhus. De andra blefvo utförda på Ladugårdslands torg. Tre fingo nåd på afrättsplatsen. Hästesko miste hufvudet såsom den ende som i sina revolutionsplaner visat, att han hade ett. Det ohyggligaste vid denna exekution var blandningen af blod och nöjen, dans och hufvuden. Baron Stjerneld hade på sin fästmö's fröken Gyldenstolpes förböner något före den tiden sluppit ur Karlstens fästning, och som brudgummens far hedrade konungen deras bröllop natten, innan Hästesko aflifvades. Obeveklig mot alla böner, anmodningar och knäfall, sökte han muntra en festivitét under åtankan af bilor och bödelssvärd. Hästesko dog kallsinnigt. Brottslig enligt krigslagarna, förfäktare af fundamentallagen, lämnade han sitt ryktes ömdöme åt en oväldig eftervärld, då den blifver nog upplyst att skilja helgedomen från kronor, att ej tillbedja den afgud, folket själf upprest och att uti en monarks mened finna lika ämne till lagens åtgärd och skärpa som vid andra ämbetsmäns trolöshet.

De öfriga så kallade medbrottsliga officerarne i Finland, cirka etthundratjugu till antalet, som underskrifvit det så kallade Anjalaförbundet, fingo nåd, sedan de om vintrarna varit blottställda för krigsfiskaler, om somrarna för fienden, mot hvilken de slogos förtvifladt och lössläpptes slutligen,

efter det att monarken i rikt mått betalat dem plåga för plåga, bekymmer för bekymmer. Öfverstarna Montgommery och Lejonstedt, ej brottsligare än de öfriga, miste tjänsten och ordenstecknet och skickades till ön S:t Barthélemy i Amerika. Den förstnämnde egentligen för ett tillstyrkande åt hertig Karl i enrum att begagna sig af arméns missnöje, och hvilket förtroende denne prins på ett sätt, som ej tål namngifvas, yppat för konungen vid deras förlikning under 1789 års riksdag. I alla despotiska regeringssätt skyles merendels våldet under lagarnas täckmantel. Skillnaden mellan dem och rättsligt fria stater är den, att vid verkställigheten godtycke och nycker hos de förra intaga det ställe endast lagens bokstaf utstakar hos de senare. En slug despots grymhet består ej i direkt utgifna blodsdomar utan i vissa undantag vid benådningen.

Monarken hade vid ankomsten till Stockholm blifvit mottagen med yttre fröjdebetygelser. Ett residens borgerskap är likväl ej allmoge till en viss grad. Det insåg till en del, att kriget endast varit en kedja af förluster och att freden var fredens enda vinst. Detta yttrade en bagare löljligt vid den däröfver anställda illuminationen. Öfver ett par dankar läste man:

Som freden är,
så lyser här.

Han ursäktade sig hos polisen, dit han blef stämd, därmed att han förmodligen ej varit nog mäktig svenska språket, men att hans afsikt varit att yttra, att som det är fred så lyste här. Hela Stockholm log och poeten slapp onäpst.

Samma spoliation vid krigsmedlen, samma oordning, samma oömma medfart med folket, som regerat under hela kriget och som gjort oss större afbräck än fienden, regerade vid manskapets hemtransporterande. Årstiden var sen. Detta oaktadt blefvo flera trupper med utslitna kläder hemskickade på öppna fartyg. Mycket folk tillsatte härvid lifvet. Hela arméns första och till en del andra uppsättning åter såg ej sin fosterbygd.

Folket och några präster ropade ändock öfverljuddt öfver Herrans smorde: välsignad vare han som kommer i Herrans namn, hosianna i höjden. Men poeterna tego och lofkväderna afstannade, mindre af brist på god vilja än på ämnen, ty förut under krigets bragder yrade de till den grad, att en vid namn Leopold i anställd jämförelse mellan Gud och konungen lämnade Gustaf III företrädesrätt. Entusiasmen slumrade nu. Afunden mot adeln vakade likväl, och despotismen lutade mot denna säkra sköld sitt hufvud.

Ett djärft — ett tilltagset steg i finansvägen vid 1791 års början, som åstadkommit uppror bland upplystare och sig själf beskattande nationer, omordades knappt här. Utredningskommissionen hade utgifvit sedlar för öfver tre millioner riksdaler. Krigskommissariatet i Finland för mer än en million trehundra tusen riksdaler. Då dessa sistnämnda emottogos i kronans uppbörd, är lätt att inse hvad betydande deficit dymedelst skulle förorsakas i riksgäldskontorets räkenskaper. Det nödgades anhålla om räntans indragande af riksgäldssedlarna. Fullmäktige i detta kontor hade ingen rätt att därtill styrka. Monarken ingen rätt att därtill samtycka. Förordningen att indraga nämnda ränta (nyttig om den af ständerna blifvit vidtagen) utfärdades detta oaktadt och ej hundraedelen af nationen kände, att en deras ömmaste rättighet våldfördes. Räntan är en gren af kapitalet. Stadgandet öfver båda delarna var en ständernas ensak.

Dessa finansoperationer, några fåfånga försök att upplifva den angenäma societet, konungen hade före 1789 års riksdag (personerna voro desamma men förtroendet var försvunnet), sysselsatte monarken vintern mellan 1790 och 1791. Den despotiska avanie, han gjorde grefvinnan Lantingshausen, då han genom polismästaren Liljensparre lät förbjuda henne ej allenast sitt hof utan äfven att visa sig på något ställe, där han eller någon af kungliga familjen kunde förmodas vara, bidrog ej till hans ändamål. I Stockholmska societeten inträngde snart den förbehållna tystnad, den politiska ledsnad, som röja ett regeringssätts beskaffenhet på lika

sätt, som lukten förkunnar de ämnen, som för den äro mer eller mindre behagliga. Adeln kunde aldrig förlika sig hvarken med säkerhetsaktens upphofsman eller ännu mindre med själfva akten. Öfverste Gyllengranat gaf på ett löjligt vis detta sista tillkänna, då på tillfrågan af monarken om vid ett supkalas (där alla varit muntra och som Gyllengranat bevistat) gästerna äfven druckit säkerhetsaktens skål. »Nej, ers majestät,» svarade denne, »så fulla voro vi inte.»

Konungen glömde dock bort dessa små inhemska led-samheter vid åtanken af den lysande roll, han förmodade få spela på en större utländsk teater. Franska nationen hade i demokratiska vägen skenat som vi i den despotiska. Konungavärdigheten där inskränktes till den grad, att själfva titeln var nästan ett öfverflöd. Ledsen härvid hade Ludvig XVI fattat den föresatsen att fly ut ur landet till adeln, som blifvit upphäfvnen, och af hvilken de missnöjda samlat sig i Tyskland, längs åt franska gränsen.

Hvad ingrepp mot en makt, den Gustaf III i sitt land sökte förguda. Han lät enväldigt förbjuda att i någon svensk tidning införa berättelsen om en så smittande sidovördnad. Så snart årstiden tillät honom, förfogade han sig till Aachen, depenserade där flera tunnor guld af ett redbart mynt, som hans fattiga fosterbygd så litet kunde umbära, men fick en värja af drottningen i Frankrike med devis: Till de förtrycktas försvar. Han förplägade tre gånger i veckan hundra personer af emigrerad fransk adel, som uppblandade den deras nation medfödda höfligheten med ett smicker, som ej syntes spår af i de franska nationella tidningarna, där Sveriges krigshjälte kallades för en krönt Don Quixotte och Roi Aventurier.

Franska monarken försökte att fly men blef ertappad med sin gemål och satt i häkte, visligen åter af nationalförsamlingen insatt i de rättigheter, hvaraf han lagligen gjort sig förlustig, sedan han genom sitt bifall erkänt den nya franska regeringsformen, hvilken han nu för andra gången sanktionerade. Denna händelse gjorde om intet Gustaf III:s

projekter att visa sig som den franska konungamaktens återställare. Han vände i augusti om till sitt folk, hvilket han med så liten möda nedlagt i stoftet under sken af själfständighet och bedyran af en fortfarande frihet.

De mindre menlösa af svenska nationen, som ej voro hofvet tillgifna och bekommit namn af patrioter, började å en annan sida blifva allt mer och mer af den ofvannämnda franska avis-skrifvarens tanke. Silfret försvann, dyrheten tilltog, någon utväg mot detta tillväxande onda skulle vidtagas. Många trodde, att beskattningen skulle ökas blott genom en förordning i detta ämne. Rådet var äfven i sina tre sista ledamöter upphäfdt, all motvikt saknades och förblindelsen var aftynad men ej häfven. Förmodligen fruktan, att en dylik följd kunde befaras vid ett så olagligt påbud, hoppet om de tre ofrälse ståndens beredvillighet att tillbjuda honom det lilla, han ännu saknade i en oinskränkt makt, föranlät monarken att i slutet af december 1791 utfärda till den 23 januari 1792 en riksdagskallelse till Gäfle.

I själfva kallelsen stod till min stad Gäfle. Allt tillhörde konungen. Han förstodigade det en gång åt en sjöofficer, som i talet kom att nämna rikets flotta. »Jag skall låta er veta, min herre,» sade han till honom, »att det är min flotta.» Åtminstone var den ej ett arf från Eutin.

Hans föremål vid det tilltänkta riksmötet var bankens förvaltande, dess nygjorda skulds åtagande af ständerna, säkerhetsaktens enhälliga besvärjande eller vid adelns förmodade motstånd dess uteslutande från riksståndens antal, och slutligen beskattningsrättens anbud under löften att låta dess tyngd drabba denna hårdnackade delen af nationen. Han och hans favoriter Armfelt, Nordin, Håkansson och Ahlman grundade i synnerhet deras hopp i sistnämnda delen på ett fortfarande af den kitslighet och otålighet, adeln med så mycket skäl visade vid 1789 års riksdag.

De projekter, jag här anför, äro till en del uppgifna gissningsvis och slutsatserna hänledas af alla de anstalter, som vidtogos för att vid denna riksdag ej få motstånd. Kurirer

hade afgått som tätast att ernå valen efter hofvets åstundan. Riksdagsstället var genom sitt läge utan synnerlig kommunikation med den södra delen af riket. Alla tjänstgörande officerare, som voro capita, fingo order att blifva inom sina regementen. Trupper lågo vid alla passen omkring Gäfle och tjugu tunnor guld åtgingo till en ny rikssals uppsättande och riksdagsmannaförplägningar.

Af så mycket anstalter alstrades föga annat än 1790 års kampanjs kostnads ersättande genom riksskuldens förökande, en sak som svårligen kunde vägras. Hofvets planer misslyckades, och någon detaljering af adelns kloka uppförande, som verkligen kullkastade hela despotismens hufvudsäkt, kan vara intressant för en filosof om ej just för allmänheten.

Det var under rykten af allt möjligt tilltänkt våld, som fyra hundra adelsmän samlade sig i Gäfle och som riksdagen utblåstes där den 23 januari 1792.

Presidenten baron Ruuth utnämndes till landtmarskalk, besvor säkerhetsakten och vann sitt stånds yppersta förtroende. Denna kontradiktion kan ej uttydas utom af hans ställning och uppförande. Med mindre god karaktär felades honom ej urskiljning. Det var mot hans vilja, han blef utnämnd till denna värdighet, men som finansminister hade han ej fått sin decharge. Han ville ej vägra för att ej få den vägrad. Han måste lyda. Han insåg tydligen, att han skulle bli ett offer för Armfelts politik på detta slippriga äroställe, om han ej handterade det med all försiktighet. Han kastade sig strax i armarna på de mest betydande af adeln, betygade dem, att deras obestånd medförde hans fall, lofvade dem all uppriktighet och begärde ett dylikt förtroende tillbaka.

Detta lyckades honom. Öfvertygad att säkerhetsaktens uppläsande som grundlag, hvilket hela riddarhuset aldrig tillåtit, hade blifvit första krigsförklaringen, undvek han denna med de öfriga grundlagarna iakttaga praxis vid alla de första ståndens sessioner. En slags komposition gjordes, att den på ingendera sidan skulle nämnas. Men samma

akt upplästes ej heller i prästståndet, hvarest man vid 1789 års riksdag den 21 februari gjort ett förbehåll i form af protest, att allt hvad som afgjordes på själfva rikssalen ej skulle anses för gilladt, innan det i ståndet kommit under lagligt öfvervägande och omröstning. Det var sålunda ej egentligen baron Ruuth, det var själfva sakens tvetydiga ställning, som adeln hade att tacka för detta fredslugn.

Tio à tolf dagar bortgingo i komplimanger och till valen i synnerhet af sekreta utskottsledamöter, ett förtroende de flesta vedersakade i anseende till det rykte, som utspriddes att sedan detta utskott en gång utnämnts, monarken skulle taga det med sig till Stockholm och hemförlofva stånden.

Denna farhåga verkade på valen, vid hvilka man snarare gjorde afseende på djärfhet än på kunskaper. Utskottets finansbetänkande bevittnar det mer än dessa rader. Under dess arbete var riksdagen i full inaktivitet hos plena. Man fördref tiden i små kottierier så roligt man kunde, under journaliera nöjen, utan fruntimmer. Sällan talades annan politik än om de förefallande riksdagsärendena. Uppkastade någon i förtroligare sällskap viktigare frågor i detta ämne, afbröts vanligen talet af någon, som sade: »Till vår räddning gifves ej mer än ett medel, det känna vi alla, allt tal tjänar till intet», och man bytte genast om talämnen. Det bekanta ordspråket, som säger, att folkets röst är Guds röst, vågar jag ej vid detta tillfälle anföra, sedan den svenska allmänhetens en tid bortåt förefallit åtminstone mig som ett doft eko från afgrunden. Men onekligt är, att i synnerhet en allmän hotelse bör anses som ett stigande moln, som bebådar åkslag.

Konungen, som trodde sig öfver de blixtrar, själfva himmelen kan ljunga, förde presidium i sekreta utskottet, bodde i landshöfdingsresidenset, gaf leveer, publik cour vid sin middagstaffel klockan fem om eftermiddagen, men såg om aftnarna blott sitt hoffolk. Han visade sig efter vanligheten mycket mild. Bland flera prof kan anföras ett, som i synnerhet låg adeln om hjärtat. På kammarherre grefve Hamiltons blotta föreställning i enrum att öfverste Almfelts

håkte på Karlstens fästning var ett Lettre de cachet, som adelns heder med all foglighet förbjöd dem att icke beifra, fick bemålde grefve genast löfte om Almfelts lösgifvande vid riksdagens slut med villkor, att under det den pågick ingen deputation från riddarhuset i nämnda ämne skulle afgå. Detta iakttogs, och konungen å sin sida verkställde sitt löfte.

Midt under riksdagen skedde för ståndens deputerade kronprinsens examen. Under religionsförhöret, vid hvilket den unge herrns svar voro uppbyggliga och högst ortodoxa, vände konungen sig till en ung grefve De la Gardie och sade: »Så mycket kan jag ej ljuga på ett helt år.» Jag öfverlämnar domen öfver denna utlåtelse åt det honom så mycket tillgifna heliga ståndet. Den bör blifva lindrig, åtminstone af de tvenne biskopar, som närvarande vid denna riksdag vid den förra förbättrat sina villkor i tiden medels pensioner af de medel, ecklesiastikverket anslagit till de oomvända lapparnas undervisning i kristendom.

Ett kristligt medlidande hindrar mig att namngifva dessa kristliga fäder. Det voro äfven utan ändamål, öfvertygad som jag är, att skampålen ej kan kväfva penninglystnaden hos ett stånd, som ikläder sig den med dräkten. Men denna episod (om något kan få det namnet i så strödda anmärkningar som dessa) är lång nog. Jag vänder om till riksdagsärendena.

En enighet, en kallsinnig höflighet, en foglighet regerade å adelns sida, som var så mycket mer förundransvärd, som oaktadt åtskilliga mindre särskilda klubbar ensamma åtogo sig ståndets sak, en egentlig partichef alldeles saknades. Det var en galär, som genom enskilda årtag gick fram till sitt ändamål. Detta uppförande derouterade monarken, oaktadt den afgjorda pluralitet han ägde i de tre ofrälse stånden. Denna pluralitet ådagalades nämligen tydligt då bevillningen, och agiofrågan (de tvenne hufvuddelar som utgjorde sekreta utskottets betänkande) kommo till ofrälse stånden särskildt på hvar sin dag, klockan 10 på morgonen, och blefvo där så hastigt bifallna, att klockan 11 samma dagar och samma

morgnar deputationer redan voro i antågande att åt adeln tillkännagifva detta snabba beslut, hvilket stånd åtminstone begärde en anständig betänketid.

Bevillningsfrågan ökade riksskulden med åtta och en half million riksdaler. Detta gaf tillkänna frikostighet, men själfva Colbert i sin tid och Necker i vår hade begärt som adeln minst några dagars rådrom hvad agiofrågan angick, en den omognaste finansprodukt, som ej kunde ursäktas, om ej någon hemlig politik därunder legat förborgad.

Till att utreda detta fordras någon vidlyftigare uttydning. Sekreta utskottet hade fördelat sig på tvenne mindre utskott. Det första skulle öfverse riksgäldskontorets förhållande och gaf detta full decharge. Dess afsteg hade, om de blifvit beifrade, fordrat ohöfliga utlåtelser mot tronen. Dessa äro sällan och voro minst nu passande.

Riksgäldskontorets olagliga tillstyrkan att utan ständernas kallelse indraga riksgäldssedlarnas intressen klandrades... nämndes ej en gång. För hvem klaga? En påminnelse i detta ämne hade kunnat hos de tre ofrälse stånden gifva anledning att anförtro konungen hela riksgäldskontorets förvaltning.

Det andra utskottet skulle söka reglera finansen och sätta en slags jämlikhet mellan rikets fyra myntsedelsorter, bland hvilka banko gingo 15 procent högre än riksgäldssedlar. Dessa åter hade 30 procents öfvervikt mot de aktier, som buro namn af utredningskommissionssedlar och nästan 50 procent mot en fjärde sort gångbar i Finland, krigskommissariatets poletter kallade.

Det, som förorsakat agiot mellan bankomynt och riksgäldssedlar, var dessa senares myckenhet. Detta hämmades dymedels, att fem millioner utredningskommissionssedlar till 10 procent årligen samt på en gång 1,300,000 riksdaler af krigskommissariatets poletter lades till riksgäldssedelstocken och för att hindra debitorernas ruin vid en så föga finansomässig operation våldfördes äganderätten. Kreditörerna skulle, då de uppsade sina bankkapitaler, få dem betalade i riksgäldssedlar med 6 procents förhöjning.

En simplare och vida bättre utväg uppgafs af en ledamot i sekreta utskottet, men vidtogs ej. Sedan han bevisat omogenheten af ett förslag, som nästan dubbelt ökade en sedelstock, hvars nummertal redan förorsakat penningoredan, sedan han ogillat, att den makt, som borde skydda äganderätten, kränkte den, tillade han: »Sätt bevillningen i sådana osvikliga poster, att den i alla tider uppnår sin bestämda höjd 82 tunnor guld; betala därmed 12 till stadskontorer, 48 till rikets kreditorer, 3 till verkets underhåll, så äro 19 tunnor guld öfver, som delade i annuiteter årligen kunna gifva 4 procent i intressen åt alla aktieägare af utredningskommissionens och krigskommissariatets sedlar samt därjämte afbetala minst 2 procent på kapitalet. »Då ökas,» fortfor han, »ej riksgälds-sedelstocken och för att än vidare hämma dess redan yppade olägenheter, så kan för ett rike 10 à 12 tunnor guld i förhöjd årlig bevillning till dessa sedlars förminskande ej vara ett ondt, som svarar mot all den oreda och osäkerhet, som af det föreslagna projektet är att befara. Inom femtio år försvinna, om det nu här uppgifna förslaget antages, alla andra sedlar än de banken utgifver, och agiot måste nödvändigt förhålla sig i den proportion, som blifver mellan bancosedelstocken och den sedelmassa, man söker utrota. Dessa äldre och nyare bevillningsfonder, tillade han, kunna sedan samfäldt göra riket fritt från dess utländska skuld.»

Allt detta ingick ej i regeringens afsikt. Allmogen skulle insöfvas, och äganderätten förr stäckas hos de redan upplysta, än att någon förhöjd beskattning skulle öppna ögonen på det förblindade svenska folket. Utomdess och ehuru gissningsvis antaget, är det ofelbart det monarken smickrade sig, att den uppståndna oredan af utskottets betänkande skulle tillskapa ett sådant trassel — ett sådant missförstånd bland undersåtarna, att de vid ett tillkommande riksmöte skulle uppdraga hela finansvården och följaktligen beskattningsrätten åt regenten, hvilken då på de förmögnares bekostnad kunde despotiskt utreda härfvan, och af allmänheten anses

som en ny sol, välgörande till sitt ljus och välgörande till sina verkningar.

Den ledamot, som ingifvit ofvannämnda memorial, insjuknade. Man gjorde intet afseende på hans betänkande (hvilket de antiroyalistiska funno klokt af en finanskarl, men under nuvarande monark oklokt af en patriot) utan utskottets projekt, sådant som jag anført det, blef antaget och meddeladt åt ständerna.

Själftva riddarhuset, bestående af kreditorer och debitorer af mer och mindre upplysta, höll på att i detta ämne komma i yttersta tvedräkt. Despoten log.

Efter ett par dagars hvila på bordet, skulle nämnda agiosak afgöras på riddarhuset den 23 februari. Öfver sjuttio memorialer voro skrifna med och mot, med all den bitterhet egna intresset kan verka, och det som var löjligast med lika fog å ömse sidor, ty då man misstog sig på rätta klaven, sådan ungefär som det i sekreta utskottet inlämnade memorialet uppgifvit, så hade båda parterna rätt.

Intet orättmätigare i kreditorernas ögon än att hafva utlämnat silfver och betalas med papper, förhöjdt till 6 procent; intet orimligare enligt debitorernas synpunkt än att vara bundna genom förskrifningar i banko till en myntsort, som statens hvälfningar utan deras förvällande nästan fört ur all rörelse, och som om fyra år ej torde finnas i landet.

Det skulle blifva för vidlyftigt och ämnet är ej nog viktigt att vid denna saks utförande uppehålla mig med att bevisa, hvad djurisk drift och tankekraft ligger i all samlad menighet och gör den blott skickad att styras, men ej att styra. Nog af, två hundra personer inom adeln, bekände, att agiot, hvilket de tillstyrkte, var ett slags våld på äganderätten, medgåfvo att det stridde mot billighetens och hederns lagar att taga silfver och betala med papper, tillstodo, att de redan vunnit sin afsikt, och att ståndet frälste sin heder, om det sade nej, så vida tre stånd genom deras ja afgjort saken, och detta oakadt bedyrade alla två hundra, att komme det härom till votering, så

yttrade de sig som ofrälse stånden. Vid så sällsamma, så okloka uttryck, kunde man blott af förundran fälla händerna och bedja försynen lika förskona från mångvälde som från envælde.

Jag har sedan blifvit underrättad om klaven till detta besynnerliga förhållande. Tre à fyra demagoger inom denna flock ville endast visa hvad de förmådde. De åstundade omtalas, nämnas, blifva ansedde, och hafva det nöjet, att med en betydande ton kunna ingå i negociation med de tänkande varelserna af motpartiet. Denna lilla strof tillhör människohjärtats historia. Jag har ej kunnat undgå att anföra den.

Emellertid byggde monarken på hela omnämnda schism en plan, som kunnat åstadkomma olyckor. Äga å ena sidan, härska å den andra var hans passion. Säkerhetsakten hade ännu ej varit i fråga. Den var äfven, som nämnt är, nästan bannlyst från detta riksmöte genom en tyst öfverenskommelse. Detta oakadt låter konungen de tre ofrälse stånden förstå, att de borde sätta adeln mellan tvenne eldar genom en tacksägelseadress, som införd i riksdagsbeslutet skulle antingen antagas eller förkastas af riddarhuset. I förra fallet bekom grundlagen genom de i tacksägelseakten nyttjade uttrycken den ändring de åsyftade. I det senare kunde de få sin hämnd på detta stånd, då som straff för dess motstudsighet det i ett plenum plenorum kunde alldeles annulleras.

Fulla af glädje öfver detta nyttiga förslag, beslöto de tre ofrälse stånden att uppträda med en deputation, anförd af ärkebiskopen Troil i detta ämne och tolka sin fägnad såväl öfver säkerhetsakten som rådets upphäfvande, hvilken tacksägelse de hoppades kunna införa i riksdagsbeslutet. Konungen hade redan i denna blotta tacksägelse vunnit tvenne hufvudafsikter: en numera laglig åtgärd vid hans olagliga förfarande mot rådet och all tvetydighet i prästståndets samtycke till säkerhetsakten undanröjd. Han åstundade väl äfven riddarhusets bifall, men han ville dock tillika bibehålla adeln som stånd, som en högst nyttig sköld, hvilken

mottog de skott, för hvilka han af nationen eljes varit själf blottställd. Han affärdade därför de tre stånden med nådebetygelser, men fattade med detsamma det beslutet att med våld söka förmå adeln att införa denna adess i riksdagsbeslutet. Riksdrotset, grefve Wachtmeister, som först skulle underskrifva det och landtmarskalken som fruktade för en uppeldad adels raseri, voro i yttersta bekymmer. Ett intet . . . ett harsleri å grefve Hamiltons sida, baron Stiernelds och andra operatörers outtröttliga möda, som i agiosaken utverkade en komposition inom adeln, afvände en olycka, som i sitt utbrott kunnat kosta blod.

Planen gick ej ut på mindre, än att konungen, sedan nämnda tacksägelseadress blifvit införd i riksdagsbeslutet, skulle med kronprinsen resa bort och ej tillåta någon få pass eller hästar, innan hans namn blifvit satt under nämnda beslut. Anekdoten är besynnerlig nog, då den angår ett helt stånds bestånd, för att förtjäna utföras i hela sin vidd.

Klockan tolf på natten 22 februari fick grefve Hamilton underrättelse om den tillämnade anläggningen. Han begaf sig genast till landtmarskalken, hvarest var bal, talar vid honom i enrum och begär upplysning härom. Ruuthen svarade, att sådant varit å bane, men att han förklarar, att han ej skref under, om uti riksdagsbeslutet anfördes det riksens ständer tackat för säkerhetsakten; men om däruti blott omnämndes att tre stånd gjort det, vore detta blott ett relativt faktum, som han ej kunde neka att bevittna. »Ja,» invände Hamilton, »men med detsamma skall fjärde ståndets protest införas och då är ju kriget förklaradt.» Ruuthen sade, att morgonen därpå skulle han gifva vidare underrättelse. Knappt var Hamilton hemma, förrän han blef kallad till riksdrotset. Han fann denne blek och försagd och förkunnande samma tidning. De följdes åt till landtmarskalken, och beslutet blef taget, att riksdrotset skulle göra konungen föreställningar i detta ämne, innan de uppträdde tillsammans i sekreta utskottet följande dagen den 23 februari. Tidigt samma dag gaf Hamilton några

af sina vänner vid handen, hvad som var å bane och gick klockan tio upp i sekreta utskottet.

Klockan tolf skulle adeln samlas i Hospitalskyrkan eller dåvarande riddarhuset för att gifva sitt yttrande i agiosaken. Trött, ledsen och ond, står Hamilton i sekreta utskottets rum och betraktar lagman Håkansson, upphofvet till allt detta onda, går till Ruuthen och säger till honom på skämt: »Hälsa Håkansson från oss och säg honom, att i morgon klockan tre kvart på nio slå vi ihjäl honom.» Ruuthen sade: »idén är excellent,» gick direkt till Håkansson, tog honom afsides och sade honom, att såsom vän och gammal bekant och äfven såsom kristen borde han underätta honom, att adeln, som fått vind om hvad som förhades mot deras stånd, beslutit att följande dagen slå ihjäl honom och bondsekreteraren Ahlman. Håkansson visade sig i början käck och svarade att med ett godt samvete fruktade han ingenting. Men lämnad åt sina egna tankar, började han mörkna i ansiktet och gick direkt in i konungens rum, fann där riksdrotset och berättade honom landtmarskalkens förtroende. Grefve Wachtmeister, som märkte afsikten därmed, ökade farhågan medels det han å sin sida gaf tillkänna, att han hört detsamma och vore däröfver högst bedröfvad samt lämnade Håkansson helt försagd, i det konungen lät inkalla riksdrotset. Hans uppförande förtjänade ärestoder. »Jag erkänner,» sade han, »all ers majestäts mig bevisade nåd. Jag går längre, mina omständigheter tillåta mig ej att umbära de vedermälen, jag däraf njuter, men äran är mig kärare än egendom, frihet, ja själfva lifvet. Är här frågan om att underskrifva säkerhetsakten mot mitt stånds vilja, så får jag lämna allt för hedern. Adeln känner dessutom ers majestäts uppsåt och underkastar sig hvad fara som helst förr än den underskrifver denna akt i riksdagsbeslutet, och hafver jag ej vitsord så kan lagman Håkansson här utanför bekräfta, hvad jag i den delen anfört.» Han, konungens intimaste rådgifvare, inkallades, och med all den ifver som lusten att behålla lifvet kan inblåsa ... med räddhågens vältalighet utverkade

Håkansson hos konungen men ej utan svårighet, att han skulle afstå från sitt uppsåt. Monarken bekräftades uti sist-nämnda föresats, då han få timmar därefter fick höra, med hvilken enighet, adeln på riddarhuset i det närmaste afslagit agiofrågan.

I anledning häraf, då ofrälse stånden samma dag uppförde den omnämnda tacksägelseadressen, svarade konungen, att hvad säkerhetsakten anginge, ansåg han den för så bekräftad, att det ej behöfdes mer än att införa hvad de tolkat i ett separat bialsked.

Själftva riksdagsbeslutet, som utom en förökad riksskuldts åtagande intet väsentligt innehöll, underskrefs af alla.

Konungen visade sig lika mild, erbjöd Vasaordens kommendörband åt direktör Frietzcky uti sekreta utskottets sista sammanträde, hvilket anbud denne till en förundran för monarken, som liknade bestörtning, afslog, under förövändning, att han aflagt ed på att icke mottaga någon orden, en stolt försakelse, som gaf anledning åt någon att säga det Frietzcky i denna afsägelse antagit blå bandet i moralen.

Konungens sedolära däremot uppdagades på ett sätt, som mindre hedrade honom, då han ville öfvertala Frietzcky att anse sitt löfte för mindre gällande, efter det var gjordt för tjugu år sedan. »Det är gjordt,» svarade den vältänkande Frietzcky, »i det väsendets öfvervaro, som ej har afseende på tiden.» Konungen rodnade som en drypande blod och afbröt ett så obehagligt samtal, dymedels att han åtskilde sekreta utskottet.

Samma dag utnämndes landtmarskalken Ruuth till grefve. Adeln en corps, få undantagne, gick om aftonen för att gratulera honom. De undfägnades med ungerskt vin och likörer af alla slag, som hade floden Lethes verkan på hela ståndet. Denna välborna menighet, dessa frihetens matta förfäktare, som glömde 1789 års riksdag, buro Ruuthen på sina armar. Baron Karl de Geer och grefve Brahe voro bland bärarnas antal.

Riksdagen afblästes den 24 februari 1792 under utseende af en samdräkt, som ej hade rötter i de flestas hjärtan.

Adeln hade visat en ovanlig foglighet. En ringa del däraf, utmärkte under namnet Les enragés, kunde svårigen utplåna ur sitt minne allt det ofog, som blifvit deras stånd tillskyndadt: nära två hundra officerare mördade i ett olagligen begynt krig, hela ståndet beskyldt för förräderi, utkördt från rikssalen 1789; den dödsdom som blifvit utfärdad mot etthundratjugu stycken officerare efter kriget, som hotat fem vid schavotten och drabbat den olycklige Hästesko, fleres landsförvisning, andras lifstidsfängelse och de bojor, i hvilka de fängslats med hela riket.

Hämdlystnaden, fruktan för nya försök af monarken till säkerhetsaktens antagande samt att kunna få slå frälseräntorna under kronan, enskildt agg följde flera af adeln från Gefle till Stockholm. De förenade sig till alla delar med det tänkesätt borgerskapet i hufvudstaden började hysa mot en regent, som förstört armén, flottan, finanserna, sederna, och på deras förfall endast upprest despotismen, numera satt under Rysslands skydd genom den med detta rike ingångna alliansen. En del förmodade en ny riksdag i Åbo vid den årstid, då hafvet tillstängdt af is skulle förbjuda all öfverfart och gifva konungen fria händer att utsläcka den lilla frihetsgnista, som i beskattningsvägen ännu återstod nationen. Alla visste det monarken umgicks med det riksfördärfliga förslaget att med tolf tusen man förena sig med de allierade makterna mot Frankrike. Alla sågo faran, men ingen botemedlet utom det allseende ögat, hvars makt lika lätt stäcker våldsverkarens raseri medels en vink som det brusande hafvets svallande vågor mot de obetydligaste sandreflar.

Då man undantager verktygen, förmodade likväl ingen den katastrof, som tilldrog sig natten mellan den 16 och 17 mars.

Som en besynnerlighet bör anmärkas, att en mamsell vid namn Arvidsson, hvilken spådde i kaffe, inplantat i konungen en besynnerlig farhåga såväl för mars månad som för en ung grefve Ribbing, hon trodde skulle blifva hans baneman af den anledning, att hon redan 1789 års

riksdag sagt honom, att han borde vakta sig för den första, som han vid utgången från henne skulle råka, iklädd röd väst. På Norrbro mötte konungen Ribbingen med en dylik väst. Man kan tänka, hvad intryck detta möte gjorde på en herre, som i det han trodde intet trodde allt.

Nämnda afton, den 16 mars, en fredag, superade han på operahuset, som vanligen på utsatta dagar till maskerad; får under supén en anonym biljett, som sedan befanns vara från öfverstelöjtnant Pontus Liljehorn vid gardet, hvilken varnade honom denna afton för maskeraden och bad honom äfven vakta sig för Haga och andra ställen.

Denna biljett visade hans majestät för stallmästaren, baron Essen, som rådde honom att åtlyda varningen. »Åh!» sade konungen, »sådana har jag fått flera, och mot dylika anslag är jag ej säker en gång i mina egna rum.»

Med baron Essen förfogar han sig till maskeradsalen, finner där litet folk och säger: »Jag måste tillstå, att här ej ser ut, som om man tillämnat ett konungamord.» Men Essen, som från orkestern, där de då voro, såg en grupp masker, som hviskade mycket, gaf honom det rådet att gå bort. »Hu!» sade konungen. »Det öfvergår mig just en rysning.» De gå ned i tanke att lämna salen. Samma flock masker stöta då tillsammans omkring dem och åstadkomma en trängsel, under hvilken ett pistolskott lossas, som träffar monarken med två kulor och sex krökta nubb i veka lifvet öfver höften, där skottet blef fastsittande två tum från ryggraden. »Jag är blesserad,» sade han åt Essen. »Hvad säger ni om mars månad.» Han hade styrka nog att gå några steg, tills man hann komma med en fåtölj, då han bars in i ett rum och där förbands i närvaro af mycket folk, äfven främmande ministrar. Han syntes ännu munter och blef sedan förd till slottet.

Stadsportarna blefvo tillslutna i tvenne dagar, och under Liljensparres diktatur arresterades en myckenhet personer med och utan anledning. En baron Bielke, som trodde sig saker, blef häraf så förskräckt, att han vid polisens

första anmaning att inställa sig med gift afhände sig själf lifvet. Han ville ej under pinliga förhör förråda sina vänner. Jag ingår ej i hans salighets ordning, men onekligen innehöll anledningen till hans själfmord mycket ädelmod.

Nu men för sent, sårad, utsträckt på sin säng, fann Gustaf III det han haft orätt, då han för flera år sedan försäkrade grefve Axel Fersen, att den man ännu ej vore född, som i Sverige vågade resa upp sitt hufvud emot honom.

Den mannen fanns och var en kapten vid namn Anckarström, en ung karl af omkring trettio års ålder, vacker figur, liten till växten, som under en anständig tystlåtenhet samt medelmåttigt förstånd, och detta föga uppodladt, hyste inom sig en af de ofantliga karaktärer, hvars styrka visar människan i en synpunkt, som blott tyckes tillhöra varelser af högre natur.

Han hade tjänat som fänrik vid gardet. Hans utseende hade rekommenderat honom hos monarken, som aldrig kallade honom annorlunda än sin vackre Anckarström. Men då denne åstundade gifta sig med en fröken Löwen, såsom ock skedde, uppkom ett brouillerie mellan konungen och honom, hvilket föranlät Anckarström att lämna tjänsten och retirera sig på landet. Några häftiga utlåtelse, uti hvilka han yttrat sig vid 1789 års riksdag, gaf anledning att förfölja honom. Helt oförmodadt blef han efter samma riksdag gripen, förd som den störste missgärningsman till Gotland, utstod där under rannsakingen en hård medfart, och då slutligen hans sak, hänskjuten till Svea hofrätt, var där på vägen att afslutas till hans förmån, kom en konungens befallning att låta domen hvilat.

Så mycken enskild oförrätt tillagd till det allmänna våldet, kunde ej annat än väcka det bittraste beslut i ett lynne, sådant som Anckarströms. Han förglömde hustru, fyra små barn och uppoffrade lugn, förmögenhet samt timlig välfärd åt hämnden och patriotismen. Han yppade sitt förslag att rödja konungen ur vägen för en ung grefve Horn. Båda sökte taga mått och steg till dess verk-

ställande redan före Gefle riksdag, men oförmodade hinder mötte. Under samma riksmöte gafs ej heller tillfälle därtill, oaktadt Anckarströms bemödande, som där aldrig gick ut utan laddad puffert. En ung greve Ribbing (den samma som konungen 1789 mött på Norrbro) fick till Anckarströms olycka äfven härom förtroende. Ribbingen, af en äregirighet utan gränser, ville med lönmordet (som ensamt möjligtvis kunnat döljas) förena en revolutionsplan, den hans ungdom ej tillät honom inse vara förhastad och på intet sätt mogen. Till en dylik vidsträcktare författning fordrades flera sammansvurnas åtgärd, och så många fingo härom kunskap att i fruktan att blifva röjd det blef en nödvändighet för Anckarström att hasta med denna gärning.

Den uppväckte naturligtvis en allmän bestörtning och oaktadt fleres rop, att elden var lös, tillslöts maskeradsalens dörrar. Banemannen var okänd, men på golfvet fanns ej allenast den pistol han lossat, utan äfven en annan med full laddning af dubbla kulor, nubb och hagel samt en stor knif försedd med hulling.

Pulsslagen måste ej vara jämna vid en dylik gärning. En viss häpnad, dess naturliga följd och i synnerhet en Anckarströms onödiga fråga till polismästaren Liljensparre, sedan alla aftagit sig sina masker: »Ni må väl ej tro, att det är jag som har gjort det?» samt en utmärkt darning i den handen, han med detsamma räckte åt Liljensparre, gaf denne illistige människokännare full anledning att innan klockan ett om natten en half timme efter skottet försäkra general Armfelt, att han redan trodde sig känna mördaren.

För att närmare upplysa sina misstankar lät han följande morgon sammankalla alla Stockholms pistolsmeder. En af dem igenkände de funna pistolerna och sade, att han fått dem fjorton dagar förut att laga åt kapten Anckarström. På den anledningen blef nämnde kapten gripen i sin säng klockan tio om morgonen och tillstod utan omsvep sitt brott.

Monarken smickrade sig emellertid med hopp om bätt-

ring. Alla dödstankar afvändes sorgfälligt af hans favorit, baron Armfelt, som mellan det att han lät honom underskrifva depescher till hans uppbyggelse läste för honom *La Pucelle d'Orléans*. Statssekreteraren Schröderheim, full med små historietter, roade honom äfven därmed, och när någon var närvarande, dolde konungen under ett gladt utseende den olidliga smärta han utstod. Han sökte, om detta varit möjligt, att bedraga alla, som omgäfvade honom. Hans kirurg, öfverdirektör Theel, som egentligen hade honom under händer, fick därpå röna ett förundransvärdt prof.

En natt midt under sjukdomen sade konungen, att han ville sofva. Alla gingo ut, utom Theelen, en underkirurg och en så kallad blå gosse. Allt blef tyst, dessa båda senare somnade snart, men Theelen, nyfiken att af konungens sömn döma om hans tillstånd, tog af sig sina skor, så snart han trodde honom vara inslumrad och nalkades ganska tyst hans säng. Han hörde honom då endast och oupphörligen jämra samt voja sig. Detta varade öfver två timmar. Då denna tid förflutit, drog konungen själf upp gardinerna, och med ett muntert utseende frågade han Theelen hvad klockan var. »Tu ers majestät,» svarade denne. »Inte mer,» sade konungen, »jag trodde klockan var fyra eller fem; det är otroligt, hvad tiden går fort, då man sofver och hvad styrka man hämtar af en så förträfflig hvila, som den jag nu njutit.» Theelen föll ifrån skyarna öfver ett bedrägeri så inrotadt, att det sträckte sig till hans läkare och mot sig själf blott af den grundlösa högfärden att vilja synas öfver mänskligheten.

Men under detta lidande, under dessa smärtor, lär denne prins ej glömt sin hämnd och fattat det afgrundens förslag han tänkte utföra. Han lät förfärdiga åt sig en syperb nattrock af silfvermoaré. Klädd i den ämnade han från altanen åt den sidan af slottet, som kallas Logården, haranguera pöbeln, anklaga adeln för sin olycka, kasta ut bland folkhopen sin blodiga skjorta och öfverlämna hämnanden åt denna till raseri uppeggade menighet. Följderna

äro lätt insedda. Adelns plundring och massaker hade börjat i Stockholm och sedan gått öfver hela riket.

En sådan ohygglig plan kunde, då den ej gick i verkställighet, anses som blott en gissning, därest ej flere personer vid hofvet påstått sig till den grad vara härom under rättade, att de visste med säkerhet det hans öfverste kammarjunkare baron Taube förgäfves gjort knäfall för honom för att afböja denna hämnd samt att andra betydligare adelsmän i landsorten, som voro honom tillgifna och blefvo efterskickade, trodde själfva, att det endast skett i tanke att frälsa dem från den allmänna förödelsen.

I alla fall så stäckte det väsendet, som leker med människans förslag, äfven detta, om det varit i fråga, och det blott genom en kopp buljong. Konungen hade fått en stark upphostning, som lofvade honom några veckors förlängande af lif och plågor, men bittida om morgonen den 29 mars, då Theelen var en stund borta, kom konungens lifmedikus Salomon till honom med en köttbuljong, stark som en jus, och bjöd honom den för att hämta krafter. Den sjuke föreställde sig väl, att den kunde blifva honom menlig, men med fakultetens myndighet ordonnerade Salomon att dricka ur koppen.

Adelns skyddsängel bragte utan tvifvel monarken härtill. Upphostningen tvärstannade. Han blef oakadt sin svaghet häröfver mycket ond, bortvisade Salomon och var helt upprörd vid Theelens återkomst. »Upphostningen är afstannad,» sade han honom genast. »Den skola vi söka att få tillbaka igen,» sade denne. »O nej, o nej, omöjligt,» invände den sjuke med en ömklig röst. Theelen gaf honom långa pennor att sticka i halsen, det gjorde han med ifver men förgäfves, kort därpå började han omgifvas af dödens skuggor. Hvem som fick brådtom, var Armfelt. Han lät honom underteckna med en döende hand en fullmakt, som utnämnde Armfelt till öfverståthållare i Stockholm, och då svagheten tilltog, måste han själf föra konungens hand vid undertecknandet af det nya testamente Armfelt författat. Också synes endast några otydliga streck. I

detta öfverdrogs rikets styrelse i civila mål till riksdrotset grefve Wachtmeister och i de militäriska till Armfelt själf. Det vill säga, att han blifvit ensam regent.

Hade detta förslag gått i verkställighet, hade han ofelbart blifvit en af de tilltagsnaste. Man kan döma det blott af hans djärfhet, att oaktadt konungen samma fredag som han blef blesserad uppsköt målet i konseljen rörande agiofrågan, lät Armfelt på eget bevåg utfärda och publicera förordningen därom söndagen före monarkens fränfälle.

En timme innan konungen dog, antyde hans förre lifmedikus bergsrådet Dahlberg honom dödsposten. »Hvad . . . hvad . . . skall jag dö?» sade han häftigt, vände sig åt väggen och syntes vara rörd. Han var utan sans, då sakramentet tilldelades honom af biskop Wallquist. Vinet rann omkring munnen, oblatet kunde han ej svälja, och klockan elfva samma dag om förmiddagen uppgaf denne konung en anda, som oroat hans familj, hans rike och hela norden, samt lämnade efter sig ett vidtfrejdadt rykte, men hos alla vältänka och upplysta ett förhatligt minne.

Slottsportarna blefvo genast tillslutna. Den aflidne konungens i hofrätten deponerade testamente upphämtades med solennitet. Hertig Karl, däruti utnämnd till förmyndare, hade blifvit af general Mauritz Klingspor (andra säga af själfva riksdrotset) averterad om det senare testamente, Armfelt hopsmidt.

Konungens död var ej väl bekant förr än denne forne gunstlingen, åtföljd af grefve Ruuth och baron Taube (alla tre ledamöter uti den interimregering konungen utnämnd dagen efter han blef blesserad), begaf sig till hertigen af Södermanland och begärde audiens. De bockade sig och framlämnade den omtalade akten. Prinsen ser strax efter namnet. »Den är ju ej underskrifven,» säger han. »Här är blott några streck; hvartill tjänar ett dylikt chartek?» Och utan att genomögna det kastar han det genast på elden, i det han ropar: »Hvar är då testamentet? . . . Kommer man ej in med testamentet?» Allt var i ordning. Dörarna slås upp, och riksdrotset i hela sin skrud, följdt af

hofrätten, inträder. Testamentet uppläses. I kraft af det blifver hertig Karl regent under konungens omyndiga år, och baron Armfelt blott baron Armfelt i hela sin lifstid. Andra påstå, att han och Tauben samtyckt till det sista testamentets förstörande på grund af gjordt löfte, att konseljen skulle bibehållas. Hertigen begaf sig genast ned till den unge konungen Gustaf Adolf, hyllade honom och gjorde honom sin ed, i hvilken säkerhetsaktens helgd äfven var inbegripen. Hela Stockholm följde detta exempel och patrioterna af fruktan att blifva offer för pöbelns raseri voro ej bland de minst nitiska.

Underrättelsen, som lämnades drottningen om konungens fränfalle, tog hon emot med den köld, att hennes tillgifna, fru Ehrengranat, för att ej gifva anledning till för mycket anmärkningar, steg fram och sade: »Jag ser, att ers majestät börjar få någon ansats af sina vanliga konvulsioner,» tog henne i armen och återförde henne till sina rum.

Gustaf III hade förbjudit, att man skulle balsamera honom, törhända för att det tvetydiga rörande hans arm-brott ej skulle uppdagas, men fältskärerna ville öppna honom. Då de skulle bära honom till bordet, hade de därvid mycken möda i anseende därtill, att denne herre var ganska korpulent till slut. Ändtligen fingo de aflasta denna kungliga börda, och Theelen sade, i det han drog en djup suck: »O, Gud ske lof, att vi hafva honom väl här!» Detta infall, så öfverensstämmande med det allmänna tänkesättet, föll icke, utan roade hela Stockholm. De invärtes delarna på konungen voro så friska, att de lofvat honom en lång lifstid ännu, vida öfver trettio år.

Sedan vanliga ceremonier blifvit iakttagna och han hvilat på sin paradsäng några dagar, begrofs han med pomp och nedsattes uti kungliga grafven i Riddarholmskyrkan. Denna var kostbart illuminerad och den där uppresta katafalken var omgifven med bilder af alla de dygder, man saknat ikring hans tron.

I stället för allt det smicker, som uppfyllde långa inskriptioner på hans kista, hade han snarare förtjänat den någon sanningsälskare vid den tiden spridde ut i residenset på fransk vers. De innehålla så mycken historisk sanning, att jag ej bättre kan sluta de anmärkningar, jag gjort om denne besynnerliga monark än därmed att jag anförer dem:

De l'affreux Despotisme, et Fauteur et Victime,
Souillé de cent forfaits, puni par un seul crime,

Gustave a son trépas, applaudi des Enfers,
Par un nouveau prodige, en nous leguant des fers

Acheva ses desseins; et de son Carcophage
Des cendres d'un Tiran, fit naître l'esclavage.

*

Gustaf III hade ej den glädjen att själf öfverlefva säkerhetsaktens besvärjande, utan det var (som den sista versen tolkar) af en tyranns aska, som slafveriet skulle alstras. Förberedelsen därtill skedde genom flera städer, som den ena efter den andra under konungens sjukdom uppträdde på sina rådhus, besvuro nämnda akt och gingo därifrån med det lugna förtroende till eget vett, som merendels åtföljer oförstånd.

I hufvudstaden hade arresteringarna saktat sig och statsfångarnas öde blifvit något mildradt efter konungens frånfalle. Ankarström blef underrättad om detta dödsfall genom den allmänna klockringningen och kunde ej afhålla sig ifrån att häröfver yttra fast med en trivial utlåtelse den fullständigaste glädje. »Jo, jo!» sade han, »jag visste väl, att gamla herren skulle stryka i skrinet.» Han bekände för ingen, ådagalade i förhören en förundransvärd ståndaktighet, men i uppgiften till anledningen af sitt brott, var hans logik något felaktig. Här gifves väl

ingen sedolära, som kan berättiga en undersåte att mörda sin öfverhet.

Hans dom blef den, att han trenne dagar å rad i halsjárn skulle stå vid påle i två timmar på tre olika torg, undfå där fem par spö dagligen, slutligen mista högra hand, hufvudet och steglas. Denna dom blef på ett barbariskt vis utförd; man slog honom ej med spö utan med små käppar, profossen träffade honom en gång med en dylik midt i ögat. Öfverståthållaren Armfelt hade den obarmhärtigheten att rida in genom spetsgården, för att få en lucka, hvarigenom pöbeln trängde som nästan nedstenade Anckarström. Den 27 april 1792 slöts hans elände, men han kunde ända in vid stupstocken ej förmås att säga annat än det, att han trodde sin gärning vara immoralisk men nyttig för landet.

Af de öfriga sammansvurna blefvo grefvarna Horn och Ribbing, öfverstelöjtnant Pontus Lilliehorn och en ung baron Ehrensvärd genom hofrätten dömda af med lifvet, men af hertigen-regenten blott landsförvista, på den grund, att Gustaf III af ett otroligt ädelmod så äskat på sitt yttersta. Kanslirådet Engeström blef dömd till tre års fängelse, major Hartmansdorff vid artilleriet att mista sysslan och sattes under tvenne åt på fästning, general Pechlin, som intet kunde förmå till bekännelse, skickades äfven till Varbergs slott (där han sitter ännu 1795) för att få betänketid.

Hans öde blef det hårdaste, men denna besynnerliga gubbe, nu sjuttiotre år gammal, var mest fruktad. Redan 1786 års riksdag hörde han intet, såg intet, efter egen utsago, men ledde ändå hela bondeståndet. 1789 fick han husarrest. Vid Gefle riksdag hade han det största inflytande, och nu åter arresterad betygade han sin förundran däröfver, att ingen revolution kunde tilldraga sig i Sverige, utan att han skulle inmanas i häkte. I början handterade man honom hårdt, borttog kaffe, snus, tobak, störde hans sömn. Mot denna sista olägenhet hittade han på en löjlig utväg. Han begärde en präst. Man tänkte, att han med denna

ville gå till bekännelse. I det stället sof han, prästen otålig väckte honom. Pechlin sade, att han ej med redighet kunde yppa för honom sitt åliggande, förr än han voro fullsöfd. När han vunnit detta ändamål bortskickade han prästen med oförrättadt ärende. Förgäfves instämde alla hans medbrottsslingar i att beskylla honom för medvetenhet i en tilltänkt revolutionsplan. Han åter påstod denna vara för omogen, för att han någonsin därvid lagt handen, nekade direkt till allt och försäkrade — bedyrade nästan, att de alla gjort en sammangaddning mot hans person. Ej öfverbevisad grundade denne generals dom sig ej på allmänna lagen, men på ett konungabref som Pechlin, själf medels ständernas åtgärd utverkat vid 1756 års riksdag mot sina dåvarande fiender. Den stränghet, med hvilken samma dom verkställdes och fortfor, tillskrefs till en del regentens personliga agg till honom, för det rådet man påstod han gifvit de sammansvurna, att utan uppskof då konungen föll bemästra sig hertigens person.

Men det var ej nog för regenten att skingra Gustaf III:s banemän. Hans egen säkerhet fordrade, att han äfven borde sprida den afidne monarkens så kallade vänner. Det förra skedde genom lagens åtgärd. Det senare genom säkerhetsakten. Somliga fingo mot deras vilja sysslor i Finland, andra bekommo län, prästerna skickades till deras vanliga kall, baron Armfelt blef utnämnd till en mission i Italien, general Toll till en i Varschau. Det var dessa herrar litet oförmodadt att själfva blifva offer för en akt de biträdt i helt annan afsikt, men försynen som i Gustaf III:s person krossat den hand, som förde riset, syntes nu vilja sönderbryta däraf hvar enda kvist.

Inom landet, där mycket knorr och hämndlystnad hade försports vid första tidningen om konungamordet, blef lugnet bibehållet genom visa och allvarsamma åtvarningar. Landshöfding Nordin i Dalarna hade, vid första under rättelse om hvad sig tilldragit, begärt af hertigen få veta, om han med någon del af dalallmogen skulle nalkas Stockholm. Svaret blef, att vid den minsta rörelse å hans ort,

skulle han ansvara därför med sitt hufvud. Allt blef sålunda tyst, och då uti hyllningen säkerhetsakten tillika besvors, voro få, som undandrogo sig. En possessionat vid namn Seaton, född engländare, gjorde det likväl på ett enkelt sätt. Han for upp till Västerås landskansli och förfrågade sig, om det var befalldt att han skulle svärja säkerhetsakten? Därtill svarades »nej.» — »Är vid denna ceremonis uraktlåtande intet straff förbundet?» — »Nej.» — »Kan ingen olägenhet därför träffa mig?» — »Ingen.» — »Ja si då,» sade han, »svär jag intet,» satte sig i sin vagn och for till sin gård.

Det fordras icke mycken advokatkunskap för att bevisa en bristande formalitet och i och med detsamma en fullkomlig olaglighet i det sätt denna grundlag nu antogs. De friaste nationer skulle på ett simpelt obehörigt testamente af en döende regent, om ett dylikt efterföljdes, mista alla sina rättigheter. Men man trampar ej på en karl som står rak. Svenska nationen hade redan böjt hufvudet under oket, och denna politiska börda afskuddas ej förr, än den fysiska och moraliska kraft aftynar, som pålagt den. Riket syntes föröfrigt härmed nöjdt. Hertig Karl, som hvarken födsel eller uppfostran danat till filosof, var ej den, som borde åstunda ändra detta tänkesätt. Han hade ej valet. Antingen skulle han söka stödja sig vid den oinskränkta makt, hans broders testamente anförtrött honom eller löpa fara att själf däraf blifva krossad, därest den fallit i hans ovänners händer. En förfrågan hos stånden i detta ämne, ett ädelmod, som haft friheten till syftemål, hade vid denna tidpunkt till och med kunnat blifva äfventyrlig.

Förblindelsens verkan bör vara snörrätt stridande mot upplysningens. Den förra alstrar blott trældom.

Jag har nu uppdagat, genom hvad medel listen och våldet uti en omväxlande verkningskrets förmådt leda en okunnig och afundsjuk nation att själfmant i ett upplyst tidehvarf afkläda sig friheten och antaga bojor, afsäga sig sunda förnuftet och godkänna säkerhetsakten.

Sedan jag sträckt mina anmärkningar till denna försatta slutperiod, har jag i visst afseende uppfyllt mitt ändamål. Jag har med opartiskhet genomögnat de märkligaste Sveriges skiften mellan de båda betydliga skotten, af hvilka det första gaf konung Karl XII sin bane, och med honom enväldet, och det senare af mindre kaliber, dödade blott despoten men upplifvade despotismen.

Grundad på denna innefattar Gustaf IV Adolfs minderårighet under regenten hertig Karls styrelse en ny regering, nya uppträden och ett nytt tidehvarf.

Anmärkningar.

Sid. 8. Dion, läs Dionysios, antagligen Dionysios den äldre af Syrakusa.

Sid. 11. Orbis pictus, »Den målade världen», känd skolbok med afbildningar på alla tungomål efter J. A. Comenius ryktbara Orbis sensualium pictus 1657.

Sid. 21. Reçois les mânes de Statira. Anspelning på Nicolas Pradons tragedi Om Gustaf III:s teatervurmeri från barnomsåren, jfr O. Levertin, Teater och drama under Gustaf III s. 61. O. Levertin, Gustaf III som dramatisk författare, s. 1—16.

Sid. 35. Prins Fredriks svärmeri för Ulla Fersen. Mer bekant är genom Axel v. Fersens memoarer prinsens förtjusning i den stora hattchefens dotter Sophie Fersen, sedermera greffinnan Piper, nämnd af Hamilton s. 86. Men som man bland annat vet af L. v. Engeströms Minnen och Anteckningar I 62 — har den lätt antändliga fursten äfven dessförinnan varit mycket förälskad i hennes kusin, Gustavianska hofvets kanske mest kända, af Sergel i Venus aux belles fesses förevigade skönhet.

Sid. 42. Montezumæ gyllene kedjor. Den af Cortez underkufvade konungen i Mexico, mycket känd för 1700-talet genom verk som Pirons Ferdinand Cortez o. s. v.

Sid. 76. Konungen lät i Malmö intaga sig till Knutsbror. Den 12 september 1773 blef Gustaf III medlem af det åldriga Knutsgillet i Malmö, jfr John Kruse S:t Knutsgillet, Malmö s. 70—75.

Sid. 76. Ceremoni vid uppresandet af L'Archeveques staty af Gustaf I på Riddarhustorget den 13 december 1773. Inrikes Tidningar skrefvo därom 13 december »I går afton kl. 11 börjades att transportera Konung Gustaf I:s Bild ifrån Beridarebanan, hvarest arbetet på dess fullkomnande efter gjutningen blifvit gjordt, och är Bilden i dag vid middagstiden kommen till den utsedda Platsen på Riddarehustorget samt blifver på sin Marmorpedestal upplyft och så ståendes betäckt, till dess den i sinom tid såsom alldeles färdig och i sitt rätta värde läge ställd kommer ett decouvreras till allmänt åskådande för framtiden». Aftäckningen skedde först midsommarafton 1774. G. F. Gyllenborg skref med anledning däraf sitt divertissement »Sveas Högtid eller Fria Konsternas vörnadsoffer åt dygderna».

Sid. 85. Paikola, manne ej Peipålas gods? — eller möjligen var Paikola en af de gårdar under Elimås friherreskap, som genom Kammarkollegie Resolution 9 mars 1774 blifvit förklarade förlustiga för Wredeska släkten, men som genom kungligt bref af 6 februari 1776 återgafs familjen, jfr. Jesper Mattson Krus' Förteckning öfver adelsgoods, utgifne af W. G. Lagus s. 71 och s. 405—411.

Sid. 88. Hamiltons framställning af konungens och drottningens rapprochement och Muncks roll därvid är säkerligen i det hela alldeles riktig, jfr C. T. Odhner, Sveriges Politiska Historia under Gustaf III I, s. 517—525.

Sid. 95. Catogan, stor hårknut i nacken, egenligen Cadogan mode, uppkommet kring 1755 efter som det påstods lord Cadogans uppfinning (generalen William Cadogan 1675—1726).

Sid. 108. Denna paskill om herr Ehrecastrat är utgifvaren ej bekant.

Sid. 109. Oaktadt sin beundran för Sergel är Hamilton ytterst oredig i uppgifterna om hans statyer. Venus aux belles fesses kallar han en Diana. Apollostatyen ifråga är Sergels Apollino i Nationalmuseum, kopia efter original i Uffizzierna, jfr G. Göthe Johan Tobias Sergel. Sid. 304.

Sid. 111. Mose och Lambsens Visor, en pietistisk sångbok, hufvudsakligen författad af assessor Georg Lybecker, och af hvilken första upplagan trycktes 1717, jfr Evert Wrangel, Frihetstidens Odlingshistoria sid. 130. Hur enfaldigt och okunnigt Hamiltons omdöme om den dåtida svenska dikten är, behöfver ej påpekas.

Sid. 111. Reversi, ett kortspel som fått namn däraf, att dess spelregler voro tvärt emot andra kortspel. Spelet förekommer ännu i svenska spelböcker från 1800-talets förra hälft.

Sid. 121. Konungen lät förfölja en af borgarståndet etc. Mathias Keventer docent i Uppsala 1762, källarmästare och rådman, blef för anstötliga memorial vid 1786 års riksdag, dömd till fjorton dagars fängelse vid vatten och bröd och förlust af rätten att föra menighetens talan. Odhner, Sveriges Politiska Historia under Gustaf III. II, s. 506. Johan v. Engeströms Historiska anteckningar, utgifna af E. W. Montan sid. 142—147.

Sid. 137. Altonaiske Mercurius, bekant äfven i Sverige, mycket läst tysk tidning.

Sid. 143. Hamiltons tal på rikssalen refereras på följande vis i Protokollet. Hist. Handlingar V, sid. 221. Cammar-Herren Herr Grefve Adolph Hamilton anförde att som 42 § ur Regerings-Formen tydligen föreskrifver, huru med propositioner till ny Lags antagande bör förhållas; att de till Riksens Råd

först böra öfverlämnas och sedan med deras yttrande däröfver, till Riksens Ständer, hvilka därom äga att öfverlägga och öfverenskomma och sedan, på föreskrifvet sätt, deras underdåniga svar afgifva; så anhöllt han, att Kungl. Maj:t täcktes i en således föreskrifven ordning låta Ridderskapet och Adeln njuta denna rättighet till godo, hvilket ock vore med 1617 års Riksdagsordning öfverensstämmande, som stadgar, huru hvart stånd i sina Camrar böra rådslå och öfverväga de puncter, som dem af Konungen blifva öfverantvardade.» (Jfr. O. Wallqvist, Berättelse om Riksdagen i Stockholm 1789 Hist. Handlingar V, sid. 329.) Detta är ju dock blott referat ej verba formalia.

Sid. 147, 152—3. Adolf Ludvig Hamiltons skildring af tillsättandet af Hemliga utskottet vid 1789 års riksdag, samt af spörsmålet, huruvida detta utskott skulle ersätta det vanliga statsutskottet ifråga om granskning af finanserna är så grumlig, att jag till förtydligande aftrycker den klaraste framställning af dessa frågor, som torde finnas, ur G. V. Vessbergs afhandling »Den Svenska Riksdagen, dess sammansättning och Verksamhetsformer 1772—1809 (man jämföre äfven W. Tham, Kung Gustaf III och Rikets Ständer vid 1789 års riksdag).

Vid 1789 års riksdag äskade konungen för första gången ett hemligt utskott enligt 47 § regeringsformen. Däremot tillsattes ej något statsutskott. På landtmarskalkens och talmännens förfrågan, när konungen behagade äska ett utskott enligt 50 § till statsverkets öfverseende, svarade konungen, att det hemliga utskottets öfverläggningar vore af den natur, att staten för det samma skulle uppvisas såsom stående i sammanhang med de öfriga där förekommande mål.

Mot denna förklaring uppträdde Frieztzky på riddarhuset. Med all skyldig vördnad för konungen vågade han dock anförä sina betänkligheter; i 50 § utstakades tydligen, att statsverket skulle uppvisas för riksens ständers utskott; detta måste vara ett annat än det 47 § omförmälda, det hade i annat fall varit öfverflödigt att strax efter föreskrifva ett särskildt utskott, om dess åliggande kunnat förenas med det i 47 § stadgade utskottets, vidare gjorde han adeln uppmärksam på den skillnaden mellan dessa utskott, att det enligt 47 § tillsatta beslöt i ständernas namn, hvilket däremot ej tillhörde det i 50 § stadgade, han anförde slutligen föregående riksdagspraxis och 1779 års riksdagsbeslut som stöd för sitt förslag, att adeln måtte i samråd med de öfriga stånden i underdånighet underställa Kungl. M:t nödvändigheten att denna liksom föregående riksdagar låta uppvisa statsverkets tillstånd för ett särskildt, enligt 50 § tillsatt utskott. Detta förslag gick igenom med stor majoritet.

Äfven i prästeståndet fäste ett par ledamöter (biskop Benzeltjerna och prosten Juringius) ståndets uppmärksamhet på, att den rättighet, som i 50 § var riksens ständer förunnad, att särskildt välja ledamöter till ett så kallat statsutskott, kunde försvinna, ifall ett sådant utskott tillika af det hemliga utskottet skulle föreställas, och påpekade samma skillnad i de båda utskottens befogenhet, som Friezcky gjort på riddarhuset. Här emot uppträdde biskop Wallqvist och yttrade som sin mening, att då 50 § sade, att statsverkets tillstånd skulle uppvisas för »riksens ständers utskott» och då Kungl. Maj:t vid denna riksdag för det på grund af 47 § äskade utskottet ville göra detta, fann han så mycket mindre något att därvid anmärka, som sistnämnda utskott verkligen var »ett riksens ständers utskott», som 50 § utstakade och genom 1778 och 1786 års riksdagspraxis kvalificerats såsom kalladt och utnämndt enligt 47 §. Han såg ej något skäl, hvarför det utskott, som Kungl. Maj:t äskat på grund af 47 §, icke likväl måtte befatta sig med ett ärende, som förelades i 50 §, som 1786 det fanns för godt, att det utskott, som äskades enligt 50 §, då utan all anmärkning auktoriserades enligt 47 §. Hvad åter angick den frågan, huruvida hemliga utskottet för den del af sin befattning, som rörde statsverkets granskning enligt 50 §, därvid måtte äga den makt, som 47 § gaf detsamma, så hänvisade han till riddarhusordningen, 3 § tilläggsartiklarna, där icke något annat utskott nämnes än bankoutskottet, men alla öfriga sammanfattas under namn af dem, som höra under 47 §; således borde utskottet efter 50 § åtminstone hvad hemligheten angår vara kvalificerad efter 47 §. Ståndet biföll därpå enhälligt, att de ärenden, som Kungl. Maj:t tillförene efter 50 § täckts föredraga ett särskildt utskott, måtte efter Kungl. Maj:ts vilja i öfverensstämmelse med regeringsformen för denna gång föredragas det efter 47 § tillsatta utskottet. Då äfven de öfriga stånden ej hade någon erinran att göra vid konungens förklaring, ledde adelns beslut ej till något resultat.

Det hemliga utskottet på 1789 års riksdag fick af konungen mottaga en redogörelse för rikets förhållande till främmande makter under den senaste tiden. En statskommissarie framlade staten för 1788 och redogjorde för rikets skulder, och de hit hörande böckerna lämnades till utskottets granskning. Konungen förklarade, att, då han meddelat utskottet alla upplysningar om statsverket och riksgälden, hade detta skett under den hemlighet 47 § regeringsformen äskade, och att följaktligen han icke för närvarande ansåge lämpligt att annorlunda än i mer allmänna termer meddela det med ständerna. Här uppstod nu en viktig

fråga, nämligen om utskottet ägde att i ständernas namn antaga och garantera riksskulden. Konungen yrkade detta under åbe-ropande af 47 § regeringsformen, men ingen af utskottets ledamöter vågade understödja denna mening.

Första gången frågan var före, stannade det därvid, att utskottet för sin del garanterade riksskulden, men frågan om, huru långt dess makt härvidlag sträckte sig, lades på bordet. Man beslöt äfven, att alla saker skulle i utskottet föredragas och afgöras med reservation från både konungens och utskottets sida, att alla beslutens kraft skulle bero på det förstånd, man slutligen kunde öfverenskomma att gifva 47 §. Konungen framhöll, att utskottets ansvar för den projekterade garantien vore så mycket mindre, som man hade all anledning att föreställa sig, det riksens ständer skulle sådant sig själfva åtaga och deras beslut förmodligen inom åtta dagar kunde stadgas, och att det med anledning af rikets våda af dröjsmål i denna sak kunnat utöfva sin rätt enligt 47 §. På greve Adolf Hamiltons erinran om 50 §, som han ansåg däremot lägga hinder, förklarade konungen, att dessa försvunno, då statsverkets angelägenheter uti detta utskott blifvit upptagna och eden för utskottet i anledning däraf blifvit rättad och lämpad. Det utförligaste uttalande i saken var borgmästar Ullners. Hvad som borde hemligt hållas, berodde enligt honom på konungen allena att bestämma. Den kunskap, utskottet skulle komma att meddela ständerna om rikets tillstånd och behof, fick af dem icke misstros eller dragas i ringaste tvifvel, ehuru inskränkt den än månde blifva. Detta syntes honom följa af 47 §, enligt hvilken utskottet hade alla ständernas rättigheter, och af 50 §, enligt hvilken statsverkets tillstånd skulle uppvisas för riksens ständers utskott och icke för deras plena. Men som beskattningen ankom på ständerna själfva och de förestående lånen fordrade deras garanti, fann han det billigt, att de på det fullkomligaste öfvertygades om behofvens nödvändighet. Det lyckades slutligen biskop Wallqvist att under enskilda sammanträden med konungen förmå honom att tillåta, det skuldsumman hel och hållen skulle meddelas ständerna och deras garanti begäras, dock med förbehåll, att detta icke finge anses som ett prejudikat för framtiden och att utskottets ledamöter, hvar i sitt stånd, skulle söka befordra verkställigheten af utskottet forslag. I sitt protokollsutdrag till ständerna tillstyrkte utskottet, att garanti måtte lämnas, föreslog den erforderliga bevillningen och framlade ett förslag, hur riksskulden hädanefter skulle förvaltas.

Sid. 162. Adolf Ludvig Hamilton hade den 21 april sitt kanske mest värtaliga och karaktäristiska anförande mot anta-

gandet af bevillningen på obestämd tid. Detta anförande var enligt riddarhuset och adelns 1809 tryckta protokoller II, sid. 886—889 af följande lydelse. »Äganderättens skydd mot ut- och inländskt våld, är egentliga upphofvet till alla samhällen, till alla lagar. Huru öm personliga säkerheten ännu är, visa dock flera vilda folkslags exempel, att den ej alltid förmår människan att underkasta sig det nödvändiga tvång samfundsbanden medföra. Fria, nästan utan behof, utan åtrå, utan bekymmer vandra i Afrikas och Amerikas ödemarker flere människor, tör hända förenade vid någon oförmodad fara, men skingrade och laglöse, då faran är förbi. Det är först man börjar af försiktighet att samla, det är egentligen, då ordet *Äga* blifver känt, som tvenne förut obekanta behof börja skönjas: försvara å den ena sidan och tillkräkta å den andra. Den starkares inkräktningsslystnad lærer då den svagare att i ett förenat samhälls

rka söka det värn han ej finner i sina egna krafter. Den lærer honom att öfverlämna en del af sin förmögenhet för att freda det öfriga, men det lærer honom aldrig att uppoffra allt för att försvara intet; ännu mindre torde det fallit någon förnuftig varelse in att till äganderättens säkerhet bortlofva mer än det man äger. Det är sant, en dylik förbindelse förfaller af sin egen natur men det vanhedrar förnuftet att ens därpå fästa sin uppmärksamhet. Äganderättens helgd, grundad på själfva naturens röst, har varit, är och blifver alla fria staters ömmaste föremål. Jag säger fria stater, ty, mina herrar, under despotismen är mänskligheten så vanlottad, att en grad mer eller mindre af oförrätt där ej kommer i åtanka.

Vår fosterbygd, då den ej suckat under ett oinskränkt envælde, har i sina äldre och senare grundlagar, förbehållit sig en så viktig som naturlig rättighet, att själf beskatta sig. För-loras den, är Samfunds Lagarnes föremål upphäfvat i en af deras väsentligaste delar. Tvenne lika kraftiga sätt gifvas att mista denna rättighet. Det ena medelst ett frivilligt samtycke, det andra medelst åtagande på obestämd tid af en större tunga, än man mäktar draga, det första sättet kränger grundlagen, det senare gör den kraftlös. Invände ingen här-emot, att en på obestämd tid utsatt skulds garanti fordrar en lika oinskränkt bevillning. Ingen dödlig makt kunde garantera rikets skuld utom rikets ständer, men Hans maj:t själf i sitt nådiga löfte om understöd af subsidier, visar i bevillningsvägar andra tillgångar än blott undersåtarnas otillräckliga förmögenhet. Är en löftesman för det han ingått borgen, dy-medelst betagen all åtkomst att jämka sitt betalningssätt, att inse om de anslagna medel varit de lämpligaste till ändamålet? Är

honom all rätt beröfvad att ingå ackord med sina kreditorer, att uppdaga, om nöden fordrar sin vanmakt, att söka utvägar till sin räddning. Nej, mina herrar, det är hvar undersåtes, det är hvart stånds, det är mänsklighetens rätt. Blifver ett riksmöte en naturlig följd af en inom viss tid utsatt bevilling, så betages ej därigenom kungl. maj:t rättigheten att det sammankalla, den enda, som är honom förvarad i de orden af regeringsformens 38 §, och »bör ingen för hvad orsak det vara må, hafva makt att kalla riksens ständer till allmän riksdag utom kungl. maj:t allena». En konstitution, som innefattar riksdagar kan göra dem mer och mindre behagliga, men aldrig till missfoster, som kunna kränka någon af de öfriga regeringsdelarnas rättigheter, i synnerhet då den vördnadsfullaste erkänsla skulle blifva den regents lott, som medelst subsidier, statsmedel, hushållning och indragningar såge sig i stånd att göra undersåtarna lyckliga och riksmötena mindre nödiga. Är regentens nakt här till oförmögen, så bör den vara lika kraftlös att för evighet af den skattdragande utkräfva den tunga, han ej mäktar draga. Detta är vår konstitutions esprit. Hans maj:t, som i sitt ömma hjärtelag trott sina undersåtar finna det säkraste stödet mot alla olyckor, torde äfven tillåta dem därjämte så trygga sig vid grundlagens bokstaf i 45 och 46 §§ så väl som vid 1779 och 1786 års riksdagspraxis och lärer ej vid betraktande af de skäl jag nödgat anföra, vidare yrka, att vi medelst en omväg skola göra oss förlustiga af vår beskattningsrätt, den ömmaste af alla, och från hvilken jag, för den Ätt, hvars rum jag här hafver den äran bekläda, förklarar, att jag ej frivilligt afstår, hvarken direkt eller indirekt så länge blodet rinner i mina ådror och min tunga kan tolka mina tankar. Gränslös i sin ömhet för fäderneslandet, då det säges stå i fara: orörlig då rättigheter skola fredas, förmodar jag, att höglofl. riddarskapet och adeln uti denna min särskilda tanka enhälligt med mig instämma.» Denna diktamen finnes bland A. L. Hamiltons efterlämnade papper.

Sid. 166. Under sammanträdet den 27 april uppstod en formlig ordväxling mellan konungen och Hamilton, hvarunder H. åberopade den »uppriktighet med hvilken han vid hofvet yttrat sina tankar» och åter protesterade mot längre bevilling än på fyra år. Riddarskapet och adelns protokoll 1789 den 27 april, II, sid. 965—966, 970.

Sid. 167. Protokollerna öfver riddarhusets sammanträden vid riksdagen 1789 trycktes först i sin helhet 1809 på förslag af Jakob de la Gardie.

Sid. 175. Du Péril De la Balance Politique de l'Europe, politisk pamflett af Mallet du Pan.

Sid. 176. Enligt Gudmund Adlerbeths historiska anteckningar sid. 203. (E. Tegnér's upplaga) var det generalmajor Pollet, som anhöll, att konungen skulle antaga svärdsordens tecken.

Sid. 182. En vid namn Leopold jämför Gustaf III och Gud och lämnar Gustaf III företrädesrätt. Förvriden framställning af Hamilton, anspelande på Leopolds stora dikt till Gustaf III vid hans hemkomst från kriget 1790.

Sid. 189. En simplare och vida bättre utväg uppgafs af en ledamot i sekreta utskottet. Denne ledamot var Hamilton själf, men hans projekt vann ingen anklang. Jfr Johan Almqvist, Riksdagen i Gefle, sid. 105—7.

Sid. 199. Det nämnda infallet, att Frietzcky, då han afslog gröna Vasabandet, fick »blå bandet» i moralen tillskrifves af flera Hamilton — så af Hjelm litet skvaller i Politiken (handskrift K. B. i Stockholm). Jfr A. Ahnfelt Ur Svenska Hofvets och Aristokratiens lif V, sid. 170.

Namnregister.

De kursiva siffrorna hänvisa till motsvarande sidor i boken (de romerska till inledningen och de arabiska till texten).

- Adlerbeth, Gudmund Göran, f. 1751 d. 1818, kansliråd, skald och öfversättare, memoarförfattare *XXVIII, 143*.
- Adlerfelt, Carl, f. 1719 d. 1769, öfverste och generaladjutant, landshöfding i Malmöhus län och öfverkommendant i Malmö *10*.
- Adlersparre, Axel, f. 1763 d. 1838, ryttmästare, vice landshöfding *XXXI*.
- Adlersparre, Georg, f. 1760 d. 1835, ryttmästare, statsråd., landshöfding i Skaraborgs län *XXXI*.
- Ahlman, Per Zacharias, f. 1734 d. 1802, lagman 1782, bondeståndets sekreterare 1789 o. 1792, underståthållare i Stockholm 1790, president i Vasa hofrätt 1792 *134, 184, 193*.
- d'Aiguillon, Armand Vignerod-Duplessis Richelieu, f. 1720 d. 1782, fransk utrikesminister under Ludvig XV *53*.
- d'Albedyll, Gustaf, f. 1758 d. 1819, svensk minister i Köpenhamn *171*.
- Almfelt, Johan, f. 1743 d. 1801, löjtnant i armén, adlad vid revolutionen 1772 *141*.
- Almfelt, Lorentz Peter, f. 1739 d. 1807, öfverste vid Jämtlands regemente, adlad vid revolutionen 1772, den föregående broder *141, 169, 186*.
- Aminoff, Axel Henrik, f. 1761 d. 1820, page hos änkedrottning Lovisa Ulrika, major *107*.
- Aminoff, Johan Fredrik, f. 1756 d. 1842, öfverste vid lifgardet, vän till Gustaf III, generalmajor, rysk-finsk greve *64*.
- Anckarström, Jakob Johan, f. 1762 d. 1792, kapten vid lifgardet, Gustaf III:s mördare, afrättad *48, 197, 198, 203, 204*.
- Andersson, Anders, från Umesocken, framstående medlem af landtpartiet och ledamot af lagutskottet 1786 *136*.
- Armfelt, Carl Gustaf, f. 1724 d. 1792, generalmajor och landshöfding i Nylands och Tavastehus län *127, 128*.
- Armfelt, Gustaf Mauritz, f. 1757 d. 1814, Gustaf III:s bekante gunstling *112, 124, 125, 128, 161, 184, 185, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205*.
- Arvidsson, Anna, bekant spåkvinna *19, 195*.
- Axelson, Axel, von, f. 1729 d. 1790, underståthållare i Stockholm, t. f. landshöfding i Stockholms län, *39*.
- Barkman, Carl Gustaf, lektor, kyrkoherde och prost i Strengnäs stift, riksdagsman 1778—1792 *105*.
- Barnekow, Adolf Fredrik, f. 1744 d. 1787, kungl. hofjunkare, kammarherre hos hertiginnan af Södermanland, direktör öfver spektaklet i Stockholm *78*.
- Beck-Friis, Joachim, f. 1722 d. 1797, riksråd 1769 *55, 57, 104*.
- Bellman, Carl Michael, f. 1740 d. 1795, skalden *XXXVI*.
- Bentzelstjerna, Lars, f. 1759 d. 1808, fänrik vid flottan, dömdes i fängelse på Munkholmen vid Trondhjem för planen att spränga ryska flottan i luften *171*.

- Benzelius, Carl Jesper, f. 1714 d. 1793, theologie professor, biskop i Strengnäs 1776 *VIII*.
- Bergensköld, Zacharias, f. 1743 d. 1798, kammarherre, kommissionssekreterare i Konstantinopel 1772 *147*.
- Bernis, François Joachim, f. 1715 d. 1794, fransk ambassadör i Venedig, statsminister, kardinal, ambassadör i Rom, poet *115*.
- Bernstorff, Andreas Peter, f. 1735 d. 1797, dansk statsminister *131*.
- Beronius, Magnus Olai, f. 1692 d. 1775, teologie professor 1737, biskop i Kalmar 1745, ärkebiskop 1764, prästeståndets talman vid 1765—66 års riksdag *57*.
- Bielke, Nils Adam, f. 1724 d. 1792, riksråd 1769, öfverste marskalk, landshöfding i Södermanland *23, 41, 68, 98, 104*.
- Bielke, Ture Johan, f. 1742 d. 1792, kungl. sekreterare, fullmäktig och ordförande i riksgäldskontoret, delaktig i Gustaf II:s mord, begick själfmord genom att intaga gift *157, 196*.
- Billberg, Fredrik Otto, f. 1722 d. 1806, major vid flottan *105, 141*.
- Björnberg, Carl, f. 1696 d. 1775, generallöjtnant, kommandant på Sveaborg *61*.
- Bohlen, Lovisa von, hoffröken hos Lovisa Ulrika *25*.
- Boije, Adam Ludvig, f. 1730, korporal vid lifdrabantskåren, sedermera öfverste i armén *62*.
- Boltenstern, löjtnant, hertig Carls kurir 1772 *60, 62*.
- Bonde, Carl, f. 1741 d. 1791, riksråd och riksmarskalk, ledamot af högsta domstolen 1789, memoarförfattare *169*.
- Borck, Heinrich Adrian, von, f. 1736, preussisk diplomat, legationsråd i Köpenhamn *131, 133*.
- Bousquet, Jean Louis, f. 1664 d. 1747, landsflyktig fransk hugenott, generallöjtnant *5*.
- Brahe, Erik, f. 1722 d. 1756, öfverste, afträttad på grund af delaktighet i 1756 års revolutionsförsök *12, 13, 158*.
- Brahe, Magnus Fredrik, f. 1756 d. 1826, en af rikets herrar, landtmarskalk vid riksdagen i Norrköping 1800, den föregående son *99, 100, 121, 139, 194*.
- Breteuil, Louis Charles Auguste Tonnelier, f. 1730 d. 1807, fransk ambassadör i Sverige 1763—67 *47*.
- Buddenbrock, Henrik Magnus, f. 1685 d. 1743, generallöjtnant, afträttad *IV, 5*.
- Bunge, Sven, f. 1731 d. 1801, hofkansler, riksråd *82*.
- Bungencrona, Carl Gustaf, f. 1747 d. 1795, anställd i kanslipresidentskontoret, sekreterare därstädes 1773, riddarhussekreterare, oppositionsman under Gustaf III *141*.
- Bäld, barnmorska *86*.
- Bäärnhjelm, Peter Gustaf, f. 1733 d. 1809, löjtnant, afgick ur krigstjänst 1775 *147*.
- Castanie, Abraham Georg, f. 1752 d. 1800, kongl. hofpredikant *156*.
- Cederfelt, Pehr, f. 1751 d. 1841, page hos konung Gustaf III, förste kammarjunkare 1775, öfverstelöjtnant i armén, slutligen postdiriektör i Göteborg *54, 93*.
- Cederhjelm, Erik Julius, f. 1729 d. 1793, öfverste, generalmajor *23*.
- Cederhjelm, Magdalena Margaretha Stenbock, f. 1744 d. 1822, gift 1761 med den föregående, statsfru hos drottning Sofia Magdalena *80*.
- Cederström, Bror, f. 1754 d. 1816, kammarherre hos drottningen, sedermera hofmarskalk hos konung Gustaf III, vice guvernör i Pommern, generallöjtnant *93, 101*.
- Cederström, Claës, f. 1726 d. 1778, öfverstelöjtnant vid Upplands regemente *65*.
- Cederström, Fredrik, f. 1731 d. 1774, kapten vid lifgardet, slutligen öfverste *63*.
- Choiseul, Etienne François, f. 1719 d. 1785, fransk utrikesminister under Ludvig XV *46, 53*.

- Colbert, Jean Baptiste, f. 1619 d. 1683, Ludvig XIV:s bekante minister 188.
- Condé, Louis Joseph de Bourbon, f. 1736 d. 1818, grand maître de la maison du roi under Ludvig XV 50.
- Creutz, Gustaf Filip, f. 1731 d. 1785, kavaljer hos prins Fredrik Adolf, minister vid spanska hofvet 1763 och vid franska hofvet 1766, riksråd och kanslipresident, Uppsala akademis kansler, skald X, XVIII, 44, 47, 49, 85, 112, 114.
- Creutz, Jacob Ernst, f. 1727 d. 1778, öfverste vid lifgardet, 12, 13.
- Cromwell, Oliver, f. 1599 d. 1658, den store engelske statsmannen 40, 135.
- Dalberg, Nils, f. 1736 d. 1820, Gustaf III:s lifmedikus, bergsråd, författare af politiska, historiska och geografiska arbeten 201.
- Danneskjold-Samsøe, Fredrik, f. 1703 d. 1770, general-admirallöjtnant, statsminister 28.
- De Besche, Ulrika Meijerhjelm, f. 1733 d. 1790, gift med Erik Wathier De Besche XXIII.
- De Besche, Eva Christina, f. 1765, d. 1810, gift 22 aug. 1782 med Adolf Ludvig Hamilton, den föregående dotter XXIII.
- De Besche, Georg Johan, f. 1754 d. 1814, lifpage, sedermera ståt-hållare på Stockholms slott, Gustaf III:s gunstling, hofmarskalk hos änkedrottning Sofia Magdalena 91.
- De Geer, Carl, f. 1747 d. 1805, kammarherre, oppositionell riksdagstalare under Gustaf III 135, 139, 141, 194.
- De la Gardie, Jakob Gustaf, f. 1768 d. 1842, kapten vid lätta dragonerna, generallöjtnant 1799, minister i Wien, 1813 i Madrid, talman vid flere riksdagar, öfverste marskalk, vitter dilettant 187.
- De la Gardie, Ulrik Gustaf, f. 1727 d. 1809, hofmarskalk hos drottning Lovisa Ulrika, öfverhofstallmästare, landshöfding i Västerås län 25.
- De la Gardie, Pontus Fredrik, f. 1726 d. 1791, greve, öfverste för lifregementet till häst, general-löjtnant 32, 100.
- De la Grange, Adam Fredrik, f. 1758 d. 1790, page vid kungl. hofvet, sedermera major vid svenska kosackerna 98.
- Dessen, von, rysk kontreamiral 126, 136.
- Didron, Carl Johan, f. 1748 d. 1814, page vid kungl. hofvet, major vid Västmanlands regemente, riksdagsman, medlem af sekreta utskottet 1789 147.
- Drejjer, Johan, d. 1797, handlande, sedermera borgmästare i Stockholm, rik och känd borgare, karrikerad på scenen af Arnfelt och Kexel 82.
- Du Barry, Marie Jeanne Vaubernier, f. 1746 d. 1793, Ludvig XV:s bekanta älskarinna 46.
- Duras, Emmanuel Félicité De Dufort duc de D, f. 1715 d. 1789, marskalk af Frankrike 49.
- d'Usson, Pierre Chryostème de Bonac, f. 1724 d. 1782, fransk ambassadör i Sverige 1774—1782, dog i Stockholm 49, 90.
- Duvall, Johan Didrik, f. 1723 d. 1804, generallöjtnant 119, 157, 158, 160, 161, 165, 167.
- Duwall, Virginia Charlotta, f. 1748 d. 1816, hoffröken hos drottning Sofia Magdalena, gift 1773 med hofmarskalken och öfverkammarherren, friherre Christoffer Manderström 59.
- Düben, Carl Wilhelm, von, f. 1724 d. 1790, sändebud vid ryska hofvet, hofkansler, riksråd, favorit hos Lovisa Ulrika 58, 62.
- Düben, (antagligen) Ulrik Wilhelm, von, f. 1739 d. 1817, löjtnant vid lifgardet, slutligen öfverstelöjtnant 63.
- Ehrenborg, Michaël, f. 1726 d. 1795, öfverstelöjtnant i holländsk tjänst 1768, major vid Kronobergs regemente 1772 147.
- Ehrenstrahl, David Klöker, von, f. 1629 d. 1698, den bekante målaren 104.

- Ehrenström, Johan Albrekt, f. 1762 d. 1847, sekreterare i kabinettet för utrikes brevväxling, invecklad i Armfeltska konspirationen, slutligen ryskt statsråd 123.
- Ehrensward, Augustin, f. 1710 d. 1772, fältmarskalk, chef för arméns flotta, grundläggare af Sveaborgs fästning 43.
- Ehrensward, Carl August, f. 1745 d. 1800, öfveramiral, reseskildraren och filosofen, den förras son 173.
- Ehrensward, Carl August, f. 1749 d. 1805, svensk minister i Madrid, London och Paris, generallöjtnant 87, 88, 91, 106.
- Ehrensward, Carl Fredrik, f. 1767 löjtnant vid artilleriet, dömd till landsflykt sasom medveten om mordet på Gustaf III, lefde i Köpenhamn under namnet Gyllenborg, gift med Thomasine Buntzen, den danska författarinnan 204.
- Ehrensward, Gustaf Johan, f. 1746 d. 1783, kammarherre, direktör för kungl. teatern, envoyé i Holland och Berlin, memoarförfattare VI, XIII.
- Ekeblad, Claes Julius, f. 1742 d. 1808, öfverstekammarjunkare, landshöfding i Skaraborgs län X, XIII, 87, 88, 93.
- Ekerman, Carl Fredrik, f. 1743 d. 1792, justitieborgmästare i Stockholm, talman 1778, 1786 97.
- Elliot, Hugh, f. 1752 d. 1830, engelsk envoyé i Köpenhamn, sedermera i Dresden och i Neapel, guvernör i Madras 131.
- Enehjelm, Peter, f. 1743 d. 1807, öfverstelöjtnant, delaktig i Anjala-förbundet 128, 180.
- Engeström, Jacob, von, f. 1735 d. 1802, presidentsekreterare, kansliråd 1776, delaktig i sammansvärjningen mot Gustaf III 204.
- Engeström, Johan, von, f. 1743 d. 1807, protokollsekreterare, fullmäktig i riksgäldskontoret, jordbrukare, riksdagsman, oppositionell politiker, meningsfrände till Adolf Ludvig Hamilton, den föregående broder XXVI, XXX, XXXI, 141.
- Engeström, Lars, von, f. 1751 d. 1826, chargé d'affaires i Wien och Warschau, hofkansler, minister i London och Wien, statsminister, memoarförfattare, den föregående broder III, IV, VI, XXVI, XXXII.
- Essen, Fredrik Ulrik von, f. 1721 d. 1781, kammarherre hos Gustaf III 66.
- Essen, Hans Henrik, von, f. 1755 d. 1824, hofstallmästare, rikstätt-hållare i Norge, fältmarskalk 155, 196.
- Falkenberg, Melcher, f. 1722 d. 1795, riksråd, kansler vid Lunds universitet 82.
- Fernner, Bengt, f. 1724 d. 1802, astronom och matematiker, kansliråd, Gustaf III:s lärare 147.
- Fersen, Fredrik Axel, f. 1719 d. 1794, generalfältmarskalk, landtmarskalk vid 1755, 1760 och 1769 års riksdagar, riksråd, den ryktbara partiledaren och memoarförfattaren V, XXI, 12, 16, 17, 39, 41, 42, 43, 67, 86, 90, 101, 102, 120, 135, 138, 139, 140, 141, 159, 197.
- Fersen, Hedvig Catharina De la Gardie, f. 1732 d. 1800, gift 1752 med den föregående 81.
- Fersen, Eva Sofie, f. 1757 d. 1816, Axel Fersens dotter, gift 1777 med kammarherren, greve Adolf Ludvig Piper 86.
- Fersen, Ulrika Eleonora, f. 1749 d. 1810, hoffröken, gift 1770 med kammarherren, friherre Nils von Höpken, 1797 med öfversten Georg Jonas von Wright 35, 109.
- Fleming, Fredrik, f. 1736 d. 1800, öfverste 145.
- Fleming, Sigrid Fleming, f. 1698 d. 1782, gift 1734 med öfversten Joh. K. Fleming XIII.
- Fleming, Johan Kasimir, f. 1738 d. 1794, kammarherre hos drottning Lovisa Ulrica, hofmarskalk, den föregående son XX.
- Fleming, Florentina Henrietta Hamilton, f. 1750 d. 1773, gift 1766 med den föregående, memoarförfattarens syster XVII.

- Friesendorff, Fredrik, von, f. 1707 d. 1770, riksråd, kansliråd *39, 132*.
- Friesendorff, Gustaf Didrik, von, f. 1741 d. 1795, den föregåendes son, öfverstelöjtnant vid artilleriet *132*.
- Friesendorff, Fredrik Ulrik von, f. 1740 d. 1793, kammarherre, minister vid spanska, sachsiska och polska hofven, hofmarskalk *XI*.
- Frietzky, Claes de, f. 1727 d. 1803, disponent, politiker, frisinad riksdagstalare *120, 135, 137, 138, 141, 161, 194*.
- Funck, Carl, f. 1708 d. 1783, öfverstelöjtnant, riksråd, känd mössa *60, 61*.
- Funck, Johan, f. 1703 d. 1773, kammarherre, landshöfding i Västerbottens län och i Uppsala län *36*.
- Gerdten, Carl Mauritz, von, f. 1731 d. 1798, öfverste *141*.
- Goodricke, Johan, sir, engelsk minister i Sverige 1758 *XIV, 60*.
- Graman, Sebold Hartman, von, f. 1699 d. 1766, kapten vid amiralitetet 1741, vice amiral *5*.
- Greigh, Samuel, f. 1735 d. 1788, amiral i rysk tjänst, engelsk sjöofficer *126*.
- Gyldenstolpe, Christina Charlotta, f. 1766 d. 1825, gift 1790 med öfverkammarherren, friherre Adolf Ludvig Stjerneld, öfverhofmästarinna hos drottning Hedvig Elisabeth Charlotta *180*.
- Gyllenborg, Carl Johan, f. 1741 d. 1811, kungl. kammarherre, sedermera president i kammarrätten *25*.
- Gyllengranat, Gustaf, f. 1757 d. 1804, öfverste för Jämtlands regemente 1791 *183*.
- Gyllenstjerna, Göran Nilsson, f. 1724 d. 1799, lagman, riksråd, riksmarskalk *57*.
- Hagman, Sophie, f. 1761 d. 1826, hertig Fredriks älskarinna *107*.
- Halenius, Engelbert, f. 1700 d. 1767, teologie doktor, biskop i Skara, politiker *13*.
- Halldin, Johan Gustaf, f. 1737 d. 1825, e. o. kanslist i kungl. biblioteket, bokhandlare, Swedenborgare, skriftställare (Publicola) *104, 105*.
- Hamilton, Gustaf David, f. 1699 d. 1788, öfverstelöjtnant i fransk tjänst, general en chef för svenska armén i Pommern, fältmarskalk, memoarförfattarens fader *IV, 10, 100*.
- Hamilton, Adolf Ludvig, f. 1747 d. 1802, kammarherre hos kronprins Gustaf, memoarförfattaren *23, 69, 143, 144, 147, 150, 152, 158, 166, 186, 192, 193*.
- Hamilton, Hugo Wilhelm, f. 1741 d. 1800, öfverste, öfverstelöjtnant, Adolf Ludvigs broder *X*.
- Hamilton, Axel, f. 1755 d. 1817, ryttmästare vid adelsfanan, memoarförfattarens broder *XXIV*.
- Hamilton, Jacob Ludvig, f. 1698 d. 1767, kapten och öfveradjutant, afsked 1721, kapten i fransk tjänst, slutligen Maréchal de Camps i Frankrike *X*.
- Hamilton, Carl Otto, f. 1704 d. 1770, hofkanslär, riksråd *XIII*.
- Hartmansdorff, Kristoffer Aegidius von, f. 1742 d. 1818, major vid artilleriet, invigd i sammansvärjningen emot Gustaf III 1792, riddarhusdirektör i Finland *204*.
- Hastfehr, Berndt Johan, f. 1737 d. 1809, öfverste, delaktig i Anjala-förbundet, sedermera rysk brigadgeneral *125, 126, 161*.
- Hellichius, Abraham, f. 1723 d. 1792, adlad Gustafssköld 1772, öfverste för konungens regemente och kommandant i Kristianstad, generallöjtnant *60*.
- Hermansson, Johan von, f. 1726 d. 1793, öfverste för skånska brigaden, generalmajor 1779, generalkvartermästare 1784 *147*.
- Hermansson, Mathias, f. 1716 d. 1789, statssekreterare för utrikes-

- ärendena, riksråd, medlem af svenska akademien 4, 76.
- Hessenstein, Fredrik Wilhelm von, f. 1735 d. 1808, Fredrik I:s son med Hedvig Ulrika Taube, furste, generalguvernör öfver Pommern, generallöjtnant XXXVI, 64, 169.
- Hierta, Fredrik Georg, f. 1746 d. 1798, löjtnant vid prins Fredrik Adolfs regemente, öfverstelöjtnant 1795 64.
- Hjelm, Peter Jakob, f. 1746 d. 1813, myntgardie XXVII.
- Hildebrand, Jacobina Henrietta, d. 1769, gift 1740 med fältmarskalken grefve Gustaf David Hamilton, memoarförfattarens moder V.
- Hjärne, Gustaf Adolf, f. 1715 d. 1805, riksråd, Lunds universitets kansler 23, 104.
- Hjärne, Anna Maria Ehrensvärd, f. 1718 d. 1798, gift 1739 med den föregående, öfverhofmästarinna hos kronprinsessan sedermera drottning Sofia Magdalena 87, 98.
- Horn, Adam, f. 1717 d. 1778, riksråd, öfverstemarskalk, entledigad från alla sina ämbeten 1769, åter inkallad i rådet 1771 28.
- Horn, Beata Sofia, f. 1738, hoffröken hos drottning Lovisa Ulrika 25.
- Horn, Clas Fredrik, f. 1763 d. 1823, major vid fortifikationen, kammarjunkare, dömd till landsflykt för delaktighet i mordet på Gustaf III, kallade sig sedan Fredrik Claësson, vitterlekare 197, 204.
- Horn, Fredrik af Äminne, f. 1725 d. 1796, generallöjtnant, förde befäl vid 1772 års revolution, sedermera motståndare till Gustaf III, häktad 1789 141.
- Horn, Gustaf Jacob, f. 1706 d. 1756, hofmarskalk hos drottning Lovisa Ulrika, afriättad på grund af delaktighet i konspirationen 1756 12, 13.
- Hummelhjelm, Wilhelm Rudolf, f. 1744 d. 1794, protokollsekreterare i utrikes expeditionen för fattare af bekant memorial vid 1778 års riksdag 102.
- Håkanson, Anders af, f. 1749 d. 1813, justitieborgmästare i Karlskrona, ledamot af rikets allmänna ärenders beredning 1789, landshöfding i Blekinge 1800, president i kommerskollegium 184, 193, 194.
- Hard, Johan Ludvig, f. 1719 d. 1798, öfverste, slutligen generalmajor i preussisk tjänst och guvernör i Spandau 13, 43.
- Hästesko, Johan Henrik, f. 1741 d. 1790 öfverste och chef för Åbo läns regemente, afriättad för delaktighet i Anjalaförbundet 128, 180, 195.
- Höpken, Anders Johan, f. 1712, d. 1789, hofmarskalk, riksråd, kanslipresident, akademikansler, vältalare, medlem af svenska akademien 84, 98, 104.
- Höpken, Arvid Niklas von, f. 1710 d. 1778, generalmajor, öfverkommandant i Stralsund 81.
- Ihre, Albrekt, f. 1763 d. 1828, protokollssekreterare, riddarhusfiskal, slutligen kansliråd 141.
- Ihre, Johan, f. 1707 d. 1780, professor i Uppsala, den store språkmanen VIII.
- Jennings, Frans, f. 1735 d. 1809, fänrik i svensk tjänst, köpman i Genève XII.
- Jägerhorn, Anders Johan, f. 1757 d. 1825, major, en af hufvudmännen i Anjalaförbundet, öfverstelöjtnant i rysk tjänst 128.
- Järta, Hans (Hierta), f. 1774 d. 1847, protokollssekreterare vid justitirevisionsexpedition, statssekreterare, landshöfding, den store politikern XXXI.
- Kalling, Per, f. 1700 d. 1795, riksråd, generallöjtnant, framstående mössa 61, 63.
- Kaulbars, Lars Fredrik von, f. 1734 d. 1815, generalmajor, afskedad 1789 172.

- Klick, Carl Henrik, f. 1753, major, delaktig i Anjalaförbundet, afskedad, dog i Ryssland 128.
- Klinckowström, Hedvig Eleonora von Fersen, f. 1753 d. 1792, gift 1773 med hofmarskalken hos drottningen, sedermera öfverste marskalken och presidenten friherre Thure Leonard Klinckowström 165.
- Klingspor, Otto Reinhold, f. 1750 d. 1802, öfverstelöjtnant vid Björneborgs regemente, delaktig i Anjalaförbundet, död i Holstein, 128, 180.
- Klingspor, Wilhelm Mauritz, f. 1744 d. 1814, generallöjtnant, fältmarskalk och öfverståthållare i Stockholm, den föregående broder 201.
- Kothen, Gustaf von, f. 1748 d. 1808, major vid Nylands och Tavastehus lins dragoner, delaktig i Anjalaförbundet 128, 180.
- Kurck, Knut, f. 1761 d. 1831, löjtnant vid Södermanlands regemente 1782, kammarherre, öfverste kammarjunkare 166.
- Kurtzrock, tysk hofman 81.
- Köster, Peter, d. 1775, handlande i Helsingborg 29.
- Lagerheim, Carl Erik, f. 1742 d. 1813, assessor, kommerseråd, ledamot i rikets allmänna ärendens beredning, president i statskontoret 151, 152.
- La Marck, Aug. Marie Raymond d'Arenberg, f. 1753 d. 1833, chef för ett infanteriregemente i fransk tjänst, vän till Mirabeau 116.
- Langtingshausen, Albrekt von, f. 1751 d. 1820, generaladjutant, generalmajor, oppositionell riksdagsman 67, 147, 152.
- Langtingshausen, Johanna von Stockenström, f. 1753 d. 1809, hoffröken, gift 1777 med den föregående, karrikerad af konungen i hans komedi »Födelsedagen» 182.
- Leijonhufvud, Axel Gabriel, f. 1717 d. 1789, öfverkammarherre hos prinsessan Sofia Albertina, landtmarskalk vid riksdagen 1771, president i Åbo hofrätt 1775, vitterhetsvän och dilettant 55.
- Leijonhufvud, Sebastian, f. 1738 d. 1818, öfverste för Österbottens regemente 1781, afsked 1788 145.
- Lejonstedt, Olof Wilhelm, f. 1752 d. på San Barthélemy, öfverste, landsflyktig för andel i Anjalaförbundet 128, 181.
- Leopold, Carl Gustaf af, f. 1756 d. 1829, skalden XXXVI, 182.
- Lewenhaupt, Adam Ludvig, f. 1748 d. 1808, kaptenlöjtnant vid lifdrabantkåren 1780 163.
- Lewenhaupt (Leijonhufvud), Adolf Fredrik, f. 1745 d. 1791, öfverhofstallmästare, generalmajor 62, 86, 97.
- Lewenhaupt, Charles Emil, f. 1691 d. 1743, general en chef öfver svenska armén i Finland, landtmarskalk vid riksdagen i Stockholm 1734, afrättad 5.
- Lewenhaupt, Charles Emil, f. 1721 d. 1796, öfverste, generalmajor, landtmarskalk vid riksdagen i Stockholm 1789, den föregående son 5, 100, 134, 136, 138, 155, 156, 157, 169.
- Lewenhaupt, Claës Axel, f. 1757 d. 1808, kapten vid lifdragonerna, framstående riksdagstalare 167.
- Lidberg, Anders, rådmän i Stockholm, f. d. juvelerare, borgareståndets talman 1789 56, 136.
- Liewen, Carl Gustaf von, f. 1748 d. 1809, kammarherre, generallöjtnant 63.
- Liewen, Hans Henrik von, f. 1704 d. 1781, riksråd 1760, generalguvernör i Pommern, riksmarskalk 1772 23, 25, 75, 98.
- Liljehorn, Carl Pontus, f. 1758 major vid lifgardet, öfverstelöjtnant i armén, medveten om mordet på Gustaf III, dömd till landsflykt, bodde 1810 i Neu Wied, under namnet Berghheim 196, 204.
- Liljehorn, Pehr, f. 1729 d. 1798, kontreamiral, vice landtmarskalk 1789, afskedad 1790 för subordination 146, 162, 172.

- Liljehorn, Per Ulrik, f. 1752 d. 1806, kammarpage, slutligen chef för nya gardet och generallöjtnant 50, 77.
- Liljenberg, Johan Georg, f. 1713 d. 1798, kommissionsekreterare i Wien och Konstantinopel, lagman på Gotland, landshöfding i Uppsala, president i bergskollegium 39.
- Liljensparre, Nils Henrik Aschan (von Sivers), f. 1734 d. 1814, polismästare, underståthållare i Stockholm 1792 134, 168, 182, 196, 198.
- Lindblom, Jakob Axel, f. 1746 d. 1819, professor, biskop i Linköping, sedermera Svea rikes ärkebiskop 144.
- Lindgren, Erik, d. 1786, hofurmakare i Stockholm 99.
- Lode, Göran Vilhelm, f. 1741 d. 1799, assessor, framstående mössa, slutligen justitiekansler, president i Vasa och Åbo hofrätt 64.
- Löwen, Gustafviana Elisabeth, f. 1764 d. 1844, gift 1783 med Jakob Johan Anckarström, kapten vid lifgardet, Gustaf III:s mördare, omgift med husradshöfdingen Berthold Runberg, skild 197.
- Löwen, Johan, f. 1697 d. 1775, hofmarskalk 1738, president i statskontoret 39.
- Löwenhjelm, Carl Gustaf, f. 1732 d. 1788, öfverste kammarherre 58, 67.
- Löwenhjelm, Carl Gustaf, f. 1735 d. 1803, kapten vid lifgardet 1768, slutligen öfverste 63.
- Löwenhjelm, Christina Augusta von Fersen, f. 1754 d. 1846, hoffröken, gift 1770 med ministern greve Fredrik Adolf Löwenhjelm 54, 55, 76.
- Macchiavelli, Nicolas, f. 1469 d. 1527, den bekante italienske skriftstäl-laren 40, 133.
- Maclean, Gustaf, f. 1744 d. 1804, kapten vid lifgardet, öfverste, kammarherre hos hertig Carl, jämte brodern häktad vid 1789 års revolution 141.
- Maclean, Rutger, f. 1742 d. 1816, kammarherre hos drottning Sofia Magdalena, den föregående broder 141.
- Manderström, Christoffer, f. 1727 d. 1788, kammarherre hos drottning Lovisa Ulrika och kronprins Gustaf, hofmarskalk, ståthållare på Ulriksdals slott, vitter dilettant 23.
- Mannerheim, Lars August, f. 1749 d. 1835, expeditionsekreterare, justieombudsman, oppositionell riksdagstalare 147.
- Markov, Arcadius, rysk diplomat, anställd i Sverige 1785—87, under Catharinas sista regeringsår den egentlige ledaren af Rysslands utrikespolitik, aflägsnad efter Paul I:s tronbestigning 108.
- Martin, Elias, f. 1739 d. 1818, malare, hemkom definitivt till Sverige 1791 XV.
- Mattson, Anders, från Skräfflinge i Skåne, riksdagsman, talman i bondestandet 1778 96.
- Maurepas, Jean Frédéric Phelippaux, f. 1701 d. 1781, fransk statsminister under Ludvig XV och Ludvig XVI 50, 84.
- Mennander, Carl Fredrik, f. 1712 d. 1786, professor vid Åbo universitet, biskop 1757, Svea rikes ärkebiskop 1775 97.
- Modène, François Charles de Raimond, fransk minister i Stockholm 1768—1770 42.
- Montgomery, Robert, f. 1737 d. 1798, öfverste för Nylands och Tavastehus läns dragoner, delaktig i Anjalaförbundet 128, 181.
- Munck, Adolf Fredrik, f. 1749 d. 1831, hofstallmästare, Gustaf III:s bekante gunstling 87, 88, 93, 94, 95, 124, 133, 146.
- Münich, Burkhard Christoph, f. 1683 d. 1767, född i Oldenburg, generalfältnarskalk och premiärminister i Ryssland 4.
- Mörner, Carl Gabriel, f. 1737 d. 1828, kammarherre hos drottning Lovisa Ulrika, hofmarskalk hos prinsessan Sofia Albertina 166.

- Mörner, Hampus Stellan, f. 1725 d. 1797, generalmajor 1772, generallöjtnant 1780, general af kavalleriet 1792 *XX*, 62, 76.
- Necker, Jacques, f. 1732 d. 1804, fransk finansminister under Ludvig XV 188.
- Nolcken, Gustaf Adam von, f. 1733 d. 1813, svenskt sändebud i England 1763—1793 105.
- Nordin, Carl Gustaf, f. 1749 d. 1812, teolog, lektor i Hernösand, prost 1786, biskop 1805, ledamot af rikets allmänna ärenders beredning 1792, historiker, memoarförfattare 134, 184.
- Nordin, Johan Magnus af, f. 1746 d. 1823, lagman, slutligen landshöfding i Stora Kopparbergs län, vice landshöfding i Gefle-örgs län under Gefle riksdag, den föregående broder, 134, 205.
- North, Frederick, f. 1732 d. 1792, earl af Guilford, lord, bekant engelsk statsman 105.
- Odelius, Jonas, f. 1712 d. 1794, lagman, sekreterare i bondeståndet, politiker 64.
- Olsson, Olof, från Östergötland, bondeståndets talman vid riksdagen 1789 136.
- Orlov, Gregor Gregorevitch, f. 1734 d. 1783, Catharina II:s bekante gunstling 95.
- Osterman, J. von, grefve, 1701 d. 1781, ryskt sändebud i Stockholm, rysk storkansler *XIV*, 58, 61.
- Otter, Sebastian von, f. 1737 d. 1805, öfverste för Björneborgs regemente, delaktig i Anjalaförbundet 128, 180.
- Oxenstjerna, Carl, f. 1737 d. 1795, kammarherre, öfverhofstallmästare hos drottning Sofia Magdalena 91.
- Oxenstjerna, Christina Eleonora Mörner, f. 1735 d. 1786, gift 1762 med den föregående, statsfru hos drottning Sofia Magdalena 80.
- Paijkull, Otto Arnold, f. 1662 d. 1707, generallöjtnant i sachsisk tjänst, dömd till döden som riksförrädare, alkemist 106.
- Paléen, Johan af, f. 1716 d. 1788, lagman 1762, sekreterare i bondeståndet vid riksdagarna 1756, 1762 och 1769, bekant hattpolitiker 52.
- Palmstjerna, Nils, f. 1696 d. 1766, sändebud i Danmark 1739—1744, generaladjutant, riksråd, framstående hatt 16.
- Pechlin, Carl Fredrik, f. 1720 d. 1796, öfverste vid Jönköpings regemente, generalmajor, partiångare och politiker under frihetstiden och under Gustaf III 40, 64, 141, 204, 205.
- Petersen, Johan Abraham, f. 1742 d. 1795, kanslist 82.
- Peyron, Carl Adrian, f. 1757 d. 1784, kungl. lifpage, kammarjunkare, major vid Nerkes och Värmlands regementen 113, 116, 117.
- Piper, Adolf Ludvig, f. 1750 d. 1795, kanslijunkare, kammarherre 86.
- Piper, Carl Gustaf, f. 1737 d. 1803, kammarherre hos konung Adolf Fredrik, sedermera öfverkammarherre hos drottning Sofia Magdalena 25.
- Piper, Hedvig Katarina Ekeblad, f. 1746 d. 1812, gift 1769 med den föregående 80.
- Piper, Sten Abraham, f. 1738 d. 1813, kammarherre och handsekreterare, sedermera hofmarskalk hos änkedrottningen Lovisa Ulrika 77.
- Porath, mademoiseller, sannolikt döttrar till akademiske fäktmästaren i Uppsala Christopher Porath *VIII*.
- Posse, Christer Lindorm, f. 1740 d. 1814, kapten, oppositionell riksdagsman 1789 166.
- Posse, Ulrica Eleonora Wrangel, f. 1731 d. 1795, gift 1752 med majoren, sedermera generalen, grefve Fredrik Posse 61.
- Potemkin, Grigorij Alexandrovitj, f. 1736 d. 1791, Katarina II:s bekanta gunstling 95.
- Puke, Johan, d. 1756, Artillerikapten, halshuggen 12, 13.

- Ramel, Hans, f. 1724 d. 1799, öfverste 84.
- Ramström, Anna Sophia, kammarfru hos Sophia Magdalena 87, 94.
- Rappe, Adam Wilhelm, f. 1750 d. 1819, brukspatron 147.
- Razoumoffsky, Andreij Kirilovitj, f. 1752 d. 1836, furste, ryskt sändebud i Stockholm 108.
- Reuterholm, Esbjörn Kristian, f. 1710 d. 1773, riksråd, mösspolitiker. Gustaf Adolf Reuterholms fader 61.
- Reventlow, Ditlev, f. 1712 d. 1783, Kristian VII:s öfverhofmästare, statsman, läns greve 29.
- Ribbing, Adolf Ludvig, f. 1765 d. 1843, kapten vid Gardet, delaktig i mordet på Gustaf III. Lefde landsflyktig i Frankrike och Belgien under namnet de Leuwen 166, 195, 196, 198, 204.
- Ribbing, Fredrik, f. 1721 d. 1783, riksråd 1766, öfverste marskalk hos änkedrottning Lovisa Ulrica. Den föregående's fader 57.
- Ribbing, Eva Helena Löwen, f. 1743 d. 1813, gift 1764 med den föregående 36, 106.
- Robespierre, Maximilian, f. 1759 d. 1794, fransk advokat, en af hufvudmännen i revolutionen 155.
- Rosen, Hedvig Sofia Stenbock, f. 1734 d. 1813, gift med kammarherren, riksrådet greve Fredrik Ulrik von Rosen, statsfru hos drottning Sofia Magdalena, öfverhofmästarinna hos kronprins Gustaf Adolf 80.
- Rosen, Johan Göran, v., f. 1743 d. 1823, löjtnant 1770, major, hofmarskalk 68.
- Rosenstein, Samuel, v. (Aurivillius), f. 1756 d. 1804, andra sekreterare i kanslipresidentkontoret, afskedad 1789 164.
- Rudbeck, Thure Gustaf, f. 1714 d. 1786, generalmajor, landtmarskalk vid 1765 års riksdag, öfverståthållare, landshöfding i Uppsala län 16, 60, 64, 67.
- Rudensköld, Christina Sofia Bjelke, f. 1727 d. 1803, gift 1756 med riksrådet greve Carl Rudensköld 98.
- Rutström, Anders Carl, f. 1721 d. 1772, präst, pietist, utgifvare af »Zions sänger» 64.
- Ruuth, Erik, f. 1746 d. 1820, öfverste stallmästare hos hertigen af Södermanland, statssekreterare för handels- och finansexpeditionen, president i kammarkollegium, landtmarskalk vid 1792 års riksdag i Gefle, sedermera generalguvernör i Pommern 134, 185, 186, 193, 194, 201.
- Ruuth, Elisabeth Charlotta Wahren-dorff, f. 1765 d. 1831, gift 1783 med den föregående 145.
- Rålamb, Claes, f. 1750 d. 1826, öfverhofstallmästare, kgl. teaterdirektör 87.
- Sahlgren, Nicolaus, f. 1701 d. 1776, grosshandlare i Göteborg, direktör för Ostindiska kompaniet 30.
- Sahlgren, Katharina Kristina Grubb, gift 1747 med den föregående 31.
- Salomon, Elias, f. 1751 d. 1808, förste lifkirurg 1783, förste lifmedikus 1787 200.
- Saltza, Hugo Herman, von, f. 1726 d. 1785, öfverste 1772, generalmajor 1776, landtmarskalk 1778 62, 97, 98.
- Schedwin, Daniel, f. 1724 d. 1797, korpral, befördrad till löjtnant och adlad för upptäckten af 1756 års revolutionsplan 12, 13.
- Scheffer, Carl Fredrik, f. 1715 d. 1786, minister i Paris 1743, riksråd, guvernör för kronprins Gustaf och hans bröder XXIII, 19, 21, 45, 46, 90, 98.
- Scheffer, Ulrik, f. 1716 d. 1799, kanslipresident, framstående statsman 84, 98, 104, 108, 112.
- Scheffer, Christina Charlotta Piper, f. 1734 d. 1800, gift första gången med öfversten greve Erik Brahe, andra gången 1773 med riksrådet greve Ulrik Scheffer 98.
- Schröderheim, Elis, f. 1747 d. 1795, statssekreterare VI, IX, XXI, 117, 156, 199.
- Schröderheim, Anna Charlotta von Stapelmohr, f. 1754 d. 1791, gift 1776 med den föregående 145.

- Schwerin, Jacob Philip, von, f. 1719 d. 1779, riksråd och öfverstemarskalk hos änkedrottning Lovisa Ulrika 43, 44, 45.
- Seaton, sir Alexander Barron, f. 1738 i Scotland, d. på 1800-talet, juris doktor, egendomsägare 206.
- Serenius, Jacob, f. 1700 d. 1776, biskop i Strengnäs 66.
- Sergel, Johan Tobias, f. 1740 d. 1814, bildhuggare XVI, XXXVI, 109.
- Siegroth, Gustaf Adolf, v., f. 1725 d. 1802, general 127.
- Silfverhjelm, Claes Erik, f. 1725 d. 1792, generallöjtnant, landshöfding i Jönköpings, Skaraborgs och Uppsala län 23.
- Sillén, Johan Georg, f. 1767 d. 1795, statsadjutant och kapten i armén 1790, öfveradjutant och major i armén 1792 178.
- Silfversköld, Nils, f. 1753 d. 1813, major, oppositionell riksdagsman 147, 151.
- Simolin, Johan Matthias, f. 1720 d. 1790, ryskt sändebud i Stockholm, London och Paris 108.
- Sinclair, Fredrik Carl, f. 1723 d. 1776, riksråd, generalguvernör i Pommern, öfverste o. kavaljer hos kronprins Gustaf 16, 41, 43, 55, 59.
- Skjöldebrand, Anders Fredrik, f. 1757 d. 1834, öfverste generalmajor, statsråd 1815, general XXXI.
- Sotberg, Erik af, f. 1729 d. 1781, docent i Uppsala, lecteur hos drottning Lovisa Ulrika, kansli-råd VIII.
- Spaldencreutz, Johan Adolf, f. 1747 d. 1794, lagman i Östergötland, riksdagstalare 141, 147, 162, 164.
- Sparre, Carl, f. 1723 d. 1791, landshöfding i Gefleborgs län, öfverståthållare i Stockholm, riksråd 104, 133.
- Sparre, Ulrika Strömfelt, f. 1724 d. 1780, gift 1756 med den föregående 87, 98, 99.
- Sparre, Fredrik, f. 1731 d. 1803, greve, hofkansler, riksråd, rikskansler 109.
- Sparre, Henrik Georg, f. 1756 d. 1816, kapten, hofjuokare hos änkedrottning Lovisa Ulrika 118.
- Spens, Gabriel, f. 1712 d. 1781, fältmarskalk, en af rikets herrar 100.
- Sprengtporten, Göran Magnus, f. 1740 d. 1819, öfverstelöjtnant. Dömd till landsflykt för delaktighet i Anjalaförbundet och stämplingar till Finlands afskiljande från Sverige, rysk general och kammarherre, Finlands förste ryske generalguvernör 123.
- Sprengtporten, Jakob Magnus, f. 1727 d. 1786, öfverste för Nylands och Tavastehus läns dragoner, general, hufvudman för den royalistiska klubben »Svenska Botten» 58, 59, 61, 68, 77, 78.
- Sprengtporten, Ulrika Charlotta Taube, f. 1724 d. 1780, gift första gången med kammarherren Anton de Geer, andra gången 1764 med öfversten, sedermera generalen friherre Johan Wilhelm Sprengtporten 86.
- Stedt, Johan Axel, f. 1756 d. 1805, major, landshöfding i Jönköpings län 100.
- Stenhoff, Christian, af, f. 1745 d. 1832, »traktör Stenhoff», lagman på Gotland och i Uppland 134, 146.
- Stjernerona, Gabriel, f. 1747 d. 1772, fänrik vid Lifgardet 1767 58.
- Stjerneld, Adolf Ludvig, f. 1755 d. 1835, ryttmästare, öfverkammarherre, lärd. Känd som oppositionsman under Gustaf III 135, 141, 161, 169, 170, 180, 192.
- Stjerngranat, Carl Johan, f. 1730 d. 1802, kammarråd 1762, vice president 1782 156, 158, 161.
- Stobée, Lorentz Christoffer, f. 1676 d. 1756, fortifikationsofficer, landshöfding o. öfverkommendant i Göteborg 1741 6.
- Stockenström, Erik, v., f. 1703 d. 1790, assessor i bergskollegium, riksråd 39, 41, 104.
- Stromberg, Ulrika Katharina Lewenhaupt, f. 1710 d. 1777, gift 1732 med riksrådet greve Claes Stromberg, hofnästarinna vid kungl. hofvet 25, 59.
- Strömer, Märten, f. 1707 d. 1770, astronomie prof., chef för amiralitetsskolan i Karlskrona IX.

- Strömfelt, Fredrik Georg, f. 1738 d. 1814, kontreamiral, landshöfding 93.
- Stålsvärd, Magnus, f. 1724 d. 1756, kapten vid fortifikationen, ingenörkapten vid Lifgardet. Afrättad på grund af delaktighet i 1756 års revolutionsförsök 12, 13.
- Taube, Carl Edvard, f. 1746 d. 1785, öfverhofpredikant, pastor primarius i Stockholm, ordensbiskop 115.
- Taube, Evert, f. 1737 d. 1799, Gustaf III:s gunstling, öfverstekammarjunkare och generallöjtnant 62, 63, 93, 112, 113, 124, 200, 201, 202.
- Tessin, Carl Gustaf, f. 1695 d. 1770, ambassadör, riksråd, statsman, guvernör för kronprinsen Gustaf från 1747—1756 3, 4, 6, 19, 109.
- Theel, Daniel, f. 1744 d. 1795, kirurg. præs i kirurgiska societeten, öfverdirektör 199, 200, 202.
- Toll, Johan Christoffer, f. 1743 d. 1817, Gustaf III:s gunstling, general 60, 112, 124, 134, 205.
- Tollstedt, Carl Gustaf, f. 1710 d. 1779, kanslist i krigskollegiet, v. generalauditor, hofrättsråd 1762, ledamot af statskommissionen 1769 52.
- Tranfeldt, Johan Werner, f. 1730 d. 1806, öfverste 131, 132.
- Troil, Uno, von, f. 1746 d. 1803, öfverhofpredikant, Svea rikets ärkebiskop 1786 136, 144, 191.
- Trolle, Henrik, af, f. 1730 d. 1784, generalamiral 92, 102, 118.
- Tschitschagoff, Wassilij Jakowlewitsch, f. 1726 d. 1809, rysk amiral 172, 178.
- Uggla, Maria Aurora, f. 1747 d. 1826, kammarfröken hos drottning Sofia Magdalena, gift 1778 med öfversten Carl Adam Ehrengranat, underhofmästarinna hos kronprins Gustaf Adolf 59, 202.
- Vergennes, Charles Gravier, f. 1719 d. 1787, minister i Turkiet, fransk ambassadör i Sverige 1771—1774 50, 53, 116.
- Vicken, Hans Carl, von, f. 1769 d. 1789, fänrik vid Nerike och Värmlands regemente, löjtnant vid Jönköpings regemente 174.
- Wachtmeister, Carl Adam, f. 1740 d. 1820, öfverste, v. guvernör för kronprins Gustaf Adolf, befälhafvare öfver trupperna i Stockholm, oppositionel riksdagsman, sedermera öfverstemarskalk hos änkedrottning Sofia Magdalena 156, 157, 158, 164, 165, 167.
- Wachtmeister, Carl Axel Trolle, f. 1754 d. 1810, greve, justitiekansler, riksdrots 120, 155, 169, 192, 193, 201.
- Wachtmeister, Clas Adam, f. 1755 d. 1828, amiral 1795, högste befälhafvare för flottan och öfverkommendant i Karlskrona 1799, 126.
- Wachtmeister, Gustaf, f. 1757 d. 1826, öfverste, sedermera general 176.
- Wadenstjerna, Carl Erik, f. 1723 d. 1787, statssekreterare, hattpolitiker XXVI.
- Wadkowski, kammarjunkare hos Katarina II 113.
- Wallwijk, Johan Johansson, von, f. 1710 d. 1776, riksråd 1765 64.
- Wallquist, Olof, f. 1755 d. 1800, biskop, statsman XXX, 134, 144, 151, 201.
- Wrangel, Anton Johan, f. 1724 d. 1799, amiral 43, 126.
- Wrangel, Carl Magnus, f. 1727 d. 1786, öfverhofpredikant 61.
- Wrangel, Margareta Lovisa, f. 1763 d. 1787, gift 1786 med majoren Axel Henrik Aminoff 107.
- Wrangel, Maria Charlotta Cedercreutz, f. 1736 d. 1815, gift med generalen, ministern, sedermera landshöfdingen friherre Georg Gustaf Wrangel 80.
- Wrede, Fabian Kasimir, f. 1724 d. 1795, general 1782 85.
- Örnfeldt, Adolf, f. 1743 d. 1773, kammarherre hos kronprinsen Gustaf 23, 48.
- Örnsköld, Ulrika Eleonora von Berchner, f. 1739 d. 1809, gift 1759 med bergsrådet, sedermera landshöfdingen friherre Pehr Abraham Örnsköld, statsfru hos drottning Sofia Magdalena 80.